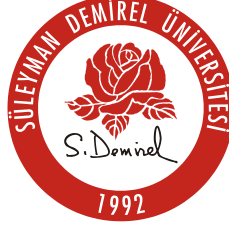

ISSN 1305-7774

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

**SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**Journal of Suleyman Demirel University
Institute of Social Sciences**

**Uluslararası Hakemli Dergi
(International Refereed Journal)**

Yıl (Year): 2019/2

Sayı (Number): 34

Derginin Sahibi (Owner of the Journal)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü (Süleyman Demirel Üniversitesi adına)

Editör (Editor)

Doç. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK

Editör Kurulu (Assistant Editors)

Doç. Dr. Hasan Tevfik MARULCU

Dr. Öğr. Üyesi Adem Ali İREN

Arş. Gör. Tuğçe BAYRAM

Arş. Gör. Kevser SEZER KORUCU

Dizgi ve Tashih (Composition)

Dr. Öğr. Üyesi Adem Ali İREN

Kapak (Cover)

S.D.Ü. Basın ve Halkla İlişkiler

Baskı (Print)

S.D.Ü. Basım Evi

SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda 3 kez yayınlanmaktadır. Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS), Business Source Corporate Plus (EBSCO), Scientific Indexing Services (SIS), Türk Eğitim İndeksi (TEİ), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Akademik Resource İndex (ResearchBib), Journal Factor, CiteFactor, Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR), International Scientific Indexing (ISI) ve Arastirmax Scientific Publication Index İndeksleri tarafından

taranan dergiler arasında yer almaktadır.

© SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Isparta-2019

İsteme Adresi (Communication Address)

Süleyman Demirel Üniversitesi, Doğu Kampüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü
32260 ÇÜNÜR/İSPARTA

Tlf: 0 246 211 32 02

Fax: 0 246 237 00 60

E-Posta: sbdergi@sdu.edu.tr

YAYIN KURULU (Publication Board)

Prof. Dr. Haluk SONGUR, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AKTEL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan ERDEM, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Cevdet YILMAZ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Vesile ÖMÜRBEK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Sait TAŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Muharrem GÜRKAYNAK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Tefvik MARULCU, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem Ali İREN, Süleyman Demirel Üniversitesi

BİLİM KURULU (Scientific Board)

Prof. Dr. Adem KORKMAZ, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK, İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Bahattin YAMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram AKÇA, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal SAMBUR, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Canan ÇETİN, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Durmuş ACAR, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk TURHAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk SONGUR, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim KAYA, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Latif HACİNEBİOĞLU, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil KAYA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL, Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Çağatay ÖZDEMİR, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut KÜÇÜKKALAY, Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Metin ÖZKUL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Muhittin ACAR, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Murat OKCU, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Musa KOÇAR, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZEL, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe KUMRAL, Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhan PAPATYA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Osman YILDIZ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer DEMİR, ÖSYM
Prof. Dr. Ramazan ERDEM, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan KAPLAN, Bartın Üniversitesi
Prof. Dr. Saffet KÖSE, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Şamil DAĞCI, Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Şeref KALAYCI, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN, Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Adem EFE, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir TEMURÇİN, Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Bilge HÜR MÜZLÜ KORTHOLT, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil AĞCAKAYA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AKTEL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Abdülhamit KIRMIZI, İstanbul Şehir Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe Sdıka OKTAY, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir Sami OĞUZTÜRK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Cevdet YILMAZ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Cem ERGUN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Fikret ÖZCAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan SOYUPEK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Mehmet KİRİŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Huriye TEZİN ÖNÜR, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ÖZEL, Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri ÖMÜRBEK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan ELMACI, Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem ÇETİNKAYA BOZKURT, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Sait TAŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Ümit AKÇA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Vesile ÖMÜRBEK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Vural ÇAĞLAYAN, Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Mehmet KİRİŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Aygen OKSAY, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aliye KAYIŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceyda ŞATAF, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilek MEMİŞOĞLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif Ayşe Şahin İPEK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gamze Göçmen YAĞCILAR, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gürcan PAPATYA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan KARAGÖZ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman DOST, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süreyya EROĞLU, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vahdettin AYDIN, Süleyman Demirel Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ
(REFEREES OF THIS ISSUE)

Prof. Dr. Behset KARACA, *Süleyman Demirel Üniversitesi*
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE, *Süleyman Demirel Üniversitesi*
Prof. Dr. Elif Sibel ÇAKAR, *Kırıkkale Üniversitesi*
Prof. Dr. Ömer TEKŞEN, *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi*
Prof. Dr. Şakir SAKARYA, *Balıkesir Üniversitesi*
Prof. Dr. Umut AVCI, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi*
Doç. Dr. Kenan Oğuzhan ORUÇ, *Süleyman Demirel Üniversitesi*
Doç. Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ, *Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi*
Doç. Dr. Sinem KOCAMAZ, *Ege Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Adem Ali İREN, *Süleyman Demirel Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet SONGUR, *Süleyman Demirel Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Ceren UYSAL OĞUZ, *Akdeniz Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Ercan KÜÇÜKEŞMEN, *Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Gül ALTIN, *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Nurdan Oral KARA, *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Özlem DEMİRKIRAN, *Süleyman Demirel Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Sema SARI, *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Seven ERDOĞAN, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi*
Dr. Öğr. Üyesi Tahsin AKÇAKANAT, *Süleyman Demirel Üniversitesi*

İÇİNDEKİLER (CONTENTS)

	Sayfa (Page)
Büşra YİĞİTOL, Selda BAŞARAN ALAGÖZ MARKA HİKÂYESİNE YÖNELİK TÜKETİCİ TEPKİLERİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (A RESEARCH ON THE DETERMINATION OF CONSUMER RESPONSES TOWARD BRAND STORY)	1
İdris TURAN, Doç.Dr. Ekrem Yaşar AKÇAY, Selim KANAT UNDERSTANDING PRIVILEGED PARTNERSHIP DISCOURSE ON THE BASIS OF TURKEY AND THE EUROPEAN UNION RELATION (İMTİYAZLI ORTAKLIK SÖYLEMİNİ TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEN ANLAMAK)	29
Muhammet Hamdi MÜCEVHER, Ramazan ERDEM BAŞARILI YÖNETİCİ VE YÖNETİCİLİK: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE (SUCCESSFUL MANAGER AND MANAGEMENT: A CONCEPTUAL FRAMEWORK)	48
Murat ÇUHADAR, Kerime DEMİRBAŞ, Kübra DAYAN TÜFE BAZLI REEL EFEKTİF DÖVİZ KURUNUN ALTERNATİF YAKLAŞIMLARLA MODELLENMESİ VE TAHMİNLENMESİ (THE CPI-BASED REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE MODELING AND PREDICTION USING ALTERNATIVE APPROACHES)	78
İsmail BEKÇİ, Ali APALI, Mesut BOZCU MUHASEBE MESLEK ELEMANLARINDA STRES FAKTÖRÜNÜN İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ (THE EFFECT OF STRESS FACTOR ON THE INTENTION OF QUITTING THE JOB IN ACCOUNTING PROFESSION MEMBERS: MUĞLA PROVINCE EXAMPLE)	104
Cemal KAKIŞIM, Timuçin KODAMAN AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ENERJİ DİYALOĞU (ENERGY DIALOGUE IN RELATIONS OF TURKEY AND EUROPEAN UNION)	124
Kadir ADAMAZ TAHRİR DEFTERLERİ IŞIĞINDA XVI. YÜZYILDA KAYACIK KAZASINDA YERLEŞME VE NÜFUS (SETTLEMENT AND POPULATION IN KAYACIK DISTRICT IN XVI. CENTURY IN THE	140

LIGHT OF CADASTRAL RECORD BOOKS)

İpek CAMUZ BERBER, Elif ELİPEK, Arzu YİĞİT

SAĞLIK TEKNOLOJİSİ DEĞERLENDİRME KAPSAMINDAKİ
MALİYET ETKİLİLİK ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK
ANALİZİ (*BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF COST EFFECTIVENESS
STUDIES WITHIN THE SCOPE OF HEALTH TECHNOLOGY
ASSESSMENT*)

163

Filiz Torun NALBANT, Ahmet Kuntay DEMİRAL

ÇALIŞMA HAYATINDA BULUNAN “EMEKLİLİKTE YAŞA
TAKILANLAR”IN KENDİNİ İŞE VERME DÜZEYLERİ ÜZERİNE
BİR ALAN ARAŞTIRMASI (*A RESEARCH ABOUT
PRESENTEEISM LEVEL OF PEOPLE ACTIVELY WORKING AND
CANNOT RETIRE DUE TO THE AGE REGULATION*)

181

Cem Barlas ARSLAN

VERGİ PERSPEKTİFİNDEN ERMENİ MESELESİ (*THE
ARMENIAN MATTER FROM THE PERSPECTIVE OF TAX*)

214

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2019/2, Sayı:34, s.1-28
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2019/2, Number:34, p. 1-28
Alınış /Received: 28.06.2018 Kabul/Accepted: 11.05.2019 Online Yayın/ Online Published: 13.05.2019

KAYNAK GÖSTER: YİĞİTOL, B , BAŞARAN ALAGÖZ, S . (2019). MARKA HİKÂYESİNE YÖNELİK TÜKETİCİ TEPKİLERİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34), 1-28

MARKA HİKÂYESİNE YÖNELİK TÜKETİCİ TEPKİLERİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Büşra YİĞİTOL¹
Selda BAŞARAN ALAGÖZ²

ÖZET

Marka ve marka bileşenleri pazarlama açısından önemli değerlerdir. Rekabet açısından marka, işletmelere farklılık, farkındalık ve imaj sağlamakta ve işletmeleri rakiplerinden bu yönleri ile ayırtmaktadır. Dolayısıyla gerek rekabet açısından gerekse tüketiciler açısından marka, farkındalık sağlayan, iletişimi kolaylaştıran ve duygusal ilişkiyi güçlendiren bir araçtır. Marka hikâyeleri de markanın bir bileşeni olarak tüketiciler ile iletişim sağlamada önemli bir argümandır. Firmalar marka hikâyeleri ile tüketicilerin zihninde farklı bir yer edinebilirler. Bu açıdan bu çalışmanın amacı marka hikâyelerinin tüketicilerde oluşturabileceği etkilerin belirlenmesidir. Bu amaca yönelik olarak iki ayrı örneklem grubunda anket çalışması uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre tüketiciler açısından marka hikâyeleri anlatı aktarımı, daha az eleştirel düşünce ve daha yüksek ağızdan ağıza aktarım niyeti taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Marka Hikayeleri, Marka, Tüketici.

A RESEARCH ON THE DETERMINATION OF CONSUMER RESPONSES TOWARD BRAND STORY

ABSTRACT

Brand and brand components are important asset in terms of marketing. Brands provide differentiation, awareness and image to businesses and they help them to differ from their competitors by these aspects. Therefore, in terms of

¹ Arş. Gör. Büşra YİĞİTOL, Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, SBFF, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, busra.yigitol@gidatarim.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7846-3393>

² Prof. Dr. Selda BAŞARAN ALAGÖZ, Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ulaştırma ve Lojistik Yönetimi Bölümü, seldalagoz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4615-5337>

both competition and consumers, brands are instruments that providing awareness, facilitating communication and empowering the emotional relationship. Brand stories are also an important argument for ensuring communication with consumers as a component of the brand. Businesses can have a different place in the minds of consumers via brand stories. In this aspect, the aim of this study is to determine the effects that of the brand stories on consumers. For this purpose, a survey is conducted to two separate sampling groups. The results show that brand stories produce narrative transportation, a lower level of critical thought and a higher level of word of mouth intentions for consumers.

Keywords: *Brand Stories, Brand, Consumer.*

1. GİRİŞ

Marka bir firmanın rekabette avantaj sağlayabilecek değerlerinden bir tanesidir. Çünkü marka tüketici ve ürün arasındaki iletişimi sağlayan, tüketiciler için ürünü hatırlatıcı araçlardan bir tanesidir. Özellikle pazarlama politikalarının büyük çoğunluğunun ürünlerin tüketicilerin bilincinde yer etmesi ve tüketiciler tarafından tanınması için yapılan çabalar olarak değerlendirdiğimizde markanın hem firma hem de tüketiciler açısından ne kadar önemli olduğunu görebiliriz. Markanın kısa bir tanımlamasını vermek gerekirse; tüketiciler tarafından diğer ürün ve çeşitlerden ürünü ayıran, ürünün ayırt edici özelliklerini sarmalamaya çalışan isim, sembol ya da işarettir şeklinde tanımlayabiliriz (Aktuğlu, 2016). Marka, rekabet açısından baktığımızda bir firmanın ürünlerini diğer firmalardan ayıran farklılık oluşturan stratejik öneme sahip bir unsur olarak görebiliriz. Marka, herhangi bir ürünün tanınması ve benzerlerinden ayırt edilmesine, ürünün tanıtılmasına, ürüne yönelik farkındalık ve farklılık yaratmasına, tüketiciler tarafından beğenilmesine, hem firma hem de ürüne yönelik imajın oluşturulmasında ve ürüne yönelik tüketicilerde bağlılık oluşturmasında önemli bir yardımcıdır (Gemci ve diğerleri, 2009). Tüketiciler açısından bahsedilen etkilerinin dışında işletmeler ise hedef kitleleri ile iletişim kurarak duygusal bir bağ kurabilmektedirler (Lembet, 2013). Tüketiciler ile iletişimde bağ kurucu araçlar arasında marka yer alırken marka hikâyeleri de tüketiciler ile duygusal bağ kurulmasında etkin bir role sahip olabilmektedir. Marka hikâyeleri müşteriler üzerinde duygusal etki anlamda etki sağlarken işletmeler açısından da rekabet avantajı yaratabilmektedir. Hikâye, uluslararası kuruluşlar için bile temel bir değer haline gelmiş ve rekabette rakipler üzerinde sahip olunan sınırsızlık düzeyini artırmıştır (Boje 1995 aktaran Chiu ve diğerleri, 2012). Örneğin, Walt Disney şirketinin, her

ürün hakkında hoş ve ilham verici hikâyeler anlattığı uzun bir geçmişi vardır (Chiu ve diğerleri, 2012).

Yabancı literatür incelendiğinde bir çok çalışmanın pazarlama alanındaki marka hikayelerinin ikna edici potansiyelini vurgulamışlardır (Busselle ve Bilandzic, 2008; McGregor ve Holmes, 1999; McKee, ve Fryer, 2003; Woodside, 2010; Lundqvist ve diğerleri, 2013; Chiu ve diğerleri, 2012; Solja ve diğerleri, 2018). Yapılan bu çalışmalarda markaya yönelik bilgiler hikâye biçimi aldığı anda tüketicilere bu bilgi ve özellikler daha iyi iletilebildiği ve tüketicilere daha iyi etki ettiği sonuçlarına varılmıştır. Konu ile ilgili Türkçe literatür incelendiğinde var olan çalışmalar arasında marka hikayelerine yönelik tüketicilerin bu hikayelere verdikleri tepkileri inceleyen bir araştırma bulunamamıştır.

Ambalajların ve markanın tüketicilere yönelik ticari ve duygusal bir araç olması ve yabancı literatürde marka hikâyelerine yönelik yapılan çalışma sonuçları temel alınarak, tüketicilerin markalara yönelik ürün ambalajlarında yer alan hikâyelere nasıl tepki vereceğinin incelenmesinin önemli olduğu düşünülmüştür. Bu açıdan çalışmada marka hikâyelerine yönelik tüketicilerin tepkileri araştırılmak istenmektedir. Ancak araştırma sonuçlarına geçmeden önce hem konunun yeniliği hem de araştırma bağlamının iyi anlaşılabilmesi adına kavramsal çerçeve hakkında bilgiler verilmesinin iyi olacağı düşünülmüştür.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER

Hikâyeler işletmelerin tüketiciler tarafından anlaşılması, tüketiciler ile iletişim kurulması ve tüketicilerde markaya yönelik yargı ve duygusal bağlar kurulmasını sağlamaktadır. Özellikle ürün ambalajı üzerine marka hikâyelerinin kullanılması, çağdaş marka oluşturmada hızla genişleyen bir uygulamadır (Solja ve diğerleri, 2018). Markaya yönelik hikâyeler ve anlatılar büyük ölçüde tüketiciler ile yakınlık ve iletişim kurmak için kullanılmaktadır (Huang, 2010). Hikâyeler ile tüketicilerin zihinlerine ulaşılabilmekte ve hayal etmeleri sağlanabilmektedir. Hayal gücünün harekete geçirilmesine ek olarak marka hikayeleri ile müşterinin zihinlerinde bir algı oluşturarak hikâyede yer alan mesaja dikkat etmeleri istenmekte ve markaya yönelik bir algı oluşturulmaktadır (Padgett ve Allen 1997). Bu nedenle, pazarlamacılar markaya yönelik hikâyeleri güçlü bir iletişim aracı olarak kullanabilir ve bu şekilde şirket bilgilerini tüketicilere iletebilirler (Chiu ve diğerleri, 2012). Tüketicilere ürüne yönelik ya da markaya yönelik fikir ve kavramları iletmek için ambalaj üzerinde yer verilebilecek hikâyeleri kullanmak, işlevi neticesinde etkili bir pazarlama iletişimi sağlayabilir (Escalas 2004a).

Bir pazarlama iletişimi aracı olarak marka hikâyeleri, tüketicileri duygusal açıdan da etkileyebilir. Tüketicilerin bir ürünü satın almasında sadece ürünün fiyat uygunluğu ya da tüketiciye fayda sağlayan yanları etkili olmaz. Çünkü ürünler yalnızca faydacı işlevlere sahip unsurlar değil, aynı zamanda tüketicilerin marka ile iletişim kurmasını sağlayan sosyal anlamlar ve semboller de taşımaktadır (Fontes ve Fan 2006). Bu açıdan tüketicilerin herhangi bir ürünü satın almasında fiyat uygunluğunun ve faydacılığın yanında duygusal bağ kurulmuş olması da satın alma davranışını etkileyebilmektedir. Kalite, sürdürülebilirlik, güvenilirlik ve tarihsel olarak köklü markalar, tüketicilerin bu ürünleri satın almaya değer görmelerini ve ürünlere yönelik güven duymalarını sağlayabilir (Huang, 2010). Şirketlerin içerisinde buldukları rekabet ortamı düşünüldüğünde, rakipler ile rekabet edebilmek için fiyat avantajı haricinde rakiplere kıyasla duygusal bir marka imajı sağlamaları ve bu imajı da hikâyeler yardımıyla tüketicilerde oluşturmaları ve tüketicilerin markaya yönelik inancının ve kabulünü etkileme ve marka kimliğini güçlendirmede etkili bir stratejik araç olabilir. Tüketiciler herhangi bir marka ile ilgili anımsadıkları çağrışımlar ile bu markaya ilişkin bir imaj oluşturmaktadırlar (Eren ve Eker, 2012). Firmalar marka imajını bu şekilde geliştirebilirler. Çünkü müşteriler üzerinde anlatı yoluyla yani hikâyeler ile anlam yarattıklarında, tüketicilerin gözünde markalar daha da değerli hale gelmektedir (Escalas 2004a).

Marka hikâyelerine medya kanalları aracılığıyla yayılabilecek reklamlarda veya ürün ambalajları üzerinde verilerek tüketicilere sunulabilmektedir. Ancak bu iki araç arasında bazı farklar vardır. En büyük fark medya reklamlarına kıyasla ambalaj üzerinde marka hikâyesine yer verilmesi paketin büyüklüğü sınırlıdır. Bir ürünün ambalajı üzerinde yasa ya da yönetmelikler gereği bulundurulması gereken belirli bilgilerinde de yer aldığı düşünüldüğünde marka hikâyesinin pakete yerleştirilebilecek kısalıkta olması önemlidir. Hızlı tüketim markaları olarak nitelendirebileceğimiz başta gıda ürünleri olmak üzere paket boyutları küçük olan ürünlerde bu tip sorunlar daha fazla görülmektedir. Bu nedenle hızlı tüketim mallarının ambalajlarında yer alan öyküler tipik olarak markanın ve kurucu firmanın tarihinin veya ürünlerin yapıldığı malzemelerin veya işçiliğin tanımlanmasından ibarettir (Solja ve diğerleri, 2018).

İnsanlar, olaylara, davranışlara ve sonuçlara odaklanarak, bu olaylar, davranışlar ve sonuçları simüle etmeye ve bunlarla ilgili hikâyeler oluşturmaya eğilimlidirler (Escalas, 2004b). Zihinsel simülasyonlar genellikle öykü ya da anlatılar vasıtasıyla

oluşturulmaktadır (Polkinghorne 1991; Fiske 1993). Öyküleyici aktarım, bir amaca, eyleme ve bir sonuca odaklanan faaliyetlere yönelik genel bilgi içerir (Pennington ve Hastie 1986; Stein ve Albro 1997). Dolayısıyla hikâyeler ve anlatılar tüketicilerin zihninde bir kendi tasvir ettikleri bir durumu yaratmaktadır. Tüketiciler genellikle duygularına ve hayallerine hitap eden deneyimler ararlar ve hikâyeler de tüketiciler üzerinde bu tür deneyimleri oluşturmak için iyi bir araçtır (Lundqvist ve diğerleri, 2013). Hikâyelerin anlatı yapısı iki önemli unsurdan oluşur: kronoloji ve nedensellik. Tüketiciler anlatının idrak edilmesinde hikâyedeki bilgileri zamansallık ve nedenselliğe dayalı olarak düzenlerler (Escalas, 2004b). Anlatı düşüncesi olayları zamansal bir boyut açısından düzenlenmesini ifade etmektedir (Bruner 1990; Fiske 1993). Zamansallık, öykülerin her birinin bir başlangıç, orta ve son olacak şekilde yapılanmasıdır. İkincisi, anlatısal düşünce yapılarının öğeleri arasındaki ilişkileri kuran ve nedensel çıkarıma izin veren yapıdır (Bruner 1990).

Green ve Brock (2000), “metin içerisinde kaybolmak” tasviri ile hikâyelerin aktarım özelliğinin insanları nasıl etkilediği ve ikna ettiğini ifade etmektedir. Yani bireylerin hikâyede “kaybolmuş” olmalarını ayrı bir zihinsel süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda bireylerin hikâyeleri okurken zihinlerinde bir algı yaratırlar ve hikayeden bu algıları doğrultusunda çıkarım yapmaktadırlar.

H1: Bir ürün paketi üzerindeki kısa bir marka hikâyesi, bir öykünün yokluğuna oranla daha yüksek düzeyde anlatı aktarımı üretir.

Eleştirel düşünme anlayışı, hikâyelerin tüketiciler üzerinde oluşturduğu olumlu algıya bağlı olarak hikâyesi bulunan markaya yönelik daha düşük düzeyde bir eleştirel bakış açısı oluşturduğu yönündedir. Yani hikâyeler daha az eleştirel düşünmeye, daha az olumsuz düşünceye yol açarken daha fazla duygusal tepkiye yol açmalı ki markaya yönelik duyguların olumluluğu ve ikna edebilirliği de artsın (Escalas, 2004b). Çalışmanın eleştirel düşünce ile ilgili hipotezi aşağıdaki gibidir.

H2: Bir ürün paketi üzerindeki kısa bir marka hikâyesi, bir hikâyenin yokluğuna oranla daha düşük düzeyde eleştirel düşünce üretir.

Hikâyelerin varlığı, marka ve ürünlere yönelik tüketicilerde olumlu bir etki oluşturmaktadır. Tüketiciler böyle ürün ve markalara daha iyimser yaklaşmakta ve kendilerine yakın hissetmektedirler. Bu duygusal etki daha önceki yapılan çalışmalarda da ortaya konulan bir durumdur (Escalas, 1998; Escalas, 2004b; Escalas ve Stern, 2003). Markalara yönelik hikâyeler müşterilerde olumlu duygular oluşturarak ve markaya yönelik farkındalığı artırarak ikna ediciliği artırır ve markayı tüketicilerin

gözünde benzersiz kılmaktadır (Lundqvist ve diğerleri, 2013). Bu açıdan çalışama kapsamında sinanan bir diğler hipotez aşağıdaki gibidir.

H3: Bir ürün paketi üzerindeki kısa bir marka hikâyesi, bir öykünün yokluğuna oranla daha yüksek düzeyde olumlu bir etki yaratır.

Önceki bölümlerde vurgulandığı üzere, bir markaya yönelik hikâyenin tüketiciler tarafından olumlu algılandığı ve markaya yönelik tutumun da bu yönde olumlu olduğı belirtilmiştir. Yapılan çalışmalarda da bu tezi destekler niteliktedir (Brechman ve Purvis, 2015; Chiu ve diğerleri, 2012; Escalas, 2004a, 2004b; Lundqvist ve diğerleri, 2013). Bu çalışmada da sinanan hipotezlerden biri bu yöndedir.

H4: Bir ürün paketi üzerindeki kısa bir marka hikâyesi, bir hikâyenin yokluğuna oranla daha yüksek bir marka tutumu sağlar.

Markalara yönelik hikâyeler ile ilgili olarak ortaya konulabilecek tezlerden biri de tüketicinin değer algısıdır. Bu değer algısı içerisinde yapılan çalışmalarda hikâyelerin tüketicinin marka için ödeme istekliliğı üzerinde olumlu bir etkisi olduğı ve ikinci olarak da fiyat hassasiyetini azaltma potansiyeli olduğı gösterilmiştir (Lundqvist ve diğ., 2013; Chiu ve diğ., 2012). Bu iki faktör tüketiciler açısından değer algısına bağlıdır (Netemeyer ve ark., 2004). Çalışma kapsamında ele alınan bir diğler konuda bu yöndedir. Yani marka hikâyelerinin tüketicilere dönük bir diğler olumlu olumlu etkisinin de değer algısı olduğı söylenebilir.

H5: Bir ürün paketindeki kısa bir marka hikâyesi, bir öykünün yokluğuna oranla daha yüksek bir algılanan değer seviyesi üretir.

Tüketicileri satın alma davranışına yönelten birçok etmen bulunmaktadır. Bu etmenler arasında markalara yönelik olumlu tutumların oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır markalara yönelik olumlu bir tutum oluşturuğu varsayıldığında, marka hikâyelerinin de satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkiye sebep olacağı düşünülebilir. Bu yönde yapılan çalışmalarda da marka hikâyelerinin satın alma davranışına olumlu yönde etki yaptığını ortaya koymuştur (Brechman ve Purvis, 2015; Escalas, 2004a; Escalas, Moore ve Britton, 2004; Lundqvist ve diğ., 2013).

H6: Bir ürün paketindeki kısa bir marka hikâyesi, bir öykünün yokluğuna oranla daha yüksek bir satın niyeti oluşturur.

Araştırma kapsamında ele alınan bir diğler etkisi ise ağızdan ağıza aktarımdır. Ağızdan ağıza pazarlamam tüketicilerin ürün ve markalara yönelik güvenlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Onurlubaş ve Dinçer, 2016). Tüketiciler güvenli ve değerli buldukları ürünleri almakta

ve sosyal çevrelerine de bu ürünleri tavsiye etme eğilimi göstermektedirler. Bu açıdan marka hikâyelerinin tüketicilerin güven ve değer algılarına etki edebileceği ve sosyal çevrelerine marka ve ürüne yönelik aktarımlarda bulunabileceği düşünülmektedir.

H7: Bir ürün paketi üzerindeki kısa bir marka hikayesi, bir öykünün yokluğuna oranla daha yüksek seviyede ağızdan ağıza aktarım niyeti üretir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE BULGULARI

Araştırma kapsamında tüketicilerin marka hikâyesine yönelik tepkileri araştırılmak istenmiş ve bu tepkinin ölçülebilmesi için anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan anket, Solja ve diğerlerinin (2018) yapmış oldukları çalışmadan birebir uyarlanmıştır. Anket değişkenlerine yönelik orijinal kaynaklar Tablo 1’de belirtilmiştir. Ankette 7 bölüm, 25 ifade bulunmaktadır. Anketin ilk bölümünde hikâye aktarımına yönelik 5 ifade bulunmaktadır. Bu ifadelerin güvenilirlik kat sayısı $\alpha = 0,817$ olarak hesaplanmıştır. Anketin ikinci bölümü eleştirel düşünceye ilişkin 4 ifadenin yer aldığı bölümdür. Bu ifadelerin güvenilirlik katsayısı $\alpha = 0,851$ olarak hesaplanmıştır. Eleştirel düşünceye ilişkin ifadeler dönüştürülerek (Ters Kodlanmış) analiz edilmiştir. Pozitif etkinin ölçüldüğü üçüncü bölümde 2 ifade yer almaktadır. Bu ifadelerin güvenilirlik katsayısı $\alpha = 0,911$ ’dir. Araştırmanın diğer bölümleri beş ifade ile markaya yönelik tutum ($\alpha = 0,937$), dört ifade ile algılanan değer ($\alpha = 0,869$), üç ifade ile satın alma niyeti ($\alpha = 0,899$) ve bir ifade ile ağızdan ağıza aktarım niyetidir. Araştırma anketi, 5’li Likert tipi ölçek olarak hazırlanmıştır. Araştırma sonuçlarının analizinde sadece eleştirel düşünme ölçeğine ilişkin ifadeler ölçeğin özelliği gereği ters kodlanarak analiz edilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Kapsamında Kullanılan Ölçeklerin Orijinal Kaynakları

Değişken	Orijinal Kaynak
Anlatı Aktarım Özelliği	Green ve Brock (2000); Agarwal ve Karahanna (2000)
Eleştirel Düşünme	Solja ve diğ., (2018)
Pozitif Etkileme	Berg ve diğ., (2015)
Marka Tutumu	Yi ve Yoo (2011); Chang (2010); Das ve diğ., (2014)
Algılanan Marka Değeri	Netemeyer ve diğ., (2004)
Satın Alma Niyeti	Loebnitz ve diğ., (2015); Tangari ve Smith (2012); Faircloth ve diğ., (2001)

Ağızdan Ağıza Aktarım	Solja ve diğ., (2018)
-----------------------	-----------------------

Araştırma kapsamında hızlı tüketim malları arasında yer alan ve ambalajında bir hikâye bulunan süt markası kullanılmıştır. Çalışmada, marka hikâyesine yönelik algının ölçülmesinde iki ayrı araştırma yürütülmüştür. Araştırmaların bir tanesinde Konya ilinde üretim gerçekleştiren Konya Şeker Sanayi ve Ticaret A.Ş. firmasının Torku süt markasının hikâyesi direkt olarak kullanılmıştır. Ankette tüketicilere bu hikâyeye yönelik sorular sorulmuştur. İkinci çalışmada ise hazırlanan anket aynı markanın hikâyesi liste haline getirilerek yine birinci çalışmada sorulan sorular eşliğinde tüketicilere yöneltilmiştir. Elde edilen sonuçlar karşılaştırılmış ve elde edilen sonuçlar bulgular kısmında yer verilmiştir.

3.1. Bulgular

3.1.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında yürütülen anket uygulamasından elde edilen katılımcıların demografik özellikleri Tablo 2’de belirtildiği gibidir. Bir markaya yönelik bilgilerin liste biçiminde sunulduğu anket formuna cevap verenlerin sayısı 95 iken markaya yönelik bilgilerin hikâye biçiminde sunulduğu anket formuna cevap verenler 98 kişidir. Elde edilen bulgulara göre liste biçimindeki anket formu katılımcılarının %64,2’i kadın iken, %35,8’si erkektir. Hikâye biçimindeki anket formunda ise kadınların oranı %63,2 iken erkeklerin oranı %36,8’tir. Katılımcıların yaşlarına bakıldığında liste biçimindeki, anket formunda %30,5’ünün 26-29 yaş aralığında olduğu ve bunu %30,5 oranı ile 30-39 yaş aralığı takip etmektedir. Hikâye biçimindeki anket formunda ise katılımcıların %29,6’sı 30-39 yaş aralığında olduğu bunu %28,6 ile 18-25 yaş arasındaki katılımcıların takip ettiği görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde her iki anket uygulamasında da lisans mezunları çoğunluğu oluşturmaktadır. Medeni durum sonuçlarına göre liste biçimindeki anket formunda evli katılımcılar çoğunluğu oluştururken hikâye biçimindeki ankette bekâr katılımcıların sayısı fazla bulunmuştur. Katılımcıların gelir durumlarına bakıldığında marka bilgilerinin liste biçiminde sunulduğu ankette 1501-3000 TL arasındaki katılımcıların oranı %32,6 dır. Marka bilgilerinin hikâye biçiminde sunulduğu anket formunda ise 1500 TL ve Altı ile 3001-4500 TL arasında gelir düzeyine sahip olanların sayıları benzer şekilde %30,6 dur. Son olarak katılımcıların mesleki durumları incelendiğinde ise liste biçiminde bilgilerin sunulduğu ankette kamu ve özel sektör çalışanlarının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Hikâye biçiminde marka bilgilerinin

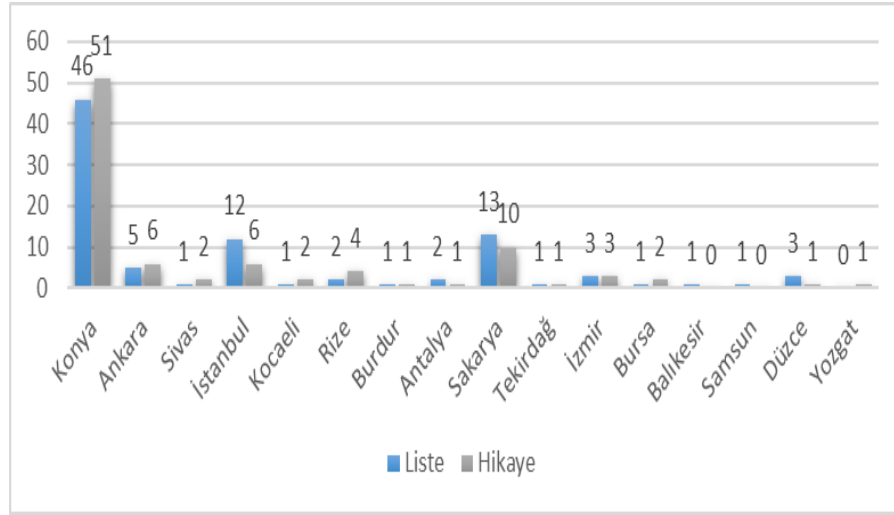
sunulduğu anket biçiminde ise öğrenciler ve kamu çalışanları en fazla dağılıma sahip meslek grubudur.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Bulgular

		Liste		Hikâye	
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	61	64,21%	65	66,33%
	Erkek	34	35,79%	33	33,67%
Yaş	5-17 Yaş Arası	0	0,00%	0	0,00%
	18-25 Yaş Arası	20	21,05%	28	28,57%
	26-29 Yaş Arası	31	32,63%	26	26,53%
	30-39 Yaş Arası	29	30,53%	29	29,59%
	40-49 Yaş Arası	11	11,58%	11	11,22%
	50 Yaş ve Üzeri	4	4,21%	4	4,08%
Eğitim	İlkokul	3	3,16%	2	2,04%
	Ortaokul	3	3,16%	5	5,10%
	Lise	8	8,42%	7	7,14%
	Ön Lisans	8	8,42%	10	10,20%
	Lisans	39	41,05%	43	43,88%
	Yüksek Lisans	23	24,21%	19	19,39%
	Doktora	11	11,58%	12	12,24%
Medeni Durum	Evli	49	51,58%	47	47,96%
	Bekâr	46	48,42%	51	52,04%
Gelir Seviyesi	1500 ₺ ve Altı	23	24,21%	30	30,61%
	1501-3000 ₺	31	32,63%	17	17,35%
	3001-4500 ₺	27	28,42%	30	30,61%
	4501 ₺ ve Üzeri	14	14,74%	21	21,43%
Meslek	Kamu Çalışanı	31	32,63%	34	34,69%
	Serbest Meslek Çalışanı	2	2,11%	3	4,69%
	Özel Sektör Çalışanı	25	26,32%	20	31,25%
	Öğrenci	22	23,16%	25	39,06%
	Ev Hanımı	11	11,58%	12	18,75%
	Emekli	2	2,11%	2	3,13%
	İşsiz	2	2,11%	2	3,13%

Anket formunda katılımcıların ikamet ettikleri iller sorulmuş ve elde edilen cevapların dağılım grafiği Grafik 1’de görüldüğü gibi çıkmıştır. Buna göre her iki ankete en çok katılım Konya ilinden sağlanmıştır. Konya ilini İstanbul ve Sakarya illeri takip etmektedir. Bu illerin dışında 13 ilden katılım sağlanmıştır.

Grafik 1. Katılımcıların İllere Göre Dağılımı

Araştırmanın amacına yönelik hem liste hem de hikâye biçimindeki marka bilgilerinin anlatı aktarım özelliği ile ilgili ifadelerin ortalamaları Tablo 3’de belirtilmiştir. Buna göre tüketiciler açısından marka bilgilerinin hikâye biçiminde sunulması, liste biçiminde sunulmasından daha fazla anlatı aktarım özelliği taşımaktadır.

Araştırmanın amacına yönelik hem liste hem de hikâye biçimindeki marka bilgilerinin anlatı aktarım özelliği ile ilgili ifadelerin ortalamaları Tablo 3’de belirtilmiştir. Buna göre tüketiciler açısından marka bilgilerinin hikâye biçiminde sunulması, liste biçiminde sunulmasından daha fazla anlatı aktarım özelliği taşımaktadır.

Tablo 3. Marka Hikâyelerinin Anlatı Aktarım Özelliğine Yönelik İfadelerin Ortalaması

	Liste	Hikâye
	Ortalama*	Ortalama*
Ürüne yönelik listeyi okurken, açıklanan olayları kolayca zihnimde görüntüleye bildim.	3,48	4,01
Listeyi okurken metnin içeriğine zihinsel olarak katıldım.	3,41	3,86
Listede yer alan bilgileri okurken anlatılan sahnede kendimi görebildim.	2,76	3,19
Listedeki bilgiler beni duygusal olarak etkiledi.	2,95	3,24

Listeyi okurken, dikkatimi mesajın içeriğine verebildim.	3,57	4,09
* 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum		

Tüketicilerin eleştirel bakış açılarını belirlenmesine yönelik ifadelerin ortalaması incelendiğinde marka hikâyesinin varlığının daha düşük eleştirel düşünceye sebep verdiği görülmektedir (bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Eleştirel Bakış Açısının Belirlenmesine Yönelik İfadelerin Ortalaması

	Liste	Hikâye
	Ortalama*	Ortalama*
Süt lezzetlidir.	2,01	1,78
Süt yüksek kalitededir.	2,07	1,79
Süt çevre dostudur.	2,15	1,88
Süt yerel olarak üretilir.	2,09	1,84
* 1=Kesinlikle Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılmıyorum (Ters Kodlanmıştır)		

Tüketicilerin marka hikâyesinin varlığı durumunda markaya yönelik algılanan değerlerinin ölçülmesi ile elde edilen sonuçlar Tablo 5’de belirtilmiştir. Bu sonuçlara göre bir marka hikâyesinin varlığı daha yüksek marka değeri algısı oluşturmaktadır.

Tablo 5. Markaya Yönelik Algılanan Değerleri Belirleyici İfadelerin Ortalaması

Algılanan Değer	Liste	Hikâye
	Ortalama*	Ortalama*
[Marka] 'dan aldığım şey maliyete değer.	3,69	3,82
[Marka] iyi bir satın alımdır.	3,75	3,92
[Marka] ödediğim para için iyi bir değerdir.	3,71	3,96
* 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum		

Bir marka hikâyesinin varlığının tüketicilerin satın alma niyetleri üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik ifadelerin sonuçları Tablo 6’da belirtilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre bir marka hikâyesinin varlığı, marka hikâyesinin olmama durumuna göre daha yüksek bir satın alma niyeti oluşturduğu görülmektedir. Ancak elde edilen ortalamalar birbirlerine yakın değerler göstermektedir.

Tablo 6. Tüketicilerin Satın Alma Niyetlerine Yönelik İfadelerin Ortalaması

Satın alma niyeti	Liste	Hikâye
	Ortalama	Ortalama
1: Düşük İhtimalle ürünü satın alırım / 5: Yüksek ihtimalle satın alırım	4,25	4,31
1: Ürünü almak mantıklı değil / 5: Ürünü almak mantıklı	4,38	4,36

1: Ürünü asla satın almam /5: Ürünü satın alırım	4,45	4,52
--	------	------

Araştırmada tüketiciler üzerinde bir markaya yönelik hikâyenin varlığının oluşturacağı pozitif etkinin ölçülmesine yönelik ifadelerin ortalamaları Tablo 7’de belirtilmiştir. Buna göre tüketiciler üzerinde marka hikâyelerinin liste biçimine göre daha fazla pozitif etki oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 7. Marka Hikâyelerinin Oluşturduğu Pozitif Etkiye Yönelik İfadelerin Ortalaması

	Liste	Hikâye
	Ortalama*	Ortalama*
Neşeli hissediyorum.	2,71	3,82
İyi bir ruh halindeyim.	3,00	3,92
* 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum		

Tüketiciler üzerinde bir marka hikâyesinin varlığının ağızdan ağıza anlatı niyetini oluşturup oluşturmadığının belirlenmesi için yöneltilen ifadenin ortalaması Tablo 8’de belirtilmiştir. Bu sonuca göre tüketiciler marka hikâyesinin var olduğu bir durumdan olmasına kıyasla marka ile ilgili daha fazla ağızdan ağıza aktarım niyeti taşımaktadırlar.

Tablo 8. Ağızdan Ağıza Aktarım Niyetinin Belirlenmesine Yönelik İfadenin Ortalaması

	Liste	Hikâye
	Ortalama*	Ortalama*
[Marka] hakkında başkaları ile konuşmak niyetindeyim.	3,12	3,68
* 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum		

Marka hikâyesinin tüketicilerin markaya yönelik tutumlarını etkileme durumları Tablo 9’da belirtilmiştir. Bu sonuçlara göre bir marka hikâyesinin varlığı tüketicilerin markaya yönelik tutumlarını hikâyenin olmaması durumuna göre daha yüksek seyrettiği görülmüştür.

Tablo 9. Markaya Yönelik Tutum İfadelerinin Ortalamaları

	Liste	Hikâye
	Ortalama	Ortalama
1=Hiç Beğenmedim/5= Çok Beğendim	4,05	4,27
1=Çok Düşük Kalite/5=Çok Yüksek Kalite	4,25	4,27
1=Hiç Hoş Değil/5=Çok Hoş	4,18	4,31
1=Negatif/5=Pozitif	4,17	4,31
1=Çok Kötü/ 5=Çok İyi	4,29	4,39

3.1.2. Bağımsız Örneklem T Testi ve ANOVA Testi Bulguları

Araştırma kapsamında belirlenen hipotezlerin sınanması için bağımsız örneklem t testinden faydalanılmıştır. Araştırma sonuçları tüketicilere liste biçiminde sunulan marka bilgileri ile hikâye biçiminde sunulan marka bilgileri arasında kıyaslama yapılması açısından değerlidir (bkz. Tablo 10). Bağımsız örneklem t testi sonuçlarına göre marka hikâyelerinin anlatı aktarım özelliği anlamlı şekilde listeye göre farklılık göstermektedir ($\bar{X}_{\text{hikâye}}=3,68$ $\bar{X}_{\text{liste}}=3,23$ $p<0,05$). Özellikle marka hikâyelerinin anlatılan mesajın içeriğine dikkat edilmesi ve tüketicilerin hikâyeyi okurken kendilerinden bir parça görebilmesi adına daha etkili olduğu görülmektedir. “H1: Bir ürün paketi üzerindeki kısa bir marka hikâyesi, bir öykünün yokluğuna oranla daha yüksek düzeyde anlatı aktarımı üretir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 10. Grup Ortalamaları ve Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Marka Hikâyelerinin Anlatı Aktarım Özelliği	Hikâye	98	3,68	0,734	3,886	,000
	Liste	95	3,23	0,857		
Eleştirel Bakış Açısı*	Hikâye	98	1,82	0,657	-2,315	,022
	Liste	95	2,08	0,894		
Marka Hikâyelerinin Oluşturduğu Pozitif Etki	Hikâye	98	3,17	1,178	1,871	,063
	Liste	95	2,85	1,205		
Markaya Yönelik Algılan Değer	Hikâye	98	3,90	0,879	1,319	,189
	Liste	95	3,72	1,035		
Ağızdan Ağıza Aktarım Niyeti	Hikâye	98	3,68	1,080	3,388	,001
	Liste	95	3,12	1,245		
Markaya Yönelik Tutum	Hikâye	98	4,31	0,748	1,064	,289
	Liste	95	4,19	0,775		
Satın Alma Niyeti	Hikâye	98	4,39	0,803	,289	,773
	Liste	95	4,36	0,791		

*Dönüştürülerek analiz edilmiştir (Ters Kodlanmıştır).

Araştırmanın H2 hipotezi “Bir ürün paketi üzerindeki kısa bir marka hikâyesi, bir hikâyenin yokluğuna oranla daha düşük düzeyde eleştirel düşünce üretir” şeklindedir. Analiz sonuçlarına göre marka hikâyelerinin eleştirel düşünce üretimi anlamlı olarak diğer gruba göre

farklılık göstermektedir ($\bar{X}_{\text{hikaye}}=1,82$, $\bar{X}_{\text{liste}}=2,08$, $p<0,05$). Araştırma kapsamında beklenen sonuç da daha düşük bir eleştirel düşünme seviyesidir. Araştırma kapsamında ortaya konulan hipotez kabul edilmiştir.

Araştırmada tüketiciler üzerinde bir markaya yönelik hikâyenin varlığının oluşturacağı pozitif etki ölçülmek istenmiş ve elde edilen sonuçlara göre tüketiciler üzerinde marka hikâyelerinin liste biçimine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. “H3: Bir ürün paketi üzerindeki kısa bir marka hikâyesi, bir öykünün yokluğuna oranla daha yüksek düzeyde olumlu bir etki yaratır.” hipotezi reddedilmiştir ($\bar{X}_{\text{hikaye}}=3,17$ $\bar{X}_{\text{liste}}=2,85$, $p>0,05$).

Araştırmanın H4 hipotezinin sınanmasına yönelik analiz sonuçlarına göre tüketicilerin marka tutumların bir marka hikâyesinin varlığına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediği görülmüştür. “H4: Bir ürün paketi üzerindeki kısa bir marka hikâyesi, bir hikâyenin yokluğuna oranla daha yüksek bir marka tutumu sağlar.” hipotezi reddedilmiştir ($\bar{X}_{\text{hikaye}}=4,31$ $\bar{X}_{\text{liste}}=4,19$, $p>0,05$).

Markaya yönelik algılan değerler gruplar arası farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için yapılan t testi sonuçlarına göre marka hikâyeleri marka değeri oluşturmada anlamlı olarak diğer gruptan farklılık göstermemektedir ($\bar{X}_{\text{hikaye}}=3,90$ $\bar{X}_{\text{liste}}=3,72$, $p>0,05$). Her ne kadar marka hikâyesine yönelik ifadelerin ortalama değerleri diğer gruba göre yüksek olsa da bu durum anlamlı değildir. “H5: Bir ürün paketindeki kısa bir marka hikâyesi, bir öykünün yokluğuna oranla daha yüksek bir algılanan değer seviyesi üretir.” hipotezi reddedilmiştir.

Tüketicilerin satın alma niyetlerinin, marka hikâyesinin varlığı ve marka hikâyesinin yokluğu durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir ($\bar{X}_{\text{hikaye}}=4,38$ $\bar{X}_{\text{liste}}=4,36$ $p>0,05$). “H6: Bir ürün paketindeki kısa bir marka hikâyesi, bir öykünün yokluğuna oranla daha yüksek bir satın alma niyeti taşır.” hipotezi reddedilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre ağızdan ağıza aktarım niyetinin gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği görülmüştür. “H7: Bir ürün paketi üzerindeki kısa bir marka hikâyesi, bir öykünün yokluğuna oranla daha yüksek seviyede ağızdan ağıza aktarım niyeti üretiyor.” hipotezi kabul edilmiştir ($\bar{X}_{\text{hikaye}}=3,68$ $\bar{X}_{\text{liste}}=3,12$ $p<0,05$).

Araştırma kapsamında bir marka hikâyesinin varlığında tüketicilerin hikâyenin anlatı aktarım özelliği taşıdığı, eleştirel düşünme bakış açılarının, satın alma niyetlerinin, marka değer algılarının, marka tutumlarının, markaya yönelik ağızdan ağıza aktarım niyetlerinin ve markaya yönelik pozitif etkilerinin demografik değişkenlere göre değişip

değişmediğinin analizi için bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA testi yapılmıştır (bkz. Tablo 11). Test sonuçlarına göre cinsiyet durumlarına göre hiçbir değişken anlamlı farklılık göstermemiştir ($p>0,05$).

Tablo 11. Cinsiyete Göre Ölçek Ortalamaları ve Bağımsız Örneklem T-Testi

	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Marka Hikâyelerinin Anlatı Aktarım Özelliği	Kadın	65	3,64	0,694	-,807	,422
	Erkek	33	3,76	0,812		
Eleştirel Bakış Açısı	Kadın	65	1,73	0,645	-1,925	,057
	Erkek	33	2,00	0,654		
Marka Hikâyelerinin Oluşturduğu Pozitif Etki	Kadın	65	3,26	1,160	1,039	,301
	Erkek	33	3,00	1,212		
Markaya Yönelik Algılan Değer	Kadın	65	3,91	0,873	,234	,816
	Erkek	33	3,87	0,905		
Ağızdan Ağıza Aktarım Niyeti	Kadın	65	3,60	1,115	-1,077	,284
	Erkek	33	3,85	1,004		
Markaya Yönelik Tutum	Kadın	65	4,35	0,767	,886	,378
	Erkek	33	4,21	0,711		
Satın Alma Niyeti	Kadın	65	4,44	0,800	,803	,424
	Erkek	33	4,30	0,814		

Tablo 12'ye göre marka hikâyelerinin pozitif etki oluşturduğuna yönelik algılar tüketicilerin medeni durumlarına göre anlamlı düzeyde değişiklik göstermektedir ($p<0,05$). Bekâr tüketicilerin pozitif etki ortalamaları evli tüketicilere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermiştir.

Tablo 12. Medeni Duruma Göre Ölçek Ortalamaları ve Bağımsız Örneklem T-Testi

	Medeni Durum	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Marka Hikâyelerinin Anlatı Aktarım Özelliği	Evli	47	3,60	0,874	-1,087	,280
	Bekar	51	3,76	0,573		
Eleştirel Bakış Açısı	Evli	47	1,89	0,728	,953	,343
	Bekar	51	1,76	0,585		
Marka Hikâyelerinin Oluşturduğu Pozitif Etki	Evli	47	2,81	1,309	-3,070	,003
	Bekar	51	3,51	0,935		
Markaya Yönelik Algılan Değer	Evli	47	3,93	0,963	,335	,738
	Bekar	51	3,87	0,803		
Ağızdan Ağıza Aktarım Niyeti	Evli	47	3,68	1,144	-,025	,980
	Bekar	51	3,69	1,029		
Markaya Yönelik Tutum	Evli	47	4,29	0,820	-,158	,875
	Bekar	51	4,32	0,683		
Satın Alma Niyeti	Evli	47	4,33	0,915	-,807	,422
	Bekar	51	4,46	0,686		

Tüketicilerin yaş durumlarına göre bir marka hikâyesinin varlığında hikâyenin anlatı aktarım özelliği taşıdığı, eleştirel düşünme bakış açılarının, satın alma niyetlerinin, marka değer algılarının, marka tutumlarının, markaya yönelik ağızdan ağıza aktarım niyetlerinin ve markaya yönelik pozitif etkilerinin farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ANOVA testi yapılmıştır. Tablo 13'deki sonuçlara göre yaş durumlarına göre herhangi bir anlamlı farklılık gözlenmemiştir ($p>0,05$).

Tablo 13. Tüketicilerin Yaş Durumlarına Göre ANOVA Test Bulguları

İfadeler	Yaş	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Marka Hikâyelerinin Anlatı Aktarım Özelliği	18-25 Yaş Arası	28	3,56	0,682	,433	,785
	26-29 Yaş Arası	26	3,67	0,804		
	30-39 Yaş Arası	29	3,70	0,734		
	40-49 Yaş Arası	11	3,84	0,857		
	50 Yaş ve Üzeri	4	3,95	0,191		
Eleştirel Bakış Açısı	18-25 Yaş Arası	28	1,62	0,567	1,172	,328
	26-29 Yaş Arası	26	1,95	0,806		

	30-39 Yaş Arası	29	1,93	0,598		
	40-49 Yaş Arası	11	1,75	0,689		
	50 Yaş ve Üzeri	4	1,81	0,239		

Tablo 13a. Tüketicilerin Yaş Durumlarına Göre ANOVA Test Bulguları (Devamı)

İfadeler	Yaş	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Marka Hikâyelerinin Oluşturduğu Pozitif Etki	18-25 Yaş Arası	28	3,46	0,827	1,033	,395
	26-29 Yaş Arası	26	3,04	1,232		
	30-39 Yaş Arası	29	2,91	1,323		
	40-49 Yaş Arası	11	3,27	1,472		
	50 Yaş ve Üzeri	4	3,63	0,750		
Markaya Yönelik Algılan Değer	18-25 Yaş Arası	28	3,86	0,848	1,073	,374
	26-29 Yaş Arası	26	3,94	0,838		
	30-39 Yaş Arası	29	3,83	0,998		
	40-49 Yaş Arası	11	4,30	0,640		
	50 Yaş ve Üzeri	4	3,33	0,943		
Ağızdan Ağıza Aktarım Niyeti	18-25 Yaş Arası	28	3,79	1,067	1,983	,104
	26-29 Yaş Arası	26	3,23	1,275		
	30-39 Yaş Arası	29	3,76	0,912		
	40-49 Yaş Arası	11	4,09	0,944		
	50 Yaş ve Üzeri	4	4,25	0,500		
Markaya Yönelik Tutum	18-25 Yaş Arası	28	4,49	0,661	,607	,659
	26-29 Yaş Arası	26	4,22	0,838		
	30-39 Yaş Arası	29	4,21	0,812		
	40-49 Yaş Arası	11	4,33	0,608		
	50 Yaş ve Üzeri	4	4,20	0,673		
Satın Alma Niyeti	18-25 Yaş Arası	28	4,52	0,745	,430	,787
	26-29 Yaş Arası	26	4,38	0,893		
	30-39 Yaş Arası	29	4,26	0,865		
	40-49 Yaş Arası	11	4,48	0,524		
	50 Yaş ve Üzeri	4	4,25	0,957		

Tüketicilerin eğitim durumlarına göre bir marka hikâyesinin varlığında hikâyenin anlatı aktarım özelliği taşıdığı, eleştirel düşünme bakış açılarının, satın alma niyetlerinin, marka değer algılarının, marka tutumlarının, markaya yönelik ağızdan ağıza aktarım niyetlerinin ve markaya yönelik pozitif etkilerinin farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ANOVA testi yapılmıştır. Tablo 14'deki sonuçlara göre eğitim durumlarına göre hikâyelerin anlatı aktarım özelliği, pozitif etkisi, markaya yönelik algılanan değer ve ağızdan ağıza aktarım niyeti anlamlı farklılık göstermiştir ($p<0,05$).

Tablo 14. Tüketicilerin Eğitim Durumlarına Göre ANOVA Test Bulguları

İfadeler	Eğitim	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Marka Hikâyelerinin Anlatı Aktarım Özelliği	İlkokul	2	4,10	0,141	3,448	,004
	Ortaokul	5	4,80	0,283		
	Lise	7	3,23	1,055		
	Ön lisans	10	4,00	0,508		
	Lisans	43	3,58	0,694		
	Yüksek Lisans	19	3,62	0,673		
	Doktora	12	3,58	0,663		
Eleştirel Bakış Açısı	İlkokul	2	1,38	0,530	1,713	,127
	Ortaokul	5	1,30	0,671		
	Lise	7	1,86	0,593		
	Ön lisans	10	1,50	0,408		
	Lisans	43	1,82	0,757		
	Yüksek Lisans	19	1,98	0,570		
	Doktora	12	2,10	0,432		
Marka Hikâyelerinin Oluşturduğu Pozitif Etki	İlkokul	2	2,00	1,414	3,437	,004
	Ortaokul	5	1,50	1,118		
	Lise	7	2,64	1,144		
	Ön lisans	10	3,55	1,212		
	Lisans	43	3,37	1,064		
	Yüksek Lisans	19	3,00	1,143		
	Doktora	12	3,63	0,980		
Markaya Yönelik Algılan Değer	İlkokul	2	3,33	0,000	2,604	,022
	Ortaokul	5	4,87	0,298		
	Lise	7	3,24	1,084		
	Ön lisans	10	4,37	0,597		
	Lisans	43	3,88	0,826		
	Yüksek Lisans	19	3,75	1,011		
	Doktora	12	3,89	0,757		
Ağızdan Ağıza Aktarım Niyeti	İlkokul	2	4,50	0,707	2,795	,015
	Ortaokul	5	5,00	0,000		
	Lise	7	3,29	0,756		
	Ön lisans	10	4,20	0,919		
	Lisans	43	3,40	1,198		
	Yüksek Lisans	19	3,68	1,003		
	Doktora	12	3,83	0,718		

Tablo 14a. Tüketicilerin Eğitim Durumlarına Göre ANOVA Test Bulguları (Devamı)

İfadeler	Eğitim	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Markaya Yönelik Tutum	İlkokul	2	4,40	0,566	1,131	,351
	Ortaokul	5	4,72	0,626		
	Lise	7	4,46	0,746		
	Ön lisans	10	4,72	0,355		
	Lisans	43	4,22	0,848		
	Yüksek Lisans	19	4,12	0,734		
	Doktora	12	4,30	0,618		
Satın Alma Niyeti	İlkokul	2	4,17	0,236	1,090	,374
	Ortaokul	5	4,87	0,298		
	Lise	7	4,29	1,079		
	Ön lisans	10	4,87	0,322		
	Lisans	43	4,34	0,901		
	Yüksek Lisans	19	4,23	0,786		
	Doktora	12	4,36	0,658		

Tüketicilerin meslek durumlarına göre bir marka hikâyesinin varlığında hikâyenin anlatı aktarım özelliği taşıdığı, eleştirel düşünme bakış açılarının, satın alma niyetlerinin, marka değer algılarının, marka tutumlarının, markaya yönelik ağızdan ağıza aktarım niyetlerinin ve markaya yönelik pozitif etkilerinin farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ANOVA testi yapılmıştır. Tablo 15'teki sonuçlara göre meslek durumlarına göre tüketicilerin eleştirel düşünme bakış açısı anlamlı farklılık gözlenmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 15. Tüketicilerin Meslek Durumlarına Göre ANOVA Test Bulguları

İfadeler	Meslek	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Marka Hikâyelerinin Anlatı Aktarım Özelliği	Kamu Çalışanı	34	3,58	0,672	1,039	,406
	Serbest Meslek Çalışanı	3	4,40	0,600		
	Özel Sektör Çalışanı	20	3,66	0,806		
	Öğrenci	25	3,59	0,601		
	Ev Hanımı	12	3,88	1,046		
	Emekli	2	4,30	0,424		
	İşsiz	2	3,70	0,141		
Eleştirel Bakış Açısı	Kamu Çalışanı	34	2,01	0,724	2,791	,015
	Serbest Meslek Çalışanı	3	1,25	0,433		
	Özel Sektör Çalışanı	20	2,02	0,489		
	Öğrenci	25	1,71	0,624		
	Ev Hanımı	12	1,33	0,526		
	Emekli	2	2,13	0,530		
	İşsiz	2	1,50	0,707		
Marka Hikâyelerinin Oluşturduğu Pozitif Etki	Kamu Çalışanı	34	3,09	1,138	1,367	,236
	Serbest Meslek Çalışanı	3	2,00	1,732		
	Özel Sektör Çalışanı	20	3,25	1,241		
	Öğrenci	25	3,54	0,815		
	Ev Hanımı	12	2,71	1,630		
	Emekli	2	3,25	0,354		
	İşsiz	2	3,75	0,354		
Markaya Yönelik Algılan Değer	Kamu Çalışanı	34	3,74	0,938	1,402	,222
	Serbest Meslek Çalışanı	3	4,67	0,577		
	Özel Sektör Çalışanı	20	3,88	0,767		
	Öğrenci	25	3,77	0,798		
	Ev Hanımı	12	4,39	1,003		
	Emekli	2	3,83	0,707		
	İşsiz	2	4,33	0,943		

Tablo 15a. Tüketicilerin Meslek Durumlarına Göre ANOVA Test Bulguları (Devamı)

İfadeler	Meslek	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Ağızdan Ağıza Aktarım Niyeti	Kamu Çalışanı	34	3,35	1,098	2,020	,071
	Serbest Meslek Çalışanı	3	4,67	0,577		
	Özel Sektör Çalışanı	20	3,85	1,040		
	Öğrenci	25	3,52	1,123		
	Ev Hanımı	12	4,17	0,835		
	Emekli	2	4,50	0,707		
	İşsiz	2	4,50	0,707		
Markaya Yönelik Tutum	Kamu Çalışanı	34	4,18	0,747	1,786	,111
	Serbest Meslek Çalışanı	3	4,93	0,115		
	Özel Sektör Çalışanı	20	4,04	0,939		
	Öğrenci	25	4,48	0,616		
	Ev Hanımı	12	4,62	0,588		
	Emekli	2	3,80	0,283		
	İşsiz	2	4,60	0,566		
Satın Alma Niyeti	Kamu Çalışanı	34	4,29	0,844	,669	,675
	Serbest Meslek Çalışanı	3	4,78	0,385		
	Özel Sektör Çalışanı	20	4,22	0,957		
	Öğrenci	25	4,56	0,636		
	Ev Hanımı	12	4,58	0,854		
	Emekli	2	4,17	0,236		
	İşsiz	2	4,33	0,943		

Tüketicilerin gelir durumlarına göre bir marka hikâyesinin varlığında hikâyenin anlatı aktarım özelliği taşıdığı, eleştirel düşünme bakış açılarının, satın alma niyetlerinin, marka değer algılarının, marka tutumlarının, markaya yönelik ağızdan ağıza aktarım niyetlerinin ve markaya yönelik pozitif etkilerinin farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi için ANOVA testi yapılmıştır. Tablo 16'daki sonuçlara göre gelir durumlarına göre tüketicilerin eleştirel düşünce bakış açıları ve satın alan niyetleri anlamlı farklılık gözlenmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 16. Tüketicilerin Gelir Durumlarına Göre ANOVA Test Bulguları

İfadeler	Gelir	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Marka Hikâyelerinin Anlatı Aktarım Özelliği	1500 TL ve Altı	30	3,86	0,687	,910	,439
	1501-3000 TL	17	3,61	0,726		
	3001-4500 TL	30	3,57	0,824		
	4501 TL ve Üzeri	21	3,64	0,668		
Eleştirel Bakış Açısı	1500 TL ve Altı	30	1,53	0,638	3,166	,028
	1501-3000 TL	17	1,85	0,516		
	3001-4500 TL	30	1,98	0,779		
	4501 TL ve Üzeri	21	1,98	0,467		
Marka Hikâyelerinin Oluşturduğu Pozitif Etki	1500 TL ve Altı	30	3,37	1,245	1,235	,301
	1501-3000 TL	17	3,29	1,076		
	3001-4500 TL	30	2,83	1,289		
	4501 TL ve Üzeri	21	3,29	0,943		
Markaya Yönelik Algılan Değer	1500 TL ve Altı	30	4,10	0,854	1,211	,310
	1501-3000 TL	17	3,67	0,726		
	3001-4500 TL	30	3,94	0,906		
	4501 TL ve Üzeri	21	3,73	0,970		
Ağızdan Ağıza Aktarım Niyeti	1500 TL ve Altı	30	3,87	1,196	,718	,544
	1501-3000 TL	17	3,76	0,562		
	3001-4500 TL	30	3,47	1,106		
	4501 TL ve Üzeri	21	3,67	1,197		
Markaya Yönelik Tutum	1500 TL ve Altı	30	4,53	0,620	2,700	,050
	1501-3000 TL	17	4,16	0,759		
	3001-4500 TL	30	4,39	0,610		
	4501 TL ve Üzeri	21	3,98	0,969		
Satın Alma Niyeti	1500 TL ve Altı	30	4,62	0,598	3,900	,011
	1501-3000 TL	17	4,04	1,006		
	3001-4500 TL	30	4,59	0,544		
	4501 TL ve Üzeri	21	4,08	1,011		

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Markaların örgütlere sağlamış olduğu avantajların belki de en başında tüketiciler tarafından bilinmeleri ve farkındalık oluşturma aracı olmasıdır. Bir marka ürünü rakip ürünlerden ayıran ve ürünü tüketiciye tanıtan, farkındalık oluşturan ve imaj sağlayan stratejik bir araç niteliğindedir. Marka hikâyeleri de markanın tüketiciler üzerinde

oluşturduğu farklılık ve farkındalık algısını ve tüketici bağlılığını artırıcı bir unsurdur. Marka hikâyeleri vasıtasıyla örgütler tüketiciler ile ilişkiler kurabilme fırsatı elde etmektedirler. Bu açıdan marka hikâyelerinin varlığı tüketiciler tarafından birçok yönde etki oluşturacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada tüketicilerin bir marka hikâyesinin varlığının anlatı aktarım özelliği taşıdığına, eleştirel düşünmeye etkilerine, olumlu etkilerine, markaya yönelik tutuma, satın alma niyetine, marka değeri algısına ve ağızdan ağıza aktarım niyeti üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma iki farklı örneklem grubu ile yürütülmüş ve bir örneklem grubuna orijinal bir marka hikâyesi sunulurken diğer gruba bu marka hikâyesinin liste hali sunulmuş ve elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre bir marka hikâyesinin varlığının yokluğuna kıyasla daha fazla anlatı aktarım özelliği taşıdığı görülmüştür. Bu sonuca bağlı olarak H1 hipotezi reddedilememiştir. Elde edilen bu sonuç literatürdeki çalışma sonuçlarını desteklemiştir (Escalas, 2004b; Green ve Brock, 2000; Solja ve diğ., 2018).

Araştırma amacı kapsamında incelenen bir diğer değişken ise eleştirel düşünmedir. Bir marka hikâyesinin varlığı yokluğuna kıyasla daha az eleştirel düşünmeye sebep olabileceği düşünülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre H2 hipotezi reddedilememiştir. Elde edilen bu sonuç literatürdeki çalışma sonuçları ile örtüşmektedir (Brechman ve Purvis, 2015; Solja ve diğ., 2018; Escalas, 2004b; Gilliam ve Flaherty, 2015). Araştırma sonuçlarına göre tüketiciler üzerinde bir marka hikâyesinin varlığı yokluğuna kıyasla daha markaya yönelik anlamlı düzeyde pozitif etki oluşturmadığı görülmüştür. Bu sonuç doğrultusunda araştırmanın H3 hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuç literatürdeki çalışmalara göre farklılık göstermektedir (Escalas, 1998; Escalas ve Stern, 2003 ; Solja ve diğ., 2018; Escalas, 2004b).

Tüketicilerin markalara yönelik tutumlarını birçok etken belirlemektedir. Önceki çalışmalarda marka hikâyelerinin marka tutumu üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceği belirtilmiştir (Brechman ve Purvis, 2015; Solja ve diğ., 2018; Chiu ve diğ., 2012; Lundqvist ve diğ., 2013; Escalas, 2004a, 2004b). Bu doğrultuda araştırma kapsamında bir marka hikâyesinin varlığı durumundaki marka tutumu incelenmiştir. Elde edilen araştırma sonucuna göre anlamlı olarak bir marka hikâyesinin varlığı yokluğuna kıyasla marka tutumu oluşturmamaktadır. Dolayısıyla H4 hipotezi reddedilmiştir.

Tüketiciler marka hikâyesinin olduğu durumda markaya daha fazla değer atfetmektedirler. Yapılan çalışmalar bu yönde sonuçlar

göstermektedir (Netemeyer ve diğ., 2004; Chiu ve diğ., 2012; Solja ve diğ., 2018). Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre ise markaya yönelik değer algısının bir marka hikâye hikayesinin varlığına göre anlamlılık göstermediği görülmüştür. Bu durumda H5 hipotezi reddedilmiştir. Bu sonuç önceki çalışmalarda ortaya konulan marka hikâyelerine yönelik oluşan marka değerinin satın alma ve fiyat hassasiyetine ilişkisini desteklememektedir.

Tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde marka hikâyelerinin varlığının bir anlamlı farklılığı olup olmadığının araştırma sonuçlarına göre marka hikâyelerinin varlığı tüketicilerin satın alma niyetlerinin yokluğu durumuna kıyasla anlamlılık göstermemektedir. Bu durum H6 hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Araştırma sonuçlarının aksine yapılan çalışmalar marka hikayelerinin, diğer iletişim biçimlerinden daha yüksek bir satın alma olasılığı ortaya çıkardığını gösterilmiştir (Brechman ve Purvis, 2015; Solja ve diğ., 2018; Lundqvist ve diğ., 2013; Escalas, 2004a; Escalas, Moore ve Britton, 2004).

Araştırma kapsamında marka hikâyesinin varlığının tüketicilerin markayı ağızdan ağıza yayma niyetlerini artırıp artırmadığı incelenmiş ve elde edilen sonuçlara göre bir marka hikâyesinin varlığının yokluğuna göre daha yüksek ağızdan ağıza anlatım niyeti taşıdığını göstermiştir. Dolayısıyla H7 hipotezi reddedilememiştir. Tüketici ile ilgili literatürde özellikle yüksek sıklıkta ortaya çıkan bir niyet türü, ağızdan ağza yönelik niyetlerdir ve hikayelerin bu tür niyetleri olumlu yönde etkilemesi muhtemel olduğu öne sürülmüştür (Solja ve diğ., 2018; Gilliam ve Flaherty, 2015).

Son olarak araştırma kapsamında bir marka hikâyesinin varlığında tüketicilerin hikâyenin anlatı aktarım özelliği taşıdığı, eleştirel düşünme bakış açılarının, satın alma niyetlerinin, marka değer algılarının, marka tutumlarının, markaya yönelik ağızdan ağza aktarım niyetlerinin ve markaya yönelik pozitif etkilerinin demografik değişkenlere göre değişip değişmediğinin analizi için bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA testi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre tüketicilerin medeni durumlarına göre marka hikâyelerinin pozitif etkisinin anlamlı düzeyde değiştiği görülmüştür. Tüketicilerin eğitim durumlarına göre marka hikâyelerinin anlatı aktarım özelliği taşıması, pozitif etkisi, marka değeri algısı ve ağızdan ağza aktarım niyetinin de anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Tüketicilerin mesleki durumlarına göre marka hikâyelerinin eleştirel düşünme bakış açısı arasında anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği görülmüştür. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre tüketicilerin gelir

durumlarına göre eleştirel düşünce bakış açıcı ve satın alma niyetleri arasında anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AGARWAL, R., and KARAHANNA, E. (2000). Time flies when you're having fun: Cognitive absorption and beliefs about information technology usage. *MIS Quarterly*, 24(4), 665–694.
- AKTUĞLU, I. K. (2016). *Marka Yönetimi: Güçlü ve Başarılı Markalar İçin Temel İlkeler*. İletişim Yayınları.
- BERG, H., SODERLUND, M., and LINDSTROM, A. (2015). Spreading joy: Examining the effects of smiling models on consumer joy and attitudes. *Journal of Consumer Marketing*, 32(6), 459–469.
- BOJE, D. M. (1995). Stories of the storytelling organization: A postmodern analysis of Disney as “Tamara-Land”. *Academy of Management Journal*, 38(4), 997-1035.
- BRECHMAN, J. M., and PURVIS, S. C. (2015). Narrative, transportation and advertising. *International Journal of Advertising*, 34(2), 366-381.
- BRUNER, J. S. (1990). *Acts of meaning (Vol. 3)*. Harvard University Press.
- BUSSELLE, R., and BILANDZIC, H. (2008). Fictionality and perceived realism in experiencing stories: A model of narrative comprehension and engagement. *Communication Theory*, 18(2), 255-280.
- CHANG, C. (2010). Making unique choices or being like others: How priming self-concepts influences advertising effectiveness. *Psychology and Marketing*, 27(4), 399–415.
- CHIU, H. C., HSIEH, Y. C., and KUO, Y. C. (2012). How to align your brand stories with your products. *Journal of Retailing*, 88(2), 262-275.
- DAS, E., DUIVEN, R., ARENDSSEN, J., and VERMEULEN, I. (2014). Exploring killer ads: A terror management account of death in advertisements. *Psychology and Marketing*, 31(10), 828–842.
- EREN, Selim Said, & EKER, Sevcan (2012). Kurumsal sosyal sorumluluk algısının marka imajı, algılanan değer, müşteri

tatmini ve marka sadakatine etkisi üzerine bir saha araştırması: x markası örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2).

- ESCALAS, J. E. (1998). Advertising narratives: What are they and how do they work. Representing consumers: Voices, views, and visions, 267-289.
- ESCALAS, J. E. (2004b). Imagine yourself in the product: Mental simulation, narrative transportation, and persuasion. *Journal of advertising*, 33(2), 37-48.
- ESCALAS, J. E., and STERN, B. B. (2003). Sympathy and empathy: Emotional responses to advertising dramas. *Journal of Consumer Research*, 29(4), 566-578.
- ESCALAS, J. E., MOORE, M. C., and BRITTON, J. E. (2004). Fishing for feelings? Hooking viewers helps!. *Journal of Consumer Psychology*, 14(1-2), 105-114.
- ESCALAS, Jennifer Edson (2004a), "Narrative Processing: Building Consumer Connections to Brands," *Journal of Consumer Psychology*, v. 14, n. 1 and 2, pp. 168-179.
- FAIRCLOTH, J. B., CAPELLA, L.M., and ALFORD, B. L. (2001). The effect of brand attitude and brand image on brand equity. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 9(3), 61–75.
- FISKE, Susan T. (1993), "Social Cognition and Social Perception," *Annual Review of Psychology*, 44, 155–194.
- FONTES, A., and FAN, J. X. (2006). The effects of ethnic identity on household budget allocation to status conveying goods. *Journal of Family and Economic Issues*, 27(4), 643-663.
- GEMCİ, R., Gülşen, G., and KABASAKAL, F. M. (2009). Markalar ve markalaşma şartları. *Uludağ University Journal of The Faculty of Engineering*, 14(1).
- GILLIAM, D., and FLAHERTY, K. (2015). Storytelling by the sales force and its effects on buyer-seller exchange. *Industrial Marketing Management*, 46, 132–142.

- GREEN, M. C., and BROCK, T. C. (2000). The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of personality and social psychology*, 79(5), 701.
- HUANG, W. Y. (2010). Brand story and perceived brand image: Evidence from Taiwan. *Journal of Family and Economic issues*, 31(3), 307-317.
- LEMBET, Z. (2013). Markalar ve kurumsal sosyal sorumluluk. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 1-24.
- LOEBNITZ, N., SCHUITEMA, G., and GRUNERT, K. (2015). Who buys oddly shaped food and why? Impacts of food shape abnormality and organic labeling on purchase intentions. *Psychology and Marketing*, 32(4), 408-421.
- LUNDQVIST, A., LILJANDER, V., GUMMERUS, J., and VAN RIEL, A. (2013). The impact of storytelling on the consumer brand experience: The case of a firm-originated story. *Journal of Brand Management*, 20(4), 283-297.
- MCGREGOR, I., and HOLMES, J. G. (1999). How storytelling shapes memory and impressions of relationship events over time. *Journal of personality and social psychology*, 76(3), 403.
- MCKEE, R., and FRYER, B. (2003). Storytelling that moves people. *Harvard Business Review*, 81(6), 51-55.
- NETEMEYER, R. G., KRISHNAN, B., PULLIG, C., WANG, G., YAGCI, M., DEAN, D., and WIRTH, F. (2004). Developing and validating measures of facets of customer-based brand equity. *Journal of Business Research*, 57(2), 209-224.
- ONURLUBAŞ, E., and DİNÇER, D. (2016). Tüketicilerin ağızdan ağıza ve viral pazarlama algılarına etki eden faktörlerin analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7(17).
- PADGETT, D., and ALLEN, D. (1997). Communicating experiences: A narrative approach to creating service brand image. *Journal of advertising*, 26(4), 49-62.

- PENNINGTON, Nancy, and REID Hastie (1986), “Evidence Evaluation in Complex Decision Making,” *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (2), 242–258.
- POLKINGHORNE, Donald E. (1991), “Narrative and Self-Concept,” *Journal of Narrative and Life History*, 1 (2–3), 135–153.
- SOLJA, E., LILJANDER, V., and SODERLUND, M. (2018). Short brand stories on packaging: An examination of consumer responses. *Psychology and Marketing*, 35(4), 294-306.
- STEIN, Nancy L., and ELIZABETH R. Albro (1997), “Building Complexity and Coherence: Children’s Use of Goal-Structured Knowledge in Telling Stories,” in *Narrative Development: Six Approaches*, vol. 1, M. Bamberg, ed., Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 5–44.
- TANGARI, A., and SMITH, R. (2012). How the temporal framing of energy savings influences consumer product evaluations and choice. *Psychology and Marketing*, 29(4), 198–208.
- WOODSIDE, A. G. (2010). Brand-consumer storytelling theory and research: Introduction to a *Psychology and Marketing* special issue. *Psychology and Marketing*, 27(6), 531-540.
- YI, Y., and YOO, J. (2011). The long-term effects of sales promotions on brand attitude across monetary and non-monetary promotions. *Psychology and Marketing*, 28(9), 879–896.

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2019/2, Sayı:34, s.29-47
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2019/2, Number:34, p. 29-47
Alınış /Receieved:11.05.2019 Kabul/Accepted: 29.07.2019 Online Yayın/ Online Published: 30.07.2019

KAYNAK GÖSTER: Turan, İ , AKÇAY, E , KANAT, Y . (2019). UNDERSTANDING PRIVILEGED PARTNERSHIP DISCOURSE ON THE BASIS OF TURKEY AND THE EUROPEAN UNION RELATION. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34), 29-47

UNDERSTANDING PRIVILEGED PARTNERSHIP DISCOURSE ON THE BASIS OF TURKEY AND THE EUROPEAN UNION RELATIONS

İdris TURAN¹
Ekrem Yaşar AKÇAY²
Selim KANAT³

ABSTRACT

This study elaborates on the discourse of “Privileged Partnership”, a concept which is frequently visited particularly in the relations between Turkey and the European Union. The word privilege may be defined as special rights and conditions not granted to everyone bearing positive repercussions in its meaning. Although this term is considered have a positive impact on the relations between Turkey and the EU, it is observed to cause a negative impact on the contrary. In this context, the option of Privileged Partnership brought to the agenda with the relations between Turkey and the EU will be tackled along with all its details pertaining to both the relations of the EU with third parties and Turkey. This study will explore the definition of the concept Privileged Partnership via various examples.

Key Words: Turkey, European Union, Privileged Partnership, Third Country, Association Relation

İMTİYAZLI ORTAKLIK SÖYLEMİNİ TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ ÜZERİNDEN ANLAMAK ÖZET

¹ İdris Turan, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD, turan.idris@gmail.com, 0000-0002-8184-0110

² Doç. Dr., Hakkari Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ekremyasarakcay@hakkari.edu.tr, 0000-0003-2663-3757

³ Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, selimkanat@sdu.edu.tr, 0000-0003-2663-3757

Bu çalışma, özellikle Türkiye-AB ilişkilerinde sıkça kullanılan “İmtiyazlı Ortaklık” söylemini ele alacaktır. Başkalarına tanınmayan özel hak ve şart olarak tanımlanabilecek olan imtiyaz, pozitif bir anlam da taşımaktadır. Türkiye-AB ilişkilerinde de pozitif bir yanının olacağı düşünülen İmtiyazlı Ortaklık seçeneği Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde tam tersine negatif bir etkiye neden olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye-AB ilişkilerinde gündeme gelen İmtiyazlı Ortaklık seçeneği hem AB’nin üçüncü ülkelerle ilişkilerinde hem de Türkiye ile ilişkilerinde bütün detaylarıyla ele alınacaktır. Bu şekilde çalışma, öncelikli olarak İmtiyazlı Ortaklık kavramının tanımını örneklerle anlatmaya çalışacaktır.

***Anahtar Kelimeler:** Türkiye, Avrupa Birliği, İmtiyazlı Ortaklık, Üçüncü Ülke, Ortaklık İlişkisi*

1. INTRODUCTION

“*Privileged Partnership*”, which is first referred to by former French President Valery Giscard d’Estaing in April 2000 within the framework of Turkey-EU relations and later by German leader Angela Merkel in 2004 has been uttered with different names such as “*Exclusive Partnership*” or “*Strategic Partnership*” after Turkey regarded as candidate state at Helsinki Summit on December 10-11 1999. In fact, it is possible to date the historical roots of this concept back before it came at the top of the agenda with regard to Turkey-EU relations. For instance, Italian city-states in the Middle Age developed commercial relations with the Western states and these states started to gain certain authorities as a result of their mutual trade and officials called as consuls started to serve in those regions (Mahlut, 2010: 405). Those authorities did not remain limited only to regions where their citizens resided but disseminated across other regions over time. As of the mid-11th century, Italian city-states started to obtain a set of privileges from the weakening Byzantine Empire. It is possible to observe another setting where the concept flourished in the Ottoman Empire as well. The Ottoman State granted certain commercial privileges to Republic of Ragusa in return for five hundred Venetian golden coins in 1365 during the reign of Sultan Murad I (Pamir, 2002: 83). In 1397, on the other hand, Byzantine ambassadors and consuls coming to the Ottoman country were granted certain privileges on condition that the Byzantine Empire established a Turkish neighborhood in Istanbul, appointed a *kadi* or a Muslim judge to hear the cases of Turks living there as well as a *mufti* to regulate religious affairs. The concept of “*Privileged Partnership*” was also used in the 18th century in regions other than the Ottoman Empire.

In his study, Haig Simonian underlines that France is acknowledged to be more in the forefront and effective in world politics

between the years 1969 and 1984, however he asserts that a number of travels and meetings were conducted between Germany and France in the same period. Even though they exhibited different attitudes with regard to certain situations, they usually acted together and determined many issues pertaining to the Union in collaboration, qualifying the two states as “*privileged partners*” (Schmitt, 1987: 564). Despite going back to ancient times in history, this study mainly dwells upon the discourse of Privileged Partnership which is often uttered in the context of Turkey-EU relations. Explaining the definition of the concept of Privileged Partnership with certain cases and examples from the history, it is further explored in the study how such a partnership model was established within the European Union with a reference to its legal basis, while questioning the nature of such a partnership model between the EU and third parties, if any. Moreover, the discourse of Privileged Partnership will be scrutinized in the context of Turkey-EU relations and as a result, it will be observed that such a partnership between these two parties will end up with a model that yields negative results. The study is conducted on the basis of comparative analysis method and within this scope, the EU’s partnership with third countries will be compared and contrasted with the model that is desired to be established with Turkey. It will be argued in detail that a Privileged Partnership Agreement between Turkey and the EU will lead to negative results.

2. PRIVILEGED PARTNERSHIP MODEL TO BE ESTABLISHED BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND A THIRD COUNTRY

Certain groups from EU member countries such as Germany, France and Austria claim and lead to various discussions purporting that an option of “*Privileged Partnership*” with Turkey is not present in the EU *acquis* and the EU has never entered into such a partnership with any country before. Nonetheless, it is possible to argue when its integration process is examined that the EU has entered into similar relations. For instance, the EU signed the European Economic Area Agreement with seven member countries of the European Free Trade Agreement (EFTA) in May 1992. Thanks to this agreement which entered into force on January 1, 1994, EFTA’s member countries built good and efficient relations, especially on trade relations, with the EU. Indeed, Norway obtained the right to free movement of goods, capital, services and persons through this agreement. In addition, significant rights were obtained in the fields of social policies, statistics, education, tourism, insurance business, corporate law, transportation, cooperation in economy and monetary policies,

security, consumer protection, information services, research and technological development. However, agriculture and fishery industries were left out of the scope of the agreement due to national interests of Norway. The reason for this is that Norway is one of the most important countries of the world with regard to the fishery industry and seafood export. Therefore, Norway aspired to protect its interests in this field (Official Journal of the European Union, 1994). Furthermore, the European Economic Area (EEA) boosted the trade between Norway and the EU. Indeed, while 80% of Norway's total imports is from the EU, 70% of its exports is to the EU (Atılğan and Klein, 2006: 536).

On the other hand, Norway does not have the right to vote in the decision-making mechanism of the EU, although it has close cooperation relations with the Union and has the right to assign an expert in preparation of laws drafted by the European Commission. Yet, Norway is obliged to accept laws and directives brought by the EU organs in specified dates and forms as per the EEA (Atılğan and Klein, 2006: 534). At the same time, Norway has to pay the cost of participating in various programs of the EU. This situation reveals as disadvantages of the aforementioned agreement.

In addition to EEA, the EU signed another agreement, which might be considered as Privileged Partnership Agreement with Tunisia on November 19, 2012. This is the first agreement the EU signed with a third country in the name of "Privileged Partnership". Aiming to contribute to the democratization in Tunisia after the Arab Spring and enhance cooperation in certain areas between the two parties, this agreement was felt within the scope of Article 8 of the Treaty on European Union (European Commission, 2012: 5). Analyzing its content, it can be observed that cooperation is envisaged in the fields of democracy in political field, rule of law, fundamental rights and freedoms, protection of human rights, political – strategic cooperation, justice and security, migration and mobility, sustainable development in the economic area, commercial and financial cooperation, and economic recovery. In addition, it was decided with this agreement to build cooperation between European countries and Tunisia in the fields of employment and social security, competition, environment and regional development, science and research, freedom in human mobility, freedom of business establishment, agriculture, industry, energy, tourism, transportation, climate, consumer protection, visual and printed media, education, and culture (European Commission, 2012: 6). It was stipulated that the EU would cooperate with Tunisia with regard to providing technical and financial support for participation to EU agencies and programs (Füle, 2012). With this five-year agreement, the EU committed to build cooperation in the aforementioned fields and aimed to

boost and strengthen Tunisia's national economy as well as its position in the Mediterranean region. By this means, the EU values would disseminate in the international field and contribute to the democratic transition in Tunisia after the Arab Spring. Furthermore, the intended economic boost and cooperation in the field of migration would curb illegal migration and ensure effective cooperation in fight against organized crimes.

The EU also aimed with this agreement to ensure respect to democracy, rule of law, human rights and freedoms, unlimited internet access, gender equality, fight against corruption, strengthening of NGOs, reforms against torture, and regulation of prisons and inmates perpetrating violence against women's rights in Tunisia. In economic terms, on the other hand, the EU aspired to implement necessary reforms to vitalize and accelerate economic growth, ensure budget transparency in the medium term, tax reforms for justice of taxation and improve Small and Medium Sized Enterprises (SME) (Atılgan and Klein, 2006: 532).

In addition to Tunisia, the EU has also declared that it will propose "*Special Privileged Partnership*" status to Israel and Palestine. Uttering that they support solutions provided by the USA to the peace process in the Middle East, the EU aims with this status and a future agreement to ensure peace and security in the Middle East. Within the scope of such an agreement and status, it is aimed to build cooperation in the fields of trade, investment, regional development, environmental protection, education, research and development, cultural collaboration, deeper political dialogue and security. Thereby, both Israel and Palestine will have better access to the EU markets and contribute to the peace building process in the Middle East by means of closer and deeper relations in the fields of politics and security (Ahren, 2014).

The legal basis of these relations entered by the EU, on the other hand is Article 8 of the Treaty of European Union. According to this article, the Union shall build special relations with neighboring countries based on the values of the Union and cooperation which become evident in closer and peaceful relations in order to form an area of welfare and good neighbor relations. In line with these purposes, the Union may enter into special agreements with relevant countries. These agreements may contain the opportunity to carry out joint activities in addition to mutual rights and obligations. Regular consultations are stipulated to be held in order to implement these agreements (Eur-Lex, 2012). In other words, Article 8 of the Treaty of European Union envisages special relations with neighbors and aims by these relations to build an area of welfare, disseminate the

values of the Union in third countries and develop closer relations on the basis of cooperation (Hillion, 2013: 4)

3. PRIVILEGED PARTNERSHIP IN THE RELATIONS BETWEEN TURKEY AND THE EUROPEAN UNION

“*Privileged Partnership*”, which is first referred to by former French President Valery Giscard d’Estaing in April 2000 within the framework of Turkey-EU relations and later by German leader Angela Merkel in 2004 has often been uttered with different names such as “*Exclusive Partnership*” or “*Strategic Partnership*” after Turkey regarded as candidate state at Helsinki Summit on December 10-11 1999. In the beginning, there was not a common definition pertaining to “*Privileged Partnership*” put forward by certain groups from EU member countries such as Germany, France, Austria and Netherlands which did not want Turkey to become a full member. The concept is generally tackled as a political tool used to measure the reaction of public opinion in Turkey and EU member countries (Afacan, 2011). By definition, it is observed that the option “*Privileged Partnership*” bears an ambiguous and open-ended trait. In this regard, “*Privileged Partnership*” is defined by states that do not wish Turkey to become a full member of the EU but avoid from rupturing of relations in complete terms due to their interests and such a partnership is asserted as an option that is less than full membership but more than current partnership relations, in other words, an attempt to connect Turkey to the EU without granting full membership (Köksal, 2011: 32). On the other hand, this option is also referred to as an “*indecent proposal*” purporting that Turkey would be affected by all the decisions of the Union with this option but remain in the status of non-participant to the decision-making mechanism (Carey, 2013).

According to Ben Katcher (2013), “*Privileged Partnership*” is a process of closer relations instead of full membership to the EU due to that fact that the negotiation process in the relations between Turkey and the EU is open-ended, full membership is not guaranteed and that Turkey has been experiencing difficulties in fulfilling certain criteria. This concept is regarded as one that is tried to be consolidated, mostly explaining the process as an offer aiming to include Turkey in the Union in a rapid way (Birand, 2013). With the “*Privileged Partnership*” option, the Union’s doors will not be completely closed to Turkey, however, it is also aimed to prevent free movement of Turkish people within the Union (Kardaş, 2013). There is no willingness for Turkey’s free movement due to possible problems with regard to irregular migration and border security within the EU as well as the fears of increasing unemployment rates. Although free

movement of persons in this regard is not considered within the option of “*Privileged Partnership*”, it is stated that certain conveniences will be provided to Turkey. The reason for this is stated by Angela Merkel that Turkey lacks adequate security measures in its borders with regard to prevention of irregular migration and therefore, full freedom of movement for Turkey does not seem as an advantage for the EU. Within this scope, privileged partnership is considered to leastwise relieve the challenges Turkish citizens face when trying to obtain Schengen visa. This includes providing certain conveniences with regard to time that is necessary for visa application, high visa charges, length of visa duration and excessive number of documents asked for visa procedures. By this means, the number of documents required to obtain visa will be reduced, visas will be granted faster and more easily with longer duration and multiple entries. In addition, managers, businessmen and academicians will travel more frequently and the risk of cost brought along with visas will be diminished as well. However, there are also discussions that Turkey will not lean towards such an option in case the EU does not grant Turkey the right to free movement without visa (Barysch, 2011). Nevertheless, it does not seem possible that the EU will grant freedom of movement in full sense. Therefore, it is purported that the most reasonable route within the scope of “*Privileged Partnership*” is to provide convenience, ease and certain privileges with regard to freedom of movement.

In this sense, “*Privileged Partnership*” seems as a plan B that is suitable to the situation of Turkey without much offense (Aybet, 2006: 540). The reason for this is that although Turkey continues with its target of full membership, it is understood that Europe does not share similar ideas and Turkey’s membership process will not receive support in any circumstance (Barysch, 2007: 3). Thus, the “*Privileged Partnership*” option is considered as a model of cooperation that strives to render Turkey dependent upon the EU rather than full membership. Indeed, Cemal Karakaş (2006: 320) evaluates this option differently from regular partnership relations arguing that it is an option that will preclude full membership of Turkey.

While countries that do not wish Turkey to be included in the EU offer the option of “*Privileged Partnership*”, they most often base their arguments on identity. Accordingly, Europe would lose its identity if Turkey became a full member and the values that ensure unity and solidarity of the Union would disappear. Here, the European identity reveals in two dimensions: On the one hand, the European identity is regarded to incorporate values such as democracy, human rights, and rule

of law and on the other hand, it is also expressed through cultural values that go beyond universal norms. One of the most important cultural values is accepted as Christianity. According to this ideal, which is purported by Christian Democrats and which brings the European culture to a common ground in terms of culture and religion, Islam has been accepted as the “*other*” ever since the conquest of Spain and Sicily by Arabs in the 8th century. This otherness was consolidated in the Ottoman period as of the mid-15th century and Ottomans accepted Turks and Islam as the common enemies of Christianity. This situation is still ongoing. In that regard, certain cities in Austria and Germany are called with names that remind wars won against Turks (Polenz, 2009: 12). Controversy against Islam increased once again after the incidents of 9/11 and this situation led to negative attitudes in European public opinion against Islam. As a country with predominantly Muslim population, Turkey had its share from these negative repercussions as well, and this factor was considered as a strong obstacle against Turkey’s full membership to the EU (Kösebalaban, 2007). As a matter of fact, Meltem Müftüler-Baç (2007: 34) similarly argues that one of the biggest obstacles in front of Turkey’s full membership to the EU is Europe’s differing definition of culture and identity.

It is put forward that Turkey is not European according to Christianity, and full membership of a poor, large Muslim country to the EU would harm the European identity, common heritage and values. In this regard, Wolfgang Schauble expressed that full membership to the EU is peculiar to European Christian states and Muslim Turkey will definitely not become a full member despite the fact that it may benefit from certain advantages. Similarly, Willy Brandt and Jacques Delors utter that Turkey cannot become a full member to the EU due to its Muslim identity. The reason for this is pointed out as that migrants settling in Europe are not complying with the requirement of the European identity. This situation may pave the way for harming and disappearance of European values and its system. Hilmi Yavuz argues in the same line that Turkey is not European in terms of identity and ideal– although not geographically –and that it is necessary to rewrite the history in order to become a European state, claiming that Turkey will not be able to become a full member to the EU. Regarding “*Privileged Partnership*” as a second-class membership, Yavuz rejects this option by arguing that Turkey does not need such type of a membership (Kovacheva, 2013).

Contrary to these arguments, certain scholars argue that the main important factor in Europe’s integration is not identity but common trade policy, common foreign policy, and shared currency. They propound that

success is necessary in these tangible areas, pointing out to the fact that discussing the identity factor in the integration process does not go beyond a myth (Kovacheva, 2013). Certain countries within the EU are concerned that Turkey would become the fifth largest and strongest country within the EU after full membership and therefore, they object to the idea of full membership by Turkey. In this regard, full membership by Turkey to the Union would grant the country the opportunity to take place in the decision-making mechanism, which determines state activities and their strength within the EU, by the effect of Turkey's high population. Under such circumstances, Turkey would become a strong country in the European Parliament and the EU Council of Ministers as the country with largest population after Germany. This would pave the way for effective participation by Turkey particularly to decisions that are to be taken by means of qualified majority (Atılgan and Klein, 2006: 12).

Henceforth, it is considered that the current structure of the EU as well as its institutions is not ready to bear Turkey's full membership and therefore, there has been insistence over the option of "*Privileged Partnership*". From this perspective, specifically Germany and France persist that Turkey should be outside the decision-making mechanism of the EU. In surveys conducted in this regard, it is estimated that Turkey's population will reach 90 million in 2040 and in case the country becomes a full member to the Union, Turkey would be the most populated country of the EU (Gordon and Taşpınar, 2004: 2). There is concern over the fact that with such power, Turkey's right to vote would harm the operation of the Union through its effectiveness in decisions to be made through qualified majority. On the other hand, it is not possible for Turkey to become effective in the EU's decision-making processes by itself, while it is thought that Turkey may side and form a block with United Kingdom, Sweden and Spain against Germany and France to prevent certain resolutions. Thus, Germany and France do not want a competitor within the EU, where they are quite active and superior to others (Insel, 2002: 3). Particularly German Christian Democrats are concerned that Turkey would become a great power, since it is believed that Turkey would become a challenger in the future. Therefore, it is claimed that the "*Privileged Partnership*" option for Turkey is better. Under these circumstances, Germany and France will continue to be effective in the EU's decision-making processes while Turkey would still be connected to the Union. However, this situation may well result in problems for Turkey.

States such as United Kingdom, Sweden and Poland, which are willing to accept Turkey's involvement within the European Union, on the

other hand, argue that the EU's potential of becoming a significant political power in the future depends on including Turkey within the Union and not exempting itself from the existing problems in Islamic countries. As a matter of fact, it is not possible for the EU to keep itself distant from Islamic countries which are experiencing problems such as drug trafficking, arms smuggling, illegal migration, and human trafficking, since approximately 20 million Muslims are living in the European continent. In this sense, Islam is not the "other" anymore, but a factor that is embedded within Europe. Due to these reasons, it is argued that the EU may encounter radical Islamic movements from time to time (Hugg, 1999: 27). Therefore, cooperation is considered within the scope of Justice and Internal Affairs by means of the "*Privileged Partnership*" option. From this perspective, the aim of Justice and Cooperation through "*Privileged Partnership*" is to ensure that Turkey participates in the area of protection of personal data and Schengen Europol information system, while fostering cooperation between Turkey and the EU with regard to facilitative measures to visa procedures, fight against drug trafficking, organized crimes and money laundering. This option further envisages judicial cooperation in penal lawsuits along with certain conveniences that would be granted to Turkey. Indeed, the European People's Party within the European Parliament also advocates that cooperation can be established between Turkey and the EU via the "*Privileged Partnership*" option in the fields of judiciary, migration control, maritime security, development aid, common actions in defense and foreign policies as well as culture and education (Pope, 2013).

On the other hand, it is also observed that Muslims living in Europe are endeavoring to purify themselves from radical Islamist groups (House of Commons Business and Enterprise Committee, 2008: 9). Hence, it seems to be considerably important that Turkey's joining the European Union despite all the concerns will assure that it serves as a buffer zone, represents true Islamic values as well as secularism and democracy in the context of contributing to the European countries. In addition, states wishing to see Turkey among the full members of the European Union assume that Turkey will constitute an extensive market for the EU in economic terms since it is the largest trading partner of the Union. Turkey's current potential of labor force, its proximity to the Middle East, Central Asia, the Balkans and Caucasia as well as energy sources, its strategic location, and military capacity will also contribute to the growth of the Union (Independent Commission on Turkey 2004). As a matter of fact, certain structural and technical problems within the EU can be solved by

Turkey's full membership, while Turkey will continue to be a large market for the EU (Akdeniz, 2013).

Despite the opinions of the states supporting Turkey's full membership to the EU, it is stated that in case Turkey becomes a full member, the European Union will be unable to carry through the finances, language and culture issues; hence full membership seems quite impossible. Indeed, the EU is concerned that Turkey is not acting in a coordinated manner with the EU policies since Turkey opposed to the United Nations Security Council's resolution to impose additional sanctions on Iran, its relations with Israel deteriorated after the attack against the aid convoy to Gaza Strip, and it failed to implement the protocols to normalize the relations with Armenia although they are already signed. This situation constitutes an important obstacle against Turkey's full membership process (Lindsey, 2013).

On the other hand, some scholars also stated that the content of "*Privileged Partnership*" should be determined on the basis of the EU's internal structure. For instance, Sylvie Goulard elaborates on the "*Privileged Partnership*" within the scope of the EU's capacity to accept Turkey (European Commission, 1993). This capacity is defined as the degree of preparedness of the Union for new members to be included in the EU's corporate conditions, financial system, labor force, domestic markets, EUROZONE and its Common Foreign and Security Policy (Raigh-Aghsan, 2011: 47). In this regard, it is argued by many that the EU is not ready to accept a large country as Turkey with full membership and instead, "*Privileged Partnership*" is beneficial for both Turkey and the EU. The reason for this unpreparedness is that there have been concerns over possible harmful effect by Turkey's full membership primarily on the common European identity, markets of goods and services, labor markets, EU budget and funds, as well as EU institutions. It is argued that there will be a significant gap between the amount of funds Turkey will receive from the EU budget and the one that Turkey will bring to the Union. For instance, Turkey will receive nearly 14– 15 billion Euro from the EU's structural and agricultural funds when it becomes a full member, while Turkey's contribution to the EU will only be 2 billion Euro, which counterparts 1,27% of the Gross National Product (GNP) (Altıntaş and Marchetti, 2005: 6). Furthermore, President of Istanbul Agricultural Engineers Chamber Gökhan Günaydın argues that compliance of Turkey to the EU's Common Agricultural Policy means that six million out of seven million agricultural workers will lose their jobs and unemployment rates will increase tremendously. Moreover, Eruxin Faul also claims that

in case Turkey becomes a full EU member, the Union will lose its capacity of integration and acceptance, and this membership will bring the EU to an end. For this reason, Günaydın asserts that Turkey will be outside the Common Agricultural Policy even if the country receives the status of full membership (Günaydın, 2006: 3)

Along with this, it is necessary to assess the option of “*Privileged Partnership*” through the concept of expansion exhaustion. The European Union increased its number of members to 27 by accepting 12 new members on May 1, 2004 and January 1, 2007. The fifth enlargement members of EU are lagging behind the other 15 members in average in all areas and therefore, these 15 member countries have started to provide economic aid to the new members. As a consequence, the EU has had to encounter economic difficulty and is aspired to cease its expansion for a while, which reinforces unwillingness to expanding the borders of the Union. This situation is referred to as *expansion exhaustion*. Due to this exhaustion experienced by the EU, there has been antipathy against Turkey – a country with dense population – and therefore, some members have exhibited reluctance to take Turkey within the scope of the EU expansion process (Council of the EU, 2006). As a matter of fact, there has been increasing concern that the inherent inconsonance inside the EU will aggravate with the participation of a country such as Turkey due to its high rate of population and different culture.

Although limitations will be brought to Turkey in many fields within the scope of “*Privileged Partnership*”, it is also aspired to provide Turkey certain conveniences. For example, it is put forward that Turkey will obtain certain advantages in regional and international spheres as well as the opportunity to improve its relations with the EU. Accordingly, Turkey will leave the solution of the Aegean, Armenian and Cyprus issues to a time after it acquires full membership. In this context, the more the negotiations take time, the more ambiguity comes along as per the resolution of these issues. It is considered that the “*Privileged Partnership*” will help Turkey improve its relations with the EU since it will be meaningless for Turkey to seek solutions for the aforementioned problems unless the country becomes a full member to the Union. In other words, there will not be any need for Turkey to resolve its internal and external problems in line with the EU’s demands.

Under these circumstances, Turkey persistently rejected this option. Former President of Turkey Abdullah Gül and Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan as well as many other prominent names from Turkey, Turkish Industrialists’ and Businessmen’s Association (TÜSİAD)

and other non-governmental organizations have expressed that Turkey will never accept the “*Privileged Partnership*” option and Turkey’s target is full membership, arguing that the state that proposed such an option lacks vision and mission. The EU is interested in its integration and conducts studies on how this integration will be shaped in the future. The fact that President of the European Commission declared that there would not be further expansion in the next five years eliminates the option of the EU to tackle Turkey’s membership under these circumstances. On the other hand, the option of “*Privileged Partnership*” had not found sufficient amount of support within the EU itself and was ultimately rejected. Since Turkey has been tackling the issues of the Arab Spring processes, Presidential elections, works on the new constitution, etc., the relations with the EU have fallen under the expected level as well. Concomitantly, the “*Privileged Partnership*” has started to fall off the agenda in recent times (Maresceau, 2012: 37).

4. CONCLUSION

It seems highly improbable that Turkey will accept any such option as “*Privileged Partnership*” within the EU’s current structure, since this option prevents Turkey from participating in the decision-making mechanism of the EU. Therefore, Turkey rejects the “*Privileged Partnership*” option, while it is kept off the agenda – even though not de facto – by the EU member countries as well. In case Turkey accepts entering into such an agreement, it will be possible to revise or annul the Ankara Agreement and draft a new convention in order to establish the structure and content of “*Privileged Partnership*”. The reason for this is that “*Privileged Partnership*” is not a part of the Ankara Agreement and there will be a need to change and improve the current status quo pertaining to the bilateral relations between Turkey and the EU. Thus, it will be necessary to renegotiate, revise or annul the current agreement and draft a new one so that the option can be granted to Turkey.

Groups that regard the “*Privileged Partnership*” as an equal and balanced model between the parties argue that it is difficult for Turkey to become a full member to the EU and even if it does, full membership will not be as those of Greece, Austria due to permanent limitations. Accordingly, they put forward that the Negotiating Framework issued on October 3, 2005 manifests this situation as well, due to the fact that member countries have been differentiating in terms of politics, culture, economy and social character as the number of members to the Union increases. As a matter of fact, this differentiation is also demonstrated in the European Security and Defense Policy (ESDP). The EU has not been

able to establish a structure that may be qualified as a national army. On the other hand, it is also observed that there has been a change in the perception of full members after the Lisbon Agreement. From this perspective, full membership that adopts all policies is not replaced by another type of full membership which takes its place in certain sectors while leaving others.

Nonetheless, the EU does not wish to exclude Turkey from the EU completely due to Turkey's geopolitical location, advantages offered by the Customs Union to both the EU and Turkey and the contributions made to the EU in the fields of defense and security. Thus, an option that will not exclude Turkey from Europe completely but prevent large scale change by not involving Turkey in the institutional structure is regarded to be more suitable for Europe. While relevant countries underline this option, they are forming their foreign policies according to the attitude of the public opinion, ideology of the ruling party and its leader and domestic political structure. And the reason for this is to eliminate the risk of losing votes by ruling parties.

The option of "*Privileged Partnership*" is based on Article 8 of the Treaty on European Union. The EU signed a "*Privileged Partnership*" Agreement with Tunisia on October 19, 2012 in reference to this Treaty. Similarly, the EU declared that it will enter into similar agreements with Israel and Palestine. On the other hand, the European Economic Area Agreement made with EFTA member countries in 1994 is also considered to be close to the "*Privileged Partnership*" Agreement considered for Turkey. The content of the Agreement entered with Tunisia, on the other hand, is not standard. In other words, "*Privileged Partnership*" Agreements may vary from state to state.

Yet, Turkey has been rejecting the "*Privileged Partnership*" option ever since the beginning, since it would fall to the status of second-class country with such a partnership. Moreover, full membership for Turkey to the EU would be completely out of question if the country accepted the option of "*Privileged Partnership*". On top of that, Turkey would face difficulty in explaining the waiver from full membership to the public and certainly bear large economic and social losses due to failure to take right steps in revising of the Customs Union. Although it is rather difficult to explain such a technical issue to the public, it may also be possible for leaders in the ruling party to explain this situation to the public by means of public diplomacy. It is possible for Turkish leaders to convince people and prevent harms by saying and explaining that they act in line with the internal structure of the country, and requests of the public opinion and

interest groups, Turkey's full membership to the EU would cause damage, the EU does not want Turkey and they will take good aspects of the EU while leaving the bad aspects out, therefore "*Privileged Partnership*" is a better option for Turkey. However, Turkey has rejected this option and due to the fact that states within the EU have not provided sufficient amount of support to this option, the "*Privileged Partnership*" option has fallen off the agenda. What is currently important for the EU is the ongoing negotiations with Turkey. It is probable that the "*Privileged Partnership*" option will come to the agenda again in case the Accession Agreement will result negatively after completion of the negotiations.

Whether Turkey will be a full member to the EU has been a hot topic of discussion in both Turkey and the EU for many years, and recently, a new concept considered as an alternative model except to full membership has been offered. Even though this model has not yet been certain with regard to its meaning ever since the beginning, "*Privileged Partnership*" refers to a state that Turkey will be affected by all decisions of the EU, however it will lack the means to affect the Union's decisions. In other words, Turkey will not take place in the decision-making mechanism of the EU; however, it will be required to comply with all EU resolutions. This option is not different from the partnership relations of the EU with third parties. Furthermore, it can be stated that the option will take Turkey backwards more than the Ankara Agreement in legal terms. Signed on September 12, 1963 and known as the framework agreement, the Ankara Agreement forms the legal basis of the relations between Turkey and the Union. The content of the Ankara Agreement grants an economic area including free movement of goods, capital, services and people. And this agreement also lays the foundation of establishing the Customs Union gradually. In addition to these features, the Ankara Agreement regulates agriculture, free movement of workers, freedom of settlement, free movement of services, transportation, competition and taxation, harmonization of regulations and economic policies, and free movement of capital as well as payments. At the same time, these factors are included in the Additional Protocol and Association Council Decision No.1/95 in addition to the Ankara Agreement. On the other hand, Article 28 renders the Ankara Agreement as a partnership covenant that will pave the way for full membership. According to the relevant article, "When the execution of the Agreement shows that Turkey can undertake all obligations arising out of the Agreement made by the Union, the Contracting Parties will analyze the opportunity of Turkey to join the Union". In this regard, it is accepted that Turkey envisages full membership with this article in the Ankara Agreement. Therefore, Turkey

will lag behind the improvements made by the Ankara Agreement in legal terms in case it adopts the “Privileged Partnership” option, and this situation will cause a negative Privileged Partnership between Turkey and the European Union.

REFERENCES

- AFACAN, I. (2013). European Union and Turkey: Converging Interests Separate Paths?. Accessed date: 23.02.2019, http://www.turkishreview.org/tr/newsDetail_getNewsById.action?newsId=223321
- AHREN, R. (2014). EU offers unprecedented aid to Israelis, Palestinians for peace deal. Accessed date: 25.02.2019, <http://www.timesofisrael.com/eu-offers-unprecedented-aid-to-israelis-palestinians-for-peace-deal/>
- AKDENİZ, A. (2013). EU-Turkey Relations: Towards a Constructive Re-engagement?. Accessed date: 28.02.2019, http://tese.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/EU_Turkey_Relations_Towards_A_Constructive_Re-engagement.pdf
- ALTINTAŞ, V. and MARCHETTI, A. (2005). The Tough Topics in Accession Negotiations, *EU-Turkey Monitor*, 1 (1), 1-8.
- ATILGAN, C. and KLEIN, D. (2006). EU Integration Models Beyond Full Membership, Working Paper, 158, 1-18.
- AYBET, G. (2006). Turkey and the EU After the First Year of Negotiations: Reconciling Internal and External Policy Challenges, *Security Dialogue*, 37 (4), 529-549.
- BARYSCH, K. (2007). What Europeans Think About Turkey and Why, *Centre for European Reform*, 1392, 1-6.
- BARYSCH, K. (2011). Is Turkey Our Partner Now, Accessed date: 13.03.2019, <http://www.cer.org.uk/publications/archive/bulletin-article/2011/turkey-our-partner-now>
- BİRAND, M. A. (2013). Merkel Should Either Explain or Give Up Privileged Partnership. Accessed date: 16.03.2019, <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=merkel-should-either-explain-or-give-up-privileged-partnership-2009-07-16>
- CAREY, M. (2013). We Hear You Knocking. Accessed date: 21.03.2019, <http://www.paperjam.lu/article/fr/we-hear-you-knocking>

- COUNCIL of the EU. (2006). European Council 14-15th December 2006, Presidency Conclusions. Accessed date: 20.03.2019, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf
- EUR-LEX. (2012). Treaty of European Union. Accessed date: 19.03.2019, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT>
- EUROPEAN COMMISSION. (1993). European Council in Copenhagen Conclusions of the Presidency 21-22 Haziran 1993. Accessed date: 17.03.2019, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72921.pdf
- EUROPEAN COMMISSION. (2012). Relations Tunisie-Union Europeenne: Un Partenariat Privilegie Plan D'Action 2013-2017. Accessed date: 15.03.2019, http://eeas.europa.eu/delegations/tunisia/documents/press_corner/plan_action_tunisie_ue_2013_2017_fr.pdf
- FÜLE, S. (2012). Privileged Partnership: Moving EU-Tunisia Cooperation to A Higher Level. Accessed date: 14.03.2019, http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/fule/headlines/news/2012/11/20121119_cs.htm
- GORDON, P. and TAŞPINAR, O. (2004). Turkey's European Quest: The EU's Decision on Turkish Accession, U.S.-Europe Analysis Series, 6, 1-6.
- GÜNAYDIN, G. (2006), Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye Kırsal ve Tarımsal Politikalar, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- HILLION, C. (2013). The EU Neighbourhood Competence Under Article 8 TEU, *Notre Europe Policy Paper*, 69, 1-7.
- HOUSE OF COMMONS BUSINESS AND ENTERPRISE COMMITTEE. (2008). Keeping Door Wide Open: Turkey and EU Accession, Seventh Report of Session 2007-2008, 1, 1-20.
- HUGG, P. R. (1999). The Republic of Turkey in Europe: Reconsidering the Luxembourg Exclusion, *Fordham International Law Journal*, 23 (3), 1-103.
- INDEPENDENT COMMISSION ON TURKEY. (2004). Turkey in Europe: More than a promise. Report of the Independent

- Commission on Turkey. Accessed date: 12.03.2019, <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/english.pdf>
- INSEL, A. (2002). Boosting Negotiations with Turkey: What Can France Do?, *Global Turkey in Europe Policy Brief*, 4, 1-5.
- KARAKAŞ, C. (2006). Gradual Integration: An Attractive Alternative Integration Process for Turkey and the EU, *European Foreign Affairs Review*, 11 (3), 311-331.
- KARDAŞ, Ş. (2013). Merkel and Sarkozy Call for Privileged Partnership Angers Turkey. Accessed date: 10.03.2019, http://www.jamestownS.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=34983
- KATCHER, B. (2013). Moving Away From Privileged Partnership?. Accessed date: 08.03.2019, http://washingtonnote.com/moving_away_fro/
- KÖKSAL, A. (2011). A Comparative Approach to Privileged Partnership: Is Turkey Really Different?, *Boğaziçi Journal*, 25 (2). 27-57.
- KOVACHEVA, R. (2013). Will Turkey enter Europe with an open face?. Accessed date: 07.03.2019, <http://www.euinside.eu/en/analyses/european-face-of-turkey-role-or-necessity>
- KÖSEBALABAN, H. (2007). The Permanent Other? Turkey and the Question of European Identity, *Mediterranean Quarterly*, 18 (4), 87-111.
- LINDSEY, D. (2013). The World from Berlin: Angela Merkel's Privileged Provocation in Turkey. Accessed date: 04.03.2019, <http://www.spiegel.de/international/europe/the-world-from-berlin-angela-merkel-s-privileged-provocation-in-turkey-a-686485.html>
- MAHLUT, M. (2010). A Comparative Study of Capitulation Word with Concession Word in Terms of Historical Perspective at the Beginning of the 20th Century, *History Studies*, 2 (2), 401-413.
- MARESCEAU, M. (2012). Turkey: A Candidate State for the Union. Niamh Nic Shuibhne and Laurence V. Gormley (eds.). *From Single Market to Economic Union: Essays in Memory of John A. Usher*. Oxford: Oxford University Press, 83-99.

- MÜFTÜLER-BAÇ, M. (2007). Turkey's Accession to the European Union: Does Culture and Identity Play a Role?, *Ankara Review of European Studies*, 6 (2), 31-50.
- OFFICIAL JOURNAL OF THE EUROPEAN UNION. (1994). EEA Agreement. Accessed date: 03.03.2019 <http://ec.europa.eu/world/agreements/downloadFile.do?fullText=yes&treatyTransId=448>
- PAMİR, A. (2002). Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devletine Etkileri, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51 (2), 79-119.
- POLENZ, R. (2010). Better for Both of Them: Turkey Ought to be in the EU, *Körber Policy Paper*, 12, 1-25.
- POPE, H. (2013). The EU-Turkey Cyprus Triangle. Accessed date: 01.03.2019, <http://www.cfr.org/turkey/icg-eu-turkey-cyprus-triangle-turkey-armenia-vow-heal-past-wounds/p20189>
- RAHIGH-AGHSAN, A. (2011). Turkey's EU Quest and Political Cleavages under JDP, *Review of European Studies*, 3 (1), 43-53.
- SCHMITT, H. (1987). The Privileged Partnership: Franco-German Relations in the European Community (1969-1984) by Haig Simonian, *The Journal of Modern History*, 59 (3), 564-566

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2019/2, Sayı:34, s.48-77
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2019/2, Number:34, p. 48-77
Alınış /Received:28.05.2019 Kabul/Accepted: 28.07.2019 Online Yayın/ Online Published: 30.07.2019

KAYNAK GÖSTER: Mücevher, M , Erdem, R . (2019). BAŞARILI YÖNETİCİ VE YÖNETİCİLİK: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34), 48-77

BAŞARILI YÖNETİCİ VE YÖNETİCİLİK: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE¹

Muhammet Hamdi MÜCEVHER²
Ramazan ERDEM³

ÖZET

Karmaşıklık ve kargaşanın hüküm sürdüğü günümüz yönetim dünyasında yönetim işinin nasıl daha iyi ve etkin yapılabileceği en önemli konular içerisindedir. O yüzden yönetici ve yöneticilik kavramlarından ziyade başarılı yönetici ve yöneticilik kavramları tartışılmaktadır. Bu çalışma; “Başarılı bir yöneticilik nasıl icra edilir?”, “Başarılı olmak için yöneticilerde aranan nitelikler nelerdir?” ve “Başarılı yöneticiliğin bir formu var mıdır?” sorularına cevap olarak yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda başarılı yönetici ve yöneticilik konusu ayrıntılı bir şekilde incelenerek başarılı yöneticilerde aranan özellikler belirlenmeye ve başarılı yöneticilik için bir öneri ortaya konmaya çalışılmış ve konuya dair kavramsal bir çerçeve sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Başarılı yönetici, Başarılı yöneticilik, Yönetici, Yöneticilik

SUCCESSFUL MANAGER AND MANAGEMENT: A CONCEPTUAL FRAMEWORK

ABSTRACT

In today's management environment, where complexity and chaos prevail, how to manage better and effective management is one of the most important issues. Therefore, successful manager and management concepts are

¹ Bu makale, Muhammet Hamdi Mücevher'in Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalındaki “Başarılı Yöneticilerin Hayat Hikâyeleri Üzerine Nitel Bir Çalışma” adlı doktora tezinden derlenmiştir.

² Öğr. Gör. Muhammet Hamdi Mücevher, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, mhmucevher@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3474-5073>

³ Prof. Dr. Ramazan Erdem, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, raerdem@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-6951-3814>

discussed rather than manager and management. This study seeks to answers the following questions such as how to perform a successful management? What are the requirements for successful manager? and is there a form of successful management? For this purpose, it is examined the subjects of successful manager and management in detail and aimed to determine the characteristics for successful managers and putting forward a proposal for successful management.

Keywords: *Successful manager, Successful management, Manager, Management*

1. GİRİŞ

Günümüzde en mühim işlerden birisi yöneticiliktir. Bir grup insan bir araya geldiği zaman düzenin sağlanması adına içlerinden birini mihmandar olarak atamaları zorunlu hale gelmiştir. Kargaşa ve keşmekeşliğin hâkim olduğu günümüz toplumunda beklenti; mihmandar, önder, öncü ve yönetici olarak tayin edilen bu kişilerin başarılı birisi olması yönündedir. Fakat bu mümkün değildir. İnsanların çoğu için, en fazla başarısız olmamak da vardır. Çünkü bir yerde başarı varsa başarısızlığın da olması doğal bir sonuçtur. Başarı, hayatta kalmanın ve sürdürülebilir olmanın anahtar rolünü teşkil etmektedir. Kaosun ve rekabetin had safhaya ulaştığı günümüz toplumunda yöneticilik, mühim olmaktan ziyade ehemmiyetli bir iş haline gelmiştir. Ehemmiyetli bir işi icra etmenin yolu ise yöneticilikten ziyade etkin ve başarılı bir yöneticilikten geçmektedir (Özel, 2016: 33; Drucker, 2000: 207).

Başarılı yönetici ve yöneticilik kavramları ile ilgili kavramsal bir çerçevenin belirlenmeye çalışıldığı bu çalışmada öncelikle başarılı yönetici ve başarılı yöneticilik kavramlarına değinilmiştir. Daha sonra başarılı yöneticilerde aranan özellikler belirlenmeye çalışılarak başarılı bir yöneticilik için de öneri sunulmuştur.

2. BAŞARILI YÖNETİCİ, YÖNETİCİLİK

Örgütlerin başarı ya da başarısızlıklarında yöneticilerin etkisini açıklamak için yönetim teorisinde hâkim olan iki görüş vardır (Robbins vd., 2013: 32). Bunlar; “Omnipotent Yönetim” ve “Sembolik Yönetim” görüşleridir. Omnipotent yönetim görüşü, örgütün başarı ya da başarısızlığından doğrudan doğruya yöneticileri sorumlu tutan görüştür.

Sembolik yönetim görüşü ise örgütün başarı ya da başarısızlığında, yöneticilerin kontrolü dışında kalan ve daha çok örgüt dışındaki güçlerin ve değişkenlerin etkisi olduğunu savunur. Omnipotent görüşüne göre, yöneticiler her şeye kadirdir ve örgütün başarısı yöneticilerin aldıkları kararlar ve uygulamalara bağlıdır. Etkin ve başarılı yöneticiler, örgütün güçlü ve zayıf yönlerini bilir, tehditlere karşı tedbirler alır, fırsatları değerlendirir, gündemi takip ederek değişime uyum sağlamaya çalışır. Örgütün amaç ve hedeflerini tayin ederek örgüte yön verir ve çalışanlarına liderlik yaparak gösterdiği yönde ilerlemelerini sağlar. Eğer yöneticiler bunları yapamaz ve örgütün performansını arttıramaz ise başarısızlığın baş sorumlusudurlar. Sembolik yönetim görüşüne göre ise yöneticilerin başarısı ve başarısızlığı, dış etkenlere bağlıdır ve yöneticiler dış etkenler tarafından kısıtlanır. Bir örgütün başarısında, yöneticilerin etkinliği ve başarısından ziyade; rakipler, müşteriler, yasal ve politik odaklar, teknolojik ve ekonomik değişim ve gelişmeler, pazar koşulları gibi, yöneticilerin çok da fazla müdahil olamadığı, paydaşsal ve dışsal faktörler belirleyicidir. Dolayısı ile bu görüşe göre örgütün performansında yöneticilerin oynadığı rol sınırlıdır. Yani örgütün başarısında yöneticilerin etkisi ve başarısı sembolik bir öneme sahiptir. Peki, başarılı yöneticilik için yöneticilerin önemi gerçekte nedir? Gerçekte başarılı ve etkin bir yöneticilik için yöneticiler ne tümüyle belirleyici bir faktör ne de sınırlı bir faktördür. Yöneticiler ne tümüyle etkin ve güçlü ne de tümüyle etkisiz ve acizdir.

Peki, bir yöneticinin başarısı ne ile ölçülür? Yöneticinin başarısı, amaçlara ne kadar yaklaştığının ölçüsü olan etkinlik ve kaynakları ne kadar iyi kullandığını ortaya koyan verimlilik kriterleri ile ölçülür (Barutçugil, 2006: 28). Bir yönetici bu konularda ne kadar bilgili, yetkin ve etkili ise o derece başarılı olabilecektir. Başarılı yöneticilik konusu ile ilgili bu temel paradigmalara hareket edilmesi konunun daha iyi anlaşılmasına fırsat verecektir. Demek ki başarılı yönetici olabilmek için ilk şart yöneticilerin, örgütün temel amacının ne olduğunu bilerek hareket etmesi ve bu amaca ulaşmak için çaba sarf etmesi, örgüt içerisinde kimin ne yaptığını ve yapabileceğini bilmesi ve ona göre yönlendirmesi, insan ilişkilerini etkin bir şekilde düzenlemesi, kendisinden ne beklediği konusunda bilgi ve yetki sahibi olması ve bu yetkilerini doğru ve yerinde kullanabilmesidir (Ersan, 1994). Başarılı yöneticilik için ikinci koşul ise etkin bir yönetici olmaktır. Başarılı yöneticiler, kendilerinin etkin olmasını sağlayacak yolları bulmalıdır. Drucker ve Maciariello (2007: 17), etkin olmanın sonradan öğrenilebilecek bir beceri olduğunu söyleyerek, başarılı yöneticilik için etkin yöneticinin yapması gereken beş pratiği şöyle aktarmaktadır;

- Zamanı yönetmek,
- Çabaları katkı yapmaya odaklamak,
- Güçlü yanları üretken kılmak,
- Çabaları, katkılar açısından en önemli görevlere yoğunlaştırmak,
- Etkin kararlar almak.

Dinçer (2017: 51), Beydaba'nın ünlü eseri Kelile ve Dimne'ye atıf yaparak insanların üç kısım olduğunu aktarır: İleri görüşlüler, daha ileri görüşlüler ve acizler. Buradan hareketle yöneticileri de üç kısma ayırmak mümkündür. Herhangi bir problem ve sorunla karşılaştığında soğukkanlı bir şekilde davranıp krizi ve çatışmayı aşmanın yollarını arayan yönetici, ileri görüşlü (başarılı) bir yöneticidir. Daha ileri görüşlü (daha başarılı) yöneticiler ise, proaktif davranarak sorun ve problem potansiyelini görür ve sanki olacakmış gibi gerekli adımları atar ve tedbir alır. Aciz (başarısız) yönetici ise, sorunlar ve problemler karşısında kararsızlık yaşar ve ne yapacağını bilemez bir vaziyette sadece meselelerin çözülmesi ve krizlerin aşılması için temenni etmekle yetinir.

Herhangi bir yönetici, başarılı bir yöneticilik yapmak istiyorsa bunun yolu; bakışlarını uzaklara doğru çevirmesine, vizyon sahibi olmasına, yani stratejik analiz yapmasına (Dinçer, 1992) bağlıdır. Eğer yöneticiler böyle yapmak yerine dar görüşlü davranırlar ve yönetim miyopluğuna maruz kalırlar ise değil başarılı olmaları sürdürülebilir olmaları bile mümkün değildir. O yüzden yöneticiler yeni ve değişik görüşleri benimsemeli, ufkunu uzaklara çevirmeli, uzun vadeli planlar yapabilmelidir. İşte geleceğe yönelik dış çevre analizini yaparak imkân ve kaynakların farkına varmak, güçlü ve zayıf yönleri keşfetmek, fırsat ve tehditleri önceden sezme demek olan stratejik yönetim anlayışı, başarılı olmak isteyen yöneticilerin pusulası olacaktır. Başarılı bir yöneticiliğin diğer bir formülü de güzel örnekleri takip etmektir (Gazali, 2017: 73). Günümüzde kıyaslama tekniği olarak geçen bu yöntem, daha iyi ve güzele ulaşmak için, yani başarılı olmak adına, bir organizasyonun ya da bir kişinin kendisini başka organizasyonlar ya da kişilerle karşılaştırmasıdır.

Özel (2016), uzun ömürlü örgütler ve organizasyonlar kurarak bunları sürdürülebilir kararlılığı ile başarılı bir yöneticiliğin esasının; farklı özelliklerde ve yapılarıdaki çalışanları, örgütler ve organizasyonlar içinde yaşatabilme ustalığına bağlı olduğunu söylemekte ve bu ustalığında da; müsamaha, hoşgörü, çoğulculuk ve itimattan (sırtını diğerinin yani aynı değerdeki başkasının sırtına yaslayabilme rahatlığı) geçtiğini ifade etmektedir. Yöneticiler, ancak bu esaslara uyarak başarılı

ve uzun ömürlü olabilirler. O zaman yöneticilerin çalışanlarına karşı etik davranışlar göstermesi, adaletli ve eşit davranması, ayrımcı ve kayırmacı davranışlardan kaçınması gerekir. Yöneticiler, yaş, cinsiyet, ırk, köken, cemaat, görüş, din, engellilik ve yetenek gibi farklılıklardan kaynaklanan iş gücü çeşitliliğini herhangi bir ayırım göstermeksizin yönetmesini bilmeli, çalışanların iş-yaşam dengesine dikkat etmeli, çalışanlarına aile dostu yararlar sağlayarak kuşak farklılıklarını da göz önünde bulundurabilmelidir.

21. yüzyılda başarılı bir yönetim uygulaması ancak 21. yüzyılın şartlarına göre hareket edebilecek başarılı yöneticilere bağlıdır ve bunun yolu da 21. yüzyıl yöneticisinin; algılamayı, bilgiyi, çatışmayı, değişimi, imajı, kaliteyi, kariyeri, krizi, performansı, riski, stratejiyi, stresi, süreci, vizyonu ve zamanı etkin yönetmesinden geçmektedir (Özer, 2011). Başarılı yöneticilik; hiyerarşik yapının en aza indirilerek yaratıcılığın teşvik edildiği, görüşler, şirket felsefesi ve stratejileri bakımından özgürce düşünebilen ve hareket edebilen elemanların bulunduğu bir örgüt kültürünü (Hinterhuber ve Popp, 1992) var eden başarılı yöneticilerin ürünüdür. Drucker (2000: 85-107), içinde bulunduğumuz dönem gibi karışık dönemlerde değişimin bir kural haline geldiğini, 21. yüzyılın yönetim mücadelesinin herhangi bir işletmenin değişim lideri konumuna gelmesinden geçtiğini, bir işletme başarılı olmak istiyorsa değişim lideri olmak zorunda olduğunu söylemekte ve organizasyonların değişim lideri olabilmesi ve yöneticilerin başarı kazanması için de gerekli dört unsuru şu şekilde sıralamaktadır;

- Değişim politikaları (hem halen yapılmakta olan şeyleri değiştirme hem de yepyeni ve farklı şeyler yapma istek ve becerisini kazanmak adına bugünün geleceği yaratması için; dünü terk etmek, sürekli iyileştirme-kaizen ve kendi başarılarından yararlanma gibi politikalar),
- Değişimi yaratmak (değişimi yaratacak fırsatları aramayı sistematik hale getirmek),
- Değişim ve süreklilik (değişebilmek için özel çaba sarf etmek ve değişim ile sürekliliği dengede tutabilmek),
- Geleceği oluşturmak (geleceğin şekillendirilebilir ve yeniden yaratılabilir olduğuna inanmak ve geleceğin oluşturulmasına çalışmak).

Eğer yöneticiler değişim lideri olmak için çaba harcamazsa, zamanla yönetme yeteneklerini yitirmeye başlayacak, beceri ve yetileri körelecek, değişim ve gelişmelere ayak uydurmakta zorlanarak yönetici eskimesine maruz kalacaktır. Çünkü yönetici başarısızlığının en yaygın

nedeni yeni bir konumun gereklerine uygun şekilde değişme yeteneksizliği ya da isteksizliğidir (Drucker, 2007: 69). İş dünyasında ölümcül günahlardan birisi olan “yarımın fırsatını dünün sunağında kurban etmek” (Drucker, 2010: 52) demek olan bu yeteneksizlik ve isteksizlik; yöneticilerin, yönetimin statükosuna ve dogmalarına kapılıp gitmesinden kaynaklanmaktadır. Yöneticilerin, yönetimin statükosunun esiri olmaması için teamülle savaşa girmesi gerekmektedir (Hamel ve Breen, 2007: 138). Tam da bu noktada yöneticilerin bir eskimeye maruz kalmaması ve değişim lideri olabilmesi için anahtar role sahip başarı formülü niteliğinde şu sorular sıralanabilir (Uysal, 2001);

- Liderlik tarzınızı belirleyebildiniz mi?
- Motive olmuş iş ortamı kurabildiniz mi?
- Ulaşılabilir hedefler belirlediniz mi?
- Astlarımızla açık ve etkin iletişim içinde misiniz?
- Problem çözme süreci ile tanışık mısınız ve kendi karar alma tarzınız var mı?
- Etkin yetki devredici misiniz?
- Bireyleri yönetme yeteneğiniz iyi mi?
- Piyasadaki ve sektördeki değişimlere şirketi uyarlayabiliyor musunuz?
- Senaryo plandan stratejik aksiyona geçebildiniz mi?

Başarılı yöneticilik için; motivasyon becerisini etkin kullanabilme, empati kurabilme, insanları tanıyabilme, biz bilinci oluşturabilme ve yetki devri yapma, üzerinde dikkatle durulması gereken hususlar içerisindedir (Bedük, 2000). Drucker (2000: 178-208), Napolyon, Leonardo da Vinci ve Mozart gibi çok büyük başarı kazananların, her zaman kendi kendilerini yönettiklerinden bahsetmekte, başarılı ve etkin yöneticiliğin, bir yöneticinin; “Ben kimim?, Güçlü yanlarım nelerdir?, Nasıl çalışıyorum?, Nereye aidim?, Benim katkım nedir?” sorularını kendisine sormasından ve ilişki sorumluluğu alması, birlikte çalıştığı ve bağlı olduğu insanları anlaması, onların güçlerinden, onların çalışma yöntemleri ve değerlerinden yararlanabilmesinden geçtiğini vurgulamaktadır.

Bilgi, yöneticinin ana aracı ve sermayesidir. Hangi bilgiye ihtiyacı olduğuna ve nasıl bulacağına karar vermesi gereken de yöneticinin ta kendisidir. Etkin ve başarılı yöneticilik, yöneticilerin bilgi ihtiyaçlarını karşılamaktan geçer. Yöneticiler; ihtiyaç duyduğu bilgiyi belirlemeli, talep etmeli, alıncaya kadar da ısrarcı olmalıdır. Eğer yöneticiler başarılı olmak istiyorlarsa kendilerine gereken bilgiyi sağlamak için; “Birlikte çalıştığım ve bağlı olduğum kişilere hangi

bilgileri borçluyum?”, “Benim hangi bilgilere ihtiyacım var?” ve “Bu bilgileri kimden alabilirim?” sorularını kendilerine sormaları gerekir (Drucker, 2014: 45; 1999: 139-140; Drucker ve Maciariello, 2007: 71).

Hinterhuber ve Popp’a (1992) göre başarılı yöneticilik, stratejik yönetim kabiliyetleri ile de ilgilidir. Bu kabiliyeti ortaya çıkaracak sorular şunlardır;

- Girişimci ruhum var mı?
- Kurumsal felsefem var mı?
- Rekabet avantajlarım var mı?
- Çalışanlar, işletmenin menfaatleri için kendi yeteneklerini özgürce kullanabiliyorlar mı?
- Vizyonumu uygulayan bir organizasyon kurabildim mi?
- Uygulamadaki yöneticiler stratejik planlamaya katılıyor mu?
- Şirket kültürü şirket stratejileri ile uyumlu mu?
- Yeni yönler gösteriyor muyum ve yeni yaklaşımlar benimsiyor muyum?
- Bugüne kadar şanslı mıydım?
- Kendi gelişimime ve topluma katkıda bulunuyor muyum?

Özel (1995: 46-48), Casse’den aktardığına göre; paranın artık çalışanları tatmin etmediğini, çalışanların yöneticilerinden çok şey beklediğini, yöneticiler başarılı olmak istiyorlarsa çalışanlarına üç aşamada ifade edilen çalışma şartlarını sağlamaları gerektiğini söylemektedir. Bunlar; (1) beraber çalıştığı insanlar için yön temin etmek, (2) insanların yeteneklerini harekete geçirmek ve (3) bilgi, vizyon, strateji ve yeteneği eyleme dönüştürmektir. Özel (2016: 216) ise işgören insanların, açığa çıkarılması ve anlaşılması gereken duyguları, düşünceleri ve içgörülerini olan bireyler olduğunu, yöneticilerin başarılı olmak istiyorlarsa çalışanları motive edici roller üstlenmeleri gerektiğini ifade etmektedir.

Drucker (2010: 61-65), başarılı ve etkin yöneticiliğin kendi içinde; (1) “yapılması gereken nedir?” sorusunu kendine sor, (2) kendini dağıtma, yoğunlaş, (3) hiçbir şeyin kesin olduğunu iddia etme, (4) ayrıntıları yönetme gibi kuralları olduğunu ifade etmektedir. Labich (1988) ise, etkin, güçlü ve başarılı bir lider ve yönetici olunabilmesi için yedi altın anahtar ilke tespit ederek bunları; (1) astlara güven, (2) vizyon geliştir, (3) soğukkanlı ol, (4) risk almaktan kaçınma ve teşvik et, (5) uzman ol, (6) muhalif fikirlere izin ver ve (7) basitleştir şeklinde formüle etmektedir. Drucker ve Maciariello (2007: 18-195) da etkin ve başarılı yöneticilik için anahtar niteliğinde bir dizi yapılacaklar listesi ortaya atar ki bunlardan öne çıkanları şöyledir;

- Doğru şeyleri yapmak,
- Bilginin otoritesini kullanmak,
- Etkin bir kişilik için pratikler yapmak,
- Zamanı etkin yönetmek, zaman israfı öğelerden kurtulmak,
- Faaliyetleri başkalarına devretmek,
- Katkıya odaklanmak,
- Gelişime ve geliştirmeye odaklanmak,
- İyi insan ilişkileri kurmak,
- Gücü üretken kılmak için, kişilere-performansa-niteliğe göre görevlendirme yapmak,
- Karakter ve dürüstlük,
- Kendini yönetmek,
- Öncelikleri belirlemek, yoğunlaşmak, gereksizleri tasfiye etmek,
- Etkin kararlar almak, uzlaşmak, karara eylem katmak.

Başarılı yöneticilik, bir anlamda iyiden mükemmele gitmenin yolunun doğru insanlardan geçtiğini (Collins, 2016) bilmektir. Doğru insandan kasıt, adama göre iş değil işe göre adam almak, gelişmiş güzel değil yetenek, beceri ve yetkinliklere göre düzenli ve bilimsel adam çalıştırmak, liyakat esaslı, adaletli bir yönetim tarzı benimsemek ve her türlü kayırmacı ve ayrımcı davranışlardan uzak durmak demektir. Drucker (2000: 157-172), 21. yüzyılın en büyük yönetim mücadelesinin bilgi işçisinin verimliliğinden geçtiğini, günümüz şartlarında işletmeler başarılı olmak istiyorlarsa bilgi işçisinin verimliliğini arttırmak için gerekli şartları sağlamak adına çabalamaları gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü kâr amacı gütsün ya da gütmesin bütün organizasyonların ayakta kalma yeteneği, giderek artan biçimde bilgi işçisini verimli kılma konusundaki “göreceli avantajına” bağlı olacaktır (Drucker, 2000: 174). Rekabetin çok yoğun bir şekilde yaşandığı günümüz dünyasında başarılı yöneticiliği sağlayacak göreceli avantaj ancak üç kriterde dünya standartlarını yakalamakla mümkündür. Bu kriterler; daha çabuk, daha kaliteli ve daha ucuz ürün ve hizmet üretebilmektir. Başarılı bir yöneticilik sergilemek, her üç kategoride ve aynı anda önde olmayı gerektirir.

3. BAŞARILI YÖNETİCİLERDE ARANAN ÖZELLİKLER

Sistem yaklaşımının en önemli özelliklerinden birisi olan eşsonuçluluk, örgütlerde yöneticilerin önemini vurgulamak için kullanılan bir kavramdır. Eşsonuçluluk (ekofinalite), sosyal sistemlerin amaçlarına fiziksel sistemlerde olduğu gibi sadece belli yolları izleyerek

ulaşmayacağından ve başlangıç koşulları ile nihai durum arasında doğrudan bir sebep-sonuç ilişkisi olmadığından hareketle, benzer sonuçların başka yollardan da elde edilebileceğini, sosyal sistemler olan örgütlerde katı doğrusal yolların, alternatiflerin ve sebep-sonuç ilişkilerinin olmadığını ifade etmektedir (Eren, 2016: 60; Ağlargoç, 2012: 182). Bu yönü ile eşsonuçluluk, yöneticilerin etkinliğinin belirlenmesinde önemli bir gösterge olmakta ve başarılı yönetici ile başarısız yöneticinin ayırt edilmesini sağlamaktadır. Çünkü örgütlerde eşsonuçluluğa neden olan en önemli faktör yöneticilerin aldıkları kararlardır. Yöneticilerin işi karar vermektir. Hangi alternatif yolun kullanılacağına, bir işin yapılıp yapılmayacağına, amaç ve hedeflerin neler olacağına ve hangi strateji ve planların uygulanacağına yöneticiler karar verir. Benzer imkânlar ve özelliklere sahip bir örgüt ortamında iki farklı yönetici aynı başarıyı gösteremeyebilmektedir. Bu duruma neden olan en temel faktör, yöneticilerin sahip oldukları bilgi, birikim, deneyim, kabiliyet, yetkinlik ve becerilerindeki farklılıklardır. Zira kaynaklar, imkânlar ve koşullar aynı olduğu halde nitelikli bir yöneticinin elinde başarıya ulaşan bir örgüt; nitelsiz (yeteneksiz, deneyimsiz) bir yöneticinin elinde başarısızlığa uğramaktadır (Aytürk, 2014: 4). İmkânlar, kaynaklar ve şartlar aynı olmasına rağmen yöneticilerin bilgi, birikim, beceri, nitelik ve özellikleri farklı olduğu için yönetimde elde edilen netice de farklı olmaktadır. Peki, yöneticilerin başarılı olmalarını sağlayan bu özellikler nelerdir?

Çeşitli araştırmacılara göre etkin ve başarılı yöneticiler için aranan yönetsel yetkinlikler Tablo 1’de verilmiştir;

Tablo 1: Etkin ve Başarılı Yöneticiler İçin Gerekli Yetkinlikler

Araştırmacılar	Etkin ve başarılı yöneticiler için gerekli yönetsel yetkinlikler
Lala, 1986	İletişim, yeterlilik, karar verme, alçakgönüllülük ve sevgi, şefkat, vizyon, takım çalışması, eğitim, dayanıklılık, dürüstlük, insan yönetimi ve cesaret.
Smart, 1998	Zeka, analitik beceriler, stratejik beceriler, yargılama ve karar verme, risk alma, mükemmellik, takım oyuncusu, iletişim, iddialılık, hırs, esneklik ve uyum, yaratıcılık, vizyon ve yaşamdaki denge.
Pandit, 2001	Bağlılık, sebat, risk alma, merak, farklılık, değerler, öğrenme, ikna, odaklanma, alçakgönüllülük
Abraham vd., 2001	Liderlik becerileri, müşteri odaklılık, sonuç odaklılık, problem çözme, iletişim becerileri ve takım lideri
Helriegel vd., 2005	İletişim, planlama ve yönetim, takım çalışması, stratejik eylem, küresel farkındalık ve öz yönetim
Rao, 2007	Mesleki bilgi, sıkı çalışma, etkili iletişim becerileri, takım becerileri, sakinlik
Ram Charan, 2007	Hırs, öğrenme isteği, dürtü ve azim, psikolojik açıklık, gerçekçilik, özgüven
Hopkins and Bilimoria, 2008	Özgüven, başarı odaklılık, ilham verici liderlik, değişim katalizörü
Qiao ve Wang,	Takım kurabilme, iletişim, koordinasyon, yürütme, sürekli öğrenme

---

2008	
Shirazi ve Mortazavi, 2009	Duyarlılık, proaktivite, etkili iletişim, takım oluşturma, müzakere ve karar verme

Kaynak: Bhardwaj, Anand ve Punia, B.K., (2013). Managerial Competencies and Their Influence on Managerial Performance: A Literature Review, International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences, Vol. 2, No. 5, 70-84.

Groysberg (2014) özellikle üst düzey yöneticilikte başarılı olmak için gerekli yedi yetenek sıralamıştır. Bu beceriler; (1) liderlik, (2) stratejik düşünme ve yönetim, (3) teknik ve teknolojik beceriler, (4) ekip ve ilişki kurma, (5) iletişim ve sunum, (6) değişim yönetimi ve (7) erdemdir. Özel (2016: 83), bugünün başarılı yöneticilerinde aranan temel kriterleri; (1) esneklik (durumun gereklerine uygun bir liderlik-yöneticilik tarzı benimseyebilme), (2) belirsizliklerle başa çıkabilme kabiliyeti ve (3) yaratıcılık (hiçbir zaman elde edilen ile yetinmeyip sınırların ötesinde nelerin olduğunu hayal etme) şeklinde özetlemiştir. Burada esneklik, durumun gereklerine uygun hareket edebilme kriteri, biraz daha öne çıkmaktadır. Çünkü en iyiye ulaşmak belki imkânsızdır; bundan dolayı, başarılı yönetici, hem “mutlak olarak en iyiyi, hem de “koşullara göre en iyiyi” bilmek (Aristoteles, 2014: 133) zorunda olduğu gibi durum ve şartlara göre çark edebilme, manevra yapabilme kabiliyetine de sahip olmalıdır.

Bennis (1989) başarılı yöneticilerin, hepsi değilse bile bir takım özellikleri üzerinde barındırıyor olması gerektiğini söylemekte ve bunları;

- Vizyon sahibi olmak (nereye ve niçin gitmekte olduğunu bilmeden oraya erişemezsiniz),
- Tutku sahibi olmak (mesleğe, aksiyona ve hayata duyulan tutku, diğer insanlara ilham verir),
- Dürüst olmak (dürüstlüğün üç önemli esası olan kendini bilmek, samimiyet ve olgunluğu gerçekleştirmeden ve takipçilerin güvenini kazanmadan bunu başaramazsın),
- Merak etmek (yeni şeyler denemek, öğrenme ve risk alma arzusu) ve
- Cesaretli olmak (başarısızlıklar karşısında asla yılmama ve hatalardan ders çıkarmak) şeklinde sıralamaktadır.

Akdemir (2014: 130) ise başarılı yönetici özelliklerini şöyle aktarmaktadır;

- Gerçeklere, verilere dayalı komuta ve emir-kumanda,
- Uygun mesleki bilgi,
- Olaylara duyarlılık,
- Analitik, problem çözücü, karar alma becerisi,

- Sosyal beceri ve yetkinlik,
- Duygusal zekâ,
- Proaktivite,
- Zihinsel çeviklik,
- Dengeli öğrenme alışkanlıkları ve becerileri,
- Entelektüel bilgi.

Boone ve Kurtz (2013: 233), başarılı yöneticiler olarak nitelendirebileceğimiz büyük liderlerin tümüyle aynı nitelikleri taşımaları da empati, öz farkındalık ve tarafsızlık olmak üzere üç yönlerinin sıklıkla dile getirildiğini; ancak cesaret, merhamet, amaçlara bağlılık, yenilik ve esneklik gibi başka özelliklerinin de olduğunu vurgulamaktadır. Gladwell (2009: 9-244), meseleye çok daha farklı bir perspektiften yaklaşarak bazı insanların neden daha başarılı olduğunu incelediği araştırmasında profesyonel başarı ile ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur;

- Kültür, tarih ve bireyin dışındaki profesyonel dünya başarı için önemlidir,
- Yaptığımız şeyde başarılı olma yeteneğimiz, nereden geldiğimize güçlü bir biçimde bağlıdır,
- Hepimiz kendimize özgü kişiliğe sahibiz, ancak içinde büyüdüğümüz toplumun geçmişinden gelen eğilim, varsayım ve refleksler bu kişiliğin üzerinde yer almaktadır,
- Başarı sadece kendimizin değil, içinde büyüdüğümüz dünyanın bir ürünüdür,
- Başarılı insanlar, emsallerine göre çok çalışan kişilerdir,
- Başarı, inatçı, azimli, istekli olmanın bir işlevidir,
- Başarılı insanlar, bunu tek başlarına elde etmiyorlar, nereden geldikleri önemlidir, onlar özel yerlerin ve ortamların ürünüdür,
- Her dehâ, başarılı olamaz,
- Bazı engeller, altın fırsatlar sunar.

Gladwell (2009: 9-244), başarı için kritik rol oynayan faktörlere de değinerek bu faktörlerin dünyada ne kadar başarılı olacağımızı belirlediğini iddia etmiştir. Bu faktörler;

- Hayat felsefesi ve yaşama bakış açısı,
- Kültürel miras ve bağlar, kuşak, aile hikâyeleri ve çevre,
- Demografik şans/avantaj: yaş, erken doğum avantajı, ne zaman doğduğu gibi,
- Herhangi bir konudaki uzmanlık: pratik yaparak ve çok fazla çalışarak başarı için yapılan hazırlık,

- Ortam ve aile desteği,
- Doğru zamanda doğru yerde olmak: şans, talih, nasip, çevredeki imkânlar, çok özel fırsatlar ve o kişilerin bu fırsatları değerlendirmesi,
- Başarı için IQ'dan çok daha fazlası gereklidir: yaratıcı ve üretken beyin,
- Düzenli ve sürekli bir avantaj birikimi: nerede ve ne zaman doğduğumuz, anne-babanın ne iş yaptığı, yetiştiği koşulların nasıl olduğu, atalarımızdan miras kalan geleneklerimiz,
- Davranış tarzlarımızdır.

Türk-İslam filozofu Farabi, erdemli şehrin yöneticisinin on iki meziyeti kendinde toplaması gerektiğini söyleyerek bir anlamda başarılı ve etkili yöneticilerin sahip olması gereken yetenek ve becerileri sıralamıştır (Farabi, 2012: 104-105; 250-252);

- Vazifesini rahatça yapabilmesi için organları tam ve eksiksiz olmalı, yani fiziksel açıdan liyakatli ve sağlıklı olmalıdır,
- Konunun maksadını ve mevzuyu tam olarak anlaması için iyi anlama ve idrak etme yeteneğine sahip olmalıdır,
- Anladığı, gördüğü, duyduğu, kavradığı şeyleri aklında tutabilme yeteneği olmalı ve unutmamak için de iyi bir hafızaya sahip olmalıdır,
- En ufak bir delili bile anında fark edip işaret ettiği yönde kullanabilmesi için uyanık ve zeki olması gerekir,
- Zihnindekileri tam ve açıkça ifade edebilmesi için güzel konuşma kabiliyetine sahip olmalıdır,
- Bilgi edinmeyi ve öğrenmeyi seven birisi olmalıdır,
- Doğruluğu ve doğru insanları sevmeli, yalandan ve yalancılardan nefret etmelidir,
- Öz-denetim sahibi olmalı, aşırılıklardan kaçınmalı, dünyalık zevklere ölçüsüzce kendini kaptırmamalıdır,
- Aşağılık ve çirkin şeylere meyletmemesi için yüksek ruhlu olmalı, şerefi, ululuğu sevmeli ve daima yüce olana talip olmalıdır,
- Para ve diğer dünyalık şeylere meyletmemeli ve bu tür şeyler onun nazarında değersiz şeyler olmalıdır,
- Adaleti ve adil kişileri sevmeli, baskı, tahakküm ve adaletsizlikten nefret etmeli, insaf sahibi olmalı, güzel ve doğru gördüğü şeyleri desteklemeli, adil olma ve adaleti uygulamada ısrarcı olmalıdır,

- Yapılmasını gerekli gördüğü şeyler konusunda azimli, kararlı ve korku göstermeksizin cesur olmalıdır.

Başarılı bir yöneticilik için bir yöneticinin pozisyonundan kaynaklanan gücünün yanında kişisel güce de sahip olması gerekir. Etkili bir yöneticinin sahip olması gereken özellikler olan ve yöneticiye kişisel güç kazandıracak özellikler şu şekilde sıralanabilir (Barutçugil, 2006: 27);

- Olumlu zihinsel tutuma sahip olmak,
- Olumlu izlenim bırakan bir görünüme ve izlenime sahip olmak,
- Coşkulu olmak, işinden ve ilişkilerinden keyif almak,
- Anlayışlı, yardımcı ve destekleyici olmak,
- Yüksek özgüvene sahip olmak ve güvenilir olmak,
- Odaklanmış olmak, işini bilmek,
- Amaca yönelik düşünmek ve davranmak,
- Gerekli bilgi ve becerilere sahip olmak,
- İyi bir gözlemci ve değerlendirici olmak,
- Saygılı, ilgili ve takdir edici olmak,
- Sabırlı ve soğukkanlı olmak,
- Açık ve dürüst olmak,
- Girişken ve rahat olmak.

Covey (2015) etkili insanların yedi alışkanlığını ele aldığı kitabında etkili ve başarılı insanların özelliklerini şu şekilde aktarmaktadır;

- Edilgen, reaktif ve ilgi alanına odaklanan bireyler olmak yerine etkili, proaktif, inisiyatif alıp erken davranan, öz bilinçle hareket eden ve etki alanına odaklanırlar,
- İki kez ölçüp bir kez biçer ve sonunu düşünerek hareket ederler,
- Zaman yönetimine önem vererek önemli işlere öncelik verirler,
- Karşılıklı bağlılık ilkesi ile hareket ettikleri için kazan-kazan diye düşünürler,
- Empati ile dinlerler, önce teşhis koyup sonra reçete yazmayı tercih ederler, karşılıklı bağlılığa önem verdikleri için önce anlamaya çalışıp sonra anlaşılmayı yeğlerler,
- Karşılıklı bağlılıkla hareket ettikleri için sinerji yaratmaya gayret ederler,
- Fiziksel, zihinsel, sosyal, duygusal ve ruhsal yenilenme amacıyla sürekli baltayı bilerler.

Antalyalı ve Bolat (2016), etkili (başarılı ve lider) yöneticilerin sahip olması gereken özellikleri tespit etmek için büyük bir holdingde çalışan yöneticiler üzerine yaptıkları araştırmada bir yöneticiyi etkili yapan 4 temel özellik keşfetmişlerdir. Bu özellikler; doğru yaşam motivasyonuna sahip olması (güç, başarı ya da anlama motivasyonlarını içeren), gelişim odaklı olması, eylem odaklı davranması ve duygu yönetimi yapabilme yetenekleridir. Araştırma sonuçlarına göre başarılı ve etkili yöneticiler;

- Diğer insanları etkilemek ve kendi doğruları doğrultusunda değiştirmek isteyen ve kararlarını kabul ettirmek için başkalarını ikna etmeye çalışan güç motivasyonu yüksek kişilerdir,
- Her işlerini mükemmel yapmak ve kusursuz iş çıkarmak için çalışan başarı motivasyonu yüksek kişilerdir,
- Her işin temelini ve ayrıntılarını bilmek isteyen, düşünmeyi ve karmaşık sorunları seven anlama motivasyonu yüksek kişilerdir,
- Asla pes etmeyen, hatalarından ve başarısızlıklarından ders çıkaran, sürekli öğrenme sürecinde olan öğrenme ve gelişim odaklı kişilerdir,
- Olumsuz duygularla başa çıkabilen, kendi duygularının farkında olan, karşısındakilerin duygularını gözlemleyebilen ve kendi duygularını yönetebilen kişilerdir,
- Üretken, risk alan, hatalarından ders çıkarıp gelişimlerine devam eden, girişken, kolay karar veren, kriz halinde soğukkanlı, hayır demeyi bilen, sorunlar karşısında iyimser ve başkalarından bir şey talep etmekte zorlanmayan eylem odaklı kişilerdir.

Goleman (2013), “Lideri lider yapan nedir?” isimli makalesinde başarılı liderlerle sıradan liderleri ayıran özelliklerin IQ veya teknik beceriler yerine duygusal zekâ olduğunu vurgulamakta ve bu özellikleri ifade eden beş beceriden bahsetmektedir. Goleman’a göre başarılı yönetici ve liderler;

- Kendi güçlü yanlarını, zayıflıklarını, güdülerini, değerlerini bilen özfarkındalık sahibi kişilerdir,
- Dürtülerini ve ruhsal durumlarını kontrol altına alabilen ve yönetebilen kendilerini ayarlayabilen kişilerdir,
- Başarıdan zevk alan motivasyon sahibi kişilerdir,
- Diğer insanların duygularını anlayabilen empati sahibi kişilerdir,

- Başka insanları yönlendirebilen ve iyi ilişkiler kurabilen sosyal beceri sahibi kişilerdir.

Özellikle 21. yüzyıl örgütleri, nasıl bir vizyon oluşturabileceğini ve bunu nasıl sürdürebileceğini bilen, akıllı, motivasyonu yüksek yöneticileri aramaktadır. Boone ve Kurtz (2013: 23-24), başarılı yöneticiler olarak nitelendirebileceğimiz bu yöneticilerin 21. yüzyılın şartlarında nasıl özelliklerde olması gerektiğini açıklamıştır. Bu özellikler;

- Vizyon sahibi olmak: pazar ihtiyaçlarını görüp, karşılamak için ne yapmak zorunda olduğunu anlama yeteneğine sahip olmak,
- Eleştirel düşünme yeteneği: sorunları ve fırsatları saptayabilmek, bilgiyi analiz edebilmek ve değerlendirebilmek,
- Yaratıcılık: örgütsel sorunlara dair yeni çözüm yolları geliştirebilmek,
- Değişimi yönetme yeteneği: teknoloji, pazar talepleri ve rekabet nedeniyle yaşanan değişiklikte örgüte ve çalışanlarına yön göstermektir.

21. yüzyılda örgütler ancak küresel bir bakış açısına sahip olarak başarıya ulaşılabilir. Küresel paradigmaya sahip bir örgütün yöneticisinde gereken beceriler de farklı olmaktadır. Bu becerileri şu şekilde sıralamak mümkündür (Demirci ve Eren Gümüştakin, 2008: 53-57);

- Küresel stratejik yetenekler geliştirme ve kullanma,
- Değişimi ve dönüşümü yönetme,
- Farklılığı yönetme,
- Esnek örgütler tasarlama ve bu örgütlerde çalışma,
- Ekip içinde çalışma,
- İletişim kurma,
- Öğrenme ve öğrendiklerini başkaları ile paylaşma.

Akdemir (2014: 130-138) ise 21.yy'da aranan yönetsel özellikleri şöyle sıralamıştır;

- Global ölçekte düşünme,
- Global stratejist olma,
- Vizyon kazandırma,
- Global ölçekli girişimcilik yaratma,
- Global çevrede değişimi belirleme ve gerçekleştirme,
- Problem çözme ve hızlı karar alıp hızlı uygulama,
- Kendi kendine ve kurumsal motivasyonu sağlama,

- Zamanı etkin kullanma ve yönetme,
- Rekabete açık olma ve engelci olmama,
- Duygusal ve sosyal zekayı entegre kullanabilme.

Son olarak başarılı ve etkin bir yönetici olmak için günümüz yöneticilerinde gereksenen özellikler şu şekilde özetlenebilir (Eren, 2000: 11-15; Önal, 1995: 14);

- İnsanları tanımalı, iletişim kurmalı ve sevmelidir. Yöneticiler insanlarla iş yaptığına göre, iyi bir yönetici olabilmek için yöneticilerin, insanlara ve topluma karşı sevgi ve ilgi duymaları gerekir.
- Haberleşme konusunda yetenek sahibi olmalıdır. Haberleşme yeteneği yöneticiler için olmazsa olmaz özellikler arasındadır. Yöneticilerin mesaisinin büyük bir bölümü konuşma ve yazışma ile geçmektedir. Haberleşmenin istenilen verimlilikte olması için yöneticilerin haberleşme konusunda becerikli olması istenir.
- Sezgi gücü olmalıdır. Yöneticiler insanların tutum ve davranışlarını anlayabilmeli, istek ve taleplerini görebilmeli, ihtiyaçlarına cevap verebilmeli ve böylece onları isteklendirebilmelidir. Bu ancak yöneticinin sezgi ve anlayış yeteneği ile mümkündür.
- Duygusal olgunluk sahibi olmalıdır. Yöneticilerin kendilerine karşı tutum ve davranışları ile ilgili olan duygusal olgunluk, yöneticilerin kişisel özelliklerini, yeteneklerini, güçlü yanlarını, sınırlarını, kusur ve noksanlıklarını bilmesi ile ilgilidir. Yöneticilerin kendi duygularının farkına varma ve yönetebilme yeteneğinin yanında başkalarının duygularını anlama, yönetebilme ve empati kurma becerisinin de olması gerekir.
- Kararlarında açıklık olmalı ve sorunlar ve konular üzerine odaklanabilmelidir. Yöneticinin işi karar vermektir. Verdiği kararların sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için, kararlarının açık ve anlaşılır olması yöneticilerde istenen bir vasıftır.
- Astlarından daha zeki olmalıdır. Astlarını yönetecek ve onlara emir verecek bir yöneticinin en azından astlarının ortalama zekâ seviyelerinden daha üst seviyede bir zekâyâ sahip olması beklenir.
- Objektif ve adil olabilmelidir. Yöneticinin icraatlarında ve kararlarında duygularından uzak, adil, mantıklı ve bilinçli

davranması gerekir. Aksi halde olumsuz sonuçlar yaşanabileceği için objektiflik yöneticiler için gerekenen bir özelliktir.

- Sorunları metodik ve mantıksal olarak ele alabilmeli, sentez ve muhakeme gücü olmalıdır. Yönetici mütemadiyen sorunlarla ve çözüm yolları ile uğraşan birisidir. Yöneticilerin, önlerine çıkan bir takım sorunları planlı, yöntemli, mantıksal yollarla ele alması, önemli ile önemsiz olanı ya da acil ile acil olmayanı sıralandırabilmesi gerekir.
- Çalıştığı örgüte gönülden bağlı olmalı ve sorumluluk duygusuna sahip olmalıdır. Yöneticilerin faaliyet gösterdikleri örgütün çıkarlarını kendi çıkarlarının önünde tutması ve örgütüne gönülden bir bağlılık göstermesi istenir.
- Hoşgörü sahibi olmalıdır. Yöneticiler, zevk, kişilik, fitrat, bilgi, görüş gibi farklılıklara müsamaha göstermeli, hatalara karşı hoşgörülü davranabilmeli ve hataları düzeltebilmeleri için insanlara fırsat tanınmalıdır.
- Dürüst olmalıdır. Yöneticilerin, çalıştığı örgüte, çalışma arkadaşlarına ve çevresine karşı dürüst olması zorunlu bir özelliktir.
- Cesaret sahibi olmalı, kendine güvenmeli ve kararlı olmalıdır. İnandığı gaye için cesaretle yürümesi, hedef ve ideallerini cesurca savunması ve başkasından çekinmemesi, riskleri göze alabilmesi, girişken ve atak olması, karar almakta ve uygulamada çekincemeli davranmaması, yöneticilerde aranan en önemli vasıflardandır.
- Teknik bilgi, tecrübe ve yetenek sahibi olmalıdır. Her yöneticinin yaptığı iş ile ilgili konularda teknik bilgi ve becerilere haiz olması, araç ve teknikler hakkında bilgi sahibi olması, o işi inceleyebilme ve denetleyebilme gibi teknik bilgi ve uzmanlık gerektiren hususları en azından asgari düzeyde bilmesi gereklidir.
- Dinamik ve girişken olmalıdır. Yöneticiler, ilerleme, değişik şart ve koşullara uyum sağlama, daha iyi işler başarabilme arzusu için itici güç niteliğinde olan dinamik olma özelliğini üzerinde barındırmalı, gerektiğinde inisiyatif alabilmeli ve yaptığı tercihlerde azimli olmalıdır.
- Geniş perspektifli düşünebilmelidir. Yöneticiler, olaylara, meselelere ve gelişmelere tepeden ve geniş bir açıdan bakabilmeli, büyük resmi görebilmeli, atılacak olan her türlü adımın örgüt üzerinde oluşturacağı etkiyi fark edebilmelidir.

- İyi bir ikna yeteneği olmalıdır. Yöneticilerin, fikirlerini karşı tarafa kabul ettirmesi ve fikirlerinin değerli bulunması için, tabiri caiz ise fikirlerini satabilmesi için ikna yeteneğinin yüksek olması gerekir.
- Koordinasyon yeteneği olmalıdır. Yöneticilerin, örgütün çeşitli fonksiyonları arasındaki ilişkiyi bilmesi, birinde meydana gelen değişikliğin diğerlerini de etkileyebileceğinin farkında olması ve örgütteki çalışanlar ile grupların belirlenen amaç ve hedefler çerçevesinde ahenk içinde çalışmasını sağlaması yeteneği demek olan koordinasyon yeteneği yöneticilerin sahip olması gereken nitelikler arasındadır.
- Dış görünüşüne önem vermeli, tertipli ve düzenli olmalıdır.

4. BAŞARILI YÖNETİCİLİK İÇİN BİR ÖNERİ: YÖNETİCİ-LİDER YA DA LİDER-YÖNETİCİ OLMAK

Yönetim alanında lider ve yönetici kavramları çoğu zaman birbiri yerine kullanılır ya da birbirine karıştırılır. Bunun en önemli sebebi bu iki kavramın iç içe geçmiş olmasındandır. Yönetici, atanmış ya da seçilmiş olarak resmi sıfat taşıyan (Aytürk, 2014: 82), belli bir amaç doğrultusunda kaynakları ve insanları yönlendiren kişi iken; Lider, belirli bir amaç doğrultusunda başkalarını etkileyen, davranışa sevk eden (Koçel, 2011: 569), yönlendiren, harekete geçiren, motive eden, etkileme ve yönetme gücü, ilkesi ve ülküsü olan (Aytürk, 2014: 82) kişidir. Her yönetici lider özelliklere sahip olmadığı gibi her lider de yönetici pozisyonunda olmayabilir (Rees ve Porter, 2008). Ama yöneticilerin liderlik yapmaları ve liderlik vasıflarına sahip olmaları gerektiği anlayışı, liderlik konusunun önemini gün geçtikçe arttırmaktadır (Koçel, 2011: 569). Özel (1995: 41), Zaleznik'ten aktararak; başarılı yöneticiliğin biraz da yöneticilerin liderlik vasıflarını üzerinde barındırmasına, yani lider-yönetici olmalarına bağlı olduğunu, işletmelerde ilerleme ve gelişme için yöneticilere değil, lider-yöneticilere ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Şimdilerde yönetim araştırmacıları ve teorisyenleri yardımcı ya da lider yardımcısından bahsetmekte, yönetici gibi geleneksel unvanlara nazaran takım lideri, ortak lider, lider-yönetici, yönetici-lider gibi unvanlara vurgu yapmaktadır (Çakırer, 2013: 158). Günümüz örgütleri, lider-yönetici ya da yönetici-lider kişileri aramakta ve bu tür yöneticilere sahip olan örgütler ancak başarıya ulaşabilmektedir (Aytürk, 2014: 82).

Artık yaşadığımız değişken ve kaotik rekabet ortamında, yönetici koltuğuna oturunca (yetki sahibi olunca), kendini yönetici sanma, söz

sahibi olduğunu ve iş yaptırma hakkının bulunduğunu düşünme dönemi kapanmıştır. Hele ki başarılı bir yöneticilik için bu durum iyice girift ve zor bir hal almıştır. Bu tür değişken ve kaotik ortamlarda rekabetçi bir tarz benimseyerek sürdürülebilir olmak için; değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilecek, esnek, kaynakları verimli ve etkin kullanabilecek, çalışanları en güzel şekilde işlere kanalize edebilecek, öngörü sahibi, proaktif, sezgileri kuvvetli, insan ilişkileri kuvvetli yöneticilere ihtiyaç vardır.

Dikkat edilirse sayılan özellikler liderlerde aranan bir takım özelliklerdir. Zaten liderlik, etkin bir yöneticiliğin işlevlerindedir. Bir yönetici, belirli amaçları gerçekleştirmek istiyorsa, çalışanları yönlendirerek veya etkileyerek liderlik yapmalıdır (Boone ve Kurtz, 2013: 233). Diğer taraftan uygun bir lidere sahip olmayan örgütlerin başarılı olması ve hedeflerini gerçekleştirebilmesi mümkün görünmemektedir (Bingöl, 1997: 244). Başarı ise ekip işidir; lider çok üstün vasıflara sahip olsa da başarılı yöneticilik için örgütte dinamik bir ekibe ihtiyacı vardır (Aytürk, 2014: 82). Özellikle takım organizasyonların arttığı günümüz örgütlerinde başarılı yöneticiliğin yolu etkin bir liderlikten geçmektedir. Dolayısıyla öncelikle liderlik kavramı ile yöneticilik kavramının farkı bilinmeli ve “başarılı yöneticilik için bu iki kavram nasıl bir arada kullanılabilir?” sorusuna cevap olacak yollar aranarak farklı kombinasyonları denenmelidir. Görüldüğü gibi günümüz iş dünyasında ve yöneticilik anlayışında yöneticiliğin öneminin artması, liderlik kavramını önemli bir figür haline getirmiş ve yöneticilik ile liderlik kavramlarını birlikte ele almak örgütler için kaçınılmaz hale gelmiştir.

Yönetici ile lider kavramlarını birbiri yerine kullananlar olsa da bu iki kavram birbirinden farklıdır. Çeşitli kaynaklara göre yönetici ile lider arasındaki farklılıkları Tablo 2’de görmek mümkündür.

Tablo 2. Yönetici ile Liderin Alâmetifarikaları

Kaynaklar	Yönetici	Lider
Kotter, 1990	Plan ve bütçe ile uğraşır.	Yön belirler.
	Organize eder ve kadrolama yapar.	Aynı amaca yönlendirir.
	Kontrol eder ve çözüm bulur.	Motive eder, ilham kaynağı olur.
Bennis, 1990	Yönetir.	Yenilik yapar.
	Kopyadır.	Orijinaldir.
	Sürdürür.	Geliştirir.
	Sistem ve yapıya odaklanır.	İnsanlar üzerine odaklanır.
	Kontrol odaklıdır.	Güven odaklıdır.
	Kısa vadeli düşünür.	Uzun vadeli düşünür.
	Nasıl ve ne zaman sorularını sorar.	Ne ve niçin sorularını sorar.
	Alt kademelere yoğunlaşır.	Ufka bakar.
	Mevcut durumu kabul eder.	Mevcut duruma meydan okur.

	İyi bir görev adamıdır.	Kendisidir.
	İşi doğru yapar.	Doğru işi yapar.
Zaleznik, 1977	Sistem ve yapıya odaklanır.	İnsanlara odaklanır.
	Astları vardır.	Takipçileri vardır.
	Formal otorite ile yönetir.	İnformal etki ile yönlendirir.
	Riskleri en aza indirir.	Risk alır.
	Karar verir.	Kararları kolaylaştırır.
	İşleri doğru yapar.	Doğru şeyleri yapar.
	Kısa vadeli bakış açısına sahiptir.	Geniş bakış açısına sahiptir.
	İşlemseldir.	Dönüşümcüdür.
	Planlar ve bütçeleri belirler.	Stratejileri ve vizyonu belirler.
	Korur.	Meydan okur.
	Kuralları önemser.	Değerleri önemser.
	Tek tipçidir.	Yenilikçidir.
Genç, 2010: 21	Süreçlere teslimdir.	Süreçlere hâkimdir.
	Muhafazakârdır.	Yenilikçidir.
	Dar görüşlüdür.	Geniş perspektiflidir.
	Gözü kar-zarar çizgisindedir.	Gözleri ufukları tarar.
	İsteklerini zorla yaptırır.	İsteklerini başkalarının isteği haline getirir.
Çakırer, 2013: 161-162	Takım çalışmasını kendine mal eder.	Takımına yardım eder.
	Geç gelir, zamanında gider.	Erken gelir, geç gider.
	Soğuk ve uzaktır.	Sıcak tavırlı ve dosttur.
	Konuşmaya bayılır.	Dinlemesini bilir.
	Sürekli yineler.	Sürekli yeniler.
	İletir.	İletişim kurar.
	Rekabeti sever.	Sinerjiyi sever.
	Kontrolü vurgular.	Güveni esas alır.
	Tek sesli müzik anlayışına sahiptir.	Çok sesli müzik anlayışına sahiptir.
	Bilgiyi saklar.	Bilgiyi yayar.
	Ben vurgusu vardır.	Biz vurgusu vardır.
	Kar odaklıdır.	İnsan odaklıdır.
	Kazan kaybet anlayışındadır.	Kazan kazan anlayışındadır.
	Kendini beğenmiş ve kibirlidir.	Alçakgönüllüdür.
	Sefada önde, cefada arkadadır.	Cefada önde, sefada arkadadır.
Yanlış avcısıdır.	Doğru avcısıdır.	
Kendini düşünür.	Ekibini korur.	
Aytürk, 2014: 95-97	Benim görevim değil der.	İşin gereğini yapar.
	Engelleri mazeret olarak gösterir.	Engelleri aşmaya çalışır.
	Çaresi yok der.	Çare tükenmez der.
	Olmaz der.	Araştırılm der, başka yol bulur.
	Günlük işlerle uğraşır.	Önemli işlerle uğraşır.
	Mevzuata uyar.	İlke ve hedefleri ortaya koyar.
	Yapın der.	Yapalım der.
	Eskiye taklit eder.	Yenilik yapar.
	Yönetir.	Yöneltir.
	Niceliğe önem verir.	Niteliğe önem verir.
Gerekeni yapar.	İnanıldığını yapar.	
Koçel, 2011: 574	Görev tanımı vardır.	Görev tanımı yoktur.
	Tanımlanan hedeflere ulaşır.	Değişim ve dönüşüm yapar.
	Bir meslek olarak bakar.	İnsanları etkileme ve harekete geçirebilme olarak bakar.
	İçyapı ve dinamiklerine odaklanır.	Dış çevre ve dinamiklerine odaklanır.

Yönetici ile lider arasındaki ilişkiden doğan yönetici-lider ve lider-yönetici kavramlarına geçmeden önce yönetici ile lider arasındaki farklılıkların kaynağını teşkil eden bir takım belirleyicilere değinmek gerekir. Yönetici ile lider kavramlarını iki eksenli düşünecek olursak; bu belirleyicileri ve başarılı bir yönetici olmanın anahtar rolünü oluşturan yöneticilik ile liderlik arasındaki ilişkiyi Tablo 3. yardımı ile açıklamak mümkündür.

Tablo 3. Yönetici İle Lider Arasındaki Farklılıkların Kaynakları

	Yönetici	Lider
İnsanları ne ile yönlendirir?	Formal yetki (otorite)	İnformal yetki
	Rasyonel (yasal) yetki	Güç
	Geleneksel yetki	Etki
	Komuta yetki	Güven
	Fonksiyonel yetki	Kazanılmış yetki
Formal (biçimsel) yapı gerekli mi?	Gerekli	Gereksiz
Yetkinin kaynağı nedir?	Biçimsel yetki teorisi	Kabul teorisi Bilgisel yetki teorisi
	Rasyonel yetki	
	Geleneksel yetki	
Güç kaynakları nelerdir?	Yasal güç	Uzmanlık gücü Benzeşim (karizmatik) gücü
	Zorlayıcı güç	
	Ödüllendirme gücü	

Kaynak: Weber (2014)'in yetki türleri sınıflandırması, Fayol (2013)'un yetki tasnifi, Barnard (1958)'in yetki kaynağı teorisi, French ve Raven (1959)'in güç kaynakları sınıflandırmasına bağlı olarak yapılmıştır.

Görüldüğü gibi yöneticiler takipçilerini; formal/biçimsel (bir makam, mevki ve pozisyonun sağladığı yetki), rasyonel/yasal (kanun, tüzük, yönetmelik gibi yasal düzenlemelerle oluşan yetki), geleneksel (doğuştan kazanılan, babadan oğula ya da veliaht olanlara geçen yetki), komuta (her üstün kendinden sonra gelen astına emir verme hakkı) ve fonksiyonel (örgütteki farklı hiyerarşik basamaklar ve formal ilişkiler sonucunda oluşan yetki) yetki kaynakları sayesinde emir vererek yönlendirir. Yöneticilerin yetki gücüne karşılık olarak liderler ise takipçilerini; sahip oldukları informal yetki (bir makam, mevki ya da pozisyon yerine bilgi, yetenek, tecrübe, karizma ve uzmanlığın sağladığı yetki), güç (başkalarını istenilen doğrultuda yönlendirebilme ve etkileyebilme yeteneği), etki (bir kimse üzerinde bırakılan izlenim), kazanılmış yetki (uzmanlık, bilgi, beceri ve kişiliğe dayalı ortaya çıkan yetki) ve güven (korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu ve itimat) ile peşinden sürükler.

Yöneticiler için formal/biçimsel yapı (bilinçli olarak ve belli bir amaç için oluşturulan yapı) gerekli iken; liderler için gerekmez. Yöneticiler için yetkinin kaynağını biçimsel, rasyonel ya da geleneksel

yetki çeşitleri oluştururken; liderler için yetkinin kaynağını kabul teorisi ve bilgisel yetki teorisi oluşturur. Biçimsel ve rasyonel (yasal) yetkiye göre yetkinin kaynağı yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik bir şekilde devredilerek ortaya çıkar. Kabul teorisine göre yetkinin kaynağı aşağıdan yukarıya doğru çalışanların ya da astların üstlerini benimsemesi ve kabul etmeleri sonucu gerçekleşirken bilgisel yetki teorisine göre ise yetkinin kaynağı üstün sahip olduğu bilgi, beceri ve uzmanlığın astlar tarafından kabul edilmesi ve benimsenmesi ile ortaya çıkmaktadır.

Yöneticilerin ya da liderlerin gücü bir ya da birçok kaynaktan gelebilir. Yöneticiler için gücün kaynağı; yöneticinin örgütteki pozisyonundan kaynaklı rasyonel/yasal (sahip olunan pozisyon, mevki, makam, role dayalı oluşan güç), zorlayıcı (cezalandırma gücü, korkuya dayalı güç) ve ödüllendirme (ödüllendirme ile etkileme becerisi) gücü iken; liderler için bilgi ve deneyimine bağlı uzmanlık gücü (sahip olunan eğitim, tecrübe, bilgi, deneyim, yetenek ve yetkinlikler sonucu başkalarını etkileyebilme gücü) ile kişisel özellikleri ve yeteneklerine bağlı karizmatik güçtür. Karizmatik güç (benzeşim gücü) ile takipçiler liderin sahip olduğu enerjiklik, mizah duygusu, adaletli olması, sevecenlik gibi kişilik özelliklerinden dolayı lidere hayran olup onu beğenirler ve ona benzeyerek esinlenmeye çalışır.

Özetle; yönetici yetki sahibidir; oysa lider informal yetki, güç, güven, etki ve kazanılmış yetki sahibidir. Yöneticiler, sahip oldukları yetkinin verdiği güç ile başkalarına emir vererek, onları işlere kanalize eder. Ancak yetki sahibi olmadığı için liderin başkalarına emir verme hakkı bulunmaz. Ama bu liderin insanları yönlendiremeyeceği anlamına gelmez. Aksine lider, hiçbir yetkisi olmaksızın sahip olduğu yetenek, beceri, bilgi, uzmanlık, güç, güven ve kazanılmış yetki gibi bir takım özelliklerden dolayı insanları peşinden sürüklemeyi başarır.

Yönetici ile liderlik arasındaki farklılıkları ve farklılıkların kaynağını inceleyen araştırmacıların bazılarının ortak görüşü; liderlik olmadan yöneticiliğin; yöneticilik olmadan da liderliğin düşünülemeyeceği yönündedir (Bakan, 2011: 20). O zaman bu iki kavramın farklı kombinasyonları olan yönetici-lider ve lider-yönetici kavramlarını açıklamakta yarar vardır. Yönetici-lider, her yöneticide lider özelliklerin bulunması veya yöneticilerin başarılı olmak adına liderlik değerlerini uygulamaya çalışması ile ortaya çıkan bir konsept iken; Lider-yönetici, liderlik niteliklerine sahip kişilerin, yönetici olması ya da güç sahibi olmanın yanında yetki sahibi de olunması ile ortaya çıkan konsepttir (Papatya, 2015: 194).

Liderlik, güç, yetenek, karizma gibi doğuştan gelen yönleri olan bir özellik olmakla birlikte; sonradan zamanla elde edilebilen, öğrenilebilen ve geliştirilebilen yönetsel bir işlev ve özelliktir. Bu yönü ile her yönetici, liderlik potansiyeline sahiptir ve bu potansiyelini ortaya çıkarma, etkin olarak kullanma ve geliştirmenin yollarını aramalıdır. Çünkü bir yönetici başarılı olmak istiyorsa liderlik yeteneklerini ve özelliklerini geliştirmek zorundadır. Bir yöneticinin lider olabilmesi (yönetici-lider) için kişilik sahibi, olgun, dürüst, inanılan, güvenilen, yetenekli, bilgili, birikimli, zeki, özgün fikirli, ilkeli ve hedefleri olan bir kişi olması gerekir (Aytürk, 2014: 82). Bu özelliklerin yanında yönetici-lider olmak için bir yöneticinin sahip olması gereken başlıca liderlik değerlerini Tablo 4'te görmek mümkündür.

Tablo 4. Yöneticilerde Aranılan Liderlik Değerleri

Açıklık	Doğruluk	Gelişim	İçtenlik	Nezakat	Sağlık
Adalet	Dostluk	Görev	İstikrar	Otorite	Samimiyet
Alçakgönüllülük	Tolerans	Güvenirlilik	Katkı	Öz bilgi	Sorumluluk
Başarı	Dürüstlük	Hayırseverlik	Mantık	İnanırlık	Tutku
Bilgi	Düzen	Sebat	Merhamet	Özerklik	Ustalık
Cömertlik	Emniyet	Vizyon	Mizah	Risk	Yaratıcılık
Değişim	Gelenek	Hizmet	Neşe	Sadelik	Yardımlaşma

Kaynak: Papatya, Gürçan, (2015). Temel İşletmecilik Bilgisi: Teorik Düzenlemeler, Entelektüel Birikim ve Notlar, 2. Baskı, Isparta: Beyazıt Kitabevi.

Madalyonun diğer yüzünü ifade eden lider-yönetici ise, etkileme gücü ve yeteneği (karizması) olan yöneticilerdir. Lider-yöneticilerin yetenek, nitelik ve özelliklerini saymak gerekirse; (1) karizmatik olmak, (2) misyon ve vizyon sahibi olmak, (3) üstün ve örnek kişilik sahibi olmak, (4) zeki, bilgili ve birikimli olmak, (5) dürüst, güvenilir ve inanılır olmak, (6) mücadeleci olmak, (7) sabırlı ve soğukkanlı olmak, (8) inançlı, azimli ve çalışkan olmak, (9) olumlu düşünmek, (10) kararlı ve tutarlı olmak, (11) katılımcı ve paylaşımcı olmak, (12) ciddi, samimi, açık sözlü ve güler yüzlü olmak, (13) alçak gönüllü ve hoşgörülü olmak, (14) insan odaklı olmak, (15) dışa dönük ve sosyal olmak, (16) etkili bir imaja sahip olmak, (17) etkili iletişim becerisine sahip olmak, (18) hitabet yeteneği olmak ve (19) özel yaşamında düzenli ve dengeli olmak gibi özellikler sayılabilir (Aytürk, 2014: 82). Bir başka açıdan lider-yöneticilerin özelliklerini Tablo 5'te görmek mümkündür.

Tablo 5. Lider-Yönetici Özellikleri

Kişisel özellikler		Gelişime dair özellikler			İlişkilere dair özellikler		
Güler yüzlü	Tarafsız	Küresel eşmenin farkında	İyimser	Düşünme becerisi	İyi ve kaliteli insanlarla çalışan	İnsana önem ve değer veren	Eğitime önem veren

Başarılı Yönetici ve Yöneticilik: Kavramsal Bir Çerçeve

				geliştiren			
Mizah duygusuna sahip	Adil	Kendini tanıyan	Güçlü vizyon sahibi	Duygusal zekâsını geliştiren	Beklentileri net	Bilgiyi paylaşan	Anlama ve tanıma yeteneği olan
Nezaketli	Cömert	Hedef belirleyen ve odaklanan	Mükemmeliyetçi	Yeni fikirlere açık	Dinleyen ve empati kuran	İkna edici	Cesaretlen diren
Üstün karakterli	Affedici	Ayrıntıları kaçırmayan	Sorumluluk sahibi	Fark yaratan	Motive eden	İlgili	Destekleyen
Dürüst	Misyon sahibi	Risk alabilen	Belirsizliği kabul eden	Kendini geliştiren	Ödüllendiren	Takdir eden	İyi geçinen
Güvenilir	İlkeli	Hayal edebilen	Yaratıcılığı geliştiren	Öz saygısını geliştiren	Ekip ruhunu geliştiren	Başarıyı paylaşan	Kazan-kazan anlayışında
Alçak gönüllü	Yenilikçi	Öz disiplin sahibi	Öngörülen	Stratejik düşünen	Sinerji yaratan	Sorumluluk duygusu kazandıran	Yetki veren
Bilgili	Deneyimli	Fırsatları yakalayıp değerlendiren	Sadece sonuçlara odaklanmayan	Katılımcı	Koç	Yetenekleri değerlendiren	İnisiyatif veren
Kararlı	Azimli	Yardıma açık	Çatışmaları yönetebilen	İletişim becerisini arttıran	Mentor	Her şeye evet diyenlerden uzak duran	Farklı fikirlere değer veren
Hırslı	Proaktif	Yaşam boyu öğrenen birey olan	Değişime açık	Deneyimlerden ders alan	Dinleyici	Ulaşılır	Karşı çıkanlara müsahafalı
Cesaretli		Eleştiriye açık	Başarısızlıklardan ders alan	Hatalarından ders alan	Güvenen	Sözünde duran	Örnek olan
Enerjik		Başarım tutkusu olan	Tutarlı	Aşırı kuralcı olmayan ve kuralları hiçe saymayan	Yapıcı eleştiren	Kuralları uygulayan	Saygıyı hak eden

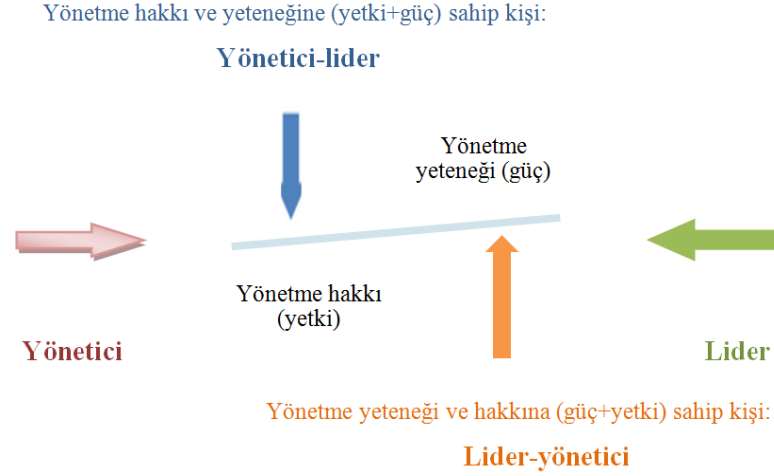
Empatik	Esnek	Erteleme yen	Kendini yöneten	Öfkesini kontrol edebilen	Hayır diyebilen	Şartları iyileştiren
İnisiyatif sahibi	Sorun çözücü	Stresi yöneten	Gücünü iyi kullanan	İyi elemanlara sahip çıkan		

Kaynak: Bakan, İsmet, (2011). Yöneticiler İçin Başarı Stratejileri, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Anlaşılacağı üzere yöneticilik ile liderlik kavramları birbirinden üstün değildir ve birbiri yerine kullanılamaz (Bakan, 2011: 20). Asıl olan bu iki kavramın farklılıklarını bilerek hareket etmek ve birbirini tamamladığının farkında olmaktır. Her yönetici, lider özelliklerde olmadığı gibi her lider de yöneticilik meziyetlerini üzerinde barındıramayabilir. Liderlik meziyetlerine sahip ancak yöneticilik yeteneklerini üzerinde barındırmayan bir yönetici gereksiz ve amaçsız bir vizyona sahip olmuş olacak ve vizyonunu gerçekleştiremeyecektir (Kotter, 1990; Çakırer, 2013: 160). Yani iyi eğitim almış ve yöneticilik becerilerine sahip bir yönetici etkin ve güçlü bir lider olmayabileceği gibi güçlü ve etkili liderlerde iyi bir yönetici olamayabilirler. İdeal olan güçlü liderlik ile güçlü yöneticiliğin bir şekilde farklı kombinasyonlarda bir kişide birleşmesi ile ortaya çıkan yönetici-lider ya da lider-yönetici kişilerin iş başında olmasıdır. Demek ki artık başarılı yöneticilik; ya bir yöneticinin bir takım lider özellikleri üzerinde barındırmasıyla (yönetici-lider kişilerin yönetici pozisyonlarında olmasıyla) ya da lider özellikleri üzerinde barındıran kişilerin yönetici pozisyonuna gelmesiyle (lider-yönetici kişilerin yönetici olmasıyla) sağlanabilir.

Lider ile yönetici arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkiden doğan lider-yönetici ile yönetici-lider kavramlarını Şekil 1. yardımı ile özetlemek mümkündür;

Şekil 1. Lider ve Yönetici Arasındaki İlişki

Kaynak: Anadolu Üniversitesi, Genel İşletme Kitabından uyarlanmıştır, 2010: 47.

5. SONUÇ

Görüldüğü gibi acaba “Başarılı bir yöneticilik nasıl icra edilir?”, “Başarılı olmak için günümüz yöneticisinde aranan nitelikler nelerdir?” ya da “Başarılı yöneticiliğin bir formülü var mıdır?” gibi soruların cevaplarını net bir şekilde vermek ve “Başarılı yöneticilerin özellikleri şunlardır.” diye kesin bir çerçeve çizmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü yöneticiler bir fabrikayı, bir satış mağazasını, bir hastaneyi, bir işletmeyi ya da vakıf ve dernek gibi kâr amacı gütmeyen bir kuruluşu yönetirken farklı niteliklere ve özelliklere ihtiyaç duyabilir. Ama yöneticilerin yaptıkları iş ne olursa olsun başarılı bir yöneticinin sahip olması gereken temel özellikler illa ki mevcuttur (Bedük, 2000). Nitekim Drucker (2004), başarılı (etkin) yöneticilerin; kişilikleri, güçlü ve zayıf yönleri, değer ve inançları bakımından büyük farklılıklar gösterdiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma ile yöneticilerin; çalışanları etkileyerek yönlendirebilmesi, örgütün faaliyetlerini organize edebilmesi, geleceğe dönük amaç ve hedefler belirleyebilmesi, etkin ve verimli bir yöneticilik sergileyebilmesi için en azından günümüz şartlarında sahip olması gereken özellikler belirlenmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

AĞLARGÖZ, Ozan, (2012). Yönetim Bilimi-I, Ed. Senem BESLER ve Özlem OKTAL, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- AKDEMİR, Ali, (2014). Yeni Ekonomide ve Yeni Dünyada İşletmecilik, İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- AKDEMİR, Ali, (2014). İşletmeciliğin Temel Bilgileri, İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- ANTALYALI, Ömer L. ve BOLAT, Özgür, (2016). Etkili Yöneticilerin Dört Temel Özelliği, Harvard Business Review Türkiye, Ağustos-Eylül Özel Sayısı.
- ARISTOTELES, (2014). Politika, Çev. Mete TUNCAY, 17. Baskı, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- AYTÜRK, Nihat, (2014). Yönetim Sanatı: Başarılı Yönetim ve Yöneticilik, 6. Basım, İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- BAKAN, İsmet, (2011). Yöneticiler İçin Başarı Stratejileri, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- BARNARD, Chester, I., (1958). Elementary Conditions of Business Morals, California Management Review, Fall, Vol:1, No:1, p. 1-13.
- BARUTÇUGİL, İsmet, (2006). Yöneticinin Yönetimi, İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- BEDÜK, Ayhan, (2000). Başarılı Bir Yöneticinin Özellikleri ve Başarıya Giderken Üzerinde Durulması Gereken Hususlar, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 4, s. 165-174.
- BENNIS, Warren, (1989). On Becoming a Leader, New York: Basic Books.
- BENNIS, Warren, (1990). Managing the Dream: Leadership in the 21st Century, Training, May, 27(5), p. 43-48.
- BHARDWAJ, Anand ve PUNIA, B.K., (2013). Managerial Competencies and Their Influence on Managerial Performance: A Literature Review, International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences, Vol. 2, No. 5, 70-84.
- BİNGÖL, Dursun, (1997). Personel Yönetimi, 3. Baskı, İstanbul.
- BOONE, Louis E. ve KURTZ, David L., (2013). Çağdaş İşletme, Çev. Ed. Azmi YALÇIN, 14. Basımdan Çeviri, İstanbul: Nobel Yayıncılık.

- COLLINS, Jim, (2016). 'İyi'den 'Mükemmel' Şirkete; Kalıcı Başarıya Ulaşmanın Yolları, Boyner Yayınları: İstanbul.
- COVEY, Stephen R., (2015). Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı, 53. Baskı, İstanbul: Varlık Yayınları.
- ÇAKIRER, Mehmet Akif, (2013). İşletme Yönetimi, Bursa: Ekin Basım Yayıncılık.
- DEMİRCİ, M. Kemal ve EREN GÜMÜŞTEKİN, Gülten, (2008). İşletmeciliğin Gelişim Evreleri, İşletmecilik Kuram ve Uygulama içinde, Ed. M. Kemal DEMİRCİ, Ankara: Detay Yayıncılık.
- DİNÇER, Ömer, (1992). "Doç. Dr. Ömer Dinçer'le İş Dünyasındaki Gelişmeler ve İşletmelerde Stratejik Değişim Üzerine Raporaj", Kon. Fahri SOLAK, İktisat ve İş Dünyası Dergisi, 2, s. 28-33.
- DİNÇER, Ömer, (2017). Bilgi ve Hikmet Sahiplerinden Yönetim Dersleri, Alfa Yayınları: İstanbul.
- DRUCKER, Peter F., (2000). 21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları, Çev. İrfan BAHÇİVANGİL ve Gülenay GORBON, 2. Baskı, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- DRUCKER, Peter, (2004). Etkin Yöneticiyi Etkin Yapan Nedir?, Harvard Business Review, Haziran, s. 63.
- DRUCKER, Peter ve MACIARIELLO, Joseph, (2007). Etkin Yöneticinin Seyir Defteri, Çev. Zülfü DİCLELİ, İstanbul: Optimist Yayınları.
- DRUCKER, Peter, (2010). Büyük Değişimler Çağında Yönetim, Çev. Zülfü DİCLELİ, İstanbul: Optimist Yayınları.
- DRUCKER, Peter, (2014). Yöneticinin Değişen Dünyası, Çev. İlker GÜLFİDAN, İstanbul: Optimist Yayınları.
- EREN, Erol, (2000). Yönetim ve Organizasyon, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- EREN, Erol, (2016). Yönetim ve Organizasyon; Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar, 12. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- ERSAN, Nurgün, (1994). Başarılı Yöneticilerin Nitelikleri, Erişim Yeri: <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/download/5898/2036>, Erişim Tarihi: 14.12.2018.
- FARABİ, Ebu Nasr El-, (2012). İdeal Devlet; El-Medinetü'l Fazıla, Çev. Ahmet ARSLAN, Divan Kitap: İstanbul.

- FAYOL, Henri, (2013). Genel ve Endüstriyel Yönetim, 4. Baskı, Çev. M. Asım ÇALIKOĞLU, Ankara: Adres Yayınları.
- FRENCH, John. R. P. ve RAVEN, Bertran, (1959). The Bases of Social Power, Ed. D. Cartwright, In. Studies in Social Power, Ann Arbor, University of Michigan, p. 150-167.
- GAZALİ, İmam, (2017). Yöneticilere Altın Öğütler, İstanbul: Gelenek Yayınları.
- GENÇ, Nurullah, (2010). Yönetim ve Organizasyon, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- GLADWELL, Malcolm, (2009). Outliers (Çizginin Dışındakiler): Bazı İnsanlar Neden Daha Başarılı Olur?, İstanbul: MediaCat Kitapları.
- GOLEMAN, Daniel, (2013). Lideri Lider Yapan Nedir?, HBR's 10 Must Reads serisinde "Duygusal Zeka" kitabı içinde, Harvard Business Review Press.
- GROYSBERG, Boris, (2014). Üst Düzey Yöneticilikte Başarılı Olmak İçin Gereken Yedi Yetenek, Harvard Business Review, Mart.
- HAMEL, Gary ve BREEN, Bill, (2007). Yönetimin Geleceği, Çev. Fezal GÜLFİDAN, Haz. Zülfü Dicleli, İstanbul: Acar Basım.
- HINTERHUBER, Hans, H. ve POPP, Wolfgang, (1992). Are You a Strategist or Just a Manager?, Harvard Business Review, January-February.
- KOÇEL, Tamer, (2011). İşletme Yöneticiliği, 13. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- KOTTER, John P. (1990). What Leaders Really Do?, Harvard Business Review, 68(3), p. 103-111.
- LABICH, Kenneth, (1988). The Seven Keys To Business Leadership, Fortune Magazine, October, 24, Retrieved from: http://archive.fortune.com/magazines/fortune/fortune_archive/1988/10/24/71165/index.htm, on: 13.11.2014.
- ÖNAL, Güngör, (1995). İşletme Yönetimi ve Organizasyonu, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- ÖZEL, Mustafa, (1995). Stratejik Yönetim ve Liderlik, 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.

- ÖZEL, Mustafa, (2016). Yöneticilik Dersleri, 3. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- ÖZER, Mehmet Akif, (2011). 21. Yüzyılda Yönetim ve Yöneticiler, İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- PAPATYA, Gürcan, (2015). Temel İşletmecilik Bilgisi: Teorik Düzenlemeler, Entelektüel Birikim ve Notlar, 2. Baskı, Isparta: Beyazıt Kitabevi.
- REES, D. W. ve PORTER, C. (2008). Skills of Management, 6. Baskı, London: Cengage.
- ROBBINS, Stephen P., DECENZO, David A. ve COULTER, Mary, (2013). Yönetimin Esasları: Temel Kavramlar ve Uygulamalar, 8. Basımdan Çev. Adem ÖĞÜT, İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- UYSAL, Gürhan, (2001). Başarılı Bir Yönetici Olmada Anahtarlar, Sayıştay Dergisi, 42, s.37-45.
- WEBER, Max, (2014). Bürokrasi ve Otorite, 7. Baskı, Çev. H. Bahadır AKIN, Ankara: Adres Yayınları.
- ZALEZNIK, Abraham, (1977). Managers and Leaders: Are They Different?, Harvard Business Review, May/June, 15, p. 67-78.

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2019/2, Sayı:34, s.78-103
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2019/2, Number:34, p. 78-103
Alınış /Received:13.05.2019 Kabul/Accepted: 29.07.2019 Online Yayın/ Online Published: 30.07.2019

KAYNAK GÖSTER: ÇUHADAR, M , DEMİRBAŞ, K , DAYAN, K . (2019). TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kurunun Alternatif Yaklaşımlarla Modellenmesi ve Tahminlenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34)

TÜFE BAZLI REEL EFEKTİF DÖVİZ KURUNUN ALTERNATİF YAKLAŞIMLARLA MODELLENMESİ VE TAHMİNLENMESİ

Murat ÇUHADAR¹
Kerime DEMİRBAŞ²
Kübra DAYAN³

ÖZET

Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) bazlı reel efektif döviz kuru (REK), para biriminin rekabet gücünü ölçen bir endekstir. Döviz kurunun kısa aralıkları değişmesi ve çoğu zaman inişli çıkışlı olması nedeniyle, yatırımcılar riskleri azaltmak için etkili yöntemlere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu çalışmada, farklı mimarilere sahip Yapay Sinir Ağı modelleri, Box-Jenkins ve Üstel Düzleştirme yöntemlerinin tahmin başarıları karşılaştırılarak en yüksek tahmin performansı gösteren yöntemin belirlenmesi ve belirlenen model yardımıyla 2019 yılı için aylık TÜFE bazlı REK tahminlerinin üretilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından yayınlanan “Döviz Kurları İstatistikleri” bülteninden elde edilen Ocak 2003 - Mart 2019 dönemini kapsayan 195 aylık TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru verilerinden yararlanılmıştır. Modellerin tahmin doğrulukları Ortalama Mutlak Yüzde Hata (MAPE) istatistiği ile değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen analizler neticesinde, uygulanan çeşitli

¹ Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F., Turizm İşletmeciliği Bölümü. E-mail: muratchuhadar@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0434-1550>

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri ABD. E-mail: kerime.demirbas@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5520-4727>

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD. E-mail: kubradayan32@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1905-0070>

modeller arasında en başarılı sonucu veren modelin, Box-Jenkins Çarpımsal-mevsimsel ARIMA(0,1,1)(1,0,0)₁₂ modeli olduğu görülmüş, elde edilen model yardımıyla 2019 yılı için aylık tahmin değerleri üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru, Modelleme, Tahmin Yöntemleri

THE CPI-BASED REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE MODELING AND PREDICTION USING ALTERNATIVE APPROACHES

ABSTRACT

The real effective exchange rate based on the Consumer Price Index (CPI) is a measure of the currency's competitive power. Because exchange rates change over short periods and are often ups and downs, speculators need effective methods to reduce risks. In this study, it was aimed to determine the method with the highest estimation performance by comparing the estimation successes of Artificial Neural Network models with different architectures, Box-Jenkins and exponential smoothing methods and to produce monthly real effective exchange rate based on CPI estimates for 2019 with the help of the determined model. The study benefit 195 monthly data between January 2003 and March 2019 which was obtained from the "Foreign Exchange Rates Statistics" bulletin published by the Central Bank of the Republic of Turkey. Forecasting performances of the models were evaluated by the MAPE statistics. As a result of the analyzes performed, it was found that Box-Jenkins Multiplicative-seasonal ARIMA (0,1,1)(1,0,0)₁₂ model was the most successful one among the alternative models applied. With the help of the selected model, monthly real effective exchange rate forecasts were made for the year 2019.

Keywords: Real Effective Exchange Rate Based on CPI, Modelling, Forecasting Methods

1. GİRİŞ

Ülke ekonomilerinde gerek ekonomik plan ve programların hazırlanmasında, gerekse ekonomik faaliyetlere yön verilmesinde önemli rol oynayan döviz kurları, ülkelerin ekonomik istikrarı hakkında da önemli ipuçları sağlamaktadır. Diğer ülkelerde üretilen mal ve hizmetlerin yurtiçinde üretilen mal ve hizmetler karşısındaki görece fiyatlarını ortaya koyan reel döviz kurları, uluslararası rekabeti değerlendirmede önemli bir gösterge durumundadır (Tatoğlu, 2009: 311). Uluslararası ticari işlemlerde, ülke para birimlerinin ne ölçüde değer kaybettiği ya da değer kazandığı, çoğunlukla reel efektif döviz kurları ve dış ticaret ağırlıklı endeksler aracılığıyla değerlendirilmektedir. Nominal

efektif döviz kuru (NEK), belli ölçütler göz önünde bulundurularak seçilen çift taraflı nominal kurların uygun bir ağırlıklandırma yöntemi ile elde edilen ortalamasına verilen isimdir. Reel Efektif Döviz kuru (REK) ise, NEK'in ülkeler arasındaki nispi maliyet veya fiyat unsurları ile düzeltilmiş şeklidir. Tanımdan da anlaşıldığı üzere, REK, ülkeler arasındaki nispi maliyet ve fiyatların gelişimi ile ilgili bilgi içermektedir. Bundan dolayı iktisadi rekabet güçlerinin değerlendirilmesi için kullanılan anahtar makroekonomik indikatörlerden birisi olarak değerlendirilmektedir (Sayılı vd., 2010).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) ilkeleri perspektifinden, Türkiye'nin dış ticaret işlemlerinde önemli paya sahip ülkelerin para birimlerinden meydana gelen sepete göre Türk Lirası'nın ağırlıklı ortalama değerine NEK, NEK'deki göreceli fiyat etkilerinin arındırılmasıyla elde edilen ortalamaya isde REK adı verilmektedir. REK hesaplaması NEK üzerinden, "Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE), Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) ve birim işgücü maliyeti" olmak üzere üç ayrı düzeltme aracı kullanılarak yapılmaktadır. TCMB, döviz kurlarına müdahale için TÜFE'ye bağlı şekilde hesaplanan REK'teki hareketleri göz önünde bulunduracağını piyasalara bildirdiğinden dolayı, ilgili kesimlerin en fazla dikkate aldığı hesaplama TÜFE esas alınarak gerçekleştirilen hesaplamadır (Eğilmez, 2012). Döviz kurunun kısa dönemlerle değişmesi ve çoğu zaman inişli çıkışlı olması nedeniyle, spekülörler riskleri azaltmak için etkili yöntemlere ihtiyaç duymaktadırlar. Genel olarak nominal kur arttıkça reel efektif kur endeksi düşüş eğilimi göstermektedir. Böylece, yerli mal ve varlık fiyatları spekülörlere yatırım avantajı sağlar. Diğer bir ifadeyle spekülörler aynı kurdaki dövizini kullanarak daha fazla TL bazlı mal satın alabilmektedir. Nominal kurlar artmaya başladığında iktisadi dengeler bozulduğundan, ülkelerin merkez bankaları devreye girmektedir. Aşırı değer kazanan dövize müdahale etmek amacıyla, politika faizlerini (ağırlıklı ortalama fonlama maliyetini) yükseltme yoluna gitmektedirler. Ardından spekülörler stoklarını büyümeye yönelik adım atarlar. Reel kur endeksiyle spekülörlerin hisse senedi ve Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) işlemleri arasında da yakın bir ilişki vardır. Reel kurun düşük olduğu dönemde (nominal kur yüksek iken) spekülörler, hisse senedi ve DİBS almaya karar verirler. Bir süre sonra nominal kurun zirve yapmaya başlamasıyla enflasyon, faiz gibi diğer makro değişkenleri etkilemektedir. Reel kur endeksinin zirve yaptığını düşündükleri noktada ise davranış değiştirmektedir (Özyıldız, 2017).

Bu çalışmanın amacı; farklı mimarilere sahip Yapay Sinir Ağları, Box-Jenkins ve Üstel Düzleştirme yöntemlerinin tahmin başarılarını karşılaştırılarak Reel Efektif döviz kurlarının modellenmesi en uygun yöntemin belirlenmesi ve elde edilen model yardımıyla 2019 yılı için aylık TÜFE bazlı REK tahminlerinin yapılmasıdır. İlgili alandaki karar vericilerin, özel sektör ve kamu yöneticilerinin ileriye yönelik reel döviz kuru öngörülerinde karar almalarında yardımcı olacak yöntem ve modellerin sunulması çalışmanın diğer bir amacıdır. Ekonometrik modelleme ve tahmin literatüründe genel kabul gören yaklaşımın, her durumda en iyi sonucu veren sabit bir tahmin yönteminin olmaması (Zhang, 2004: 215) nedeniyle, çalışmada kullanılan verilerin modellenmesi ve tahminlerinde alternatif yöntemlerden yararlanılmıştır. Çalışmanın izleyen bölümleri şöyle yapılandırılmıştır. İkinci bölümde, Türkiye’de ve dünyada döviz kurlarının çeşitli yöntemlerle modellenmesi ve tahminine yönelik gerçekleştirilen çalışmaların yer aldığı bir literatür özeti verilmiştir. Üçüncü bölümde, çalışmada kullanılan yöntem ve modeller ele alınmıştır. Yöntem ve analiz başlığı altında, araştırmanın yöntemi ve çalışmada kullanılan verilerin özelliklerine ilişkin bilgi verilmiştir. Bulgular başlığı altında çalışmada kullanılan modellerin uygulanması ile ulaşılan tahminler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Son bölümde ise, analizler neticesinde ulaşılan bulgular ışığında sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Yapılan literatür incelemesi neticesinde, uluslararası yazında reel efektif döviz kurlarının tahmini ve alternatif yaklaşımlarla modellenmesine yönelik muhtelif çalışmalar yer aldığı görülmüştür. Bununla birlikte, Türkiye’de TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru modellenmesi ve tahminine yönelik bir çalışma tespit edilememiştir. Dolayısıyla, bu çalışmanın temel güdüsü, ilgili yazında yapay sinir ağları ve geleneksel yaklaşımlarla döviz kurlarının tahmin ve modellenmesine yönelik gerçekleştirilen çalışma sayısının sınırlı sayıda olmasıdır. İlgili yazın incelendiğinde, konuyla ilgili gerçekleştirilen çalışmaların bir kısmı izleyen satırlarda özetlenmiştir. Kaynar ve Taştan, T.C. Merkez Bankasının elektronik veri dağıtım sisteminden temin ettikleri Ocak 2000 - Haziran 2008 dönemine ait günlük ve aylık döviz kuru (YTL/\$) değerlerini kullanarak Box-Jenkins ve çok katmanlı YSA modellerinin döviz kuru tahmini performanslarını tespit etmeye yönelik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir (Kaynar ve Taştan, 2009b). Yazarlar, çalışmada kullandıkları her iki modelin de birbirine yakın sonuçlar verdiğini, bununla birlikte finansal verilerin tahmininde YSA’nın başarılı bir

yöntem olduğunu belirtmişlerdir. Zhang, 2003 yılında gerçekleştirdiği çalışmasında, 1980-1993 yılları arasındaki Amerikan Doları ve İngiliz Sterlini döviz kurlarını, YSA ve ARIMA yöntemlerinin birleşiminden oluşan melez model kullanarak tahmin etmiştir. Yazar tarafından oluşturulan melez modelin, döviz kuru verilerindeki doğrusal ve doğrusal olmayan yapıları içeren karmaşık problemlerin tahmininde etkili bir yöntem olabileceğini ortaya koymuştur (Zhang, 2003). Fat ve Dezsi, ARIMA ve çeşitli üstel düzleştirme modelleri yardımıyla Romen para biriminin (Lev) Amerikan doları, İngiliz sterlini, Japon yeni Avro ve Rus rublesi kurlarını tahmin etmişlerdir. Yazarlar, çalışmada kullandıkları yöntem ve modellerin çoğunlukla birbirine yakın tahmin sonuçlarını ürettiklerini, bazı durumlarda üstel düzleştirme teknikleri, piyasa koşullarındaki en küçük değişikliğe hızlı uyum sağlayarak ARIMA modellerinden daha iyi sonuçlar verdiğini belirtmişlerdir. ARIMA modellerinin, uygulamada bazı zorluklar çıkardığını vurgulayan yazarlar, üstel düzleştirme yöntemlerine dayanan tahmin modellerinin, döviz kurunun değişimi ile ilgilenenler için etkili bir araç olduğunu belirtmişlerdir (Fat & Dezsi, 2011).

Maniatis, ARIMA ve Üstel Düzleştirme yöntemlerini kullanarak Avro ve Amerikan doları kurlarını modellemeye yönelik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Ocak 1999 ile 1 Temmuz 2011 tarihleri arasındaki günlük EURO-USD kuru verilerini kullanarak, muhtelif yapıdaki ARIMA ve üstel düzleştirme modellerinin tahmin ve ekonometrik yeterliliklerini araştıran yazar, denenen modellerin hiçbirisinin yeterli performans sergilemediğini belirtmiştir (Maniatis, 2012). Steve, Nijerya döviz kuru sistemindeki düzensiz dalgalanmaları modellemek ve bu sayede ilgililere döviz kurlarının seyrini anlamada yardımcı olmak amacıyla ARIMA yöntemi ile döviz kurlarının tahminine yönelik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmasında, 1982-2011 dönemleri arasındaki döviz kuru verilerini kullanan yazar, AR(1) ve AR(2) modellerinin başarılı tahmin sonuçları ortaya koyduğunu ve önerdiği modellerin karar alıcılara yol göstereceğini ileri sürmüştür (Steve, 2014). Değirmenci ve Akay, borsa, altın, döviz ve petrol fiyatlarının Box-Jenkins modelleri ve ARCH modelleri ile modellenmesi ve tahminine yönelik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada, BIST100 endeksi, petrol fiyatları, altın ve döviz kuru değişkenlerinin 2009 ile 2016 arasındaki haftalık veriler kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizler neticesinde, çalışmada kullanılan altın fiyatları dışındaki diğer değişkenler üzerinde asimetrik tesirin mevcudiyeti tespit edilmiştir. Bu sonuca ilave olarak yazarlar, ARCH modellerinin ürettiği tahminlere

ilişkin theil istatistiklerinin sifıra oldukça yakın bulunduğunu bildirmişlerdir (Değirmenci ve Akay, 2017).

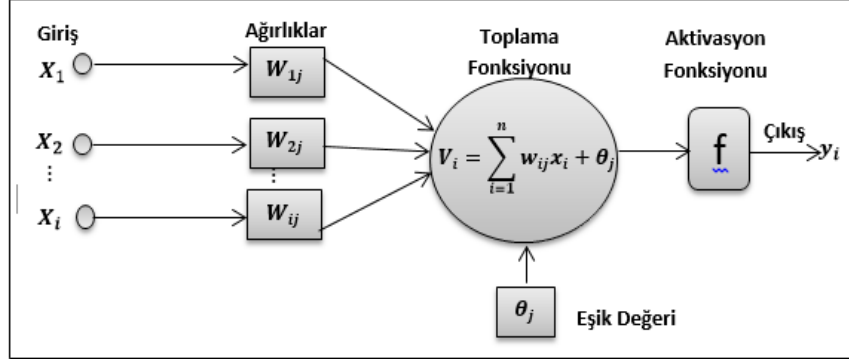
3. ÇALIŞMADA KULLANILAN YÖNTEMLER

Çalışmanın bu bölümünde, verilerin modellenmesi ve tahminlerinde kullanılan Yapay sinir ağları, Üstel Düzleştirme ve Box-Jenkins yöntemleri hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

3.1. Yapay Sinir Ağları

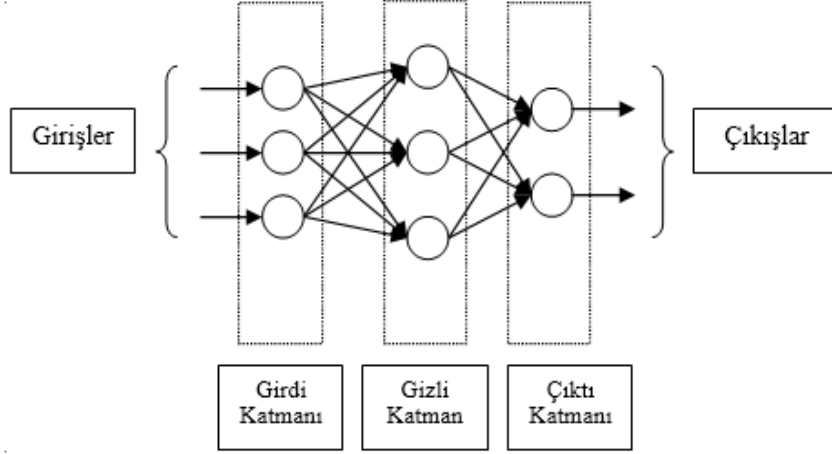
Beyin yapısına ilişkin fen, doğa ve mühendislik bilimleri alanında gerçekleştirilen deney ve araştırmalar, insan beyninin bilgi işleme süreçlerini modellenmesinde bir ufuk açmış ve insan beyninin çalışma ilkelerini taklit eden sistemlerin gelişmesine vesile olmuştur. İnsan beyninin en küçük ögesi sinir hücreleridir. Sinir hücreleri bilgi işleme faaliyetlerini tek başına değil bir grup halinde yerine getirirler. Yapay Sinir Ağları (YSA), biyolojik sinir ağlarını taklit eden birbirine bağlı birkaç birimden veya yapay sinir hücrelerinden oluşan bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Chen, Wang & Chu, 2007: 2163). Diğer bir tanıma göre YSA, insan beyninde yer biyolojik sinir hücrelerine benzetilmiş yapay sinir hücrelerinin birbirleri ile farklı etki düzeylerinde bağlantılar oluşturması şeklinde meydana getirilmiş kompleks sistemlerdir (Koşalay ve Yılmaz, 2004: 186). Kısaca YSA, birbirleri ile bağlantılı çalışan, her biri kendi bilgi işleme yeteneği ve belleği bulunan dağıtık bilgi işleme teknolojisidir. Yakın geçmişte yapay sinir ağı tabanlı modeller, zaman serileri tahmini için önerilen en önemli parametrik olmayan zaman serisi yöntemlerinden biri olmuştur. (Singh, Mohantray, & Shukla, 2017: 130). YSA, “nöronların” başka bir ifadeyle yapay sinir hücrelerinin bir araya gelmeleri ile meydana gelmektedir. Yapay nöronlar; giriş bağlantıları, ağırlıklar, toplama fonksiyonu, aktivasyon fonksiyonu ve çıkış bağlantıları olacak şekilde beş temel unsurdan meydana gelmektedir. Şekil 1’de örnek bir yapay sinir hücresi modeli verilmiştir.

Şekil 1: Yapay Sinir Hücresi (Nöron)

Şekil 1’de görüldüğü üzere, giriş bağlantılarıyla $(x_1, x_2, \dots, x_i)$ dış ortamdan hücreye bilginin girilmesi sağlanır. Bir nöronun diğerlerinden aldığı bilgiler, ağırlıkların kullanılmasıyla düzenlenir. Bir nöron diğer nöronlardan bilgi aldığı anda, her bilgi parçası (-1) ile $(+1)$ arasında değere sahip bir ağırlık $(w_{1j}, w_{2j}, \dots, w_{ij})$ ile çarpılır, bu da nöronun giriş bağlantılarından aldığı bilginin ne kadar önemli olduğunu yargılamasına izin verir. Sonraki aşamada, nörona gönderilen ve karşılık gelen ağırlıklar ile çarpılan bilgiler bir araya getirilmekte ve bir aktivasyon fonksiyonu (f) içinden geçirilerek çıktı (y_i) elde edilmektedir (Haider & Hanif, 2009: 127-128). Burada; x_i girişleri, w_{ij} ağırlıkları, θ_j eşik değerini, f aktivasyon fonksiyonunu ve y_i ise çıkışı göstermektedir. Bir yapay sinir ağında, birbirleri ile etkileşimli yapay nöronların bulunduğu girdi katmanı, çıktı katmanı ve gizli katman(lar) olacak şekilde genel olarak üç katman bulunmaktadır. YSA’daki ilk katman, girdi (giriş olarak da adlandırılmaktadır) katmanı olup, yapay sinir ağına dışarıdan gelen verilerin alınması işlevini görmektedir. Girdi katmanı, ele alınan problemi etkilediği varsayılan değişkenlere ait veriler ile meydana getirilmekte ve girdi katmanında yer alacak sinir hücresi sayıları, değişken sayılarına göre belirlenmektedir. YSA’daki son katman çıktı katmanı olarak bilinir ve işlenen bilgilerin dış dünyaya aktarılması işlevine sahiptir. Bir yapay sinir ağında bulunan diğer katman ise girdi ve çıktı katmanları arasında yer alan gizli katmandır. Gizli katman(lar)da bulunan yapay sinir hücrelerinin dış dünya ile etkileşimleri mevcut değildir. Gizli katmanda yer alan sinir hücrelerinin işlevi, girdi katmanından gelen sinyalleri alıp çıktı katmanına sinyal iletmek şeklindedir (Çuhadar, Güngör ve Göksu, 2009: 102). Şekil 2.’de örnek bir yapay sinir ağı modeli sunulmuştur.

Şekil 2: Örnek Bir Yapay Sinir Ağı Modeli

YSA'da, işlem elemanlarına ait bağlantı ağırlıklarının en uygun değerlerinin elde edilmesi sürecine ağırlık eğitilmesi, diğer bir ifadeyle öğrenmesi adı verilmektedir. YSA'da öğrenme süreci iki safhada gerçekleşmektedir. İlk aşamada, ağa sunulan örnekler için ağırlık üreteceği çıktılar belirlenmekte, sonrasında ise ağ bağlantılarının ağırlıkları güncellenmektedir. YSA'nın eğitilmesine müteakip, başarı ölçümü testi gerçekleştirilmektedir. Bu işlem için ise, YSA'ya tanımadığı örnekler sunulmakta ve sunulan örnekler için uygun sonuçlar üretmesi beklenmektedir. YSA, bir problemi kendisine gösterilen veri setleri üzerinden öğrenerek eğitilirler. YSA'ların eğitilmesi, ya da diğer bir ifadeyle ağırlık öğrenmesi, kullanıcı tarafından beklenen bir işlevi yerine getirecek biçimde bağlantı ağırlıklarının güncellenmesi sürecidir (Elmas, 2016: 88). YSA parametrelerinin güncellenmesinde literatürde en fazla kullanılan yöntem "hata geriye yayma (Back Propagation)" algoritmasıdır (Keleşoğlu, ve Ekinci, 2008; Kaynar ve Taştan, 2009b; Aladağ, 2010: 192; Abdul Hamid, Nawi, Ghazali & Mohd 2011: 32). Yapılan literatür incelemesi sonucunda, finansal tahminlere yönelik muhtelif çalışmalarda ve uygulamalarda kullanılan YSA modellerinin en az yüzde doksanında, parametre güncelleme işleminin hata geri yayma algoritması ile gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Hata geri yayılım eğitimi sırasında YSA, tüm giriş örüntülerini, çıktı katmanındaki sinir hücrelerinde sonuç üretmek amacıyla gizli katman(lar)daki sinir hücrelerinden geçirmekte, sonrasında çıktı katmanındaki öğrenme hataları tespit etmek amacıyla, beklenen sonuçlar ile bulunan sonuçları karşılaştırmaktadır. Daha sonra, çıkış hatalarının türevi çıkış katmanından geriye doğru olacak şekilde gizli katmanlara iletilmektedir. Hata değerleri

elde edildikten sonra, nöronlar kendi hatalarını en aza düşürmek için ağırlık değerlerini güncellemektedir. Ağırlık güncelleme süreci, ağıdaki hata kareleri ortalamasını (MSE) en düşük değere yaklaştıracak biçimde gerçekleşmektedir. Geriye yayılım algoritmasında hata, aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$E = \frac{1}{2} \left[\sum_p \sum_k |d_{pk} - y_{pk}|^2 \right]^{1/2}$$

Bu eşitlikte; E hata kareleri ortalamasını, d_{pk} istenen çıktı vektörünü y_{pk} ise gerçek çıktı vektörünü, diğer bir ifadeyle ağı çıktısını göstermektedir. Yapay sinir ağlarında yer alan nöronlar, muhtelif biçimlerdeki bağlantılarla bir araya gelebilmektedir. YSA mimarileri, nöronlar arasındaki bağlantı akışına veya yönlerine göre birbirlerinden farklılaşmaktadır. Yıllar içerisinde, muhtelif amaçlara yönelik ve farklı alanlarda kullanıma uygun çeşitli YSA mimari ve modelleri geliştirilmiştir. Bunlar arasında, çok katmanlı ileri beslemeli YSA (Multilayered Perceptron-MLP), radyal tabanlı fonksiyon ağları, Hopfield, Jordan/Elman, öz örgütlemeli harita ağlar, Kohonen vb. YSA modelleri sayılabilir. Sayılan YSA yapıları içerisinde işletmecilik ve finans alanında modelleme ve tahmin amaçlı olarak en yaygın kullanım alanı bulan (Liu & Quek, 2007; Moreno, Pol & Gracia, 2011; Egrioglu, Aladag, Yolcu, Baş ve Dalar, 2017; Bayramoğlu & Başarır, 2018) ve bu çalışmada da kullanılan, çok katmanlı ileri beslemeli (Multilayered Perceptron-MLP) YSA modelidir. Çok katmanlı YSA modellerinin tahmin amacıyla kullanımında, ağ mimarisinin belirlenmesi önem taşımaktadır. İlgili yazında, zaman serilerinin tahminlerinde çoğunlukla tek gizli katmana sahip ağ mimarileri yeterli olduğu belirtilmektedir. Ağa sunulacak girdiler, kullanılan veri setinin gecikmeli gözlem değerlerinden $(y_{t-1}, y_{t-3}, y_{t-12}, \dots, y_{t-k})$, çıktısı ise gecikmesiz değerlerinden (y_t) meydana gelmektedir. Çıkış değeri (y_t) ile girişler arasındaki ilişki ise şöyledir;

$$y_t = w_0 + \sum_{j=1}^p w_j f \left(w_{0j} + \sum_{i=1}^N v_{ij} y_{t-i} \right) + e_t$$

Bu eşitlikte, w_j, v_{ij} nöronlar arasındaki ağırlık değerlerini, p gizli katmandaki nöron sayısını, f ise gizli katmanda kullanılan aktivasyon fonksiyonunu temsil etmektedir. Alan yazın incelendiğinde, en fazla

kullanılan aktivasyon fonksiyonlarının, sigmoid ve hiperbolik tanjant fonksiyonları olduğu görülmektedir (Kaynar, Taştan ve Demirkoparan, 2010: 565).

3.2. Box-Jenkins (ARIMA) Yöntemi

Literatürde çoğu zaman “ARIMA” yöntemi olarak da adlandırılan Box-Jenkins yöntemi, zaman serilerinin modelleme, tahmin ve kontrolünde kullanılan istatistiksel tahmin yöntemlerinden biridir. Kısa ve orta dönem modelleme ve tahmin çalışmalarında başarılı sonuçlar sağlayan bu yöntemde, uygulanana veri setinin eşit zaman aralıklarına sahip gözlem değerlerinden oluşan kesikli ve durağan bir veri seti olması, yöntemin bir varsayımıdır (Bircan ve Karagöz, 2003: 50). Box-Jenkins metodolojisinin temel ilkesi, zaman serilerinin herhangi bir dönemdeki değerini, geçmiş dönemlerdeki gözlem değerleri ve hata terimlerinin bir kombinasyonu ile ortaya çıkarılmasına dayanmaktadır. Box-Jenkins modelleri sadece durağan veya durağanlaştırılmış serilerde kullanılabilirlerinden, uygun model grubunun belirlenmesinde durağanlık şartı önem taşımaktadır. Zaman serilerinin tahmininde yaygın bir şekilde kullanılan istatistik yöntemlerin en kapsamlısı olan Box-Jenkins modelleri arasında yer alan otoregresif (AR) süreç, hareketli ortalama (MA) ve bunların birleşimi olan ARMA modelleri durağan süreçlere uygulanırken, otoregresif bütünleşik hareketli ortalama (ARIMA) modelleri ise durağan olmayan süreçlere uygulanmaktadır (Akdağ, 2015: 22). Modelin genel ifadesi ARIMA (p, d, q) şeklindedir. Burada p, otoregresyon (AR) modelinin, q hareketli ortalama (MA) modelinin mertebesini ifade ederken, d ise mevsimsel olmayan (regular) fark alma derecesini temsil etmektedir (Kaynar ve Taştan, 2009: 142-143).

ARMA(p,q) Modeli, sadece AR(p) veya MA(q) süreçleri tarafından belirtilmediğinde,

$$X_t = \phi_1 X_{t-1} + \phi_2 X_{t-2} + \dots + \phi_p X_{t-p} + e_t - \theta_1 e_{t-1} - \theta_2 e_{t-2} - \dots - \theta_q e_{t-q}$$

biçiminde ifade edilmektedir.

Burada $X_t \sim WN(0, \sigma^2)$ 'dir. Denklem daha da kısaltılarak yeniden yazıldığında;

$$\phi(B)(X_t) = \theta(B)e_t, \quad t=0,1,2,\dots$$

şeklinde gösterilebilir. Burada ϕ ve θ değerleri, p. ve q. mertebeden polinomlar olup, gerileme operatörü;

$$\phi(B) = 1 - \phi_1 B - \phi_2 B^2 - \dots - \phi_p B^p$$

ve

$$\theta(B) = 1 - \theta_1 B - \theta_2 B^2 - \dots - \theta_q B^q \text{ dir}$$

Uygulamada kullanılan veriler, özellikle de finansal ve ekonomik veriler çoğu zaman durağanlık şartlarını taşımamaktadırlar. Bu tip verilerin durağanlığı trend, mevsim ve konjonktüre bağlı dalgalanmalar ile tesadüfi etkenler tarafından bozulmaktadır. Genel olarak ARIMA(p,d,q) modelinin ifadesi şöyledir:

$$w_t = \phi_1 w_{t-1} + \phi_2 w_{t-2} + \dots + \phi_p w_{t-p} + \varepsilon_t - \theta_1 \varepsilon_{t-1} - \theta_2 \varepsilon_{t-2} - \dots - \theta_q \varepsilon_{t-q}$$

Haftalık, aylık veya çeyrek yıllık zaman dönemlerinde gözlenmiş değerlerden oluşan zaman serilerinin birbirini takip eden yıl ya da ayların aynı dönemlerinde en yüksek ve en düşük seviyeye ulaşma eğilimi, verilerdeki mevsimsel bileşenin mevcudiyetine işaret etmektedir. Mevsimsel ARIMA modelinin gösterimi, ARIMA (p,d,q)(P,D,Q)_s ya da kısaca SARIMA şeklindedir. Burada, P mevsimsel otoregresyon (SAR) derecesini, D mevsimsel fark alma sayısını, Q mevsimsel hareketli ortalama (SMA) modelinin mertebesini ve S mevsim dönemini temsil etmektedir (Çuhadar vd., 2009: 105). Geri kaydırma işlemcisi ile P,D,Q derecelerindeki mevsimsel ARIMA modeli,

$$\Phi_p(B^s)\Delta_s^D y_t = \Theta_q(B^s)\varepsilon_t$$

şeklinde ifade edilmektedir. Modelde yer alan Δ_s mevsimsel fark alma operatörünü, S ise mevsim dönemini ifade etmekte olup, aylık veriler için S=12 olarak alınmaktadır. Modelde yer alan Δ^D operatörü, verilerin D kez mevsimsel farkının alındığı anlamına gelmektedir. Durağan olmayan veriler Δ_s^D ile gösterilen fark alma süreci sonrasında durağanlığı sağlanmış veri şeklinde ifade edilmektedir. Modelde yer alan Φ_p mevsimsel oto regresyon (SAR) parametresini, Θ_q mevsimsel hareketli ortalama (SMA) parametresini ve y_t ise durağan olmayan seriyi göstermektedir (Akgül, 2003: 199-200).

Box-Jenkins yöntemi, aday model seçenekleri içinden uygun bir modeli belirlemek için dört aşamadan oluşan ve itaratif bir süreç kullanmaktadır. Bu aşamalar kısaca; belirleme, tahmin, tanısal kontrol ve yordama şeklindedir. Model seçiminde, verilerin durağanlık şartlarını taşıması ve mevsimsel bileşenin etkisinde olup olmaması gibi unsurlar belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla, Box-Jenkins yöntemi ile modelleme

ve tahmin sürecinde ilk olarak kullanılan verilerin zaman serisi özellikleri tespit edilerek, verilerin karakteristiklerine uygun aday modeller ve bunlar içerisinde en uygun ve istatistiksel olarak anlamlı modelin oluşturulması esas olmaktadır.

3.3. Üstel Düzleştirme Yöntemi

Üstel düzeltme yöntemi, verilerde gözlenen yakın dönemdeki değişimleri göz önünde bulundurularak tahminlerin sürekli, güncellendiği farklı uygulama seçeneklerinden meydana gelmektedir. Bu değişimler, tesadüfi, izah edilemeyen etkiler ya da önceden bilinmeyen ve göz ardı edilmiş hareketlerden kaynaklanmaktadır (Kadılar, 2005: 152). Üstel Düzleştirme yöntemlerinde, geçmiş dönem değerlerinin ağırlıklı ortalamaları hesaplanarak gelecek dönemlerin tahmini değeri şeklinde modellerde yer almaktadır. Bu gruptaki model seçenekleri, zaman serisi verilerinin modellenmesi ve tahminlerinde sıklıkla kullanılan yöntemler arasında yer almaktadır. Üstel düzeltme yönteminin sık kullanım alanı bulmuş olmasının en temel nedenleri arasında; açık, anlaşılır, olmaları, çeşitli veri yapılarına uyum yeteneği, kolay uygulanabilir, aynı zamanda düşük maliyetli olmaları ve özellikle kısa dönem tahminlerinde başarılı sonuçlar vermesi gibi faktörler sayılabilir. Bu yöntemin çalışma prensibi, çok eski gözlemlerin ya da verilerin etkisine göre yakın zamanda elde edilen veri ve gözlemlerin daha önemli olmasıdır (Yaffe & McGee, 2000: 43; Yağimli ve Ergin, 2017: 120). Üstel düzeltme yöntemi, verilerin özelliklerine göre belirlenebilen alternatif yöntemler grubundan meydana gelmektedir. Bu yöntemler arasında, Tekli (Basit) Üstel Düzleştirme Yöntemi, Brown'un Tek Parametrelili Doğrusal Üstel Düzleştirme Yöntemi, Holt'un Çift Parametrelili Doğrusal Üstel Düzleştirme Yöntemi, Winters'ın Mevsimsel Üstel Düzleştirme Yöntemi sayılabilir. Trende etkisi taşımayan ve mevsimsel dalgalanmaların dönemler boyunca sabit olduğu verilerin modellenmesi ve tahmininde basit mevsimsel üstel düzeltme yöntemi uygun olmaktadır. Basit Mevsimsel Üstel Düzleştirme yönteminin eşitlikleri şöyledir;

$$L_t = \alpha(Y_t - S_{t-s}) + (1 - \alpha)(L_{t-1})$$

$$S_t = \gamma(Y_t - L_t) + (1 - \gamma)S_{t-s}$$

$$F_{t+m} = L_t + S_{t-s+m}$$

Trend ve mevsimsel hareketler içeren verilerin modellenmesi ve tahmininde ise Holt-Winters'ın mevsimsel üstel düzeltme yöntemi uygun olmaktadır. Bu yöntem, biri serinin t dönemindeki düzeyini tespit etmek, diğeri trendi yani eğilimi, üçüncüsü ise mevsimsel bileşeni

modellemek amacıyla kullanılan üç ayrı denklem dizisini kullanmaktadır. (Makridakis vd. 1998: 164). Holt Winters yöntemi, Holt tarafından geliştirilen çift parametrelili doğrusal üstel düzleştirme yönteminin, Winters tarafından geliştirilen ve mevsimsel hareketleri de göz önünde bulunduracak şekilde genişletilmiş formudur. Mevsimsellik türüne göre çarpımsal ve toplamsal olmak üzere iki ana modeli bulunmaktadır. İncelenen veri setindeki mevsimsellik, ternd ile düzenli bir artış ya da azalış sergilediğinde Çarpımsal-Mevsimsel, düzensiz bir trend ile birlikte artış ya da azalış gösteriyorsa Toplamsal-Mevsimsel düzleştirme yönteminin kullanılmasını önerilmektedir. Çarpımsal-Mevsimsel Holt-Winter's yönteminin hesaplanmasında kullanılan denklemler aşağıdaki verilmiştir (Al-Hafid & Al-Maamary, 2011: 17-18):

$$\text{Seviye: } L_t = \alpha \frac{Y_t}{S_{t-1}} + (1 - \alpha)(L_{t-1} + m_{t-1})$$

$$\text{Trend: } m_t = \beta(L_{t-1} + L_{t-1}) + (1 - \beta)m_{t-1}$$

$$\text{Mevsim: } S_t(t) = \gamma \frac{Y_t}{L_t} + (1 - \gamma)S_{t-s}(t)$$

$$\text{Tahmin: } F_{t+m} = (L_t - b_t m)S_{t-s+m}$$

Verilen tüm eşitliklerde;

t= Zaman periyodunu,

S = Mevsim uzunluğunu,

Y_t = Gerçek gözlem değerlerini,

L_t = Serinin t döneminde seviye bileşenini,

m_t = Trend bileşenini,

S_t = Mevsimsel bileşeni,

F_{t+m} = m dönemdeki F tahmin değerini,

α (düzey), β (trend) ve γ (mevsim) düzleştirme sabitlerini temsil etmektedir. Literatürde yukarıda verilenler dışında kalan üstel düzleştirme yöntemleri de mevcuttur. Bunlar arasında; Chow tarafından geliştirilen Uyarlanabilir Kontrol Yöntemi, Harrison'un Harmonik Düzleştirme Yöntemi, Uyarlanabilir Tepki Oranlı Basit Üstel Düzleştirme Yöntemi ve Brown Tek Parametrelili Uyarlanabilir Yöntemi sayılabilir. Ancak, sayılan bu yöntemler oldukça zaman alan yorucu

hesaplamaları kullandıklarından zaman içerisinde yaygın kullanım imkânına sahip olamamışlardır (Orhunbilge, 1999: 119).

4. YÖNTEM VE ANALİZ

Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) İstatistik Genel Müdürlüğü Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) tarafından aylık olarak yayınlanan “Döviz Kurları İstatistikleri” bülteninden elde edilmiştir, Ocak 2003 ve Aralık 2018 dönemini kapsayan 192 aylık TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru verilerinden yararlanılmıştır.

Çalışmada öncelikle kullanılan verilerin zaman serisi özellikleri analiz edilerek, verileri etkileyen bileşenler analiz edilmiştir. Verilerin özelliklerinin değerlendirilmesine müteakip olarak, Üstel Düzleştirme ve Box-Jenkins yöntemlerinden, çalışmada kullanılan verilerin özelliklerine uygun modeller ve farklı mimarilere sahip yapay sinir ağı modelleri ile en uygun modelin belirlenmesine yönelik analizler gerçekleştirilmiştir. Uygun modelin tespit edilmesi sürecinde, üstel düzleştirme modelleri için hata kareleri ortalamasını minimum yapan düzleştirme sabitleri, Box-Jenkins modelleri için, Otokorelasyon (ACF) ve Kısmi Otokorelasyon fonksiyonları (PACF) ile Bayes Bilgi Kriteri (BIC) göz önünde bulundurulmuştur. Yapay sinir ağı modelleri için ise, modelin ürettiği tahmin hatasını minimum yapacak parametreler ve parametre değerleri denenmiştir. Analizler, IBM SPSS (Sürüm: 22) paket programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Modellerin ürettikleri tahmin değerleri, gerçekleşmiş olan döviz kuru değerleri ile karşılaştırılarak hangi yöntemin daha başarılı sonuçlar verdiği belirlenmiştir. Uygulanan yöntemlerin tahmin performansları “Ortalama Mutlak Yüzde Hata (MAPE) istatistiği ile değerlendirilmiştir. MAPE kriterinin, öngörü hatalarını oransal olarak ifade etmesi nedeni ile farklı birim değerlere sahip modellerin birlikte değerlendirilmesinde ortaya çıkabilecek sorunları elimine etmesi ve bununla birlikte kendi başına yorumlanabilir olması, diğer tahmin performansı ölçümü istatistiklerine nazaran üstünlükleri olarak bilinmektedir. Alternatif modellerin değerlendirilmesinde MAPE istatistiği değeri % 10'nun altında ise doğruluğu yüksek, % 10-20 arasında doğruluğu iyi, % 20-50 arasında makul doğruluk ve % 50'nin üstünde ise başarısız bir tahmin olarak kabul edilmektedir (Çuhadar, 2013: 5287). Matematiksel ifadesi şöyle ifade edilmektedir;

$$MAPE = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{|Y_i - \hat{Y}_i|}{Y_i}}{n} 100(\%)$$

(13)

$\hat{Y}_i$ = i dönemi için hesaplanan tahmin değeri,

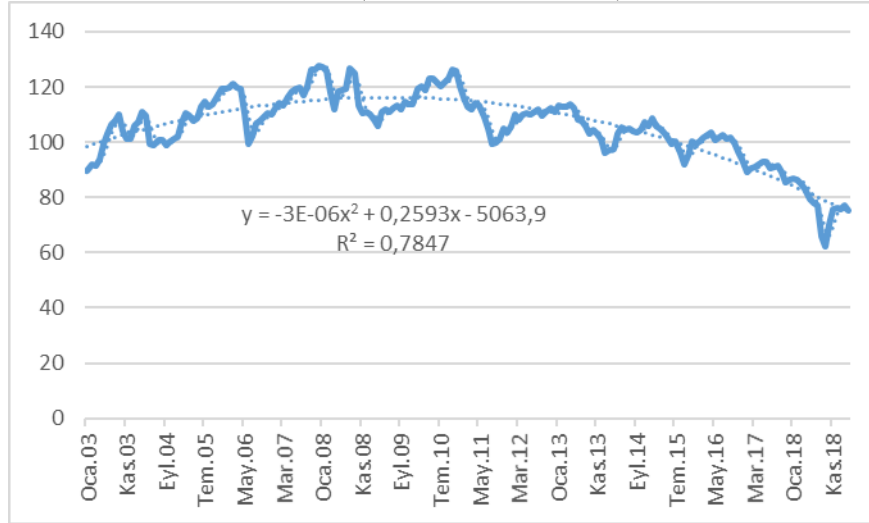
Y_i = i dönemdeki gerçek değeri,

n= tahmin yapılan dönem sayısını ifade etmektedir.

4.1. Çalışmada Kullanılan Verilerin Bileşenlerinin İncelenmesi

Çalışmada kullanılan Ocak 2003 – Mart 2019 dönemine ait TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru (2003=100) verilerine ait zaman grafiği Şekil 3.'te verilmiştir. Grafik incelendiğinde, negatif bir trend ile birlikte mevsimsel hareketler ve bazı dönemlerde de düzensiz dalgalanmaların etkisinde olduğu görülmektedir. Genel olarak mevsimsel dalgalanmalar, birbirini takip eden yılların Ocak ve Kasım aylarında en yüksek değerlere ulaşırken, yaz aylarında düşüş eğilimi göstermektedir.

Şekil 3: TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Zaman Grafiği
(Ocak, 2003-Mart, 2019)

Uygulanan trend analizi neticesinde, verilerin azalan yönlü ve ikinci dereceden kuadratik bir eğilim sergilediği görülmüştür. Uygulanan trend analizinin bir bütün olarak istatistiksel anlamlılığını ölçmek

amacıyla gerçekleştirilen F testi ve denklem katsayılarının t istatistiklerinin 0,05 önem seviyesinde istatistiki bakımdan anlamlı oldukları görülmüştür. Uygulanan trend analizine ilişkin model özeti, Tablo 1.'de verilmiştir.

Tablo 1: Trend Analizi Model Özeti

Model	R	R ²	Ayarlı R ²	Tahminin Std. Hatası
$y = -3E-06x^2 + 0,2593x - 5063,9$	,887	,785	,782	5,789

Çalışmada kullanılan verilerdeki mevsimsel etkileri istatistiksel olarak tespit etmek amacıyla, alan yazında X-12 ARIMA olarak da adlandırılan “hareketli ortalamaya oran” yöntemi kullanılarak mevsimsel ayrıştırma analizi uygulanmış, elde edilen mevsim faktör değerleri Tablo 2.'de verilmiştir. Analiz neticesinde elde edilen mevsim faktör değerleri, verilerin on iki ayda bir tekrarlayan mevsimsel bileşenin tesirinde olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 2: TÜFE Bazlı REK Serisi Mevsim Faktör Değerleri

Aylar	Mevsim Faktör Değerleri (%)	Aylar	Mevsim Faktör Değerleri (%)
Ocak	100,3	Temmuz	100,1
Şubat	100,9	Ağustos	99,1
Mart	100,2	Eylül	98,9
Nisan	101,6	Ekim	99,6
Mayıs	100,5	Kasım	99,8
Haziran	99,8	Aralık	99,2

4.2. Üstel Düzleştirme Yönteminin Uygulanması

Çalışmada kullanılan verilerin mevsimsel dalgalanmanın tesiri altında olması ve mevsimsel dalgalanmaların dönemlere göre farklı büyüklüğe sahip olması nedeniyle uygulamada “Çarpımsal-Mevsimsel” üstel düzleştirme modelleri uygulanmış, toplamsal modeller denenmemiştir. Uygulanan “Basit Mevsimsel, Çarpımsal-Mevsimsel Üstel Trend, Çarpımsal-Mevsimsel, Sönümlü (Damped) Trend ve Çarpımsal-Mevsimsel Doğrusal Trend (Holt-Winter’s)” modellerine ait parametre tahminlerinin t testlerinin istatistiksel anlamlılıkları, hata kareleri toplamları ve MAPE değerleri incelendiğinde, optimum modelin

“Çarpımsal-Mevsimsel Holt-Winter’s” modeli olduğu görülmüştür. Elde edilen modelde, mevsim faktörleri olarak mevsimsel ayrıştırma işlemi ile elde edilen mevsim faktör değerleri kullanılmıştır. Modelin düzleştirme sabitleri, hata kareleri toplamını minimum yapacak şekilde aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

$$\text{(Seviye)} \alpha = 0,951000$$

$$\text{(Trend)} \beta = 1,4140000$$

$$\text{(Mevsim)} \gamma = 0,999000$$

Modele ait başlangıç değerleri bilgisayar yardımı ile aşağıda verildiği gibi hesaplanmıştır:

$$L_s = 100,76025 \quad \text{(Seviye başlangıç değeri)}$$

$$b_s = -,12671 \quad \text{(Trend başlangıç değeri)}$$

4.3. Box-Jenkins Yönteminin Uygulanması

Box-Jenkins yönteminin uygulanmasında ilk olarak, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi ile verilerin durağanlık analizleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, verilerin birinci dereceden mevsimsel olmayan (regular) farkının alınarak ($d=1$) durağanlık şartını sağladığı görülmüştür. Verilere ait oto korelasyon (ACF) ve kısmi oto korelasyon (PACF) fonksiyonları incelenmek suretiyle mevsimsel ve mevsimsel olmayan otoregresyon (AR) ve hareketli ortalama (MA) süreçlerinin mertebeleri aşağıda verildiği şekilde belirlenmiştir:

$$\text{(AR) derecesi} \quad p = 0$$

$$\text{(MA) derecesi} \quad q = 1$$

$$\text{Mevsimsel (SAR) derecesi} \quad P = 1$$

$$\text{Mevsimsel (SMA) derecesi} \quad Q = 0$$

Yapılan çeşitli model denemelerinin ardından, birinci dereceden farkı alınmış TÜFE bazlı REK serisi için uygun Box-Jenkins modelinin, “Çarpımsal-Mevsimsel ARIMA Modeli” olarak ifade edilen SARIMA $(0,1,1)(1,0,0)_{12}$ olduğu tespit edilmiştir. Belirlenen modele ait son parametre tahminleri ve model özeti, Tablo 3.’te verilmiştir. Tablo

incelendiğinde, belirlenen SARIMA modelin parametre tahminlerine ait t-değerlerinin tümünün 0,05 önem seviyesinde istatistiksel olarak önemli oldukları görülmektedir. Bununla birlikte, Box-Jenkis metodolojisinde, mevsimsel gecikmelerin istatistiksel öneminin test edilmesinde ele alınan t-test istatistiği için kritik değer 1,25 olarak alınmakta olup, mevsimsel parametre tahminlerinin $|t| > 1,25$ olmaları nedeniyle anlamlı olduğu tespit edilmiştir

Tablo 3: SARIMA (0,1,1)(1,0,0)₁₂ Tahmin Modeli Özeti

Süreç	Tahmin	Standart Hata	t- istatistiği	Anlamlılık
MA (1)	-,377	0,067	-5,655	0,000
SAR (1)	-,167	0,077	-2,164	0,032
Gözlem Sayısı	195			
Fark Alındıktan Sonraki Gözlem Sayısı	194			
Bayes Bilgi Kriteri (BIC)	2,058			
Fark Alma	Verilerin mevsimsel olmayan ilk farkı			

Gerçekleştirilen analizler neticesinde en uygun model olarak belirlenen SARIMA (0,1,1)(1,0,0)₁₂ modelinin parametre tahminleri istatistiksel açıdan değerlendirildikten sonra, modele ait artıklar serisinin rassal (beyaz gürültü) ve aralarında otokorelasyon olup olmadığını incelemek amacıyla Ljung-Box (Q^*) testi kullanılmıştır. Mevsimsel modeller için;

$$Q^* = n(n+2) \sum \frac{r_k^2}{n-k} \sim \chi^2(k-p-q-P-Q)$$

denklemleri ile elde edilen Q^* istatistiği " $H_0 : r_1 = r_2 = \dots r_k = 0$ " hipotezi altında ve (k-p-q-P-Q) serbestlik derecesinde χ^2 dağılımına sahiptir. Modele ait kalıntılar serisine ait 12, 24 ve 36. gecikmeler için yapılan hesaplamalarda, $Q^* < \chi^2$ olduğu görülmüş, dolayısıyla 0,05 önem düzeyinde sıfır hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen Q^* istatistikleri, modele ait kalıntılar arasında önemli oto korelasyon olmadığını, serinin rassal bir sürece sahip olduğunu ve dolayısıyla seçilen modelin uygunluğunu teyit etmektedir. Verilerin Box-Jenkins yöntemi ile modellenmesi ve tahmin sürecinde, değerlendirilen modellere ait otokorelasyon (ACF) ve kısmi otokorelasyon (PACF) fonksiyonları ile

Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testleri “E-Views (Sürüm:10)” paket programı ile gerçekleştirilmiştir.

4.4. Yapay Sinir Ağı Uygulaması

Çalışmada kullanılan verilerin YSA ile modellenmesinde, farklı veri setleri kullanılarak oluşturulan alternatif YSA mimarilerinin tahmin performansları analiz edilmiştir. Mevcut 195 aylık verinin 170 gözlemi eğitim, 25 gözlemi ise test verisi şeklinde gruplandırılmıştır. Oluşturulan her bir ağın giriş katmanında aylık seriler için önerilen 12 gecikmeli veri değerleri ($y_{t-12}, y_{t-24}, y_{t-36}...$) çıkış katmanında ise gecikmesiz veri değerleri (y_t) kullanılmıştır. Çalışma kapsamında 3, 4 ve 5 katmanlı mimarilerle oluşturulan model alternatifleri denenmiştir. Kurulan ağların eğitime sürecinin durdurma sınırı, her bir deneme için 10.000 iterasyon şeklinde belirlenmiştir. YSA uygulamasında, giriş katmanında 12 gecikmeli veri setlerinin yer aldığı nöron sayıları, gizli katmanında ise farklı nöron (1-7) sayılarındaki modellerin tahmin performansları incelenmiştir. Gizli katmanlardaki nöron sayılarının tespitinde literatürde genel kabul gören kesin bir kural olmaması nedeniyle farklı nöron sayısı alternatifleri ile ağın eğitimi gerçekleştirilmiştir. Verilerin alternatif çok katmanlı YSA yapıları ile modellenmesi sürecinde, müteakip olarak test amacıyla belirlenen veriler kullanılarak, denenilen tüm farklı YSA mimarileri test edilmiştir. Test işlemi sonucunda bulunan tahmin değerleri, gerçek değerlerle karşılaştırılarak, değişik mimarilere sahip yapay sinir ağı modellerinin tahmin başarıları incelenmiştir. Farklı mimarilere sahip YSA mimarileri oluşturularak yapılan çok sayıda deneme neticesinde, aday modeller arasından en yüksek tahmin performansını sergileyen YSA modeli [4:3:1] mimarisine sahip çok katmanlı model olarak belirlenmiştir. TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru tahmini amacıyla oluşturulan modelde; bir giriş katmanı, bir gizli katman ve bir çıkış katmanı bulunmaktadır. Giriş katmanında 4, gizli katmanında 3 ve çıkış katmanında ise 1 nöron bulunmaktadır. Elde edilen modele ait parametre değerleri Tablo 4.’te verilmiştir.

Tablo 4: YSA Modeline Ait Parametreler

Girdi Katmanındaki Nöron Sayısı	4
Gizli Katman Sayısı	1
Gizli Katmandaki Nöron Sayısı	3
Çıktı Katmanındaki Nöron Sayısı	1
Aktivasyon Fonksiyonu	Logarimik-Sigmoid
Ağırlıkların Güncellenmesi	Back Propagation

Eğitim Fonksiyonu	Levenberg - Marquardt
-------------------	-----------------------

Oluşturulan YSA modelinin eğitimi sürecinde, bağlantı ağırlıklarının güncellenmesi “hata geriye yayma (back propagation) yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Etkinlik fonksiyonu olarak “Logaritmik Sigmoid”, eğitim fonksiyonu olarak ise “Levenberg-Marquardt” algoritması kullanılmıştır.

4.5. Bulgular ve TÜFE Bazlı REK Tahminleri

Uygulanan alternatif yöntem ve modeller ile elde edilen tahmin değerleri ile aynı dönemlerde gerçekleşmiş gözlem değerlerinin birlikte ele alınmasıyla uygulanan tahmin doğruluğu ölçümü sonuçları Tablo 5.'te verilmiştir.

Tablo 5: Modellerin Tahmin Doğrulukları

Yöntem ve Model	MAPE (%)
[4:3:1] Mimarisine Sahip Yapay Sinir Ağı	2,05
Çarpımsal-Mevsimsel SARIMA(0,1,1)(1,0,0) ₁₂	1,85
Çarpımsal-Mevsimsel Üstel Düzleştirme (Holt-Winters)	2,44

Uygulanan her bir yöntemden elde edilen modeller üzerinde yapılan tahmin doğruluğu ölçüm sonuçları incelendiğinde, bunlar içerisinde en düşük hata değerlerini sağlayan modelin, MAPE= 1,85 değeri ile Çarpımsal-Mevsimsel SARIMA(0,1,1)(1,0,0)₁₂ modeli olduğu görülmektedir. Tablo 5. İncelendiğinde, uygulanan her üç yöntemin de oldukça başarılı tahmin sonuçları ürettiği söylenebilir. Bununla birlikte, çarpımsal-mevsimsel SARIMA(0,1,1)(1,0,0)₁₂ modelinden elde edilen MAPE değerinin 1,85 olarak gerçekleşmiş olması, modelin ürettiği tahmin değerleri ile gerçek gözlem değerleri arasındaki sapmaların çok düşük olduğunu göstermektedir.

Box-Jenkins modelleri, tahmin için ilave değişkenlere ait bilgi gerektirmemesi ve özellikle kısa ve orta dönem öngörü performanslarının iyi olduğu, yapılan muhtelif çalışmalarda kanıtlanmış olması nedeni ile yaygın kullanım imkânı bulmuşlardır. Aynı zamanda, alternatif model seçenekleri arasından en uygun olanı seçebilme ve seçilen modelin uygulanmasındaki her safhada verilere uygunluğunu kontrol edebilme gibi avantajlara sahip olduklarını söylemek mümkündür. Gerçekleştirilen analiz ve değerlendirmeler sonucunda, uygulanan alternatif model ve

yöntemler arasında en yüksek tahmin performansını sergileyen çarpımsal mevsimsel Box-Jenkins modeli kullanılarak, 2019 yılı için aylık TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru tahminleri üretilmiş, elde edilen tahmin değerleri Tablo 6.'da verilmiştir.

Tablo 6: TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Tahminleri (2019)

Aylar	TÜFE Bazlı REK Tahmini	Aylar	TÜFE Bazlı REK Tahmini
Ocak	76,17	Temmuz	74,12
Şubat	75,86	Ağustos	74,20
Mart	76,02	Eylül	74,08
Nisan	73,29	Ekim	72,83
Mayıs	73,72	Kasım	71,87
Haziran	73,92	Aralık	71,75

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilimsel temele dayanan yöntemlerle döviz kurlarında meydana gelecek gelişmelerin tahmin edilmesi, yatırımcıların, kamu-özel sektör temsilcilerinin ve hükümetlerin ileriye yönelik reel döviz kuru öngörülerinde karar almalarını kolaylaştırmaya olanak sağlar. Döviz kurları, hemen hemen her uluslararası finansal piyasa kararında önemli değişkenler arasında yer almaktadır. Döviz kurundaki dalgalanma, uluslararası finansal faaliyetlere katılan tüm katılımcı türleri için üzerinde dikkatle durulması gereken konulardan biri haline gelmektedir. Özellikle BrettonWoods sisteminin 1970'li yılların başında çökmesi ile birlikte, döviz kuru piyasaları da volatil bir seyir izlemeye başlamıştır. Dalgalı kur rejiminde döviz kurları, para politikasını, reel faaliyetleri ve enflasyonu etkileyebilen temel mekanizmalardan birisi durumundadır. Nominal döviz kurları, iktisadi açıdan oldukça önemli bir gösterge olmakla beraber, ülkelerin iktisadi faaliyetlerinde reel diğer bir ifadeyle enflasyondan arındırılmış döviz kurları göz önüne alınmaktadır. Reel efektif döviz kurları ekonomide tüketim ve kaynak tahsisinde önemli olan faktörlerin başında gelmektedir. Bunlara ilave olarak, uluslararası işletmecilik ve yatırımlarla ilgili görece fiyatlandırmalarda da önemli bir role sahiptir. Kur riski, çok uluslu şirketlerin karşılaştığı birçok iş riskinden biridir ve başarılı yönetimi genel finansal yönetimde kilit faktörlerden biri haline gelmiştir. Sayılan bu nedenlerden ötürü, ülke ekonomileri açısından reel döviz kurlarının belirlenmesi ve tahminleri önem arz etmektedir TCMB, yapılan reel efektif döviz kuru tahminlerini inceleyerek piyasalara nasıl müdahale etmesi gerektiğine önceden karar vermektedir. Spekülatörler ise kur tahminlerine bakarak reel kurun düşük

olduğu dönemde hisse senedi ve Devlet İç Borçlanma Senetleri almaya yönelmektedir. İşletmeler makroekonomik çevredeki finansal pazarlar yardımıyla kendilerine fon sağlamakta, dış ticaret işlemlerinde döviz alımı ve satımı gerçekleştirmektedirler. İşletmeler için kritik öneme sahip olan bu pazarların gelecekte izleyeceği yönün, trendin tahmin edilmesinin bir gereklilik haline gelmesi, reel efektif döviz kuru tahminlerinin önemini ortaya koymaktadır.

Yapılan analizler neticesinde, uygulanan muhtelif yöntemler içerisinde en yüksek tahmin başarısı sergileyen modelin Çarpımsal-Mevsimsel SARIMA(0,1,1)(1,0,0)₁₂ modeli olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen model yardımıyla geleceğe yönelik olarak 2019 yılı için 12 aylık TÜFE bazlı reel efektif döviz kur tahminleri üretilmiştir. Mevsimsellik içeren finansal verilerde Box-Jenkins yönteminin, alternatif yöntemlere nazaran daha iyi sonuçlar verdiği, yapılan muhtelif çalışmalarda da vurgulanmaktadır. İleriye yönelik gerçekleştirilecek çalışmalar için, Bulanık Mantık, Adaptif Sinirsel Bulanık Çıkarım Yöntemi, Genetik Algoritma ve Kaba Setler (Rough Sets) gibi farklı yapay zekâ yöntemleri veya bunların geleneksel tahmin yöntemleri ile birleştirilmesi ile elde edilen melez modeller ile yapılacak tahmin ve modelleme çalışmaları araştırmacılara önerilebilir. Her zaman ve her koşulda geçerli en iyi tek bir tahmin yöntemi olmadığı gerçeğinden hareketle, önerilen çalışmaların bu konuda yapılacak modelleme ve tahmin yazınına katkı sağlayacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ABDUL HAMID, N., NAWI, N.M., GHAZALI, R. & MOHD S.N.M. (2011). Accelerating Learning Performance of Back Propagation Algorithm by Using Adaptive Gain Together with Adaptive Momentum and Adaptive Learning Rate on Classification Problems, *International Journal of Software Engineering and Its Applications*, 5(4), 31-44.
- AKDAĞ, M. (2015). Box-Jenkins ve Yapay Sinir Ağı Modelleri İle Enflasyon Tahmini, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- AKGÜL, I. (2003). Zaman Serilerinin Analizi ve ARIMA Modelleri, İstanbul: Der Yayınları.
- ALADAĞ, Ç.H. (2010). Farklı Öğrenme Algoritmalarıyla Türkiye'ye Gelen Yabancı Turist Sayısının Tahmini, I. Disiplinler arası Turizm Araştırmaları Kongresi, 27-30 Mayıs 2010, Nevşehir. Bildiriler Kitabı, s. 188-197.

- AL-HAFID, M. S. & AL-MAAMARY, G. H. (2011). Short Term Electrical Load Forecasting Using Holt-Winters Method, *Al-Rafidain Engineering*, 20(6), 15-22.
- BAYRAMOĞLU, M.F. & BAŞARIR, Ç. (2018). “International Diversified Portfolio Optimization With Artificial Neural Networks: An Application With Foreign Companies Listed on NYSE” s. 201-223, Dileep Kumar G. (Ed.), *Machine Learning Techniques for Improved Business Analytics*, IGI-Global.
- BİRCAN, H. VE KARAGÖZ, Y. (2003). Box-Jenkins Modelleri ile Aylık Döviz Kuru Tahmini Üzerine Bir Uygulama, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 49-62.
- CHEN, B. F., WANG, H. D. & CHU, C. C. (2007). Wavelet and Artificial Neural Network Analyses of Tide Forecasting and Supplement of Tides Around Taiwan and South China Sea, *Ocean Engineering*, 34(16), 2161-2175.
- ÇETİN, E. (2016). *Yapay Zeka Uygulamaları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- ÇUHADAR, M. (2013). Türkiye’ye Yönelik Dış Turizm Talebinin MLP, RBF ve TDNN Yapay Sinir Ağı Mimarileri İle Modellenmesi ve Tahmini: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Journal of Yasar University*, 8(31), 5274-5295.
- ÇUHADAR, M., GÜNGÖR, İ., VE GÖKSU, A. (2009). Turizm Talebinin Yapay Sinir Ağları ile Tahmini ve Zaman Serisi Yöntemleri ile Karşılaştırmalı Analizi: Antalya İline Yönelik Bir Uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 99-114.
- DEĞİRMENCİ, N. ve AKAY, A. (2017). Finansal Verilerin ARIMA ve ARCH Modelleriyle Öngörüsü: Türkiye Örneği, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(3), 15-36.
- EĞİLMEZ, M. (2012). Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi Nedir? <http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/reel-efektif-doviz-kuru-endeksi-nedir.html>. (Alıntılanma Tarihi: 4.011.2018)
- EGRİOĞLU, E., ALADAG, Ç.H., YOLCU, U., BAŞ, E. & DALAR, A.Z. (2017). “A New Neural Network Model with Deterministic Trend and Seasonality Components for Time Series Forecasting”, s. 76-92, Aladağ Ç.H. (Ed.) *Advances in Time Series Forecasting*, Vol. 2, Bentham Science Publishers, Sharjah, UAE.

- ELMAS, Ç. (2016). Yapay Zekâ Uygulamaları, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- FAT, C. M. & DEZSI, E. (2011). Exchange-Rates Forecasting: Exponential Smoothing Techniques And Arima Models, *Annals of Faculty of Economics, University of Oradea, Faculty of Economics*, 1(1), 499-508.
- HAIDER, A. & HANIF, M. N. (2009). Inflation Forecasting in Pakistan Using Artificial Neural Networks, *Pakistan Economic and Social Review*, 47(1), 123-138.
- KAYNAR, O. ve TAŞTAN, S. (2009a). Zaman Serileri Tahmininde ARIMA-MLP Melez Modeli, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 141-149.
- KAYNAR, O. ve TAŞTAN, S. (2009b). Zaman Serisi Analizinde MLP Yapay Sinir Ağları ve ARIMA Modelinin Karşılaştırılması, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: (33), 161-172.
- KAYNAR, O., TAŞTAN, S. ve DEMİRKOPARAN, F. (2010). Ham Petrol Fiyatlarının Yapay Sinir Ağları İle Tahmini, *Ege Akademik Bakış*, 10(2), 559-573.
- KELEŞOĞLU, Ö ve EKİNCİ, C. (2008). Silis Dumanı Katkılı Betonların Çarpma Dayanımının Yapay Sinir Ağı İle Belirlenmesi, *e-Journal of New World Sciences Academy (Natural And Applied Sciences)*, 3(1): 30-38.
- KOŞALAY, İ ve YILMAZ, E.N. (2004). Güç Transformatorü Uç Empedans Eğrisinin Yapay Sinir Ağları Yardımıyla Kestirimi, *Politeknik Dergisi*, 7(3), 185-189.
- LIU, G.S. & QUEK, C. (2007). RLDDE: A novel reinforcement learningbased dimension and delay estimator for neural networks in time series prediction, *Neurocomputing*, (70), 1331-1341.
- MAKRIDAKIS, S., WHEELWRIGHT, S.C. & HYNDMAN, R.J. (1998). *Forecasting: Methods and Applications* (Third edition), John Wiley and Sons.
- MANIATIS, P. (2012). Forecasting The Exchange Rate Between Euro And USD: Probabilistic Approach Versus ARIMA and Exponential Smoothing Techniques, *The Journal of Applied Business Research*, 28(2), 171-192.

- MORENO J.J., POL, A.P. & GRACIA, P.M. (2011). Artificial neural networks applied to forecasting time series, *Psicothema*, 23(2), 322-329.
- ORHUNBİLGE, N. (1999). Zaman Serileri Analizi Tahmin ve Fiyat Endeksleri, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, No: 277, İstanbul.
- ÖZYILDIZ, H. (2017). Sıcak Para Yatırımcıları Reel Kur Endeksi Değişimine göre Karar Veriyor. <https://www.paraanaliz.com/2017/ekonomi/sicak-para-yatirimcileri-reel-kur-endeksi-degisimine-gore-karar-veriyor-13075/> (Alıntılanma Tarihi: 14.08.2018)
- SAYILI, H., SAYILI, M. ve YILMAZ, G. (2010). Türkiye İçin Yeni Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri. Ankara: T. C. Merkez Bankası Çalışma Tebliği No: 10/12.
- SINGH, N., MOHANTY, S. R. & SHUKLA, R. D. (2017). Short Term Electricity Price Forecast Based on Environmentally Adapted Generalized Neuron, *Energy*, (125), 127-139.
- STEVE, N.C. (2014). Autoregressive Integrated Moving Average (ARIMA) Model for Exchange Rate (Naira to Dollar), *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 3(4), 429-433.
- TATOĞLU, Y. (2009). Reel Efektif Döviz Kurunun Durağanlığının Yapısal Kırılmalı Panel Birim Kök Testleri Kullanılarak Sınanması, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 310-323.
- ULUSOY, T. (2010). İMKB Endeks Öngörüsü İçin İleri Beslemeli Ağ Mimarisine Sahip Yapay Sinir Ağı Modellemesi, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 2(5), 21-40.
- YAFFEE, R.A. & MCGEE, M. (2000). *Introduction to Time Series Analysis and Forecasting with Applications of SAS and SPSS*, London: Academic Press.
- YAĞIMLI, M. ve ERGİN, H. (2017). Türkiye’de İş Kazalarının Üstel Düzeltme Metodu ile Tahmin Edilmesi, *Marmara Fen Bilimleri Dergisi*, (4) 118-123.
- ZHANG, G. P. (2003). Time Series Forecasting Using a Hybrid ARIMA and Neural Network Model, *Neurocomputing*, (50), 159 – 175.
- ZHANG, G. P. (2004). “A combined ARIMA and Neural Network Approach for Time Series Forecasting”, s. 213-225, (Ed.)

ZHANG, G.P., Neural Networks in Business Forecasting, Idea Group Publishing.

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2019/2, Sayı:34, s.104-123
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2019/2, Number:34, p. 104-123
Alınış /Recieved:26.05.2019 Kabul/Accepted: 17.07.2019 Online Yayın/ Online Published: 30.07.2019

KAYNAK GÖSTER: Bekci, İ , Apalı, A , Bozcu, M . (2019). MUHASEBE MESLEK ELEMANLARINDA STRES FAKTÖRÜNÜN İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34)

MUHASEBE MESLEK ELEMANLARINDA STRES FAKTÖRÜNÜN İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ¹

İsmail BEKÇİ²
Ali APALI³
Mesut BOZCU⁴

ÖZET

Stres günümüzde kişileri etkisi altına alarak önemli olumsuzluklar ortaya çıkarabilmektedir. Kuşkusuz bu durum özellikle çalışan kişilerde etkisini daha fazla göstermektedir. Stres normal ölçülerin üzerinde olması durumunda hem çalışan kişileri bireysel olarak, hem de çalışan kişinin çalışma düzenini yani mensubu olduğu örgütü de olumsuz olarak etkilemektedir.

Bu araştırmanın konusu, kişilerin günlük yaşamlarına yön veren stres kavramıdır. Muhasebe meslek mensuplarında stresin tanımlayıcı değişkenlerde gruplar arasında farklılaşmaya neden olup olmadığının ve stresin işten ayrılma niyeti üzerinde etkisinin olup olmadığının araştırılması çalışmanın amacı olarak belirlenmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak Muğla İlinde 193 muhasebe meslek elemanı ile yüz yüze görüşülerek anket uygulanması sonucu veriler elde

¹ Bu çalışmanın özet metni 4. Lisansüstü İşletme Öğrencileri Sempozyumunda sözlü olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, ismailbekci@sdu.edu.tr, 0000-0002-9861-737X

³ Dr. Öğretim Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu, Muhasebe ve Finansal Yönetim Bölümü, aapali@mehmetakif.edu.tr, 0000-0002-3521-0150

⁴ Yüksek Lisans Öğrencisi, Öğretim Görevlisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Finansal Yönetim A.B.D., mesutbozcu@akdeniz.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-6570-6926>

edilmiştir. Bu veriler, oluşturulan 10 hipotezin, t testi, anova ve tam logaritmik model yöntemleri kullanılarak test edilmesinde kullanılmıştır. Araştırma sonucunda oluşturulan hipotezlerden 8 hipotez red edilmiş ve 2 hipotez ise kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Meslek Elemanı, Stres, İşten Ayrılma.

THE EFFECT OF STRESS FACTOR ON THE INTENTION OF QUITTING THE JOB IN ACCOUNTING PROFESSION MEMBERS: MUĞLA PROVINCE EXAMPLE

ABSTRACT

Stress can cause significant negativities by influencing people today. Undoubtedly, this situation shows more effect on working people. When stress is above normal dimensions, it affects both the working people individually and the working order of the working person, i.e. the organization of which he/she is a member.

The subject of this research is the concept of stress that directs people's daily lives. The purpose of this study was determined to be investigating whether stress causes the differentiation between the groups in descriptive variables and whether there is an effect of stress on the intention to quit. In accordance with the purpose of the study, data were collected by applying face to face interviews with 193 accounting profession members in Muğla province. These data were used to test 10 hypotheses using t test, anova and full logarithmic model methods. As a result of the research, of hypotheses created, 8 hypothesis was rejected and 2 hypotheses were accepted.

Keywords: Accounting Profession Member, Stress, Quitting the Job.

1. GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin gelişmesi, rekabet ortamının artması, sosyal ve kültürel etkileşimlerdeki farklılıklar nedeniyle iş hayatı daha karmaşık ve zor bir hal almış durumdadır. Bu yeni değişimlere çalışan kişilerin ayak uydurması, kişilerin kendini yenilemesi beklenen bir davranış olarak algılanmaya başladığı için, bu durum çalışan kişilerde bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu durum çalışan kişilerde hem fiziksel hem de psikolojik açıdan bazı tepkilere neden olmaktadır.

Stresin etkisi altında olan kişi performans kaybı yaşamakta, işe yabancılaşmaya başlamakta, kaygı, düşünce ve davranış bozuklukları yaşayabilmekte ve bu durumlar kişilere kalıcı sağlık bozukluklarını da beraberinde getirebilmektedir. Stres bütün meslek gruplarını etkilediği için, muhasebe meslek mensuplarını da oldukça fazla derecede etkilemektedir. Muhasebecilik mesleğinin disiplini, yasalar nedeniyle işlerin aksatılmadan bir düzen içerisinde yapılması zorunluluğu, güvene dayalı oluşu, sık değişen vergi kanunları ile yenilenen düzenlemeler, teknik altyapı, işin tek düze oluşu, iyi bir teknik bilgi birikimi gerektirmesi, hep cezalar ile karşı karşıya kalma kaygısı ve etik değerlere başka mesleklerden daha fazla uyma zorunluluğu gibi nedenlerle mesleği zor bir hale getirmekte ve meslekte stres oldukça yoğun yaşanmaktadır.

Bu çalışmada yoğun ve stresli bir çalışma gerektiren muhasebe mesleğinde, katılımcıların stres düzeylerinin araştırılması ve bir takım tanımlayıcı özelliklere göre farklılık gösterip göstermeyeceği, stres faktörünün çalışan kişilerin işten ayrılma niyeti üzerinde bir etkisinin olup olmadığı araştırılmaya çalışılmıştır. Muğla ilinde gerçekleştirilen ve 193 meslek mensubuna yapılan anket uygulaması ile araştırma problematiğinde belirtilen sorular paralelinde bir ana hipotez ve dokuz da alt hipotez oluşturulmuş bu hipotezler t testi, One Way Anova ve Tam Logaritmik Model teknikleri kullanılarak analizleri yapılmıştır. Muhasebe meslek mensuplarının yaşadıkları stres düzeyi ile ilgili literatürde çalışmalar tespit edilmiştir. Ancak stres faktörünün, muhasebe meslek elemanlarında işten ayrılma niyetleri üzerinde bir etkisinin olup olmadığının araştırılması ile ilgili bir çalışmaya rastlanılmamış olması da bu çalışmanın önemini bir kat daha arttırmıştır.

2. STRES KAVRAMI

Günümüzün en önemli ve yaygın sorunlarından biri olarak kabul edilen stresin çok çeşitli tanımları yapılmaktadır. En dar anlamda TDK güncel Türkçe sözlükte stresin kelime anlamı kısaca ruhsal gerilim olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr). Stres konusunda yapılan araştırmalar incelendiğinde stresin farklı şekilde tanımının yapıldığı görülmektedir.

Ivancevich ve Matteeson stresi, birey üzerinde psikolojik yada özel etkilere sebep olan bir dış etki, faaliyet ve olay sonucunda ortaya çıkan bireysel özellikler veya psikolojik süreçlerle ortaya çıkan bir uyum tepkisidir (Güney, 2006:316) şeklinde tanımlanmaktadır. Stres kavramı ile ilgili ilk tanımlamalardan birini yapan Selye'ye göre stres ise; organizmanın dış etkenlere uyum ya da uyumsuzlukla sonuçlanan bir şekilde verdiği tepkidir (Çınar, 2010: 103). Yine bir tanıma göre stres, bir

canlının zihinsel ya da fizyolojik faaliyetlerini sınırlandıran ve kesintiye uğratan her çeşit etkidir (Balcı, 2000: 2).

Mesleki stres ise çalışan kişilerin işi ile ilgili olarak yapılan iş ve ortam ile ilişkili olarak maruz kalınan uyumsuzluklara verdiği tepkidir. Humphrey (1998)'e göre mesleki stres; bireyin kendine özgü özellikleri ile yaptığı işi ile ilgili kişinin uyumsuzluklara verdiği tepki olarak tanımlanmaktadır (Özkan ve Özdevecioğlu, 2011: 204). Tanımlamalardan anlaşılacağı üzere ortaya çıkan bu stresin, kişinin yaptığı iş ile ilişkili olduğu anlaşılmakta ve kişinin yaptığı iş ile ilgili görevlerinin gereğini yerine getirirken işin doğası gereği zorlukları ile kişinin kendi kişisel özelliklerinden kaynaklanan uyumsuzluklar nedeniyle, psikolojik olarak verilen tepkidir. Bu durum kişinin iş ile ilgili stres yaşamasına sebep olmakta ve kişinin hem işe bakış açısı farklılaşmakta, iş verimi düşmekte ve ruhsal ve fiziksel sağlıkları da bozulabilmektedir.

Mesleki stres ile ilgili tanımlama konusunda çeşitli tartışmalar yapılmakta olup, mesleki strese stres yaratıcıları ve zorlanma yaklaşımlarının literatürde egemen olduğu bir görüş mevcuttur. Stres yaratan faktörler ve zorlanma yaklaşımına göre stres, bireyin psikolojik ve fizyolojik sağlığını bozan kötü çalışma koşullarında ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşıma göre çalışan kişi, iş ile ilgili olmak koşuluyla ve işin özelliği gereği strese neden olan faktörler nedeniyle zorlanmaya başlamakta ve zorlanma nedeniyle de çalışan kişi strese hem fizyolojik hem de psikolojik yönden tepki vermektedir (Hart ve Cooper), 2009: 110).

Yapılan araştırmalara göre stres insan hayatının önemli bir parçası durumundadır. Stres genellikle hep kötü yönü ile tanımlanmış ve insanların çalışma yaşamını kötü etkileyen, sağlıklarını bozan ve hayata bakış açılarını kötü yönde etkileyen bir uyumsuzluklar bütünü olarak gösterilmiş olsa da stresin ılımlı veya ortalama seviyelerde seyrettiği durumlarda oldukça yararlı sonuçlar verdiği hakkında görüşler yer almaktadır. İlimli bir stres, kişinin olaylar ve durumlar karşısında tetikte olmasını sağlar ve kişinin dışarıdan gelebilecek çeşitli uyarılara karşı cevap verebilme ve tepki gösterebilme imkânını sağlamaktadır (Eroğlu, 2006: 403).

Stresi ortaya çıkaran etkenler stres kaynağı olarak kabul edilmekte olup bunun tek bir nedenden ötürü ortaya çıktığını düşünmek pek gerçekçi bir yol sayılmamaktadır. Stresi ortaya çıkaran durumlar kişinin kendisinden kaynaklı olabileceği gibi, kişinin kendisi dışındaki

sebeplerden (kişinin bağlı olduğu örgüt, çevresel kaynaklar) de oluşabilmektedir.

Kişisel stres, kişinin üstlendiği rolün özellikleri ile beraber kişilik özelliklerinden de kaynaklanabilmektedir. Kişi çalıştığı iş ile ilgili olarak rol belirsizliği ya da işin gereği olarak kişilik uyumsuzluğu yaşadığı durumlarda stres oluşabilmektedir. Bu durum çalışan üzerinde bir baskı unsuru oluşturabileceği için, kişi problemlerle karşı karşıya kalabilecektir. Bu durumda çalışan kişi, yöneticilerinden destek istemek zorunda kalabilecektir. İşletme yöneticileri de çalışanlarına kişisel problemlerinin işe yansıtılması nedeniyle verim kaybı yaşamamak ve kişiyi kazanmak adına desteklenmesi de işletme yararına olabilecektir.

Örgütsel stres kaynağı ise, çalışan kişinin çalışma alanı içerisinde ortaya çıkan durumlar ile direkt ilişkilidir. Kişi uzun çalışma saatleri, fazla iş yükü, rol çatışması ve rol belirsizliği, sıkıcı ve tekdüze bir görev, düşük ücret, emeğinin karşılığını alamama hissi, kariyer olanaklarının olmaması ve iş ile ilgili bir gelecek kaygısı gibi nedenler stres kaynağı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu durumun sonucu olarak çalışan, üzerinde bir baskı hissetmekte bu nedenle gerçek yeteneklerini ortaya çıkaramamakta, karar verme aksiyon alma yeteneği güçleşmekte, huzursuzluk hissine kapılmakta ve işe olan bağlılığı azalabilmektedir. Örgütsel stres kaynaklarının yanı sıra örgüt dışı stres kaynakları da bulunmaktadır. Bu tür stres kaynakları kişinin işi gereği yeni yerleşim yerlerinde yaşamaya başlaması, aile yaşantısı ve buna bağlı olarak ortaya çıkması muhtemel problemler, geçim zorlukları, ulaşım güçlükleri, sosyal sınıf farklılıkları ve teknolojik yeniliklere adapte olamama gibi olgular sayılabilir.

Stresin kişiler üzerinde belirli sonuçları ortaya çıkmaktadır. Stresin sonuçlarını fizyolojik, psikolojik ve örgütsel anlamda olmak üzere üç kısımda incelemek mümkündür. İnsanların davranışları, kişinin içinde bulunduğu gerilim ve strese bağlı olarak bozulduğunda, bu durum kendisini ilk önce fizyolojik ve psikolojik dengelerin bozulması ile başlamaktadır. İnsan vücudu bu şekildeki ruh ve beden sağlığının bozulmaya başlamasına karşı, vücut kendisini korumaya alma adına “Savaşma ve Kaçma” davranışları gibi tepkiler göstermektedir (Eroğlu, 2006: 434).

Kişi önce davranış bozuklukları göstermeye başlayabilmektedir. Bu bozulmalara, alkol veya sigara tüketimi, işyerindeki çalışma düzeninin bozulması, iş veriminde düşüş, aile ve iş hayatındaki kişilerle kurulan ilişkilerin bozulması örnek olarak gösterilebilir.

Stresin fizyolojik etkileri olarak en çok karşılaşılan ve çalışanın kişilik ve sağlık özellikleri ile de ilgili olabilen genel sağlık düzeyinin olumsuz etkilenmesidir. Kişinin yüksek tansiyona bağlı olarak gelişen çarpıntı, titreme, baş ağrısı, sırt ağrıları, uyuşukluk, uyku problemleri örnek olarak verilebilir (Bekci vd., 2007: 148).

Ayrıca bu tür bozukluklardan daha önemlisi, bazı kalıcı ve tedavi gerektiren ülser, kalp damar hastalıkları, diyabet, boşaltım sistemi sorunları, cinsel fonksiyon düzensizlikleri ve kanser gibi hastalıklara da zemin hazırlayabilmektedir (Eroğlu, 2006: 435).

Stres insanı fizyolojik olarak etkilemekle kalmamakta, psikolojik olarak da etkilemektedir. Stresin etkisinde kalan kişilerde davranış ve fizyolojik etkiler dışında duygusal anlamda da bazı değişiklikler yaşanmaya başlamaktadır. Psikolojik etkilere örnek olarak, saldırganlık, depresyon, kaygı durumunda artış, her şeye çabuk sinirlenme, algılamada bozukluklar, iştah kaybı, konsantre olmada güçlük çekme ve bazı durumlarda intiharla da sonuçlanabilen durumlar verilebilir (Bekci vd., 2007: 148).

Stresin en önemli sonuçlarından biri de örgütsel sonuçlarıdır. Stres, çalışanları fizyolojik ve psikolojik olarak etkilerken, bu durumda olan çalışanlarında çalıştığı örgütte normal bir performans sergilemesi zorlaşacaktır. Stresin örgütlere verdiği en önemli zararlardan biri, iş kazalarındaki artıştır. Çalışanın dikkat eksikliği, işe olan bağlılığının azalması iş kazalarını tetiklemektedir.

Stresin etkisindeki insan, işine ve iş yerine yabancılaşmaya, örgütün amaç ve hedeflerini gerçekleştirme çabalarında etkisizleşmeye başlayabilecektir. Bir süre sonra ise işe yabancılaşan ve yaptığı işten haz almayan çalışan, işe devam etme konusunda ikilemlerde kalacak ve sıkıntılar yaşayabilecektir. Çalışanın uzun süreli hastalık halleri, başka iş arama çabaları ve uzun mesai saatleri de çalışan kişinin işe olan devamsızlığını artırabilir. Örgüt de bu şekildeki olumsuz durumlardan daha fazla etkilenmemek için çalışanı işten çıkarmayı düşünebilir, ya da çalışan kendisi de ayrılabilir. Bu durum örgütün personel devir katsayılarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu oranın yüksekliği örgütte yaşanan bazı uyumsuzlukların göstergesi olarak algılanabilmektedir.

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Stres ve stresin kaynakları ile strese neden olan faktörlerin iş performanslarına olan etkilerinin araştırılmasına yönelik muhasebe

meslek mensuplarına, bankacılık sektöründe çalışan kişilere ve muhasebe öğretim elemanlarına yönelik mesleki stres düzeylerine ilişkin çalışmalar yapılmış, araştırmada kullanılan yöntemler ve ulaşılan sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

Aydemir, (2005) çalışmasında bankacılık sektöründeki yönetici ve çalışanların stres düzeyleri ile stres kaynaklarını ve stresle başa çıkabilme yol ve yöntemlerinin neler olabileceğini araştırmak amaçlanmıştır. Bu amaçla Bilecik ilindeki beş ayrı bankanın çalışanlarına ve şube yöneticilerine anket uygulaması yapılmıştır. Bu uygulama ile banka çalışanlarının stres düzeyleri belirlenmeye çalışılmış, banka çalışanlarının maruz kaldıkları stres düzeyinin sağlık ve verimlilik düzeyleri üzerinde herhangi bir etkiye maruz kalmadıkları belirlenmiştir. Stres kaynağı olarak da çalışma alanlarının gürültüsü, sigara dumanı ve kokusu gibi fiziksel nedenlerden ötürü strese maruz kaldıkları dolayısıyla bu araştırmada banka çalışanlarının katlandıkları stres düzeyinin olumlu bir düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bekci vd., (2007), çalışmalarında Isparta ve Burdur illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının 118 tanesine anket uygulaması yaparak meslek mensuplarının stres ile ilgili düşüncelerini değerlendirmişlerdir. Araştırmanın sonucuna göre muhasebe meslek mensuplarının stres altında oldukları ve bu stresin çalışanların kişilik yapılarından kaynaklanmadığı, yapılan işten kaynaklandığını, meslek mensuplarının stres altında çalıştıklarını, stres seviyesi arttıkça çalışanların da performanslarının azalacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Yıldırım, (2008) çalışmasında muhasebe meslek mensupları ile beraber muhasebe eğitimi veren öğretim elemanlarının mesleki anlamda yaşadıkları stresi ve düzeyini belirleyip, bu mesleki stres düzeyinin cinsiyet, yaş ve unvan değişkenlerine göre stres düzeyinin değişip değişmediğini araştırmak amaçlanmıştır. Bu amaçla TÜRMOB ve TESMER tarafından düzenlenen sürekli eğitici seminerine katılan 310 meslek mensubu ve muhasebe eğitimi veren akademisyen içerisinden tesadüfen seçilen 73 kişiye anket uygulaması yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda muhasebe meslek mensupları ile muhasebe eğitimi veren öğretim elemanlarının iş stresinin yüksek boyutlarda olduğu saptanmıştır. Cinsiyet bakımından bayanların erkeklere göre daha fazla stres yaşadıkları tespit edilmiştir. Unvan değişkeninde ise gruplar arasındaki stres puanlarının arasında fark bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Yaş grupları açısından bakıldığında da 20-29 yaş grubunda yaşanan stres düzeyinin diğer gruplarda yaşanan stres düzeyinden daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Koçyiğit vd., (2010), çalışmalarında muhasebe meslek mensuplarının stres kaynaklarının neler olduğu konusunu araştırmayı amaçlamışlardır. Bu nedenle Ankara ilindeki 462 adet muhasebe meslek mensubuna anket uygulamışlardır. Yapılan anket uygulamasına göre muhasebe meslek mensuplarında strese neden olan beş faktör tespit etmişlerdir. Bu faktörler de mükelleflerin muhasebe ücretlerini muhasebecilere zamanında ödememeleri, uzun çalışma saatleri, ağır iş yükü altında çalışıyor olmaları, mevzuatın karışık oluşu, muhasebeciler odası tarafından belirlenen muhasebeci ücretlerinin düşük olması gibi nedenlerin stres oluşumunda etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Özkan ve Özdevecioğlu, (2011) çalışmalarında muhasebe meslek mensuplarının meslek ile ilgili stres düzeylerinin çalışanların fiziksel sağlıkları üzerinde ne derece öneme sahip olduğu konusunu araştırmayı amaçlamışlardır. Bu amaçla Kayseri ilinde faaliyet gösteren Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına kayıtlı olan 737 meslek mensubundan 196 tanesine anket uygulamışlardır. Bu anket verilerinden ulaşılan sonuca göre mesleki stresin kişileri hem fiziksel sağlık ve hem de ruhsal sağlık yönünden etkilediği sonucuna ulaşmış, mesleki stresin artması ile çalışanların fiziksel sağlıklarının da ruhsal sağlıklarının da azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca stresin tamamen yok olmasının da sakıncalı olduğu stresin makul seviyelerde kalması ve belirli seviyenin altında kalması koşuluyla çalışanların performanslarını artırıcı yöne etki yaptığı, ancak fazla stres düzeyinin de çalışanların hem fiziki hem de ruhsal sağlığı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Zeytin ve Gökgez, (2011) çalışmalarında Bilecik ve Yalova illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarından 127 tanesine anket uygulamışlardır. Bu uygulama ile muhasebe meslek mensuplarında strese yol açan faktörlerin neler olduğu ve önem dereceleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Stres nedenlerinin çalışmada 16 faktöre bağlı olduğu belirtilmiş ve anket sonuçlarına göre bu faktörlerden en çok stres kaynağı yaratan olarak, devamlı gelişen muhasebe paket programlarına uyum sağlayamama endişesi, eğitim yetersizlikleri ve işten atılma korkusunun ön planda çıktığı belirtilmiştir.

Kılıç vd., (2013) çalışmalarında banka çalışanlarının maruz kaldıkları bireysel ve örgütsel stres kaynaklarına ait algıların belirlenmesi ile stres kaynaklarının arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Türkiye Bankalar Birliğinden alınan bilgiler ışığında İstanbul, Ankara, Bursa ve Eskişehir illerinde toplam 400 banka çalışanına anket uygulaması yapılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre bankacılık sektöründe

çalışan kişilerin yoğun mesai ile çalışmaları ve sürekli para ve parasal konular ile ilgilendikleri için yoğun bir stres altında oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışanların dikkat düzeylerinin de yüksek olması gerektiğinden, bu durumun kişilerde hem bireysel hem de örgütsel olarak stres yaratması nedeniyle banka çalışanlarının hata yapması durumunda bu hata nedeniyle maaşlarında kesinti yapıldığı için bu durumun zaten var olan stres seviyesini daha da arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaplanoğlu, (2014), çalışmasında, Manisa Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına kayıtlı olan 319 meslek mensubuna anket uygulamıştır. Araştırma ile muhasebe meslek mensuplarının iş yaşamlarındaki stresi ve nedenlerini belirlemek ve bu stresin sonuçlarıyla olan ilişkisini açıklamayı amaçlamıştır. Araştırmanın sonucunda meslek mensuplarının nitel aşırı rol yükü stresi taşıdığı, muhasebe mesleğini ifa ederken yeterli bilgi birikimi ve yeteneği aşabilen konular bulunduğu belirtilmiştir. Bu bilgi ve yetenek yetersizliğinin de strese yol açabildiği ve bu durumun muhasebecilerin iş ile ilgili görevlerini zorladığını ortaya çıkarmış ve yine rol çatışması, kariyer gelişimi ile ilgili endişelerin de strese yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kayhan vd., (2015), çalışmalarında muhasebe meslek mensuplarında iş yaşamlarında hangi faktörlerin strese sebep olduğu ve bu faktörlerin iş tatmin düzeyleri arasında nasıl bir ilişki olduğunu belirlemek amacıyla Muğla ilinde faaliyet gösteren 299 meslek mensubuna anket uygulamıştır. Bu anket uygulamasının sonucuna göre muhasebe meslek mensuplarında strese neden olan içsel ve dışsal tatmin düzeylerine göre bir ilişkinin varlığı aranmıştır. Anket sonuçlarına göre strese neden olan faktörlerle içsel tatmin düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki kurulamamış, dışsal tatmin düzeyi ile belirlenmiş bazı faktörler arasında ise bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Günay ve Demiralay, (2016) çalışmalarında Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlerin iş stresi, tükenmişlik sendromu ve iş yaşamı ile aile yaşamı arasındaki dengeyi incelemek için Edirne, Çorlu, Kırklareli ve Tekirdağ Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavir Odasına kayıtlı meslek mensuplarından 159 tanesine anket uygulaması yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda muhasebe meslek mensuplarının iş-aile yaşam dengesinde alt boyut olarak aile alınmış olup, işin aileye etkisi alt boyutunun tükenmişliğin de etkisi ile kişisel başarı ve duygusal tükenmişlik olgusunu da alt boyut olarak kabul etmek suretiyle stresin doğrudan etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda belirtilen stres ile ilgili literatür özetlerinden görüldüğü gibi bu konuda oldukça fazla çalışma yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu

çalışmalar içerisinde muhasebe meslek elemanlarının maruz kaldığı stres faktörünün çalışanların işten ayrılma niyeti üzerinde etkisinin bulunup bulunmadığı konusunda bir çalışmaya rastlanılamamıştır.

4. MUHASEBE MESLEK ELEMANLARINDA STRES FAKTÖRÜNÜN İŞTEN AYRILMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK ARAŞTIRMA

Araştırma başlığı altında, araştırmanın amacı ve problematiği, evren ve örnekleme, sınırlılık ve yöntemi ile hipotezleri sıralanmıştır. Bu başlığın son kısmı ise, araştırmadan elde edilen veriler ile tanımlayıcı bilgilerin frekans ve yüzde dağılımları ve araştırma hipotezlerinin test edilmesi yer almıştır.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Problematikliği

Stres kavramı, insanların her zamanki yaşamları içerisindeki ruhsal ve fiziksel değişimler ile birlikte ortaya çıkan durumlardır. Stresin özellikle bazı meslek mensuplarında daha fazla ortaya çıktığı yapılan çalışmalarla kanıtlanmıştır. Literatür incelendiğinde bu tür çalışmalara rastlamak mümkündür. Ancak muhasebe mesleğinin ise yoğun çalışma gerektirdiği bilinmesinin yanında stresli bir meslek midir? Stres düzeyleri katılımcıların tanımlayıcı özelliklerine göre farklılık göstermekte midir? Ya da eğer stresli bir meslek ise kişilerin içinde bulunduğu bu stresin sonuçları arasında işten ayrılma yer almakta mıdır? Bu sorular araştırmanın başlangıcını ve problem cümlelerini oluşturmuştur. Araştırmayı şekillendiren bu sorulardan sonra muhasebe meslek mensupları ile birlikte görev yapan muhasebe meslek elemanları olan büro çalışanları sürekli işyerlerinde işi ifa eden, işin ortaya çıkmasında etkisi yadsınamaz seviyede olan ve bir benzetme ile işin mutfağında olan çalışanların stres düzeylerinin araştırılması ve sahip oldukları stres düzeylerinin işten ayrılma üzerinde etkisinin araştırılması, çalışmanın amacı olarak belirlenmiştir.

4.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evreni, kültürel, sosyal ve ekonomik etkenlerin insanların iş yaşamları ve stres seviyeleri üzerinde etkili olacağı kabulü ile Muğla çalışmanın evreni olarak kabul edilmiştir. Evrenin tamamının araştırmalara dahil edilmesinin maliyet ve zaman faktörleri açısından gerekli olmadığı için, örneklem olarak sadece Muğla İl merkezi olarak belirlenmiştir. Muğla ili, tarım, turizm gibi sektörlerinin etkili olduğu ve aynı zamanda Bodrum, Fethiye ve Muğla İl merkezi olmak üzere üç Serbest Muhasebeci Mali Müşavir Odasının faaliyet gösterdiği bir ildir.

Bu etkenlerin hepsi araştırma örnekleminin Muğla olması için yeterli görülmüştür.

4.3. Araştırmanın Sayıltı, Sınırlılıkları ve Yöntemi

Araştırmada elde edilen verilerin katılımcıların stres seviyelerini ve işten ayrılma niyetlerini belirlemeye yönelik olduğu, bu doğrultuda katılımcıların soruları tam ve istenilen şekilde anladığı, içten ve samimi yanıt verdikleri çalışmanın öncelikli sayıltısını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışma verileri, 2018 yılı Muğla İlinde görev yapan muhasebe meslek elemanlarından elde edildiği için kişilerin değişme ihtimali bulunmaktadır. Bu durumda verilerin değişkenliğinin bulunması sonuçları etkilemesi sonuçların sadece belirtilen sınırlılıklar dahilinde geçerli olduğu diğer araştırma sayıltısını oluşturmaktadır.

Araştırmada sadece Muğla ili örnekleminde veri toplanması nedeni ile yer sınırını Muğla İli oluşturmuştur. Veriler 2018 yılı içerisinde toplanması sebebiyle zaman sınırı 2018 yılı, konu sınırını ise araştırmanın problemiğine bağlı olarak stres ve işten ayrılma ilişkisi olarak belirlenmiştir. Ayrıca, stresin bütün meslek mensuplarında olduğu düşünülürse, araştırmanın sadece muhasebe meslek elemanlarına yönelik bir çalışmadan ibaret olması nedeni ile muhasebe meslek elemanları araştırmanın meslek grubunu oluşturmaktadır.

Araştırma verileri muhasebe meslek elemanlarının gönüllü olarak katılım gösterdiği iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölüm katılımcıları tanıtmaya yönelik hazırlanan tanımlayıcı sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise, katılımcıların hem stres düzeyini hem de işten ayrılma niyetini tespit etmeye yönelik daha önceden Türker'in (2013) çalışmasında uyguladığı sorulardan faydalanılmıştır. Anket sorularının birinci kısmındaki sorular hem çoktan seçmeli hem de yanıtı katılımcılar tarafından doldurulan sorulardan oluşmuştur. Ortaya çıkan sonuçlar belirli esaslar çerçevesinde birleştirilmiştir. Örneğin eğitim durumunun en yüksek seviyesi olan lisansüstü seçeneği ayrıca sorulmasına rağmen sadece 2 kişi lisansüstü seçeneğini işaretleme yaptığı için, lisans seviyesi ve lisansüstü seviyesi birleştirilmiştir. Aynı şekilde 50 yaş ve üstü seçeneğini sadece 5 kişi işaretleme yaptığı için 40 yaş ve üstü seçeneği olarak revize edilmiştir.

Araştırma verilerinin analizinde tanımlayıcı veriler frekans, yüzde dağılımları ile anket verilerinin ifadeler kısmındaki verilerde ise, t testi, One Way Anova ve Tam Logaritmik Model teknikleri kullanılmıştır.

4.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmalarda hipotezler, problematik sonucunda ortaya çıkan soruların cevaplarının arandığı ifadelerdir. Bu nedenle araştırma problemiğinde belirtilen sorular doğrultusunda bir ana hipotez ve dokuz alt hipotez şu şekildedir;

H_A: Muhasebe Meslek Elemanlarında Stres Düzeyinin Artmasının İşten Ayrılma Niyeti Üzerinde Etkisinin Olduğu İstatistiksel Açıdan Anlamlıdır.

Alt Hipotezler:

H_{A1}: Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri **cinsiyet** değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H_{A2}: Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri **medeni durum** değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H_{A3}: Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri **yaş** değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H_{A4}: Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri **mezun olunan lise** değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H_{A5}: Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri **eğitim düzeyi** değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H_{A6}: Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri **aylık ortalama gelir** değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H_{A7}: Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri **mesleki deneyim** değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H_{A8}: Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri **günlük ortalama çalışma süresi** değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

H_{A9}: Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri **işyerindeki çalışan sayısı** değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.

4.5. Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırma örnekleminde elde edilen veriler ile devam eden kısımda öncelikle tanımlayıcı verilerin frekans ve yüzde dağılımları sonrasında ise hipotezlerin test sonuçları analiz edilmektedir.

4.5.1. Araştırmanın Tanımlayıcı Verilerinin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Anket sorularına 193 katılımcı gönüllü olarak yanıt vermiştir. Bizzat işyerleri ziyaret edilerek anket soruları hakkında yöneltilen sorular yanıtlanmış ve soruların boş bırakılmasının önüne geçilmek istenmiştir. Ancak yine de bazı katılımcılar, anket sorularında boş bırakmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu anketlerdeki bazı soruların boş bırakılmasının sonuç üzerinde etki edici bir tesirinin olmadığı kabulü ile bütün anket soruları araştırmaya dahil edilmiş, boş bırakılan kısımlar yüzde ve frekans dağılımlarında ayrıca gösterilmiştir. Araştırma örnekleminde elde edilen tanımlayıcı verilerinin frekans ve yüzde dağılımları aşağıda tablo haline getirilerek gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırma Katılımcılarının Tanımlayıcı Verilerinin Yüzde ve Frekans Dağılımları

Tanımlayıcı Değişkenler		Frekans (N)	Yüzde (%)	Tanımlayıcı Değişkenler		Frekans (N)	Yüzde (%)	
Cinsiyet	Kadın	120	62,2	Mesleki Deneyim	5 Yıl ve Altı	82	42,5	
	Erkek	73	37,8		6-10 Yıl	45	23,3	
	Toplam	193	100		11-15 Yıl	31	16,1	
Medeni Durum	Evli	104	53,9		16-20 Yıl	21	10,9	
	Bekâr	89	46,1		20 Yıl ve Üzeri	10	5,2	
	Toplam	193	100		Yanıtsız	4	2,1	
Yaş	30 Yaş ve Altı	93	48,2		Toplam	193	100	
	31-40 Yaş	78	40,4		Günlük Ortalama Çalışma Süresi	6 Saat ve Altı	17	8,8
	41 Yaş ve Üzeri	21	10,9			7 Saat	17	8,8
	Yanıtsız	1	0,05			8 Saat	51	26,4
	Toplam	193	100	9 Saat		37	19,2	
			10 Saat	31		16,1		
Mezun Olunan Lise	Düz Lise	51	26,4	11 Saat	14	7,3		
	Anadolu Lisesi	26	13,5	12 Saat ve Üstü	20	10,4		
	Maliye/Ticaret Meslek Lisesi	76	39,4					

	Diğer Liseler	39	20,2		Yanıtsız	6	3,1
	Yanıtsız	1	0,05		Toplam	193	100
	Toplam	193	100		1 Kişi	16	8,3
Eğitim Düzeyi	Lise	32	16,6	İşyerinde Çalışan Kişi Sayısı	2 Kişi	45	23,3
	Önlisans	67	34,7		3 Kişi	47	24,4
	Lisans/Lisansüstü	91	47,2		4 Kişi	42	21,8
	Yanıtsız	3	1,6		5 Kişi	15	7,8
	Toplam	193	100		6 Kişi	11	5,7
						7 Kişi ve Üstü	11
Aylık Ortalama Gelir	1500 TL ve Altı	52	26,9		Yanıtsız	6	3,1
	1501-2500 TL	111	57,5		Toplam	193	100
	2501- ve Üstü	27	14,0				
	Yanıtsız	3	1,6				
	Toplam	193	100				

Tanımlayıcı değişkenlerden cinsiyette, katılımcılardan çoğunluğunun kadın (%62,2), medeni durumda evli katılımcıların %53,9'luk, bekâr katılımcıların ise %46,1'lik kısmının bekâr olduğu ortaya çıkmaktadır. Mezun olunan lise değişkeninde, muhasebe meslek elemanlarının ağırlıklı olarak maliye/ticaret meslek lisesinden (%79) mezun oldukları, en son mezun olunan lise değişkeninde ise lisans/lisansüstü mezuniyete sahip olanların ağırlıkta oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların aylık ortalama gelir değişkeninde, %57,5'lik bir oranının daha çok 1501-2500 TL'lik bir gelire sahip oldukları elde edilmiştir. Mesleki deneyim süresinde en fazla 5 yılın altında (%42,5) katılımcının yer aldığı, günlük ortalama çalışma sürelerinde ise muhasebe meslek elemanlarının ortalama 8 saat işyerlerinde görev aldıkları belirlenmiştir. En son katılımcılara yöneltilen tanımlayıcı soru olan işyerinde çalışan sayısı bakımından baskın olmamakla birlikte en fazla muhasebe meslek mensubu hariç 3 kişi (%24,4) birlikte görev aldıkları ortaya çıkmıştır.

Elde edilen bu veriler ile devam eden kısımda daha önce belirlenen bir ana ve dokuz alt hipotezin doğrulanması ile ilgili analizler yer almaktadır.

4.5.2. Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Tablo 2. Cinsiyet ve Medeni Durum Değişkeni İle İlgili T Testi Sonuçları

Hipotez	Değişken	N	Mean	Standart Sapma	Standart Hata	P Değeri
H_{A1}	Cinsiyet	Kadın	120	3,0310	0,41760	0,03812
		Erkek	73	2,8679	0,60171	0,07042
H_{A2}	Medeni Durum	Evli	104	2,9341	0,48697	0,04775
		Bekâr	89	3,0104	0,51480	0,05457

Tablo 2’de muhasebe meslek elemanlarının stres düzeylerinin cinsiyet ve medeni durum ile ilgili hipotezleri Independent One Samples T testi sonuçları gösterilmiştir. Yapılan analizler sonucunda H_{A1} hipotezi için p değeri olan 0,028 değeri $< 0,05$ olduğu için **H_{A1} hipotezi kabul edilmiştir**. Dolayısıyla muhasebe meslek elemanlarında stres düzeyi cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Yani kadın ve erkek katılımcıların stres düzeyleri birbirinden farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır. Araştırmada H_{A2} hipotezi için p değeri olan 0,292 $> 0,05$ olması nedeniyle **H_{A2} hipotezi red edilmiştir**. Dolayısıyla muhasebe meslek mensuplarının stres düzeyleri evli veya bekâr olmalarına göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 3. Yaş, Mezun Olunan Lise, Eğitim Seviyesi ve Aylık Ortalama Gelir Değişkenleri ile İlgili One Way Anova Testi Sonuçları

H	Değişken	N	Mean	Standart Sapma	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	
H_{A3}	Yaş	30 Yaş ve Altı	93	3,0154	0,50076	47,993	0,252	0,731	0,483
		31-40 Yaş	78	2,9295	0,48520				
		41 Yaş ve Üzeri	21	2,9218	0,56690				
H_4	Mezun Olunan Lise	Düz Lise	51	2,9874	0,33585	47,650	0,251	0,725	0,538
		Anadolu Lisesi	26	2,8489	0,40473				
		Maliye/Ticaret Meslek Lisesi	76	3,0132	0,57979				
		Diğer Liseler	39	2,9560	0,56567				
H_{A5}	Eğitim Seviyesi	Lise	32	3,0313	0,56036	47,626	0,253	0,713	0,492
		Önlisans	67	2,9136	0,55587				
		Lisans/Lisansüstü	91	2,9874	0,43638				
H_{A6}	Aylık Ort. Gelir	1500 TL ve Altı	52	2,9615	0,63360	47,088	0,252	0,051	0,950
		1501-2500 TL	111	2,9550	0,41504				
		2501 ve Üstü	27	2,9894	0,54207				

Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeylerinin yaş değişkeninde $P = 0,483 > 0,05$, mezun olunan lise değişkeninde $P = 0,538 > 0,05$, en son mezun olunan eğitim düzeyi değişkeninde $P = 0,492 > 0,05$ ve aylık ortalama gelir değişkeninde $P = 0,950 > 0,05$ olduğu için **H_{A3} , H_{A4} , H_{A5} ve H_{A6} hipotezleri red edilmiştir**. Dolayısıyla muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri yaş, mezun olunan lise, eğitim seviyesi ve aylık ortalama gelir değişkenlerine göre ortaya çıkan gruplar arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Tablo 4. Mesleki Deneyim, Günlük Ortalama Çalışma Süresi, İşyerindeki Mezun Olunan Lise, Eğitim Seviyesi ve Aylık Ortalama Gelir Değişkenleri ile İlgili One Way Anova Testi Sonuçları

Hipotez	Değişken	N	Mean	Standart Sapma	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	
H_{A7}	Mesleki Deneyim	5 Yıl ve Altı	82	2,9416	0,52575	46,918	0,249	1,062	0,377
		6-10 Yıl	45	2,9540	0,53325				
		11-15 Yıl	31	2,9770	0,37498				
		16-20 Yıl	21	2,8673	0,51074				
		21 Yıl ve Üstü	10	3,2500	0,41136				
		6 Saat ve Altı	17	2,7731	0,62282				
7 Saat	17	3,0420	0,41192						
8 Saat	51	2,9524	0,54091						
9 Saat	37	2,9807	0,43762						
10 Saat	31	3,0945	0,48739						
11 Saat	14	2,8622	0,28772						
H_{A9}	İşyerindeki Toplam Çalışan Sayısı (SM-SMMM Hariç)	1 Kişi	16	3,0580	0,35878	46,595	0,251	0,956	0,456
		2 Kişi	45	3,0000	0,49087				
		3 Kişi	47	3,0061	0,53449				
		4 Kişi	42	2,8316	0,60770				
		5 Kişi	15	3,0095	0,39482				
		6 Kişi	11	3,0974	0,36179				
		7 Kişi	11	2,8312	0,29150				

Tablo 4'te muhasebe meslek mensuplarının mesleki deneyim değişkeninde $P = 0,377 > 0,05$, günlük ortalama çalışma süreleri değişkeninde $P = 0,470 > 0,05$ ve işyerindeki toplam çalışan sayısı değişkeninde $P = 0,456 > 0,05$ olduğu için, araştırmanın **H_{A7}, H_{A8} ve H_{A9} hipotezleri red edilmiştir**. Yani muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri mesleki deneyim, günlük ortalama çalışma süresi ve işyerindeki toplam çalışma süreleri değişkenleri bakımından grupların ortalamaları arasında ortaya çıkan farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Yapılan analizlerin devamında ilgili modelde stresin işten ayrılmaya (duyarlılığını-esnekliğini) ölçmek için tam logaritmik model kurulmuştur. Model ile ilgili artıkların skewness, kurtosis ve durbin-watson değerleri tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Skewness, Kurtosis ve D-W. Değerleri

Skewness	Kurtosis	Durbin-Watson
-0,418	-1,049	1,767

Tablo 5'teki Durbin Watson katsayısı otokorelasyonu test etmede kullanılmaktadır. Bu değer 0 ile 4 arasında değişir. 0'a yakın olan

değerler aşırı pozitif korelasyonu, 4'e yakın değerler aşırı negatif korelasyonu, 2'ye yakın olan değerler otokorelasyon olmadığını göstermektedir. Durbin Watson değerinin 1,5-2,5 arasında olması arzulanır (Kalaycı, 2009: 264). Ortaya çıkan değer D.W. 1,767 olduğu için modelde otokorelasyon sorununun olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 6. Tam Logaritmik Model Sonuçları

Hipotez	N	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	B	P
H _A	193	46,398	0,678	2,833	0,308	0,094

% 90 güven aralığında F değeri=2,833 iken P değeri 0,094<0,10 olduğu için model bir bütün olarak anlamlıdır. Dolayısıyla esas hipotez kabul edilmektedir. Ayrıca modelde strese ilişkin katsayı B=0,308 olduğu için muhasebe meslek elemanlarında stres seviyelerinde %1'lik artış, işten ayrılma niyetlerinde binde 3 oranında artışa neden olmaktadır.

Yapılan analiz sonuçlarına göre desteklenen ve desteklenmeyen hipotezlerin tamamı aşağıdaki Tablo 7'de özetlendiği gibidir.

Tablo 7. Analizi Sonuçlarına göre Hipotezlerin Kabul / Red Durumu

Hipotezler	Kabul / Red Durumu
ANA HİPOTEZ	
H _A : Muhasebe Meslek Elemanlarında Stres Düzeyinin Artmasının İşten Ayrılma Niyeti Üzerinde Etkisinin Olduğu İstatistiksel Açıdan Anlamlıdır.	KABUL
ALT HİPOTEZLER	
H _{A1} : Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.	KABUL
H _{A2} : Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri medeni durum değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.	RED
H _{A3} : Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri yaş değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.	RED
H _{A4} : Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri mezun olunan lise değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.	RED
H _{A5} : Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri eğitim düzeyi değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.	RED
H _{A6} : Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri aylık ortalama gelir değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.	RED
H _{A7} : Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri mesleki deneyim değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.	RED
H _{A8} : Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri günlük ortalama çalışma süresi değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.	RED
H _{A9} : Muhasebe meslek elemanlarının stres düzeyleri işyerindeki çalışan sayısı değişkenine göre farklılık göstermesi istatistiksel olarak anlamlıdır.	RED

Tablo 7’de hipotezlerin kabul/red durumları özetlenmiştir. Buna göre ana hipotez ve alt hipotezlerden birincisi kabul edilmiş, diğer sekiz hipotezler red edilmiştir.

5. SONUÇ

Araştırmada, muhasebe meslek mensuplarının stres düzeylerinin tanımlayıcı değişkenlere göre gruplar arasında farklılaşıp farklılaşmadığı ve stres düzeylerinin işten ayrılma niyetleri üzerinde etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Muğla ilinde gerçekleştirilen anket veri toplama tekniği ile 193 katılımcıdan yüz yüze görüşme yöntemi ile veriler elde edilmiştir. Araştırmada biri ana ve dokuzu alt hipotez olmak üzere toplam 10 hipotez, t testi, one way anova ve tam logaritmik model yöntemleri ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda gruplar arasında sadece cinsiyete göre fark olduğu diğer tanımlayıcı değişkenlerin tamamı üzerinde etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla araştırma sonucunda H_{A1} hipotezi **kabul** edilirken H_{A2} , H_{A3} , H_{A4} , H_{A5} , H_{A6} , H_{A7} , H_{A8} , H_{A9} hipotezleri **red** edilmiştir. Bunun yanında H_A hipotezi ise 0,90 güven aralığında **kabul** edilmiştir.

Literatür incelendiğinde stres ile ilgili çalışmaların olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak muhasebe meslek mensuplarının stres seviyeleri ve işten ayrılma niyeti arasında bir ilişkinin araştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmada kullanılan ve geçerliliği ve güvenilirliği daha önce Türker (2012) tarafından test edilen çalışmada bankacılık sektöründe görev yapan kişilerde uygulanmıştır. Bu araştırmada gruplar arasında farklılık ortaya çıkmış ve stres seviyeleri de işten ayrılma niyetleri üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca bahsedilen çalışmada katılımcı olan bankacılık sektörü çalışanlarının muhasebe meslek mensubu elemanlarından stres ve işten ayrılma niyetlerinin daha baskın olduğu belirlenmiştir.

Bundan sonraki çalışmalarda araştırma farklı bir ilde yapılabileceği gibi, muhasebe meslek elemanı yerine muhasebe meslek mensupları üzerinde farklı bir araştırma yapılması olasıdır.

KAYNAKÇA

AYDEMİR, M., (2005). “Bankacılıkta Stres Sorunu: Stres Kaynakları ve Stresle Başa Çıkma Yolları Üzerine Bilecik’te Bir Araştırma”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S.49, S.487-505.

BALCI, A., (2000). Öğretim Elemanının İş Stresi Kuram ve Uygulama, Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.

- BEKÇİ, İ. ÖMÜRBEK, V. TEKŞEN, Ö., (2007). “Muhasebe Meslek Mensuplarında Stres Kaynağının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.12, S.1, S.145-161
- BÜYÜK TÜRKÇE SÖZLÜK, Türk Dil Kurumu, (01.02.2019), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c5aabe54b8865.99900290.
- ÇINAR, O., (2010). “Eğitim ve Sağlık Çalışanlarının İş Stresi Düzeyleri”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9(33), 101-121.
- EROĞLU, F., (2006). Davranış Bilimleri, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.
- GÜNAY, Y.G. ve DEMİRALAY T. (2016). Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlerin İş Stresi, Tükenmişlik Sendromu ve İş-Aile Yaşam Dengesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, 15, (58), 917-935.
- GÜNEY, S. (2006). Davranış Bilimleri, Nobel Basım Dağıtım, Ankara.
- HART M. P. VE COOPER C.L. (2009). Endüstri, İş ve Örgüt Psikolojisi El Kitabı, 2. Cilt Örgüt Psikolojisi, Edt: Neil Anderson, Deniz S. Öneş, Handan Kepir Sinangil, Chockalingam Viswesvaran, Literatür Yayıncılık Dağıtım, İstanbul.
- HUMPHREY, J.H. (1998). Job Stress, Needman Heights, MA: Allyn&Bacon.
- KALAYCI, Ş. (2009). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti. Ankara.
- KAPLANOĞLU, E., (2014). “Mesleki Stresin Temel Nedenleri ve Muhtemel Sonuçları: Manisa İlindeki SMMM’ler Üzerine Bir Araştırma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, S.131-150.
- KAYIHAN, B. TEPELİ, Y. HEYBELİ, B. BAKAN, H., (2015). “Muhasebe Meslek Mensuplarında Strese Neden Olan Faktörlerle İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Analizi: Muğla İli Örneği”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Y.3, S.14, 374-390.
- KILIÇ, R. YUMUŞAK, S. YILDIZ, H., (2013). “Banka Çalışanlarının Maruz Kaldıkları Bireysel ve Örgütsel Stres Kaynakları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8(2), 71-92.

- KOÇYİĞİT, S. BAL, E. ÖZTÜRK V., (2010). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Örgütsel Stres Kaynaklarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Ankara İli Örneği”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.11/1, 253-275.
- ÖZKAN, A. ÖZDEVECİOĞLU, M. (2011). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Streslerinin Ruhsal ve Fiziksel Sağlıkları Üzerindeki Etkileri”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, S.3, 201-224.
- SELYE, H. (1955). Stress and Disease, Science, 122: 625-631.
- TÜRKER, N. E. (2013). Bankacılık Sektöründe Çalışanların Stres Düzeyi İle İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkinin Örgüte Bağlılık Üzerine Etkisi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- YILDIRIM, S. (2008). “Muhasebe Öğretim Elemanları ve Meslek Mensuplarının Mesleki Stres Düzeyi Üzerine Bir Araştırma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, S.153-162.
- YUMUK, G. G. DEMİRALAY, T. (2016). “Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlerin İş Stresi, Tükenmişlik Sendromu ve İş-Aile Yaşam Dengesi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.15, S.58, S. 917-935.
- ZEYTİN, M. GÖKGÖZ, A., (2011). “Muhasebe Meslek Mensuplarında Strese Neden Olan Faktörlerin İncelenmesi: Yalova ve Bilecik İlleri Örneği”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, S.3, S.99-118.

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2019/2, Sayı:34, s.124-139
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2019/2, Number:34, p. 124-139
Alınış /Recieved:..21.05.2019 Kabul/Accepted: 30.07.2019 Online Yayın/ Online Published: 30.07.2019

KAYNAK GÖSTER: KAKIŞIM, C , KODAMAN, T . (2019). AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ENERJİ DİYALOĞU. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34)

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ENERJİ DİYALOĞU*

Cemal KAKIŞIM¹
Timuçin KODAMAN²

ÖZET

Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkiler, 1959 yılında Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortaklık başvurusu ile başlamış ve 1963 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması ile yasal bir zemine oturmuştur. Günümüze kadar Gümrük Birliği ve üyelik müzakereleri temelinde inişli çıkışlı devam eden ilişkiler, 17 Aralık 1994 tarihinde taraflar arasında imzalanan Enerji Şartı Anlaşması ile enerji alanında gelişmeye başlamıştır. 2000'li yıllarla birlikte bölgesel siyasi krizlerin etkisiyle AB'nin daha fazla enerji arz güvenliği endişesi yaşamaya başlaması, AB'nin güvenlik riskini azaltacak şekilde alternatif tedarikçi ülkelere erişim sağlama ihtiyacını ortaya çıkmıştır. Bu açıdan Türkiye'nin alternatif tedarikçi ülkeler ile AB arasındaki coğrafi konumu, enerji ilişkilerinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu kapsamda çalışmada, Türkiye ve AB arasındaki enerji ilişkilerinin gelişimi analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Enerji İlişkileri, Doğal Gaz, Karşılıklı Bağımlılık

ENERGY DIALOGUE IN RELATIONS OF TURKEY AND EUROPEAN UNION

ABSTRACT

Relations between Turkey and the European Union (EU) began with the partnership application of Turkey to the European Economic Community in

* Bu çalışma, Cemal KAKIŞIM'ın "Hazar Bölgesi'nin Avrupa Birliği Doğal Gaz Arz Güvenliğine Katkısı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Öğretim Görevlisi Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, cemal.kakisim@erdogan.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3865-8305.

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta, timucinkodaman@sdu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5559-983X

1959 and the relations were settled on a legal basis with the Association Agreement signed in 1963. Until now the bumpy relations ongoing on the basis of the Customs Union and accession negotiations have started to develop in the energy field with the Energy Charter Treaty signed between the parties on December 17, 1994. With the effect of regional political crises in the 2000s, the EU started to be concerned more about the security of energy supply. The need for access to alternative supplier countries to reduce the EU's security risk has raised. In this respect, Turkey's geographical position between alternative supplier countries and the EU has played an important role in the development of energy relations. In this context, the development of energy relations between Turkey and the EU will be analyzed in the study.

Keywords: *Turkey, European Union, Energy Relations, Natural Gas, Interdependence*

1. GİRİŞ

Dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olan AB ile hızlı bir kalkınma süreci yaşayan Türkiye'nin başta sanayi üretimi olmak üzere birçok faktöre bağlı olarak enerji ihtiyacı her alanda artmaktadır. Artan enerji talebi, petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil enerji kaynakları ve rüzgâr, güneş, hidroelektrik gibi yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak karşılanmaktadır. Doğal gaz ise bu enerji kaynakları arasında her iki aktörün de en yoğun tükettiği enerji türlerinden biridir. Ancak yoğun tüketimine rağmen AB ve Türkiye'nin doğal gaz kaynakları açısından oldukça fakir olması, tedarikçi ülkelere bağımlı hale gelmelerine neden olmaktadır. Tedarikçi ülkelere artan ithalat bağımlılığı, Türkiye ve AB açısından enerji arz güvenliği alanında benzer riskleri ve belirsizlikleri beraberinde getirmektedir. Bu belirsizlikler genelde tedarikçi ve transit ülkeler arasındaki krizlere bağlı olarak enerji akışında yaşanan ani kesintiler sonucu ortaya çıkmaktadır.

Enerji arz güvenliğini tehlikeye atan bu krizlere alınacak önlemler arasında ise alternatif tedarikçi ülkelere erişilmesi ve alternatif enerji nakil hatlarının oluşturulması öne çıkmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin enerji kaynakları açısından zengin Ortadoğu ve Hazar Bölgesi ülkeleri ile AB arasındaki enerji akışını sağlayabilecek coğrafi konumu bu önlemlerin alınabilmesi açısından oldukça önemlidir. Türkiye'nin coğrafi konumu, Türkiye-AB enerji ilişkilerinin gelişiminde belirleyici bir rol oynamaktadır. Ayrıca enerji alanında her iki aktör açısından benzer risklerin ve hedeflerin bulunması da enerji işbirliğinin gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Türkiye'nin 1994 yılında Enerji Şartı Anlaşması'nı onaylaması ile önemli bir aşama kaydeden enerji

ilişkileri, günümüze kadar birçok program ve proje kapsamında ilerleme sağlamıştır.

Bu kapsamda çalışmada Türkiye-AB enerji ilişkilerinin gelişimi değerlendirilmektedir. Enerji işbirliğinin genelde doğal gaz temelinde ilerlemesi, AB'nin fosil enerji kaynaklarının tedariki açısından son dönemde karşılaştığı krizlerin doğal gaz alanında ortaya çıkması, çalışmanın enerji kaynakları arasında doğal gaz alanı ile sınırlı olmasına temel teşkil etmektedir. Çalışmada öncelikle Türkiye ve AB arasındaki ilişkilere tarihsel sürece bağlı kalınarak kısaca değinilmektedir. Ardından AB ve Türkiye'nin doğal gaz bağımlılığı güncel veriler ile açıklanmaktadır. Son bölümde ise Türkiye ve AB arasındaki enerji anlaşmalarına, bölgesel işbirliği girişimlerine ve enerji nakil hattı projelerine değinilmektedir. Ayrıca her iki aktörün enerji alanındaki politikaları ve hedefleri incelenmektedir. Çalışmada, Türkiye ve AB arasında enerji alanında karşılıklı bağımlılığın bulunduğu ve bu karşılıklı bağımlılığın etkisi ile katılım müzakerelerinde yaşanan sorunlara ve siyasi alanda yaşanan gerilimlere rağmen enerji ilişkilerinin gelişmekte olduğu sonucuna varılmıştır.

2. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN KISA TARİHÇESİ

Türkiye ve AB ilişkileri, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulmasından iki yıl sonra 31 Temmuz 1959'da Türkiye'nin AET'ye ortaklık başvurusu ile başlamıştır. Başvurunun kabulüyle, Türkiye ve AET arasında 12 Eylül 1963'te Türkiye'nin topluluğa tam üyeliğini kolaylaştırmayı hedefleyen Ankara Antlaşması imzalanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017). Hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönem olarak üç aşama öngören Ankara Antlaşması'nın üyelik dışındaki en önemli hedeflerinden biri de Türkiye ve AET arasında Gümrük Birliği'nin oluşturulmasıdır. Türkiye ve Avrupa Topluluğu (AT) arasında 1973 yılında Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi ile hazırlık dönemi sona ermiş ve Gümrük Birliği hedefiyle geçiş dönemi başlamıştır. Katma Protokol sonrası Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı müdahale nedeniyle yaşanan gerilime rağmen ilişkilerde önemli mesafe kat edilmiştir. Bununla birlikte 12 Eylül 1980'de Türkiye'de gerçekleşen askeri darbe ve sonrasında Türkiye iç siyasetinde yaşananlar, AT ile Türkiye arasındaki ilişkilerin Topluluk tarafından askıya alınmasına neden olmuştur. Sıkıyönetimin son bularak, askeri yönetimin ülke yönetimini sivil siyasetçilere devretmesiyle, Türkiye AT'ye 14 Nisan 1987'de tam üyelik başvurusunda bulunmuştur (Uysal, 2001: 146). Ankara Antlaşması'nın öngördüğü nihai dönemin bitmesini beklemeyen bu başvuru, Komisyon tarafından hazırlanan görüş belgesinde tavsiye

edildiği üzere Türkiye’de yaşanan siyasal ve ekonomik sorunlarının yanı sıra demokratikleşme ve insan hakları alanında ortaya çıkan ihlaller gerekçe gösterilerek reddedilmiştir (Uysal, 2001: 146).

Üyelik başvurusunun reddiyle Ankara Anlaşması temelinde ilerleyen ilişkiler, Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği’nin 1 Ocak 1996’da oluşturulması ile önemli bir mesafe kat etmiştir. 11 Aralık 1999’da Helsinki’de gerçekleştirilen AB zirvesinde ise Türkiye’nin aday ülke statüsü resmi olarak onaylanmış ve Katılım Ortaklığı Belgesi düzenlenmiştir. Aday ülke statüsünün tanınmasından sonra Türkiye, Kopenhag Kriterlerini³ hayata geçirebilmek için ciddi bir performans göstererek sürece olan bağlılığını bir kez daha göstermiştir. 17 Aralık 2004’te Brüksel’de gerçekleştirilen AB Zirvesi’nde Türkiye’nin Kopenhag Kriterlerini yeterli ölçüde karşıladığı belirtilerek, 3 Ekim 2005 tarihinde üyelik müzakerelerinin başlanmasına oy birliği ile karar verilmiştir (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2017).

Türkiye’nin AB üyeliğinin gerçekleşebilmesi için toplam 35 başlıkta müzakerelerin tamamlanması gerekmektedir. Ancak 3 Ekim 2005’te başlanan müzakere süreci halen devam etmektedir. 2018 yılı itibariyle 16 başlıkta müzakerelere başlanmış ve müzakere başlıklarından sadece Bilim ve Araştırma başlığı geçici olarak kapatılabilmemiştir. Zorlu geçen müzakere sürecinde Türkiye, bazı AB ülkeleri ve AB kurumlarının çeşitli engellemeleri ile karşılaşmıştır. Özellikle Türkiye’nin Ankara Anlaşması’nı ve Gümrük Birliği’ni Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin (GKRY) de dâhil olduğu yeni üyeleri kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokolü tam olarak uygulamaması nedeniyle AB Konseyi’nin 11 Aralık 2006’da aldığı karar sonucu sekiz müzakere bařlıđı⁴ bloke edilmiş ve açılan başlıkların geçici olarak kapanması engellenmiştir (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2017). Ayrıca GKRY tarafından enerjinin de dâhil olduğu 6 müzakere bařlıđı⁵, Türkiye’nin GKRY’yi tanımaması ve Ek Protokol’ü uygulayarak limanlarını, GKRY ait gemi ve uçaklara açmaması nedeniyle bloke edilmiştir. Ek Protokol’ün uygulanmaması nedeniyle Türkiye’nin AB ile yürüttüğu müzakere süreci geciktirilmektedir.

---

³ Adaylık başvurusu yapan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce yerine getirmesi gereken AB tarafından belirlenen kriterlerdir. Ekonomik, siyasal ve topluluk mevzuatına uyum olmak üzere üç ayrı kategoriden oluşmaktadır.

⁴ Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Taşımacılık Politikası, Gümrük Birliği, Dış İlişkiler.

⁵ Enerji, İşçilerin Serbest Dolaşımı, Eğitim ve Kültür, Dış Güvenlik ve Savunma Politikası, Yargı ve Temel Haklar, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik.

Her iki aktör arasındaki siyasi ilişkilerdeki tıkanıklık, 2013 yılından itibaren daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Özellikle 2016 yılında Türkiye’de yaşanan darbe girişimi ve bazı AB ülkelerinin darbe girişimi karşısındaki ikircikli tutumu ve Türkiye’nin darbe girişimi sonrası aldığı önlemler ilişkileri daha gergin bir atmosfere sürüklemiştir. Son olarak Avrupa Parlamentosu, 2019 yılında Türkiye’deki ağır insan hakları ihlallerini gerekçe göstererek müzakerelerin askıya alınmasını önermiştir. Ancak siyasi alanda ortaya çıkan bu olumsuz tabloya ve GKRY’nin bloke ettiği müzakere başlıkları içerisinde enerji başlığının yer almasına rağmen enerji alanındaki ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. Türkiye ve AB arasında çeşitli enerji anlaşmaları yapılmış ve AB’nin enerji politikaları kapsamında hazırlanan strateji belgelerinde ve geliştirilen projelerde Türkiye’nin önemi sıkça vurgulanmıştır.

3. TÜRKİYE VE AB’NİN DOĞAL GAZA BAĞIMLILIĞI

Avrupa’da yenilenebilir enerji kullanımındaki artışa rağmen doğal gaz, birçok AB üyesi ülkede en fazla tüketilen enerji kaynakları arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye’yi de dâhil edebileceğimiz Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya gibi büyük ekonomilere sahip ülkeler, daha fazla yenilenebilir enerji kullanımına yönelmelerine rağmen, petrol ve kömüre göre daha temiz bir enerji kaynağı olan doğal gazı kullanmaya devam etmektedir. Bu durum, enerji tüketimi ile ilgili istatistiklerde izlenmektedir. AB’nin toplam enerji tüketiminin yaklaşık %24’ü (British Petroleum, 2018: 34) ve Türkiye’nin toplam enerji tüketiminin % 28’i doğal gaz ile karşılanmaktadır (Türkiye Petrolleri, 2018: 34). Doğal gaz tüketimi ise büyük ölçüde tedarikçi ülkelerden ithal edilerek karşılanmaktadır. AB, doğal gaz tüketiminin yaklaşık %66’sını, Türkiye ise %98’ini tedarikçi ülkelerden ithal etmektedir (Gulmira, 2017: 4).

Rusya, tedarikçi ülkeler arasında AB ve Türkiye’nin en fazla doğal gaz ithal ettiği ülkedir. British Petroleum’un yayınladığı istatistiğe göre, Türkiye’nin de dâhil olduğu Avrupa ülkeleri, 2017 yılında Rusya’dan yaklaşık 190 milyar metreküp doğal gaz ithal etmiştir. Bu ülkeler arasında Almanya 48,5 milyar metreküp ile ilk sırada, Türkiye ise 27,6 milyar metreküp ile ikinci sırada yer almıştır. Almanya doğal gaz ithalatının %51’ini, Türkiye ise % 52’sini Rusya’dan tedarik etmiştir (British Petroleum, 2018: 34). Avrupa Birliği İstatistik Ofisi, Eurostat’ın istatistiklerine göre ise, AB 2017 yılında toplam doğal gaz ithalatının % 38,5’ini Rusya’dan karşılamıştır (Eurostat, 2018). Bazı AB ülkeleri açısından ise Rusya’ya ithalat bağımlılığı bu oranların oldukça üzerindedir. Baltık ve Güney Doğu Avrupa ülkeleri, Rus doğal gazına neredeyse tamamıyla bağımlı durumdadır (Dickel vd., 2014: 10). Örneğin

Bulgaristan, Çekya, Estonya, Litvanya, Macaristan, Avusturya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Finlandiya'nın dâhil olduğu on bir üye ülke, ulusal doğal gaz ithalatının %75'inden fazlasını sadece Rusya'dan karşılamaktadır (Eurostat, 2018).

Bağımlılığın bu derece yüksek olmasının en önemli nedenlerinden biri, bu ülkelerin Rusya dışında alternatif tedarikçi ülkelere erişim imkânının oldukça sınırlı olmasıdır. Bu açıdan AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye, Rusya'nın yanı sıra İran ve Azerbaycan'dan boru hatlarıyla ve diğer kıtalarda yer alan tedarikçi ülkelere deniz yoluyla doğal gaz tedarik edebildiği için daha avantajlı bir konuma sahiptir. Türkiye'ye bu avantajı sağlayan en önemli faktör ise enerji kaynakları açısından zengin tedarikçi ülkelere yakın coğrafi konumudur. Ancak Türkiye, fiiliyatta doğal gaz talebinin yarısından fazlasını Rusya'dan karşılamaya devam ettiği için enerji arz güvenliği riskinin yüksek olduğu bir ülke olarak da değerlendirilmektedir.

Rusya ve Ukrayna arasındaki siyasi krizlerin neden olduğu doğal gaz kesintileri, AB ve Türkiye'ye Rusya'ya olan bağımlılığın olumsuz sonuçlarını hissettirmektedir. Zira kriz dönemleri boyunca Rusya'nın Ukrayna üzerinden AB ülkelere ulaşan doğal gaz akışını birçok kez durdurmuş olması, tüketici ülkeler açısından doğal gazın Rusya tarafından politik bir araç olarak kullandığı izlenimini oluşturmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın AB ve Türkiye ile ilişkilerinde siyasi gerekçelerle doğal gaz kartını politik bir araç olarak kullanma ihtimali, her iki aktör açısından enerji arz güvenliğine yönelik belirsizlikleri arttırmaktadır.

4. TÜRKİYE-AB ENERJİ İLİŞKİLERİ

Türkiye-AB enerji ilişkileri, enerji güvenliğinin AB açısından ulusal güvenliği etkileyebilecek ölçüde önemli ve hayati bir mesele olarak değerlendirilmesinin ardından gelişmeye başlamıştır. İlişkilerin gelişiminde özellikle AB ve Türkiye'nin Rusya'ya olan doğal gaz ithalat bağımlılığı ve bu bağımlılığın ortaya çıkardığı enerji güvenliği kaygısı önemli bir etkiye sahiptir.

Türkiye-AB enerji ilişkileri, her iki aktörün dâhil olduğu uluslararası anlaşmalar, benzer hedefleri içeren enerji politikaları, AB'nin bölgesel girişimleri, yardım programları ve üyelik müzakereleri temelinde gelişmektedir. Ortadoğu, Hazar Bölgesi, Karadeniz ve Doğu Akdeniz her iki aktörün ortak politikalar geliştirmeye çalıştığı bölgelerdir. Enerji ilişkileri, bu bölgelerden Avrupa'ya ulaşan, Türkiye'nin transit ülke olarak rol aldığı uluslararası enerji nakil hattı projeleriyle desteklenmektedir ve Türkiye'nin AB'ye katılımı için gerekli

olan müzakere sürecini canlandıracak pozitif gündemin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

4.1. Enerji Şartı Anlaşması

Türkiye-AB enerji ilişkileri, Türkiye'nin 17 Aralık 1994 tarihinde Enerji Şartı Anlaşması'nı imzalaması ve 20 Temmuz 2000 tarihinde onaylaması ile ivme kazanmıştır (Demir, 2017). AB ülkelerinin de dâhil olduğu 52 ülke tarafından imzalanan Enerji Şartı Anlaşması, temelde enerji arz güvenliğinin artırılmasını, enerji ile ilgili tüm aşamalarda verimliliğin yükseltilmesini ve yatırımların önündeki engellerin kaldırılarak teşvik edilmesini hedeflemektedir (The Energy Charter Treaty, 2017). Uluslararası enerji ticaretinin serbestleştirilerek, enerji kaynaklarının taşınmasının kolaylaştırılması temel prensipler arasında yer almaktadır. AB açısından anlaşmanın diğer bir hedefi de Hazar Bölgesi'ne ait enerji kaynaklarına erişim sağlanmasıdır. Bu enerji kaynaklarının AB'ye ulaştırılmasında koridor görevini üstlenebilecek en uygun ülke olan Türkiye anlaşma kapsamında önemli bir rol üstlenmektedir. Transit Protokol müzakerelerine aktif olarak katılmaktadır ve Bütçe Komitesi Başkanlığı'nı yürütmektedir (Demir, 2017).

4.2. Bölgesel Girişimler

Türkiye ve AB arasındaki enerji ilişkilerinin gelişiminde bölgesel girişimler önemli bir rol oynamaktadır. Bunlar arasında özellikle INOGATE (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı) bölgesel enerji işbirliği programı olarak öne çıkmaktadır. INOGATE, AB'nin Doğu Ortaklığı ve Bakü Girişimi politikaları temelinde finanse ettiği enerji alanında teknik yardım programıdır. 1996 yılında başlatılan program kapsamında, AB iç piyasasının prensipleri temelinde enerji piyasalarının birleştirilmesi, enerji güvenliğinin artırılması, sürdürülebilir enerji gelişiminin desteklenmesi, ortak ve bölgesel çıkarlara yönelik enerji projelerine yatırım yapılması hedeflenmektedir. Program, AB ile Belarus, Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında yürütülmektedir (Inogate, 2017a). Türkiye, müzakere sürecinin başlaması ile birlikte INOGATE'te gözlemci ülke haline gelmiştir ve günümüze kadar program kapsamında yürütülen 69 projenin 7'sinden faydalanmıştır. Programda aktif olarak yer alan Türkiye, AB ve program ortakları olan Hazar Bölgesi ülkeleri arasında stratejik bir bağlantıya sahiptir (Inogate, 2017b).

INOGATE programı kapsamında Hazar Bölgesi, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki tedarikçi ülkelerden AB ülkelerine doğal gaz taşımayı hedefleyen Güney Avrupa Gaz Ringi Projesi geliştirilmiştir. Türkiye ve Yunanistan, bu projede gaz akışının sağlanacağı transit ülkeler olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda Türkiye ve Yunanistan arasında 2003 yılında imzalanan hükümetler arası anlaşmayla başlayan Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Bağlantı Boru Hattı'nın inşası 2007 yılında tamamlanmıştır (Atiyas, Çetin ve Gülen, 2012: 94). Türkiye, bu boru hattı ile Azerbaycan'dan tedarik ettiği doğal gazı ilk defa bir AB ülkesine ulaştırarak, Hazar Bölgesi ve AB arasındaki enerji akışında transit ülke olarak rol almıştır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki doğal gaz boru hattının sorunsuz işleyişı, mevcut hattın İtalya'ya kadar uzatılmasını gündeme getirmiş ve bu kapsamda 2009 yılında Türkiye ile İtalya arasında ortak deklarasyon imzalanmıştır (Atiyas vd., 2012: 95).

Hazar Bölgesi dışında Türkiye ve AB arasında enerji ilişkilerinin yürütüldüğü diğer bir bölge ise Karadeniz'dir. Bu kapsamda AB tarafından başlatılan Bakü Girişimi, Karadeniz Bölgesi ve Hazar Bölgesi'ni kapsamaktadır. Bakü Girişimi, 13 Kasım 2004 tarihinde Bakü'de AB Komisyonu, Karadeniz ve Hazar Bölgesi ülkeleri ile komşu ülkelerin katıldığı enerji bakanları konferansı ile başlatılmıştır. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Moldova, Rusya (gözlemci olarak), Ukrayna, Gürcistan, Bulgaristan, İran (gözlemci olarak) ve Ermenistan girişimde yer alan ülkelerdir (Avrupa Komisyonu, 2004). Bakü Girişimi, Türkiye, Rusya ve İran gibi güzergâh ülkeler üzerinden, Hazar Bölgesi doğal gaz ve petrol kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasını, başta Karadeniz ve Hazar Bölgesi olmak üzere girişimde yer alan ülkelerin enerji pazarları ile AB enerji pazarı arasında entegrasyonunun kolaylaştırılmasını hedeflemektedir (Avrupa Komisyonu, 2004). Türkiye, Bakü Girişimi'ne dâhil olan ülkeler arasında hem üyelik perspektifiyle AB ile müzakereler yürüten, hem de doğal gaz ve petrol kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında güzergâh olarak tercih edilen bir ülke olarak öne çıkmaktadır.

4.3. Enerji Nakil Hatları

Türkiye ve AB arasındaki enerji işbirliği, özellikle doğal gaz alanında Türkiye'nin merkezinde yer aldığı çeşitli boru hattı projelerinin gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu kapsamda Nabucco Projesi ve Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) şimdiye kadar gündeme gelen en önemli projelerdir. İlk planlardan biri olan Nabucco Projesi ile Azerbaycan, Türkmenistan, İran ve Irak'tan tedarik edilecek yıllık 31 milyar metreküp doğal gazın, Güney Doğu ve Merkez Avrupa ülkelerine

Türkiye üzerinden taşınması hedeflenmiştir (Tagliapietra, Zachmann, 2015: 4). Ancak boru hattının finansmanı ile ilgili çeşitli ticari ve finansal sorunların yaşanması, AB'nin doğal gaz tüketimindeki azalış beklentisi, tedarikçi ülkelerin boru hattına sağlayacağı doğal gaz miktarında belirsizliklerin ortaya çıkması ve Rusya'nın AB ülkelerine doğal gaz ulaştıracağı Güney Akım gibi alternatif projelerin devreye girmesi sonucu Nabucco Projesi gerçekleştirilememiştir (Tagliapietra, Zachmann, 2015: 4).

AB'nin Rusya'nın alternatifi olabilecek tedarikçi ülkelere erişim çabaları Nabucco projesi ile sınırlı kalmamıştır. 2008 yılında yayınlanan AB Enerji Güvenliği ve Dayanışma Eylem Planı ile Güney Gaz Koridoru'nun (GGK) oluşturulması gündeme getirilmiştir. GGK ile Hazar Bölgesi ve Ortadoğu doğal gaz kaynaklarının AB'ye ulaştırılması hedeflenmiştir. AB Enerji Güvenliği ve Dayanışma Eylem Planı'na göre bölgede tedarikçi ülkeler olarak öne çıkan Azerbaycan, Türkmenistan ve Irak ile işbirliği geliştirilmesi ve yeni boru hatlarının oluşturulması açısından transit ülkelerle ve özellikle Türkiye ile anlaşmaya varılması önerilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2008).

AB'nin GGK girişimi, öncelikle Azerbaycan doğal gazını Türkiye ve AB ülkelerine ulaştıracak TANAP ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile şekillenmeye başlamıştır. TANAP'ın gündeme gelişinde özellikle Azerbaycan ve Türkiye'nin yoğun bir çabası bulunmaktadır. Nabucco projesinin başarısızlığı, Türkiye'nin GGK'ya yaklaşımını değiştirmiş ve Türkiye ile Azerbaycan'ın girişimleri sonucu koridorun oluşturulabilmesi için TANAP gündeme getirilmiştir. Türkiye, bu girişimiyle öncelikle kendi enerji arz güvenliğini sağlamaya çalışırken, aynı zamanda AB ile tıkanan müzakere sürecini hızlandırmayı ve enerji başlığını müzakerelere açmayı hedeflemiştir (Tagliapietra, Zachmann, 2015: 4,5).

TANAP, Azerbaycan'ın Şah Deniz doğal gaz sahasında üretilen doğal gazı, Türkiye ve AB ülkelerine taşımak üzere inşa edilmiştir. Tamamı Türkiye sınırları içerisinde inşa edilen TANAP'ın 2015 yılında başlayan inşa çalışmaları 2018 yılında tamamlanmıştır. Başlangıç kapasitesi 16 milyar metreküp olan boru hattının, 31 milyar metreküpe çıkarılması hedeflenmektedir (Rzayeva, 2015: 24). TANAP ile AB ülkeleri arasındaki bağlantıyı ise TAP'ın sağlaması planlanmaktadır. Türkiye-Yunanistan sınırından başlayarak İtalya'ya kadar uzanan TAP ile Hazar Bölgesi doğal gazının AB ülkelerine ulaştırılması hedeflenmektedir. İnşası tamamlanan TANAP ve inşa çalışmaları hızla devam etmekte olan TAP, GGK'nın AB'nin enerji politikalarını

şekillendiren metinlerde sadece bir proje olarak kalmadığını ve hayata geçirildiğini göstermektedir.

TANAP dışında, Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz taşımayı hedefleyen ve inşası devam eden diğer bir proje ise Türk Akımı'dır. Rus doğal gazını Türkiye ve AB ülkelerinin kullanımına sunmayı hedefleyen Türk Akımı, iki ayrı boru hattından oluşmaktadır. Toplam kapasitesi 31,5 milyar metreküp olan boru hatlarından biri Türkiye'nin diğeri ise AB ülkelerinin doğal gaz ihtiyacını karşılamak üzere planlanmıştır (Pirani, Yafımava, 2016: 13). Ukrayna nedeniyle yaşanan enerji krizlerine rağmen 2016 yılında Türk Akımı'nın inşasına başlanması, Rusya'nın kısa vadede AB ve Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacını karşılamada önemli bir tedarikçi ülke olarak pozisyonunu koruduğunu göstermektedir. Ayrıca Türk Akımı ile Türkiye'nin Hazar Bölgesi ve Ortadoğu ülkeleri dışında Rusya ile AB arasındaki enerji hareketliliğinde de transit ülke olarak rol oynayabileceği kanıtlanmaktadır.

4.4. AB ve Türkiye'nin Enerji Politikaları

Türkiye-AB enerji ilişkilerinin gelişiminde her iki aktörün uzun vadeli hedefleri ve politikaları da rol oynamaktadır. Bu durum, AB'nin 2015 yılında yayınladığı Avrupa Enerji Birliği (AEB) tebliğinde (Avrupa Komisyonu, 2015) ve Türkiye'nin enerji alanında temel hedeflerini ve önceliklerini belirleyen T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından yayınlanan 2015-2019 Stratejik Planı'nda (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2015) izlenmektedir. Her iki belge incelendiğinde, tarafların ortak hedeflere sahip oldukları ve bundan dolayı da aralarında işbirliğine gidilmesi için uygun bir zeminin bulunduğu gözlenmektedir.

AB, AEB ile enerji arz güvenliği ve dayanışmanın sağlanması, tam entegre olmuş bir Avrupa enerji pazarının oluşturulması, enerji verimliliğinin artırılması, ekonominin karbonsuzlaştırılması, araştırma, yenilikçilik ve rekabetçilik üzere beş öncelik alanı belirlemiştir. Bu kapsamda AEB'nin hayata geçirilebilmesi için belirlenen eylem noktalarından enerji arz kaynaklarının çeşitlendirilmesiyle ilgili başlık Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Türkiye, AEB tebliğinde doğal gaz arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi açısından AB'nin stratejik ortaklık kurması önerilen ülkeler arasında transit ülke olarak yer almaktadır (Avrupa Komisyonu, 2015). Ayrıca tebliğde doğal gaz merkezinin ve sıvı doğal gaz (LNG) terminallerinin oluşturulması gereken bölgeler arasında Akdeniz'in yer alması, Doğu Akdeniz ile Avrupa arasındaki elverişli coğrafi konumu ile Türkiye'nin öne çıkmasını sağlamaktadır. Türkiye bölgede oluşturulacak doğal gaz merkezi olmaya aday ülkeler arasında en

iddialı hedeflere sahip ülkelerden biridir. Özellikle Doğu Akdeniz’de keşfedilen doğal gaz kaynaklarının AB ülkelerine ulaştırılmasında coğrafi konumu sayesinde en uygun güzergâhı sağlamaktadır.

Türkiye’nin kısa vadeli enerji politikalarının oluşturulmasında etkili olan 2015-2019 Stratejik Planı’nda ise Türkiye’nin bölgesel enerji merkezi olma hedefi ortaya koyulmaktadır. Bu kapsamda yeni transit boru hattı projelerinin hayata geçirilmesi, 2019 yılının sonuna kadar en az 3 uluslararası doğal gaz boru hattının inşasına başlanması ve bunlardan en az birinin tamamlanması hedeflenmektedir (Kakışım, 2017: 521). Ayrıca enerji arz güvenliğinin sağlanması, tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi, bölgesel enerji merkezi olma hedefi açısından doğal gaz depolama kapasitesini arttıracak yeni depolama alanlarının oluşturulması ve LNG terminallerinin inşası da hedeflenmektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2015: 32). Türkiye, AB’nin alternatif doğal gaz kaynaklarına erişim sağlama hedefini karşılayacak şekilde, yakın coğrafyasında yer alan doğal gaz kaynaklarını Avrupa enerji pazarına ulaştıracak enerji nakil hatlarını inşa etmeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda bölgesel bir enerji merkezi olma hedefi ile enerji politikalarını şekillendirmektedir.

4.5. Türkiye-AB Güçlendirilmiş Enerji İşbirliği

İki aktör arasında enerji alanında benzer politika ve hedeflerin bulunması, duraklayan ve siyasi alandaki krizlerle sarsılan müzakere sürecini canlı tutacak adımların atılmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda 14 Haziran 2012 tarihinde Stuttgart’ta AB Komisyonu üyelerinin ve Türkiye’den AB Bakanı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı’nın katılımı ile gerçekleşen toplantıda, pozitif gündem çerçevesinde AB ile Türkiye arasında Güçlendirilmiş Enerji İşbirliği’nin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Toplantıda enerjinin Türkiye ve AB açısından kilit bir öneme sahip olduğuna değinilmiş ve Türkiye’nin enerji merkezi ve enerji köprüsü olarak ilerleme sağlamanın AB ve Türkiye’nin yararına olacağı belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye ve AB arasında kapsamlı bir pazar entegrasyonunun sağlanmasının önemi de vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2012).

AB ile Türkiye arasında Güçlendirilmiş Enerji İşbirliği hedefi çerçevesinde, enerji arz güvenliği, tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji verimliliği konularında benzer uzun dönemli önceliklerinin bulunduğu ve bu alanlarda işbirliği yapılmasının karşılıklı fayda sağlanacağı belirtilmiştir. Özellikle Türkiye ve AB doğal gaz pazarlarının karşılıklı olarak açılması ve Türkiye’den AB’ye, AB’den Türkiye’ye doğal gaz akışının sağlanması ile enerji pazarları arasındaki entegrasyonun

sağlanacağı vurgulanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2012). Bu kapsamda enerji arz güvenliğinin sağlanması için Güney Karadeniz çevresinde çift yönlü boru hattı bağlantılarının geliştirilmesi desteklenmektedir. Ayrıca GGK'nın gelecekte artacak doğal gaz hacmini kaldıracak kapasitede olması için AB tarafından destekleneceği belirtilmektedir. Doğal gaz altyapısında yapılacak bu iyileştirmelerin, doğal gaz depolama tesisleri ve LNG terminallerinin inşasının, Türkiye'nin enerji merkezine dönüşebilmesi için önemli olduğuna da değinilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2012).

AB ile Türkiye arasında Güçlendirilmiş Enerji İşbirliği'nin geliştirilmesine yönelik toplantılar belirli dönemlerde yapılmaktadır. 2016 yılında gerçekleştirilen toplantıda AB Enerji ve İklim Komiseri, Türkiye'nin enerji merkezine dönüşebilmesi için önemli bir coğrafyaya sahip olduğunu ve Türkiye'nin Azerbaycan ve Türkmenistan doğal gazının yanı sıra Doğu Akdeniz doğal gazının da Avrupa'ya ulaştırılmasında önemli bir rol oynayacağını belirtmiştir (Avrupa Komisyonu, 2016). Ayrıca AB'nin, Türkiye'nin enerji merkezine dönüşebilmesi için yardımcı olacağı ve yeni doğal gaz depolama tesislerinin inşası için Türkiye'nin AB fonlarından yararlandırılabilmesi açıklanmıştır (Bloomberg HT, 2017). AB kurumları ve yetkililerinin yapmış olduğu açıklamalar ve enerji alanında Türkiye ile işbirliğinin arttırılmasına yönelik geliştirilen politikalar, enerji güvenliği açısından AB için Türkiye'nin önemli bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

Müzakere sürecinde yaşanan sorunlara ve gergin siyasi ilişkilere rağmen, Türkiye-AB enerji ilişkileri gelişmektedir. Bunu sağlayan Türkiye ve AB'nin enerji alanındaki ortak çıkarları, hedefleri ve politikalarının olmasıdır. Her iki aktör de öncelikle kendi enerji arz güvenliğini sağlama hedefi ile hareket etmektedir. Ancak Rusya'ya olan doğal gaz ithalat bağımlılığı ve bu bağımlılığı alternatif tedarikçi ülkelere erişim sağlayarak azaltma hedefi, Türkiye ve AB arasındaki karşılıklı bağımlılığı arttırmaktadır. Hazar Bölgesi, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki doğal gaz kaynaklarının AB enerji pazarını çeşitlendirecek en önemli alternatifler arasında yer alması ve bu kaynaklara erişim açısından en uygun güzergâhın coğrafi konumu sayesinde Türkiye olması AB'nin Türkiye'ye bağımlılığını arttırmaktadır. Benzer şekilde bölgesel enerji merkezi olmayı hedefleyen Türkiye açısından hedef pazar olarak AB'nin tek seçenek olarak öne çıkması da Türkiye'nin AB'ye bağımlılığını arttırmaktadır.

Türkiye ve AB arasındaki bu karşılıklı bağımlılığın, özellikle 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de gerçekleşen darbe girişimi sonrası donma noktasına gelen müzakere sürecini tekrar hızlandırma da etkisi olabilir. Ancak asıl etkisini, iki aktörün enerji ilişkilerinde göstermesi beklenmektedir. Enerji alanında sağlanacak ilerlemelerin pozitif etkisi, gelecekte AB ülkelerini Türkiye ile her alanda entegrasyonu arttırmaya teşvik edebilir veya AB üyeliği dışında kazan-kazan yaklaşımı çerçevesinde her iki aktör arasında bir ortaklık yaratarak daha sıkı bağlar kurulmasına zemin hazırlayabilir. Bu ilişki modeli, Brexit süreci sonrası İngiltere'nin AB'den ayrılması ile Türkiye açısından daha anlamlı hale gelebilir. İngiltere ve AB arasında oluşacak yeni ilişki modeli, enerji başta olmak üzere birçok alanda Türkiye ve AB arasında kurulabilir.

Rusya dışında alternatif tedarikçi ülkelere erişim sağlayabilecek yeni enerji nakil hatlarının oluşturulması, Türkiye-AB enerji ilişkilerinin gelişiminde kilit role sahiptir. Bu kapsamda AB açısından Türkiye'nin önemli bir transit ülke olabilmesi için Türk Akımı gibi Rusya'ya doğal gaz bağımlılığını arttıracak projeler geliştirmek yerine, TANAP gibi Hazar Bölgesi gazını AB'ye ulaştıracak ve alternatif tedarikçi ülke sayısını arttıracak projelere öncelik verilmesi oldukça önemlidir. Bu açıdan hedef ülkeler arasında Türkmenistan, Kazakistan, Azerbaycan, Irak ve Doğu Akdeniz ülkeleri yer almaktadır. Türkiye, başta Hazar Bölgesi ülkeleri olmak üzere Kazakistan ve Türkmenistan'ın TANAP'a dâhil olması için çaba harcamalı ve Doğu Akdeniz'de sorun yaşadığı tedarikçi ülkelerle enerji diyalogunu geliştirmelidir. Bu yönde atılacak adımlar, doğal olarak Avrupa enerji pazarındaki hâkimiyetini kaybetmek istemeyen Rusya'nın tepkisine neden olacak ve Rusya'nın engelleme girişimlerini ortaya çıkaracaktır. Bu noktada AB ve Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda ortak hareket etmesi ve birbirini destekleyecek tedbiri alması gerekmektedir.

Kıbrıs Sorunu nedeniyle Türkiye ve GKRY arasında yaşanan problemler, müzakere sürecinin aksamasına neden olurken, Doğu Akdeniz ile AB arasında Türkiye üzerinden sağlanacak enerji akışına da engel olmaktadır. Bu açıdan öncelikle Kıbrıs Sorununun çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Sorunun çözülmesi, GKRY'nin engellediği başta enerji ve diğer başlıklar olmak üzere toplam altı başlıkta müzakerelerin açılmasının önündeki en büyük engeli ortadan kaldıracak ve Doğu Akdeniz doğal gazının Türkiye ve AB'ye ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

Türkiye'nin enerji alanındaki projelerinin gerçekleştirilmesi ve özellikle enerji alt yapısını geliştirilmesi için AB'nin finansal açıdan

desteğinin sağlanması önemlidir. Doğal gaz depolama ve LNG tesislerinin inşası, boru hatları arasındaki ara bağlantıların sağlanması gibi yüksek maliyetli altyapı projelerinin hayata geçirilmesi, Türkiye'nin ekonomik gücünün yanında yabancı yatırım desteği gerektirmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin AB fonlarından yararlanması, enerji altyapısının gelişimini hızlandıracaktır ve bölgesel enerji merkezine dönüşmesini destekleyecektir.

KAYNAKÇA

- Atiyas, I., Çetin, T., Gülen, G., (2012). Reforming Turkish Energy Markets: Political Economy, Regulation and Competition in the Search for Energy Policy. Newyork: Springer.
- Avrupa Komisyonu, (2004). Baku Initiative, http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/regional/ca_spian/energy_en.htm, 10 Aralık 2017.
- Avrupa Komisyonu, (2008). Second Strategic Energy Review – An EU Energy Security and Solidarity Action Plan, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52008DC0781>, 10 Aralık 2017.
- Avrupa Komisyonu, (2012). Turkey-EU Positive Agenda Enhanced EU-Turkey Energy Cooperation, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20120622_outline_of_enhanced_cooperation.pdf, 10 Aralık 2017.
- Avrupa Komisyonu, (2015). A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2015%3A80%3AFIN>, 10 Aralık 2017.
- Avrupa Komisyonu, (2016). EU and Turkey Strengthen Energy Ties, <https://ec.europa.eu/energy/en/news/eu-and-turkey-strengthen-energy-ties>, 10 Aralık 2017.
- Bloomberg HT, (2017). Canete: Doğu Akdeniz Gazının Türkiye'den Geçmesiyle Oyun Değişecek, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1851507-canete-dogu-akdeniz-gazinin-turkiyeden-gecmesiyle-oyun-degisecek>.
- British Petroleum, (2018). BP Statistical Review of World Energy June 2018, 67th Edition.

- Demir, E., (2017). Enerji Şartı Anlaşması. T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa>.
- Dickel, R., Hassanzadeh, E., Henderson, J., Honore, A., El-Katiri, L., Pirani, S., Rogers, H., Stern, J. & Yafimava, K., (2014). Reducing European Dependence on Russian Gas. The Oxford Institute For Energy Studies,.
- Eurostat, (2018). EU Imports of Energy Products, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments, 24 Mayıs 2018.
- Inogate, (2017a). In Brief, <http://www.inogate.org/pages/1?lang=en>, 10 Aralık 2017.
- Inogate, (2017b). Inogate & Turkey, <http://www.inogate.org/countries/10?lang=en>, 10 Aralık 2017.
- Kakışım, C., (2017). Türkiye'nin Enerji Politikaları Açısından Türk Akımına Yönelik Bir Değerlendirme. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (50). 517-527.
- Pirani, S., Yafimava, K., (2016). Russian Gas Transit Across Ukraine Post-2019: Pipeline Scenarios, Gas Flow Consequences, and Regulatory Constraints. The Oxford Institute for Energy Studies.
- Rzayeva, G., (2015). The Outlook for Azerbaijani Gas Supplies to Europe: Challenges and Perspective, The Oxford Institute for Energy Studies.
- Rzayeva, G., (2017). Turkey's Gas Demand Decline: Reasons and Consequences, The Oxford Institute For Energy Studies.
- Tagliapietra, S., Zachmann, G., (2015). Designing A New EU-Turkey Strategic Gas Partnership, Bruegel Policy Contribution, Issue 2015.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, (2017). Current Situation, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=65&l=2>, 06 Aralık 2017.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2017). Turkey-EU Relations, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa>, 06 Aralık 2017.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (2015). 2015-2019 Strateji Planı.

- The Energy Charter Treaty, (2017).
<http://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/>, 10 Aralık 2017.
- Türkiye Petrolleri, (2018). 2017 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu.
- Uysal, C., (2001). Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 1, 2001, 140-153.

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2019/2, Sayı:34, s.140-162
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2019/2, Number:34, p. 140-162
Alınış /Received:26.02.2019 Kabul/Accepted: 16.08.2019 Online Yayın/ Online Published: 29.08.2019

KAYNAK GÖSTER: Adamaz, K . (2019). Tahrir Defterleri Işığında XVI. Yüzyılda Kayacık Kazasında Yerleşme ve Nüfus. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34)

TAHRİR DEFTERLERİ IŞIĞINDA XVI. YÜZYILDA KAYACIK KAZASINDA YERLEŞME VE NÜFUS

Kadir ADAMAZ¹

ÖZET

Osmanlı Devleti döneminde Saruhan Sancağının Kazaları arasında görülen Kayacık ve çevresi, eski çağlardan günümüze yerleşmelere sahne olmuş, Saruhanoğulları Beyliği ile Türk egemenliğine girmiştir. Çalışmamızda Kayacık kazasının yerleşim yerleri ve buralarda bulunan nüfus, vakıf eserleri, XVI. yüzyılın ilk ve ikinci yarısındaki özellikleriyle tahrir defterleri ışığında karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında şehir merkezindeki nüfus yaklaşık iki kat artarken, kırsal bölge nüfusunun gerilemeye başladığı tespit edilmektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısında Kayacık kazasının kırsal bölgesindeki kırktan fazla olan köy sayısının ikinci yarıda da varlığını sürdürdüğü görülmektedir. 1531 yılında yaklaşık 5146 kişilik nüfusa sahip kazada, 1575'te toplamda 55 kişilik artış olduğu ve nüfusun yaklaşık olarak 5201'e yükseldiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Kayacık kazasının kırsal bölgesindeki nüfus azalmasının şehirde sirayet ederek zaman içinde hızlandığını ve kazanın bu statüsünü kaybederek günümüzde bir köy haline gelmesinden anlamaktayız. Çalışmayla Kayacık kazası bağlamında Osmanlı Devleti'nin nüfus ve yerleşme tarihine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kayacık, Kaza, Nüfus, Yerleşme.

SETTLEMENT AND POPULATION IN KAYACIK DISTRICT IN XVI. CENTURY IN THE LIGHT OF CADASTRAL RECORD BOOKS

ABSTRACT

¹ Kadir Adamaz, MCBÜ. Eğitim Fakültesi, adamazkadir@hotmail.com, orcid:0000-0003-4976-0003

Kayacık and its environs, which were seen among the districts of Saruhan Sanjak during the Ottoman Empire period, have been witnessed the settlements from ancient times, and entered the sovereignty of Turkish with Saruhanoğulları Principality. In our study, the settlements of Kayacık district and its population and foundation Works are examined comparatively in the light of the cadastral recordbooks with their features of the first and second half of the XVI. century. In the second half of the XVI. century, the population in the citycenter has increased approximately twice, while the population of the ruralareas is beginning to decline. In the firsthalf of the XVI. century, the number of villages with more than forty villages in the rural part of Kayacık district continued in these condhalf. In the district with a population of 5146 people in 1531, it was understood that there was an increase of 55 persons in 1575 and the population rose to approximately 5201. However, we also understand that the population decline in rural areas of Kayacık district has accelerate dover time and the town has lost its status and became a village today. It is believed that the study will contribute to the population and settlement history of the Ottoman Empire in the context of Kayacık district.

Keywords: *Ottoman, Kayacık, District, Population, Settlement.*

1. GİRİŞ

Batı Anadolu'da yer alan Kayacık ve çevresi, dağlık ve kayalık bir arazi yapısına sahiptir. Manisa ilinin Gördes ilçesine bağlı olan Kayacık, ana yol güzergâhına göre Gördes'e 24 kilometre, il merkezi olan Manisa şehrine 96, Akhisar'a da 45 kilometre uzaklıkta yer almaktadır (Akyüz ve Bayram, 2015: 118). Manisa'ya sadece Akhisar üzerinden gidilebilmektedir. Ana yol güzergâhının haricinde Akhisar ilçesine 40 kilometre uzunluğunda bir dağ yolu olmakla birlikte, bu yol oldukça dar ve dönemeçlidir. Gediz Havzasının kuzey doğusunda bulunan Kayacık, coğrafi tarihsel süreçte stratejik konumuyla jeopolitik bir koridor olarak yüzlerce yıl önemini korumuştur. Şehir merkezinin kayalık ve dar bir alanda kalması, yerleşim ağırlığının daha çok kırsal bölgeye kaymasına neden olmuştur (Armağan, 2014: 2). Kayacık, Manisa İli'nin Gördes, Akhisar ve Balıkesir'in Sındırgı ilçeleriyle komşudur.

Kayacık ve çevresinde eski çağlarda Hitit, Frig, Lidya, Pers ve Romalıların egemenliğine rastlanmaktadır (Akyıldız, 1984: 111-114; Kınal, 1998: 84; Akurgal, 2000: 265-283). 1300'lü yılların başında Ege Denizi sahillerine ilerleyen Saruhan Bey 1313 yılında Manisa'yı ele geçirerek sınırlarını sahile kadar uzatmıştır. Manisa'dan başka bölgede bulunan diğer yerleşim yerleri, dolayısıyla da Kayacık ve çevresi de fethedilerek Türk hâkimiyetine girmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 74). Tahrir defterlerinden (TD. 165; TD. 115; TD. 398; TD. 544) Kayacığın,

Osmanlı Devleti'nde Saruhan Sancağındaki kazalardan biri olduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında köy olarak yer alan Kayacık, 1972 yılında kasaba kimliği elde ederek belediye haline getirilmiştir. Yakın bir döneme kadar belde olarak Belediye statüsünde iken, yerel yönetimler kanunu değişikliğiyle 2014'te bu özelliğini de kaybederek Manisa ilinin ilçesi olan Gördes'in bir mahallesi haline getirilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde kaza statüsünde olan Kayacığın, günümüzde bir köy veya mahalle haline dönüşmesinin nedenlerinin araştırılmasının yerleşim birimlerimizin küçülmesi veya yok olmasının önüne geçilmesi yolunda fayda sağlayacağı kanaatindeyiz.

Çalışmada Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde (COA.) 1531 tarihli 165, 1520'lerin sonuna tarihlene 398 (Emecen, 1989: 8) ve 1512 tarihli 49, ayrıca Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivinde (TKGM. KKA.) 1575 yılına ait 115 ile 544 ve 1570 tarihli 47 numara ile kayıtlı bulunan tahrir defterlerindeki verilerden yararlanılmıştır. 5 ve 21 numaralı Manisa Şerriye Sicilleri (MŞS.), yanında araştırma eserlere de müracaat edilmiştir.

Yaptığımız incelemelerde Kayacık ile ilgili bazı çalışmalar olmakla birlikte, konumuzu teşkil eden XVI. yüzyılı kapsayan bölgenin yerleşme ve nüfusuna ilişkin kapsamlı çalışmalar bulunmamaktadır.

Bu çalışmamız ile hem Osmanlı Devleti'nin, hem de Kayacık ve çevresinin, özellikle XVI. yüzyıldaki demografik yapısının yanında yerleşim birimlerinin tarihinin ortaya konulmasına da katkı sağlanacağı kanaatindeyiz. Çalışmada bazı kısaltmalar yapılmıştır. Bunlar: nd.: Nam-ı Diğer, M.:Mazul, Mh.: Muhassıl, MŞS.: Manisa Şerriye Sicili, bkz.: Bakınız, Sph.: Sipahi, Spz.: Sipahizade, Top.: Toplam.

2. NEFS-İ KAYACIK

Tarih boyunca insanların ortak savunma ihtiyacı çerçevesinde oluşturulmuş olan şehirler, ayrıca insanların ihtiyaç duyduğu maddeleri üretmesi, değiştirmesi, satması, satın alması ile meydana getirdiği ekonomik hayatın da vazgeçilmez unsur olduğu yerler haline gelmiştir. (Cansever, 2010: 17-20). Osmanlı şehirleri şekilsel olarak genellikle çarşı ve mahalleler yanında, merkez kısmında bir caminin bulunduğu yerler olmuştur (Kazıcı, 2003: 89, 90). Ortadaki büyük caminin çevresinde hanlar, kervansaraylar ve zanaatkârlar silsilesi görülür (Braudel, 1993: 447). “Konaklanan yer” manasında Türkçede yer bulan mahalleler (Kramers, 1998: 144), Osmanlı Devleti'nde bir mescit etrafında gelişme bulmuş ve isimlerini de aynı zamanda mescide ismini veren şahsın adından almıştır (Ayverdi, 1958: 3). Bununla birlikte hicri 918 (Miladi 1512/1513) tarihli kayda göre (TD.398: 187), Kayacık şehrinde bulunan

Sultan Muradın yaptırdığı caminin adı, ne yüzyılın ilk yarısında, ne de ikinci yarısında şehirde mahalle adı olarak görülmemektedir.

XVI. yüzyılda Kayacık kazasının merkezi konumunda bulunan Kayacık şehrinde, yüzyılın ilk yarısında mahalle bulunmamakta olup, defterde “Nefs-i Kayacık başlığı altında ele alınmaktadır (TD. 165: 473). Şehirde yüzyılın ikinci yarısında üç adet mahallenin oluştuğu görülür. Buda şehrin zaman içinde gelişim gösterdiğinin işareti olarak değerlendirilebilir.

3. KIRSAL BÖLGE

Osmanlı Devleti’nde kazalar, idari ve coğrafi açıdan içinde köy, mezra ve aşiret gruplarının bulunduğu bölgelere ayrılmakta, bunların sayıları da farklılık göstermektedir (Şahin, 2006: 307). Bu bölümde Kayacık kazasının kırsal bölgesinde nüfus, köy ve mezralara ait bilgiler tahrir defterleri ışığında ele alınmıştır.

3.1. Köyler

Osmanlı Taşra Teşkilatı içinde kazaların altında yerleşim birimi olarak gördüğümüz köylerin, XVI. yüzyılda Kayacık kazasındaki yapısı incelendiğinde bir takım hususlar göze çarpmaktadır. Köylerde bulunan hane sayıları 1531’de 2 ile 42 adet arasında değişmektedir. Mesela Çalıcı Atlu köyünde hane sayısı 2 adet iken, Kuyucak köyünün hane sayısı 42 adedi bulmaktadır. Bununla birlikte nüfusu bulunmayan hali köyler de kazada görülmektedir. 1575 yılında ise köy hane sayıları 1 ile 38 adet aralığında bulunmakta, yine hali köylere de rastlanmaktadır. Bu tarihte Kırhanlı köyünün 1, Kazıklı köyünün ise hane sayısı 38 adet olarak tespit edilmektedir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında kaza dâhilinde bazı köylerin adlarında küçük değişiklikler tespit edilmekle birlikte, yüzyılın ilk yarısında görülen ancak ikinci yarısında kaybolan bir köye rastlanmamaktadır. Bu da sel, çekirge felaketi, arazi verimsizliği gibi nedenlere bağlı olarak Kayacık kazası köylerinin tamamen terk edilmediğini, böylece de kaybolmadığına işaret etmektedir.

Kazada mevcut bazı köylerin isimlerinde yüzyılın ikinci yarısındaki değişikliklerin olduğu görülmektedir. Mesela Karhanlı köyü (TD. 165: 474) yüzyılın ikinci yarısında Kırhanlı 2 olarak görülmektedir (TD. 115: 198 a). 1531’de Yazı Kuyucağı köyü (TD.165:489), 1575’te Yazı Kuyucak(TD. 115: 204 a) olarak defterde mukayyedir. 1531’de Göçek Hisar (TD. 165: 474), 1575’te Gökçek Hisar köyü olmuştur

---

² Karhanlı köyü defterde yazılırken “Kaf” harfinden sonra “elif” harfi bulunurken, Kırhanlı’da ise bulunmamaktadır.

(TD.115: 193 b). Yine 1531’de Balıklağı köyü (TD.165: 498), 1575 yılında Balıklu olarak defterde mukayyedir (TD. 115: 206 b). Yüzyılın ilk ve ikinci yarısında Sarım (TD.165: 494) isminin, Serim (TD.115: 208 b), Akça Alan (TD. 165: 492) isminin, Akça Alanı (TD.115: 207 b), Yukarı ve Aşağı Gökköy olarak defterde kayıtlı (TD. 165: 481-482) olan köylerin de Yukarı ve Aşağı Gökçeköy olarak isimlerinin değiştiği tespit edilmektedir (TD.115: 195 a-b).

Defterlerdeki kayıtlara göre bazı köy isimlerinin birbirlerine çok benzer olduğu görülmektedir. Mesela her iki defterde de Kalanda ve Diğer Kalanda şeklinde köy kaydı mevcuttur (TD. 165: 484,486; TD. 115:197 a, 207 b). 1531 tarihli defterde Diğer Kalanda nam-ı diğer Örenlü şeklinde kaydın olması bunların iki farklı köy olduğuna işaret etmektedir.

1531’de Sarım ve Kuyucak köyleri deftere birlikte yazılırken, 1575’te Sarım adı Serim şeklinde ve Kuyucak’tan ayrı olarak yazılmıştır (TD.115: 208 b).

Tablo 1: TD. 165’e Göre Kırsal Bölge

SIRA	KÖY	NEFER	HANE	MÜCERRED	ÇİFT	NİM ÇİFT	BENNAK	MUAF	NÜFUS
1	ÇANAKLU	38	28	10	8	4	16	-	150
2-3	GÖÇEKHİS AR Maa YEĞEN OBASI	47	39	7	10	9	20	1 İmam	207
-	Mezra ÖRCEN	-	-	-	-	-	-	-	-
4-5	KIRLUCA ve KARHANLU	46	31	14	9	2	20	1 İmam	174
6	BOYALU	11	7	3	1	2	4	1 M. Sph.	43
7	ŞEYHLER	23	15	6	4	-	11	1 İmam 1 M. Sph.	91
8	KONURCAL U	25	20	5	4	5	11	-	105
9	İVAZ OBASI	Hali ez reaya						-	-
10	AKKÖY	11	5	2	4	-	1	3 Spz. 1 M. Sph.	47
11	GÜRCÜ	29	17	5	7	3	7	1 İmam 6 Spz.	125
12	GÜRGE	44	30	14	4	6	20	-	164
13	KALEMOĞL U	28	13	9	7	2	4	1 İmam 5 Spz.	104
14	HAYDAR nd.	30	21	8	8	-	13	1 İmam	118

Tahrir Defterleri İşığında XVI. Yüzyılda Kayacık Kazasında Yerleşme ve Nüfus

	HAMİDLER									
15	GÖKÇELER	32	24	7	5	6	13	1 İmam	132	
16	YUKARU GÖKKÖY	28	17	9	5	4	8	1 İmam 1 Pir	104	
17	AŞAĞA GÖKKÖY	45	25	18	6	4	15	1 İmam 1 Mh.	153	
18	ÜÇPİNAR	15	8	6	3	-	5	1 İmam	51	
-	Cemaat-i Yörükân-ı Hassa-i Zaim	79	71	8	-	-	71	-	363	
19	DİĞER KALANDA nd. ÖRENLÜ	13	11	2	4	1	6	-	57	
20	KIRHANLU	3	3	-	-	-	3	-	15	
21	DERE	34	25	9	5	1	19	-	134	
22	KALANDA	32	23	7	2	12	9	2 Spz.	132	
23	KAZIKLU	52	32	19	15	7	10	1 İmam	184	
24	KIZILLAR	77	51	25	4	19	28	1 İmam	285	
25	BOZHİSAR	36	26	7	6	3	17	2 M. Sph. 1 Spz.	152	
26	YAZI KUYUCAĞI	39	21	18	12	2	7	-	123	
27	KARA YUNUSLU	54	37	16	11	3	23	1 İmam	206	
28	BEY OBASI	16	15	1	5	2	8	-	76	
29	ÇAM	Haricden ekilir altı çiftlik yer							-	-
30	NİSF DERMEŞAR	Hali ez reaya							-	-
31	ÇATAL KAYA (maa Çiftlik-i Kadı)	18	12	6	-	3	9	-	66	
32- 33	ÇAM ve KALIN HARMAN	27	18	8	4	5	9	1 Spz.	103	
34	AKÇA ALANI	50	24	12	5	8	11	1 İmam 1 M. Sph. 12 Spz.	202	
35	KARA YAKUBLU	21	15	5	4	4	7	1 İmam	85	
36- 37	SARIM ve KUYUCAK	38	30	6	11	4	15	2 Spz.	166	
38	NİSF DERMEŞAR	4	-	-	-	-	-	4 Spz.	20	
39	KUYUCAK	68	42	25	10	14	18	1 Malul	240	
40	KARAAĞAÇ nd. EMELCİK	37	26	9	2	-	24	1 İmam 1 Mh.	149	
41	KILCANLU	26	21	3	5	1	15	1 Malul 1 Pir	118	
42	ÇALICA ATLU	2	2	-	-	-	2	-	10	
43	KOZLUCA	33	17	15	5	4	8	1 İmam	105	
44	BALIKLAĞU	Hali ez reaya							-	-
Top.	44	1211	822	324	195	140	487	65		

Kırsal Bölge Toplam Nüfusu	4759	4759
----------------------------	------	------

Tablo 2: TD. 115'e Göre Kırsal Bölge

SIRA	KÖY	NEFER	HANE	MÜCERRED	ÇİFT	NİM ÇİFT	BENNAK	MUAF	NÜFUS
1	ÇANAKLU	32	17	15	1	9	7	-	100
2	GÖKÇEK HİSAR	52	24	22	1	11	12	6 Spz.	172
3	YEĞEN OBASI	42	22	18	2	10	10	1 İmam 1 Pir	138
4	HAYDAR nd. HAMİDLER	39	23	14	-	11	12	1 Hatib 1 Pir	139
5	GÖKÇELER	42	22	19	2	8	12	1 İmam	134
6	YUKARU GÖKÇEKÖY	41	25	15	1	3	21	1 Mh.	145
7	AŞAĞA GÖKÇEKÖY	42	18	24	3	4	11	-	114
8	ÜÇ PINAR	24	11	12	-	8	3	1 Pir	72
	Cemaati Yörükkan- ı Kayacık (Tabi-i Kayacık)	124	62	60	-	-	62	1 Pir 1E. Berat	380
9	DİĞER KALANDA	36	17	16	1	2	14	2E. Berat	116
10	KUYUCAK	42	22	15	3	7	12	5 Spz.	150
11- 12	KIRLUCA ve KARHANLU	18	11	7	1	4	6	-	62
13	KIZILLAR	69	37	29	1	9	27	1 İmam 2 Mh.	229
14	GÜRCÜ	20	10	9	-	6	4	1 Spz.	64
15	KILCANLU	24	9	10	-	4	5	4 Spz. 1 M. Sph.	80
16	KARAAĞAÇ nd. EMELCİK	39	19	17	3	7	9	1 İmam 2 Spz.	127
17	KAZIKLU	64	38	25	3	10	25	1 Pir	220
18	GÜRGE	36	19	15	2	4	13	1 İmam 1 Kötürüm	120
19	KALEMOĞLU	56	23	31	4	7	12	1 İmam 1 Spz.	156
20	ŞEYHLER	32	16	12	2	6	8	1 İmam 1 Pir 2 Spz.	112
21	DERE	24	10	13	1	2	7	1 İmam	68
22	BEY OBASI	9	6	3	2	1	3	-	33
23	NİSF DERMEŞAR	Hali						-	-
24	ÇAM	Haricden ekilir altı çiftlik yer						-	-
25	AKKÖY	23	11	10	-	4	7	2 Spz.	75
26	KOZLUCA	47	23	24	3	11	9	-	139
27	KARA	70	27	40	3	11	13	3 Spz.	190

	YUNUSLU									
28	YAZI KUYUCAK	26	15	11	2	4	9	-	86	
29	KONURCALU	33	16	16	1	6	9	1 Spz.	101	
30	İVAZ OBASI	Hali ez reaya							-	-
31	KIRHANLU	1	1	-	-	-	1	-	5	
32	BOZHİSAR	33	17	14	1	8	8	1 Pir 1 Spz.	109	
33	ÇALICA ATLU nd. RAHMANLAR	24	4	2	-	1	3	17 Spz. 1 M. Sph.	112	
34	KARA YAKUBLU	26	15	11	-	3	12	-	86	
35	BALIKLU	-	-	-	-	-	-	-	-	
36- 37	ÇAM ve KALIN HARMAN	27	11	13	3	-	8	3 Spz.	83	
38	AKÇA ALAN	59	28	20	5	9	14	9 Spz. 2 M. Sph.	215	
39	KALANDA	36	19	12	1	12	6	5 Spz.	132	
40	ÇATAL KAYA Maa Çiftlik-i Kadı	18	10	8	1	2	7	-	58	
41	BOYALU	3	3	-	-	2	1	-	15	
42	SERİM	15	9	6	-	4	5	-	51	
43	KUYUCAK	12	8	3	2	3	3	1 İmam	48	
44	NİSF DERMEŞAR	-	-	-	-	-	-	-	-	
Top.	44	1360	678	591	55	213	410	91		
Kırsal Bölge Nüfusu	Toplam	4436							4436	

3. 2. Hali (Boşalmış) Köyler

XVI. yüzyılda Kayacık kazasında sayıları fazla olmasa da hali köylere rastlanmaktadır. Yüzyılın ilk ve ikinci yarısında Çam, İvaz Obası, Balıklağı (Balıklı), Nısf Dermeşar köylerinin tahrir defterlerinde hali olduğu görülmektedir. Bunlardan Çam köyü defterlerde “Haricden ekilir”, diğerleri ise “Hali” veya “Hali ez reaya” olarak kaydedilmiştir. Nüfus varlığı açısından bu kavramlar arasında fark bulunmamaktadır. Toprağın haricden ekilmesi, timar sahibi üzerine yazılmamış çiftçilerin gelip işledikleri yerleri ifade etmektedir (İnalçık, 1987: XXV). Dolayısıyla adı geçen köylerde her ne kadar nüfus kaydı bulunmasa da bu kavramlardan, adı geçen köylerde özellikle zirai olarak ekonomik faaliyetlerin ve bu faaliyeti yürütenlerin olduğu anlaşılmaktadır.

Defterlerde hali olarak görülen köylerin kuruldukları dönemde belli bir nüfus barındırdıkları halde, zamanla köylerin nüfusunu kaybedip “Hali” duruma gelmesinde, iklimsel olumsuzlar (Çerçi, 2000: 175), çekirge istilası (Emecen, 1989: 243, 244), salgın hastalık, deprem,

toplumsal çatışma gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir (Doğan, 2007: 142; Emecen, 1989: 121; Faroqhi, 1977: 289-302).³Kayacık kazası bölgesinde de XVI. yüzyılda meydana gelen nüfus hareketliliklerinde bu sebeplerin etkisi olduğu düşünülebilir.

3. 3. Mezra'alar

Köyün altında, daimi veya geçici en küçük birim olan mezra'a, ekilmiş ve tarım yapılan arazi anlamına gelmektedir (Yazıcı ve Koca, 2007: 204). Buralarda genellikle nüfus bulunmayıp, yakın bir köyün ekinliği (ziraat edip işlediği yer) gibi işlevi bulunmaktadır. Bununla birlikte mezra'alar, genellikle hali toprak olmaları nedeniyle, tahrir sırasında "Haric ez defter" kalmıştır. Buralarda daha sonra ziraat yapılırsa "Haric Eminleri" hazine adına vergisini toplamıştır (İnalçık, 1987: XXIX).

XVI. yüzyılda Kayacık kazasında sayıları fazla olmamakla birlikte mezra'a ve çiftliklere de rastlanmaktadır. 1531 ve 1575 tarihlerinde Kayacık kazasında "Kadı" adında bir çiftliğin bulunduğu da defterlerden tespit edilmektedir(TD. 165: 491; TD. 115: 208 a).

Örcen adındaki mezra'a beş çiftlik yer olup yarısı bağ haline getirilmiştir. Timar sistemi içinde bu mezra'a gelir kaynağı olarak görülmektedir (TD. 165: 475). Mufassal tahrir defterinde Kayacık kazasında başka mezra'a görülmemekle birlikte vakıf tahrir defterlerinde de mezra'alar tespit edilmektedir. Bunlardan biri Seyfi Baba köyünde "Kilisecik" adıyla bilinen bir kilisenin vakfı olup, padişah beratıyla Ramazan adında birinin tasarrufuna yevmi bir akçe karşılığında bırakılmıştır (TD. 398: 186). Mezra 1575 yılında Menteşe evladından Şahkulu Mahmud Dede mutasarrıflığında görülmektedir (TD. 544: 79 a).

Bir diğer vakıf mezra Dere köyünde "Şeyh İnebegi mezra'ası" adıyla defterde kayıtlıdır. Şeyh İnebegi neslinden evlatları hisseler şeklinde mezraya mutasarrıflardır. Bunlar Derviş Âşık oğlu Şahkulu yanında, Hüseyin ve Hasan bir hissesine, Maşuk Derviş de bir hissesine ortaktır (TD. 398: 187). 1575 yılında da varlığını tespit ettiğimiz mezraya Şeyh İnebegi evlatlarının hisse alarak mutasarrıflıklarını sürdürdüğü görülmektedir (TD. 544: 78 b).

Kızılılık mezra'ası bir diğer vakıf mezra'adır. Bu mezra'a gelirinden Kayacık subaşısına mukataa şeklinde yıllık kırk akçe gelir ayrıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ayrıca defterde 6 kişinin

³ Bu konuda ayrıca bkz. Şahin, C. ve Sipahioğlu, Ş. (2003). Doğal Afetler ve Türkiye, 2. Baskı, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Yiğit, İ. (2018). XVI-XX. Yüzyıllarda Anadolu'da Kaybolan Yerleşmeler: Manisa-Konya Örneği (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

mutasarrıflığını yürüttüğü 3 kişinin de burada raiyyet olduğu tespit edilmektedir (TD. 398: 188). Mezra'a 1575'te de 5 mutasarrıf ve 4 reaya ile varlığını devam ettirmektedir (TD. 544: 79 a).

Bunların yanında Haydar köyü yakınında "Şuayb Çiftliği" adıyla bilinen bir çiftliğe, Kayacık nefsindeki Sultan Murad Camii'nin hatiplik görevi karşılığında bir akçe cihetle mutasarrıflık verildiği tespit edilmektedir (TD. 398: 187).1575 yılında da "Şuayb Çiftliği" yanında ilave olarak "Rüstem Çiftliği" adıyla bilinen vakıf mezra'aya defter kayıtlarında rastlanmaktadır (TD. 544: 78 b).

4. NÜFUS

4. 1. Şehir Nüfusu

Osmanlı Devleti dönemi nüfus hesaplamalarıyla ilgili olarak farklı görüşler bulunmakla birlikte, (Barkan, 1953: 12; Koç, 2013: 186-187; Elibol 2007: 141), çalışmamızda yaygın olarak kullanılan hane adedinin 5 ile çarpılması yoluna gidilmiştir. Bunun yanında nüfus hesaplamalarında mücerredlerin haneye dâhil olması gerektiği şeklinde beyanlar bulunmakla birlikte (Öz, 1999: 58), birçok tarihçi tarafından mücerredler hane dışında kabul edilerek ayrıca ele alınıp, haneden elde edilen rakama ilave edilmiştir (Bostan, 2002: 158-159; Doğru, 1997: 33; Emecen, 1989: 55; Gökçe, 2000: 89; Göyünç,1991: 86-87, Miroğlu 1990: 137, Ünal, 1999: 71). Çalışmamızdaki nüfus hesaplamalarında da mücerredler hane dışında ele alınmıştır.

1531 tarihli defterde "Nefsi Kayacık" başlığı altında ele alınan şehirde 57 hane, 2 mücerred ve 2 adet muaftan mürekkep olan takribi 297 kişilik nüfus bulunmaktadır. Bu tarihte şehir nüfusu, kaza toplam nüfusu içinde %5,77'lik bir orana sahiptir.

Tablo 3: TD. 165' e Göre 1531'de Kayacık Şehri

MAHALLE	NEFER	HANE	MÜCERRED	MUAF		NÜFUS	% NÜFUS PAYI (KAZA)
NEFS-İ KAYACIK	61	57	2	2	1 İmam-Hatib 1 Müezzin	297	5,77

Kayacık şehirde 1575'te hane sayısı 76 adet olarak görülürken, mücerred sayısının 85'e ve muaf sayısının da 17'ye yükseldiği tespit edilmektedir (TD. 115: 182 a-b). Buna göre 1575'te Kayacık şehirde

yaklaşık olarak 550 kişi yaşamakta ve yüzyılın ikinci yarısında yaklaşık 253 kişilik nüfus artışı bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu da şehirde %85,18'lik nüfus artışının olduğuna işaret etmektedir. Bu artış yüzde olarak fazla görülse de, bir şehrin nüfusunda 44 yıllık zaman diliminde 253 kişilik yükselmenin büyük önem arz ettiğini söylemek zordur. 1575'te şehir nüfusunun kaza genel nüfusu içindeki payı yaklaşık olarak %10,57 oranına sahiptir.

1575 yılında şehirde görülen mahallelerin isimleri Bala, Orta ve Yenice'dir. Bunlardan Bala Mahallesi barındırdığı yaklaşık 290 kişi ile şehrin en büyük mahallesini oluşturmaktadır (%52,72). Bunu 168 kişi ile Orta Mahalle izlemekte (%30,54) ve son sırada da 92 kişilik nüfusuyla Yenice Mahallesi yer almaktadır (%16,72) (Bkz.Tablo 4).

Tablo 4: TD. 115' e Göre 1575'te Kayacık Şehri

MAHALLE	NEFER	HANE	MÜCERRED	MUAF		NÜFUS	% (Şehirde)	% (Kazada)
BALA	90	43	40	7	1 Hatib 5 Sipahizade 1 M. Sipahi	290	52,72	5,57
ORTA	60	17	33	10	9 Sipahizade 1 M. Sipahi	168	30,54	3,23
YENİCE	28	16	12	-	-	92	16,72	1,76
TOPLAM	178	76	85	17	-	550	100	10,57

Tablo 5: XVI. Yüzyılda Bazı Şehirlere Ait Nüfus Rakamları

SIRA	ŞEHİR	YIL	NÜFUS	SIRA	YIL	NÜFUS
1	DEMİRCİ	1531	3497	1	1575	3853
2	KULA	1530	2029	3	1571	2730
3	SİMAV	1512	1532	2	1570	3010
4	GÖRDÜS	1531	979	5	1575	1066
5	GÜZELHİSAR	1531	614	7	1575	518
6	KIRKAĞAÇ	1530	578	4	1573	1122
7	ADALA	1531	356	8	1575	231
8	KAYACIK	1531	297	6	1575	550
9	GÖRDÜK	1531	190	9	1575	82

XVI. yüzyılın birinci yarısında bazı şehirlere ait nüfus rakamları şu şekilde sıralanabilir: Gördük 190 (COA. TD. 165:518-519), Kayacık 297 (COA. TD. 165: 473), Adala 356 (COA. TD. 165: 287), Kırkağaç 578 (Günay, 2001: 44), Güzelhisar 614 (COA. TD. 165: 182- 183),

Gördüs 979 (Adamaz, 2016: 422), Simav 1532 (COA. TD.49: 453- 456), Kula 2029 (Gökçe, 2001: 29), Demirci 3497 (Adamaz, 2012: 47).

XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise sıralamanın şu şekilde olduğu görülür: Gördük 82 (TK. KKA. TD.115: 192 a), Adala 231(TK. KKA. TD. 115: 326 a), Güzelhisar 518 (TK. KKA. TD. 115: 135 a - 136 a) Kayacık 550 (TK. KKA. TD. 115: 182 a-b), Gördüs 1066 (Adamaz, 2016: 422), Kırkağaç 1122 (Günay, 2001: 44), Kula 2730 (Gökçe, 2001: 32), Simav 3010 (TK. KKA. TD.47: 224 a- 226 b), Demirci 3853 (Adamaz,2012: 48).

Kayacık şehri, etrafındaki bazı şehirlerle kıyaslandığında XVI. yüzyılın ilk yarısında son sıralarda, ikinci yarısında ise orta sıralarda bulunduğu görülür. Buna göre Kayacık şehri yüzyılın ilk yarısında yakın çevresinde bulunan şehirlere oranla, nüfus bakımından oldukça geri sıralarda yer almakla birlikte, yüzyılın ikinci yarısında yüzdelik bazda küçük bir miktarda da olsa yükselme göstererek bazı şehirlerin önüne geçmiştir. Ancak 1575'te dahi yaklaşık nüfusunun 550 civarında olması Kayacık şehrinin yine de küçük bir kasaba görünümünde olduğunu göstermektedir. Bunda bulunduğu coğrafi bölgenin dağlık ve kayalık olması, yaygın olarak kullanılan yol güzergâhlarından uzak olması, yöreye has kumaş, tarımsal ürün gibi önemli bir meta bulunmaması gibi sebeplerin etkili olduğu düşünülebilir. Ayrıca yüzyılın ikinci yarısında Kayacık şehrinin önüne geçtiği şehirlerde göç olduğu verilerden anlaşılmaktadır (Bkz. Tablo 5).

4. 2. Kırsal Bölge Nüfusu

Mufassal tahrir defterlerine göre (TD. 165, TD. 115), XVI. yüzyılda Kayacık kazasının kırsal bölgesinde 1531 yılında 44 adet köy mevcuttur. Bu köylerde toplamda 822 hane, 65 muaf ve 324 adet mücerred bulunmaktadır. Ancak vakıflar bünyesindeki 18 muaf ile birlikte muaf sayısı 83 adede çıkmaktadır. Buna göre 1531 yılında Kayacık kazası kırsalında yaklaşık 4849 kişilik nüfus bulunmaktadır. Ayrıca vakıf tahrir defterlerinde (TD. 398, TD.544) "Seyfi Baba" adında bir köy daha tespit edilmektedir. Seyfi Baba ile birlikte kazadaki köy sayısı da toplamda 45 adedi bulmaktadır.

1575 yılında kazadaki köy sayısı da vakıf tahrir defterinde görülen Seyfi Baba köyü ile birlikte 45 adet olarak tespit edilmektedir. Bu tarihte kazadaki hane sayısı 144 adet azalarak 678'e gerilemiş, muaf sayısı 51 adet yükselerek 134'e⁴ ve mücerred sayısı da 267 adet artışla 591'e yükselmiştir. Buna göre 1575'te Kayacık kazası kırsalında yaklaşık olarak 4651 kişi yaşamakta olup, Tablo 6'da da görüleceği üzere yüzyılın

---

⁴ 134 adet muafın 43 adedi vakıflar bünyesindeki.

ikinci yarısında 198 adetlik bir azalma söz konudur ki bu da nüfusun kırsal bölgede yaklaşık %4,08'lik bir oranda gerilediğini göstermektedir.

1531 yılında kırsal bölge nüfusu kaza genel nüfusu içinde %94,22'lik bir paya sahip iken, bu rakam 1575'te 89,42'ye gerilemiştir.

Tablo 6: XVI. Yüzyılda Kayacık Kazası Kırsalında Nüfus

YIL	KÖY	NEFER	HANE	MUAF	MÜCERRED	NÜFUS	KAZA NÜFUS PAYI (%)	ARTIŞ
1531	44	1211	822	83	324	4849	94,22	- 198
1575	44	1360	678	134	591	4651	89,42	(- %4,08)

4. 3. Kaza Toplam Nüfusu

XVI. yüzyılın ilk yarısında Kayacık kazasında toplamda yaklaşık olarak 5146 kişi yaşarken, 1575 yılında bu sayı %1,06'lık artışla 5201'e yükselmiştir.

Kaza genel nüfusu içinde şehir nüfusu 1531 yılında %5,77'lik bir paya sahip iken, bu rakam 1575'te %10,57'e yükselmiştir. Artış oranı %85,18'dir.

Kırsal bölge nüfusu ise 1531 yılında yaklaşık olarak 4849 kişi iken, 1575'te 4651 olarak gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo: 1 ve 2). Buna göre 1531 yılında kırsal bölgenin kaza toplam nüfusu içindeki payı %94,22 iken, bu rakam 1575'te 89,42'ye gerilemiştir ki bu %4,08 oranına tekabül etmektedir.

Burada dikkat çeken bir nokta, şehirdeki nüfus artışının aksine, kırsal bölgede nüfusun gerileme göstermesidir. Şehir merkezinde az da olsa bir nüfus artışı bulunurken, kırsal bölgede nüfusun gerilemesi kırsal bölgeden şehre göç hareketi olabileceğini akla getirmekle birlikte, rakamsal olarak şehirde 253 kişilik artış olmasına karşılık, kırsal bölgede 198 kişilik azalma bulunması, şehirdeki nüfus artışının sadece kırsal bölgeden şehre göç ile açıklanamayacağını göstermektedir. Kırsal bölgedeki nüfus azalması şehre göç ile ilgili olabileceği gibi, salgın hastalık, deprem gibi felaketlerde meydana gelen ölümler, ya da kaza dışına göç hareketiyle de izah edilebilir. Nitekim kırsal bölge yerleşim birimlerinde 1531-1575 periyodundaki 44 yıllık zaman diliminde dikkat çeken bir kaybolma bulunmamaktadır. Bununla birlikte kaza genel nüfusu 55 kişi ile %1,06 gibi küçük bir oranda artmıştır. Ancak bu artış şehir nüfusunun yükselmesinden kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar kaza kırsal bölge nüfusunun gerilemesi XVI. yüzyıl içinde oldukça küçük görünse de ilerleyen dönemde bu küçülme artarak devam edecek ve Kayacık kaza statüsünü kaybederek, günümüzde Gördes ilçesinin bir köyü haline gelecektir. Dolayısıyla Kayacık kazasının nüfus bakımından küçülme eğiliminin XVI. yüzyılın ikinci yarısında başladığı düşünülebilir.

Tablo 7: XVI. Yüzyılda Kayacık Kazası Genel Nüfusu

BÖLGE	1531	1575	FARK	ARTIŞ ORANI (%)
ŞEHİR	297	550	(+) 253	(+) 85,18
KIRSAL	4849	4651	(-) 198	(-) 4,08
TOPLAM	5146	5201	(+) 55	(+) 1,06

Yapmış olduğumuz nüfus hesaplamalarına askeri zümre içinde yer alan kimseler ve köleler gibi bazı kesimler dâhil edilmemiş olduğundan, nüfusun biraz daha fazla olabileceği akla gelebilir. Bununla birlikte bu tür kimselerin geçici nüfusu oluşturması, kazanın genel nüfusu içinde de çok az bir yer tutması hasebiyle nüfus yapısını fazla etkilemedikleri düşünülebilir (Emecen, 1989: 54).

Tahrir defterlerinde gerek Kayacık şehri, gerekse kazanın kırsal bölgesinde gayrimüslim nüfus bulunduğuna dair bir kayıt mevcut değildir. Buna göre XVI. yüzyılda kazada gayrimüslim nüfus bulunmadığı söylenebilir. Bununla birlikte Kayacık bölgesine sonraki dönemlerde gayrimüslim nüfusun yerleştiği görülmektedir (Armağan, 2014: 89, 90).

5. TOPLUMSAL YAPI

Osmanlı Taşra Teşkilatında kazanın başında amir olan “Kadı”nın Kayacık kazasında da bulunduğu tespit edilmektedir (TD. 544: 78 b). Kadıların; naib, müteveli, imam, gibi kimselerin tayini, noterlik, miras, evlilik akdi tanzimi, narh tespiti, teftiş gibi görevleri bulunmaktaydı (Ortaylı, 1986: 97).⁵ Kadılar görevlerini kendine bağlı yardımcılarını vasıtasıyla yürütmüştür. Kadıların işlerinde kendilerine yardımcı olan naibleri bulunurdu (İnalçık, 2007: 122). Bunun yanında toplumsal

⁵ Kadı ve yardımcılarını için ayrıca bkz; İlber Ortaylı (1994). Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlıda Kadı, İstanbul: Turhan Kitabevi Yayını, Ahmet Mumcu (1985).Tarih İçinde Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet), (2. Baskı), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s.132, Yücel Özkaya (1985). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, s. 23, Erol Özbilgen (1985).Osmanlı Hukuku'nun Yapısı, İstanbul: Güryay Matbaacılık, s. 30, Halime Doğru(1992). XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, İstanbul: Afa Yayınları, s. 88.

düzeninin sağlanmasında görevli olan subaşılar, bunların altında asesler, huzur ve güven ortamının sağlanmasında kadılara yardımcı olmuşlardır (Yediyıldız, 1985: 91). Tahrir defterlerinde Kadı'nın yardımcılarında biri olan Subaşının da Kayacık kazasında varlığı tespit edilmektedir. Bazı vakıflardan Kayacık'ta bulunan Subaşıya yıllık olarak belli miktarda vergi verildiği görülmektedir (TD. 398: 188, TD. 544: 79 a). Kadı'ların Saruhan Sancağında, noterlik görevi yanında (MŞS, 5: 264), avarız vergilerinin düzenli olarak toplanmasıyla ilgili emirler aldıklarına dair kayıtlar (MŞS, 21: 294) defterlerden tespit edilmektedir.

Kayacık şehrinde bir Pazar olduğu İhtisab ve Bacı Bazar Resminden anlaşılmaktadır (TD. 165: 473, TD. 115: 192 a). Osmanlı Devleti'ndeki pazarlarda bozuk mal satma, fazla ücret isteme gibi durumların takipçisi olarak görülen muhtesib, Kadı'nın denetimi altında başka bir görevli olarak Kayacık'ta karşımıza çıkmaktadır (Ergenç, 2006: 150-152).

İmam, müezzin, hatip gibi din görevlileri kazada ayrı bir grubu oluşturmaktadır. İmamların atamaları padişah beratı ile yapılmakta olup, bunlar Kadı'nın mahalledeki temsilcisi ve mahallenin yöneticisidirler (Ortaylı, 2010: 42,43).

Nüfus yapısı incelendiğinde XVI. yüzyılın ilk ve ikinci yarısında Kayacık şehrinde a'ma, kötürüm, divane, pir gibi çalışmaya engel durumu olanlar bulunmamaktadır. Kırsal bölgede ise 1531'de 2 pir, 1575 yılında ise 7 pir, 1 kötürüm bulunduğu tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Bunların haricinde çalışmaya engel durumu olan muaf zümre defter kayıtlarında mukayyed değildir. Bu durum bize kazada yaşayan nüfusun sağlıklı yapısı yanında, genç olduğuna da işaret etmektedir.

Aşağıdaki Tablo 8'de de görüleceği üzere 1575 yılında Kayacık kazasının muaf sayısında 41 adet ile %61,19 oranında artış göze çarpmaktadır. Bu artışta sipahizadeler önemli bir yer tutmaktadır. Sipahizadeler kendilerine timar tahsis edilmemiş sipahi oğulları olup, yedi yıl sancak beyi ve subaşılardan yanında hizmet edip, onlarla birlikte seferlere katıldıktan sonra timara hak kazanmaktaydılar. Bunların izinsiz yaşadıkları yerleri değiştirmeleri de yasaklanmıştır (Doğru, 1992: 102,103).

Osmanlı Devleti bazı kimseleri yürütmüş oldukları görevlere ve çeşitli engel durumlarına göre vergilerden muaf tutmuştur. İmam, müezzin, hatip gibi din görevlileri, timar sistemi içinde vergi toplamak görevi bulunan muhassıllar, sipahizadeler yanında malul ve mazul sipahiler, vakıflarda hizmet edenler ile çalışamayacak kadar yaşlı olanlar, a'ma, kötürüm, divane gibi durumlarından dolayı iş göremez durumda

olanlar vergiden muaf kabul edilmiş ve bu durumları tahrir defterlerinde belirtilmiştir.

Bunların yanında vakıf tahrir defterlerinden tespit ettiğimiz vakıflar içinde kayıtlı kimselere de muafiyet verildiği anlaşılmaktadır (TD. 398, TD. 544). XVI. yüzyılda Kayacık kazasında mutasarrıflık, mütevellilik, hatiplik, zaviyedarlık ve vakıf reyalığı şeklinde karşımıza çıkan muafklar da bulunmaktadır.

1530 tarihli defterde bunların sayısı 18 adet iken, 1575 yılına ait defterde, bu sayı 43 adet olarak tespit edilmektedir. Bunları mufassal tahrir defterlerinden tespit ettiğimiz muafklara ilave ettiğimizde yüzyılın ilk yarısında muaf sayısının yaklaşık olarak 85, 1575 yılında ise 151 olduğu görülmektedir.

Tablo 8: XVI. Yüzyılda Kayacık Kazasında Muafklar

YIL	İMAM	MÜEZZİN	HATİB	M. SİPAHİ	MALUL	SİPAHİZADE	MUHASSİL	EHLİBERAT	PIR	KÖTÜRÜM	TOPLAM	TOPLAM VAKIFLAR İLE BİRLİKTE
1531	17	1	1	6	2	36	2	-	2	-	67	85
1575	9	-	2	6	-	77	3	3	7	1	108	151

Tarım ve hayvancılığın gelişme gösterdiği bölgede, sanayinin zayıf kaldığı anlaşılmaktadır. Mesela sabunhane, yağhane gibi sınaî tesis varlığına tahrir defterlerinde rastlanmamaktadır. Bununla birlikte bölgede yetiştirilen üzümlerin işlenmesi, özellikle şıra ve pekmez üretiminde kullanıldığı düşünülebilecek olan bir meyhane varlığı görülmektedir (TD. 165: 473, TD. 115: 192 a). Bunun yanında tahrir defterlerinden tespit edildiği üzere kazada çok sayıda asiyab bulunması, bölgedeki üretilen buğday, mısır gibi ürünlerin buralarda, yani kaza içinde un haline getirildiğini göstermektedir. Değirmenleri çalıştırmak içinde su gücünden yararlanılmaktadır.

XVI. yüzyılda Kayacık kazasında başta buğday, arpa gibi hububat, nohut, bakla, mercimek gibi baklagiller, üzüm, armut, kiraz, ceviz, içde gibi meyveler yetiştirilmektedir. Bunlara ilave olarak sanayi ürünleri içinde sayılan pamuk ve boyacılıkta kullanılan bitkilerin yetiştirildiği tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Ayrıca ağnam resmi

yanında yaylak ve kışlak vergileri de bölgede hayvancılık faaliyetlerinin olduğunu göstermekte, kovan vergisi de bölgede arıcılık faaliyetlerine işaret etmektedir. Dolayısıyla Kayacık kazası nüfusu içinde çiftçilerin yoğun bir yer tuttuğunu, hayvan yetiştirenlerin, bal üretimi yapan arıcıların da olduğu tespit edilmektedir.

Timar sistemi içinde şahıs başına alınan vergilerden hareketle toprak ile uğraşan bazı kimseler hakkında da bilgi sahibi olabilmekteyiz. Bu vergilerden biri olan “Çift Vergisi” Timar Sisteminde “Çift (Çiftlik)” olarak ifade edilen araziye elinde tutanların ödediği vergi olup, bunun yarısını tasarruf edenler “Nimçift” vergisini ödemiştir (İnalçık, 1996: 36,37). Nimçift’ten az toprak işleyen evli raiyyet “Bennak” (İnalçık, 1996: 44,45), evli olmayan, ancak kazanç elde edebilecek yaşa gelmiş olanlar ise “Mücerred” vergisi öderdi (Emecen, 1989: 229).

Tahrir defterlerine göre Kayacık kazasında 1531’de 195 Çift, 140 Nimçift, 487 Bennakve 324 adet Mücerred bulunmaktadır. 1575 yılında ise 55 Çift, 213 Nimçift, 410 Bennak ve 591 adet Mücerred mükellefi defterden tespit edilmektedir. Buna göre Çift mükellefinin sayısının ciddi oranda düştüğü ve 55 adede gerilediği görülür. Başka bir ifadeyle yaklaşık olarak üçte iki oranında azalmıştır. Bennak sayısı da 410’a gerilemiş olsa da Çift mükelleflerindeki kadar azalma söz konusu değildir. Bununla birlikte Nimçift sayısında %52,14 oranında ciddi bir artış olduğu görülür. Bu durum da bize çiftlik arazilerinin bölünerek Nimçift haline getirildiğini düşündürmektedir. Mücerred sayısındaki %82,40’lık bir artış da gözden kaçmamaktadır.

Tablo 9: XVI. Yüzyılda Kayacık Kazasında Bazı Vergi Mükellefi Sayıları

YIL	ÇİFT	NİMÇİFT	BENNAK	MÜCERRED
1531	195	140	487	324
1575	55	213	410	591

Kayacık kazasının XVI. yüzyılda fakir olduğu söylenebilir. Nitekim vakıf tahrir defterlerine göre kazada sadece 1 adet cami, 1 adet mescit ve üç adet de zaviye görülmektedir. Cami, Kayacık nefsinde (TD. 398: 187; TD. 544: 78 b), mescit Şeyhler köyünde (TD. 398: 186), zaviyeler ise Seyfi Baba (TD. 398: 187; TD. 544: 79 a), Dere (TD.544: 78 b-79 a) köyleri ve kayacık nefsinde (TD. 544: 79 a) bulunmaktadır.

XVI. yüzyılda da kazada mimari eserlerin azlığı Evliya Çelebi tarafından da ifade edilmiştir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Kayacık şehrinde bir cami, 2 mescit yanında sadece kışları işleyen bir hamamın bulunduğunu, bunların haricinde han, mektep, medrese, imaret, çarşı ve pazar bulunmadığını ifade etmektedir (Çelebi, 2011: 64).

XVI. yüzyılın yapısı düşünüldüğünde hacca gitmek oldukça maliyetli ve zaman alan bir durumdur.⁶ Dolayısıyla hacı olanların sayısı, bölgenin ekonomik yapısı hakkında bize fikir verebilmektedir. Nüfus sayısına paralel olarak kazanın kırsal bölgesinde hacı sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Hatta 1531 yılında şehirde dört adet hacı bulunurken yüzyılın ikinci yarısında bu sayı sıfırlanmış olup, hacı olana rastlanmamaktadır. Kazanın kırsal bölgesindeki hacı sayısı da yüzyılın ikinci yarısında %60 oranında artarak 10 adetten 16 adede yükselmiştir. Kaza toplamında ise hacı sayısı 2 adetlik artışla %14,28 oranında gerçekleşmiştir.

Babası hacı olanların sayısı yüzyılın her iki yarısında da birbirine yakın bir orana sahiptir. Bunun yanında dikkat çeken bir nokta ise özellikle 1531 yılında ismi Hacı olanların sayısının 29 adet ile yüksek bir orana sahip olmasıdır. Yüzyılın ikinci yarısında ise bu sayı yaklaşık olarak 1/3 oranında azalarak 9 adede gerilemiştir.

Şehir nüfusu içinde hacı olanların oranı 1531 yılında %1,34 oranına sahip iken 1575 yılında bu rakam “0” olarak gerçekleşmiştir yani hacı yoktur. 1531’de kırsal bölge nüfusunun %0,21’i, 1575’te ise %0,36’sının hacı olduğu görülür. Kazanın toplam nüfusu içinde 1531 yılında toplam hacı sayısı da nüfusun %0,27’sine tekabül ederken, 1575’te bu rakam %0,32’dir. Buna göre kaza genel nüfusu içinde hacı olanların oranı oldukça düşüktür. Dolayısıyla bu durum bize kazada ekonomik yönü güçlü olan insan sayısının oldukça az olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 10: XVI. Yüzyılda Hacılar ve İsmi Hacı Olanlar

BÖLGE	HACI SAYISI		DEĞİŞİM(%)	BABASI HACI OLAN		İSMİ OLAN HACI	
	1531	1575		1531	1575	1531	1575
ŞEHİR	4	-	- 100	-	3	1	2
KIRSAL	10	16	60	17	13	28	7
TOPLAM	14	16	14,28	17	16	29	9

⁶ Osmanlı Devletinde hacılar için bkz. Faroghi, S. (2008). Hacılar ve Sultanlar 1517-1638, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Atalar, M. (1999). Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Atalar, M. (1998). Türkler’in Kâbe’ye Yaptıkları Hizmetler, Ankara Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, XXX, 287-292, Komisyon (2010). Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Ankara: TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayını, Çağlar, Y. ve Gülen, S. (2008). Dersaadet’ten Haremeyn’e Surre-i Hümayun, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

6. SONUÇ

Yerleşim geçmişi eski çağlara kadar uzanan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Kayacık ve çevresi II. Beylikler döneminde Türk egemenliğine girmiş ve Osmanlı Devleti zamanında bu devletin Saruhan Sancağının bir kazası haline getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Timar Sistemini yaygın olarak uygulandığı ve ekonomisinin ağırlık merkezini tarım ile hayvancılığın oluşturduğu Kayacık kazasının, nüfus olarak XVI. yüzyılda Saruhan Sancağının diğer kazalarına göre orta sıralarda yer aldığı anlaşılmaktadır. Nüfusun şehir merkezi ve kırktan fazla köye yayıldığı kazada, hali köyler yanında mezralara da rastlanmaktadır. Yüzyılın ilk ve ikinci yarısında yerleşim birimlerinde ciddi bir değişim olmamakla birlikte şehir nüfusunda artış, kırsal bölge nüfusunda ise az da olsa gerileme bulunmaktadır. Bununla birlikte yaşlı ve engelli kimselerin sayısının az olması kaza nüfusunun sağlıklı ve genç bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Kazada yaşayan insanlara ait isimlere bakıldığında, İslami kökenli isimlerin yaygın olarak kullanılmakla birlikte, öz Türkçe isimlerin de devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Kaza nüfusu içinde Hacı sayısının az olması, bölge halkının maddi durumunun genel olarak çok güçlü olmadığına da işaret etmektedir. XVI. yüzyılda gayrimüslim nüfusa rastlamadığımız bölgede, ilerleyen yıllarda gayrimüslimlerin gelip yerleştiği de anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyılda kırsal bölgede başlayan nüfus gerilemesinin zaman içinde devam ettiği ve geçmişteki Kaza statüsünü kaybeden Kayacıkın, günümüzde bir köy haline dönüştüğü de izlenmektedir. Bu durumun incelenerek sebeplerinin tespit edilmesi, yerleşim birimlerimizin küçülmesi ve hayvancılık faaliyetlerinin de gerilemesinin engellenmesi yolunda önemli bir adım olacaktır.

Yerleşim birimlerinin isimlerinden bölgeye konar-göçer Yörük cemaatlerinin gelerek yerleştiği ve buralara da cemaatlerinin isimlerini verdikleri görülmektedir. Kaza dâhilinde Osmanlı Devleti'nin diğer birçok kazasında olduğu gibi, devletin çeşitli işlerini yürüten kimseler yanında, din görevlileri, mürtezika sınıfı ve çeşitli meslekleri icra edenlerin bulunduğu da anlaşılmaktadır.

Saruhan Sancağındaki diğer birçok kazaya nazaran vakıf eserler konusunda zayıf olan Kayacık bölgesinin, eski çağ döneminden kalan bir takım kale ve yol gibi yapılara sahip olduğu da tespit edilmektedir. Çalışmayla bölgenin olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin tarihsel geçmişine katkı sağlanacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV VESİKALARI

A. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA)

Tahrir Defterleri (TD): 49, 165,398.

B. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi(TK. KKA)

Tahrir Defterleri (TD): 47, 115, 544.

C. Manisa Şerriyye Sicilleri (MŞS.): 5, 21.

II. ARAŞTIRMA ESERLER

Adamaz, K. (2012). XVI. Yüzyılda Demirci Kazası, (Yayımlanmamış Doktora Tezi),Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Adamaz, K. (2016). Gördüs Şehri (XVI. Yüzyıl),Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9, (42), 419-430.

Armağan, A. M. (2014). Çağlar Boyu Kayacık, Akhisar: Kayacık Belediyesi Kültür Yayınları.

Akurgal, E. (2000). Anadolu Kültür Tarihi, 10. Baskı, Ankara: Tübitak Yayını.

Akyıldız, E. (1984). Taş Çağın'dan Osmanlı'ya Anadolu, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Akyüz, L. E., Bayram, G. (2015). Kayacık Yerleşiminin (Gördes-Manisa) Potansiyel Değerleri ve Geleceği Üzerine Düşünceler, Ege Coğrafya Dergisi, 24 (2),117-124.

Ayverdi, E. H. (1958). Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu, Ankara:Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası.

Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, Türkiye Mecmuası, 10, 1-25.

Bayram, G. (2012). Ege'de Kırsal Mimari Araştırmaları (Manisa Kayacık Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Bostan, M.H. (2002). XV-XVII. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, Ankara: TTK. Yayını.

Braudel, F. (1993). Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV – XVIII. Yüzyıllar Gündelik Hayatın Yapıları, C. 1, M. A. Kılıçbay

- (Çev.), Ankara: Gece Yayınları.
- Cansever, T. (2010). Osmanlı Şehri, (2. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çelebi, E. (2011).Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya- Manisa- İzmir-Antalya-Karaman-Adana-Halep-Şam-Kudüs-Mekke- Medine, Haz. Seyit Ali Kahraman, 9. Kitap- C.1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çerçi, F. (2000). Gelibolulu Mustafa Ali ve Kühü'l – Ahbar'ında II. Selim, III. Murat veIII. Mehmet Devirleri, C. 1, Kayseri: Erciyes ÜniversitesiYayınları.
- Doğan, M. S. (2007). Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler, Anadolu'da YörüklerTarihi ve Sosyolojik İncelemeler içinde (133-148), Ed. H. Beşirli, İ. Erdal, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Doğru, H. (1992). XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, İstanbul: Afa Yayınları.
- Doğru, H. (1997). XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi, Ankara: TTK. Yayını.
- Elibol, N.(2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları, SDÜ., İ.İ.B.F. Dergisi, 12 (2), 135-160.
- Emecen, F. M.(1982). Kayacık Kazasının Avarız Defteri, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 12,159-170.
- Emecen, F. M.(1989). XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara: TTK. Yayını.
- Ergenç, Ö. (2006). XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa, Ankara: TTK. Yayını.
- Erdoğan, M. A., Bıyık, Ö. (2014). Defter-i Evkaf-ı Saruhan (Metin ve İnceleme) Ankara: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayını.
- Faroqhi, S. (1977). Anadolu'nun İskânı ve Terkedilmiş Köyler Sorunu, Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri (ODTÜ.17-19 Aralık 1976 Ankara) içinde (289-302), Ankara: ODTÜ, Türk Halk Bilimleri Topluluğu Yayınları.
- Gökçe, T. (2001). XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lazıkıyye (Denizli) Kazası, Ankara: TTK Yayını.

- Gökçe, T. (2001). XVI. YY.da Kula, Manisa Araştırmaları-1 içinde(1-38), Manisa: CBÜ. Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Göyünç, N. (1991). XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, Ankara: TTK Yayını.
- Günay, V. (2001). Köyden Kasabaya: Kırkağaç'ın Gelişimi (XVI. Yüzyıl), Manisa Araştırmaları-1 içinde (39-53), Manisa: CBÜ. Manisa Yöresi Türk Tarihi ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- İnalçık, H. (1987). Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid, (2. Baskı), Ankara: TTK. Yayını.
- İnalçık, H. (1996). Osmanlılar'da Raiyyet Rüsümü, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi içinde (31-65), (2. Baskı), İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2007). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 –1600), Ruşen Sezer(Çev.), (9. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2003). Osmanlı'da Toplum Yapısı, İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Kınal, F. (1998). Eski Anadolu Tarihi, 4. Baskı, Ankara: TTK. Yayını.
- Koç, Y. (2013).Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları, Bilig, 65, 177-202.
- Kramers, J. H.(1988). Mahalle, İslam Ansiklopedisi içinde (114), C. 7, İstanbul: MEB. Yayını.
- Miroğlu, İ. (1990). Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), Ankara: TTK Yayını.
- Ortaylı, İ. (1986). Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine, Amme İdaresi Dergisi, 9, (1), 95-107.
- Ortaylı, İ. (2010). Osmanlı Toplumunda Aile,(12. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öz, M. (1999). XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, Ankara: TTK. Yayını.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı Tarihi, C. I, 7. Baskı, Ankara: TTK. Yayını.

- Ünal, M. A. (1999). XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı, Ankara: TTK Yayını.
- Yazıcı, H., Koca, N.(Ed.). (2007). Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiğı, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Yediyıldız, B. (1985). Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2019/2, Sayı:34, s.163-180
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2019/2, Number:34, p. 163-180
Alınış /Received:31.05.2019 Kabul/Accepted: 27.08.2019 Online Yayın/ Online Published: 29.08.2019

KAYNAK GÖSTER: Elipek, E , Camuz Berber, İ , Yiğit, A . (2019). SAĞLIK TEKNOLOJİSİ DEĞERLENDİRME KAPSAMINDAKİ MALİYET ETKİLİLİK ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34), 163-180

SAĞLIK TEKNOLOJİSİ DEĞERLENDİRME KAPSAMINDAKİ MALİYET ETKİLİLİK ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ*

İpek Camuz Berber¹
Elif Elipek²
Arzu Yiğit³

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Sağlık Teknolojisi Değerlendirme kapsamında en fazla çalışılan alanlardan biri olan “maliyet-etkililik analizi” ile ilgili “International Journal of Technology Assessment in Health Care” adlı dergide yayınlanan çalışmaların belirli parametreler çerçevesinde incelenmesidir. Çalışma, bibliyometrik analizlere dayalı nicel bir araştırma desenine sahip olup, Scopus veri tabanından 1987-2017 yılları arasında, seçilen dergide yer alan ve “Maliyet- Etkililik Analizi” konusunda yayın dili İngilizce olan 473 makale ve incelemenin değerlendirmesidir. Araştırmanın sonucunda, en fazla çalışmanın 2009 yılında yapıldığı; en fazla çalışma yapan ve en fazla atıf alan ilk üç ülke Birleşik Krallık, ABD ve Kanada iken en az atıf alan ülkenin ise Almanya olduğu belirlenmiştir. Ayrıca en fazla işbirliği ile çalışma yapan ülkelerin ABD ve Birleşik Krallık olduğu tespit edilmiştir. İncelenen dergiye en fazla yayın gönderen kurumun Departmen of Public Health olduğu ancak en fazla atıf alan kurumun Departmen of Medicine olduğu belirlenmiştir. Ayrıca en fazla çalışma yapan yazarın Jönsson, en fazla atıf alan yazarın ise Drummond olduğu elde

* Bu makale 4. Uluslararası Sağlık Bilimleri ve Yönetimi Kongresinde 20 – 23 Haziran tarihleri arasında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Araştırma Görevlisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, ipeccamuz@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-4807-9139

² Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, elif_elipek@hotmail.com, ORCID:
0000-0003-4348-1580

³ Doktor Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, arzuycigit_78@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-5777-3405

edilen bulgular arasındadır. Çalışmalarda en fazla kullanılan anahtar kelimelerin ise sırasıyla “cost-effectiveness”, “cost-effectiveness analysis” ve “health technology assesment” olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik Analiz, Ekonomik Değerlendirme, Maliyet-Etkililik Analizi, Sağlık Teknolojisi Değerlendirme

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF COST EFFECTIVENESS STUDIES WITHIN THE SCOPE OF HEALTH TECHNOLOGY ASSESSMENT

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the publications about “cost-effectiveness analysis” which is one of the most studied areas within the scope of Health Technology Assessment. For this aim, the publications published in the “International Journal of Technology Assessment in Health Care” have been examined within the framework of certain parameters. The study has a quantitative research design based on bibliometric analysis. In the Scopus database of the selected magazine between the years 1987-2017, 473 articles and reviews, concerning to the “Cost-Effectiveness Analysis”, which were published in English, were evaluated. As a result of the study, the most studies were done in 2009; The first three countries with the highest number of references were the United Kingdom, the United States and Canada, while the least cited country was Germany. In addition, it was found that the countries working with the most cooperation were the United States and the United Kingdom. It was determined that the most broadcasted institution was Department of Public Health, but the most cited institution was Department of Medicine. In addition, Jönsson was the most studied author and Drummond was the most cited author. The most commonly used keywords were cost-effectiveness, cost-effectiveness analysis and health technology assesment.

Keywords: Bibliometric Analysis, Economic Evaluation, Cost-Effectiveness Analysis, Health Technology Assessment

1. GİRİŞ

Dünya genelinde sağlık sistemleri, ilerleyen teknoloji ve bilimsel gelişmelere rağmen birçok zorlukla karşı karşıyadır. Bu zorluklara hasta ve hekimlerin sınırsız talepleri, teknolojik ürünlerin sayısının artması ve gün geçtikçe kaynakların daha da kısıtlı hale gelmesi gibi sorunlar eşlik etmektedir. Politika yapıcılar artan maliyetlerin de etkisiyle sağlık hizmeti sunumundaki rollerini yeniden değerlendirmekte, kıt olan kaynakları doğru alanlara tahsis etmeyi ve sağlık hizmetlerinde öncelik

belirlemeyi bilimsel yöntemler aracılığıyla hedeflemektedir (Jakab vd., 2000:4). Bu doğrultuda tüm paydaşlara en yüksek kalitede sağlık hizmeti sunmayı amaçlayan bir yöntem olan STD; geri ödeme, fiyatlandırma ve tıbbi teknoloji kullanımı ile ilgili konularda bilimsel kararların alınmasına yönelik olarak 1975 yılından beri kullanılmaktadır. Önemi giderek artmakta olan STD, sağlık sisteminde veya kurumlarında kullanılan ve kullanılacak olan ilaç, tıbbi malzeme, teknolojik cihaz, tıbbi müdahale ve tetkikleri; klinik etkililik, güvenlik, teknoloji, etik, ekonomik değerlendirme, organizasyonel, sosyal ve yasal boyutlarıyla değerlendirmektedir (Banta, 2003: 121; Öztürk ve Şahin, 2016: 1).

STD kapsamında en çok çalışma yapılan alan olarak ekonomik değerlendirmede (Tatar ve Wertheimer, 2010: 4), temelde dört yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; maliyet minimizasyon analizi (cost-minimization analysis), maliyet değer/yararlanım analizi (cost utility analysis), maliyet fayda analizi (cost benefit analysis) ve maliyet etkililik analizi (cost effectiveness analysis)'dir (Robinson, 1993b: 670-673; Schulman ve Linas, 1997: 529-548; Fidan, 2009: 4-7; Drummond vd., 2015). Tüm ekonomik değerlendirme yöntemlerinde, iki veya daha fazla sağlık hizmeti müdahalesinin maliyetlerini ve sonuçlarını karşılaştırmak ve bu doğrultuda karar vermek amaçlanmaktadır (Rushby ve Cairns, 2005:8-9; Robinson, 1993c: 670). Ekonomik değerlendirme yöntemleri arasındaki temel farklılık sonuçların değerlendirilmesine ilişkindir. Her bir ekonomik değerlendirme yöntemi maliyetleri para açısından değerlendirirken, sonuçların değerlendirilmesi açısından farklılık göstermektedir (Rushby ve Cairns, 2005: 9-11).

Ekonomik değerlendirme yöntemleri arasında en yaygın olarak kullanılan maliyet etkililik analizi (MEA), alternatif sağlık müdahalesinin parasal açıdan maliyetlerini klinik ölçütlerle değerlendirerek müdahalelerin etkililiğini karşılaştırmayı sağlamaktadır. Bu yöntemde önemli olan klinik etkililik ölçütleri uygun doğal birimlerle tanımlanması ve ideal olarak tek bir boyutta ifade edilmesidir. Klinik etkililik ölçütlerine kurtarılan yaşam sayısı ve önlenen komplikasyonlar örnek verilebilir. Bu doğrultuda maliyet etkililik analizlerinin sonuçları, genellikle maliyetlerin klinik faydalara oranı olarak düşünülmektedir (Schulman ve Linas, 1997: 532; Robinson, 1993a: 793).

Bu çalışmanın amacı STD kapsamında en fazla çalışılan alanlardan biri olan “maliyet-etkililik analizi” ile ilgili “International Journal of Technology Assessment in Health Care” adlı dergide

yayınlanan yayınların belirli parametreler çerçevesinde incelenmesidir. Derginin kapsam ve içeriğinden kısaca bahsetmek, araştırma için neden bu derginin seçildiği konusunda bilgi vereceği düşünülmektedir. Uluslararası Sağlık Hizmetlerinde Teknoloji Değerlendirme Dergisi (International Journal of Technology Assessment in Health Care), sağlık teknolojisi kapsamında ekonomik, sosyal, etik ve halk sağlığı gibi alanlarda çok çeşitli sağlık plan, politika ve profesyonelleri için bir forum niteliğindedir. Ayrıca STD'nin geliştirilmesi, değerlendirilmesi, kullanımının yaygınlaştırılması gibi hedefleri olan dergide, bu doğrultuda makaleler, araştırma raporları, teknoloji değerlendirme raporları ve tematik bölümler hakkında çalışmalar yayınlanmaktadır (Information on International Technology Assessment Journal in Health Services, 2019).

2. MALİYET ETKİLİLİK ANALİZİ

Maliyet etkililik analizi (MEA) oldukça esnek, kolay ve güvenilir bir yöntemdir. Birçok farklı alanlara-programlara uygulanabilir ve ayrıca çok geniş bir sağlık programı yelpazesini değerlendirilme imkanı sağlamaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı ekonomik değerlendirme yöntemleri arasında en yaygın olarak kullanılan maliyet etkililik analizidir (Singh vd., 2001: 111).

MEA, aynı maliyetle daha fazla kazancın nasıl üretilebileceğini veya aynı fayda için daha düşük bir maliyetin nasıl elde edilebileceğini belirlemeye çalışmaktadır (Morris vd., 201: 237). Ayrıca MEA, belirli bir amacı gerçekleştirmenin alternatif yollarının kazançlarını (etkililiğini) ve kaynak girdi gereksinimlerini (maliyetlerini) değerlendirmeyi içermektedir. Analiz sonuçları genellikle her bir alternatif seçenek için etkililik birimi başına maliyet (en maliyet etkili) şeklinde ifade edilmektedir (Tatar ve Tatar, 1998: 81).

Planlanan hedeflere ulaşmada alternatif seçenekler arasında en iyi, en etkili seçimi yapıp, minimum maliyet ve hizmet sağlayarak sonuçları maksimize etmek için gerçekleştirilen bir bütçe yapma yolu olarak tanımlanan MEA, karşılaştırılan tüm seçenekler için tek bir ortak etki olarak tanımlanan sonucun doğal birimlerle (kazanılan yaşam süresi, kan basıncında kaydedilen azalma, vaka başına tedavi maliyeti, semptomsuz gün başına maliyet vb.) ölçülmesi anlamına gelmektedir. Maliyetler para ile ifade edilirken, sonuçlar (örneğin yaşam kalitesi, kan basıncındaki azalma vb.) fiziki birimlerle ifade edilmektedir (Brent, 2006: 17; Çelik, 2011: 283; Robinson, 1993a: 795). MEA'de kullanılan

bazı etkililik değerlendirme ölçütleri şunlardır (Çelik, 2011: 284–285; Şeref, 1994: 11–13):

- Kurtarılan yaşam (önlenebilir ölüm sayısı),
- Yaşam süresine katılan yıllar,
- Hastalıktan korunan kişi sayısı,
- Önlenebilir komplikasyonlar,
- Tanı konulan kişi sayısı,
- Uygun şekilde tedavi edilen kişi sayısı,
- Ağrısız ve semptomsuz geçen kişi sayısı.

Maliyet etkililik analizi beş adımda gerçekleştirilmektedir (Tatar ve Tatar, 1998: 81–89).

- 1. Programın amaçlarının tanımlanması:** Maliyet etkililik çalışması yapma gereğini oluşturan bir sorunun belirlenmesi ve bu sorunlar doğrultusunda amaçların belirlenmesi MEA'nin ilk aşamasıdır.
- 2. Bu amaçların gerçekleştirilmenin olası yollarının tanımlanması:** Analizin yapılabilmesi için karşılaştırma yapılacak alternatif müdahaleler belirlenmelidir. Çünkü MEA da amaç hem en az maliyetli hem de en faydalı yani en iyi alternatif seçimi yapmaktır. Bu nedenle bir müdahalenin karşılaştırmacı belirlenemediyse “hiçbir şey yapmama” diğer alternatifi olarak belirlenebilir (Goodacre ve McCabe, 2002: 198–199).
- 3. Her seçeneğin maliyetlerinin belirlenmesi ve hesaplanması:** Analiz için seçilen her seçeneğin o seçenekte kullanılan tüm girdileri içermesi ve bu şekilde bir ölçüm yapılması gerekmektedir.
- 4. Her seçeneğin etkililiğinin belirlenmesi ve ölçümü:** Her bir seçenek için etkililiğin belirlenmesi gerekmektedir.
- 5. Her seçeneğin maliyet etkililiğinin hesaplanması ve sonuçların yorumlanması:** Her bir alternatif seçenek için maliyet etkililik oranı o seçeneğin maliyetlerini etkililiğine bölerek bulunur. Çıkan sonuç daha sonra gerçekleştirilen etki birimi başına en az maliyetli olan (en maliyet etkili) seçeneği bulmak için karşılaştırılır. Yani MEA'da alternatifleri karşılaştırmak için ortalama maliyet etkililik oranı (ICER- çıktı başına düşen ortalama maliyet) hesaplanır. Bu değer düşük olduğu istenilen olmakla birlikte

dikkatli şekilde değerlendirilmelidir(Morris vd., 2012: 237). Ayrıca MEA'da az maliyetli bir müdahale, sonuç üzerinde daha az etkiye sahipse düşük bir değeri temsil etmektedir (Goodacre ve McCabe, 2002: 198–199).

3. BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Herhangi bir bilim dalındaki yazılı literatürün belirli dönemlerde incelenmesi, ele alınan bilim dalındaki gelişmelerin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. İnceleme sonucu elde edilen bulgular, o bilim dalının zaman içerisinde nasıl bir gelişim gösterdiğini ortaya koymakta ve var olan sorunları tespit ederek bu sorunları çözmeye yönelik tartışma olanağı sunmaktadır (Kozak, 2000: 16). Bilimsel dergilerin niteliklerini belirlemek amacıyla çok sayıda teknik geliştirilmiş olmakla birlikte, bu tekniklerden en sık kullanılanı bibliyometrik analiz teknikleridir (Hotamışlı ve Erem, 2014: 2).

Bibliyometri, matematiksel ve istatistiksel yöntemlere dayalı olarak akademik iletişim ve yayın trendlerini inceleyen bir araştırma alanıdır (Atıcı vd., 2018: 54). Bibliyometri terimi, yeni bir kavram gibi görünse de kullanımı ve uygulanması 1890'lara dayanmaktadır. Campbell'in (1896) yayınların konu alanlarını incelemek için istatistiksel yöntemler kullandığı çalışması, bibliyometrik çalışmanın ilk örneğidir (Sengupta, 1992: 75). Bibliyometri, bilimsel çalışmaların hangi yazarlar tarafından yazıldığına, hangi konuları ele aldığına, hangi yazar ve kaynaklara atıfta bulunduğu ilişkin verilerin istatistiksel olarak incelenmesi amacıyla kullanılan bir yöntemdir (Zan, 2012: 15).

Literatür incelendiğinde bibliyometrik yöntemlerin atıf analizi, bibliyografik eşleştirme, ortak atıf analizi ve bibliyometrik haritalama olmak üzere dört başlık altında toplandığı görülmektedir. Atıf analizi, yayınların gerçek etkisi hakkında bilgi verir ve bir yazar tarafından yazılan yayınların, başka bir araştırmacı tarafından kaynak gösterilmesi temeline dayanır. Bibliyografik eşleştirme, farklı iki kaynaktan aynı yayına atıf yapılması; ortak atıf analizi ise, bir kaynaktan farklı iki yayına atıf yapılması olarak tanımlanmaktadır. Bibliyometrik haritalama yöntemi ise, ülkelerin, enstitülerin ya da araştırmacıların bilimsel ürünlerinin değerlendirilmesi amacı ile kullanılmaktadır (Zan, 2012: 22-26). Bu

çalışmada bibliyometrik yöntemlerden biri olan atıf analizi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmacılar için en önemli zorluklardan biri, çalışmalarının sonuçlarını geniş bir potansiyel okuyucu kitlesine yaymaktır (Greenberg vd., 2010: 320). Bu yayılım önemli bir bilimsel iletişim aracı olan bilimsel dergiler sayesinde sağlanabilmektedir. Bazı bilimsel dergiler çeşitli nitelikler açısından, başka dergilere göre daha üstün olabilmektedir. Bir bilimsel derginin makale gönderimi açısından tercih edilirliliğinin yüksek olması, gönderilen makale sayısının fazla olması, önde gelen indeksler tarafından taranması, diğer dergilere oranla daha yüksek atıf alması, yayınlanan çalışma yöntemlerinin yüksek geçerlilik ve güvenilirliğe sahip olması gibi özellikler o bilimsel derginin nitelik açısından üstün olmasını sağlamaktadır (Kozak, 2003: 152-153). Bu tür dergilerde yayın başarısı elde etmek, akademik yeterliliğin kanıtı olarak görülmekte ve akademik tanınırlığın ve prestijinin artmasına katkı sağlamaktadır (Greenberg vd., 2010: 320). Bu açıdan bakıldığında International Journal of Technology Assessment in Health Care dergisi de 1985 yılından bugüne kadar yayınlanan ve sağlık teknolojisi değerlendirme alanındaki gelişmeleri yakından takip etmeye olanak tanıyan üstün nitelikli bilimsel bir dergidir.

Bu çalışma, “maliyet-etkililik analizi” ile ilgili çalışmaların yönünü ve eğilimlerini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Çalışmanın, bu konuda araştırma yapmayı planlayanlara yol göstereceği düşünülmektedir.

4. YÖNTEM VE BULGULAR

4.1. Yöntem

Bu çalışmada maliyet-etkililik analizi ile ilgili “International Journal of Technology Assessment in Health Care” adlı dergide yayınlanan yayınların belirli parametreler çerçevesinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, bibliyometrik analizlere dayalı nicel bir araştırma desenine sahiptir. Bibliyometrik verilerin derlenmesinde anahtar kelime tabanlı ve yayın mecrası tabanlı bir derleme stratejisi seçilmiştir. Analiz birimi olarak makale ve inceleme türündeki yayınlar seçilmiştir.

Yayınlara Scopus veri tabanı kullanılarak erişim sağlanmıştır. Scopus veri tabanı Elsevier tarafından üretilen ve en geniş hakem denetimli literatür (bilimsel dergiler, kitaplar ve konferans raporları) özet

ve atıf veri tabanıdır (Scopus, 2019). Diğer atıf indekslerine göre daha yeni bir veri tabanı olan Scopus, 2004 yılında piyasaya sunulmuştur (Zan, 2012: 39). Bilim, teknoloji, tıp, sosyal bilimler, sanat ve beşeri bilimler alanlarında dünyadaki araştırma sonuçlarının kapsamlı bir genel görünümünü sağlayan Scopus, araştırmaların takibi, analizi ve görselleştirilmesi için akıllı araçlar içermektedir (Scopus, 2019). Scopus 5000'den fazla yayıncıya ait 18.000 dergiyi içinde barındırmakta, yazar özelliklerine yer vermekte ve afiliasyonları, yayınları, referansları ile birlikte desteklemektedir (Özgirgin, 2010: 43). Bu doğrultuda Scopus veri tabanında “(KEY ("Cost Effectiveness Analysis") AND SRCTITLE (International AND journal AND of AND technology AND assessment AND in AND health AND care)) AND (LIMIT-TO (DOCTYPE,"ar") OR LIMIT-TO (DOCTYPE,"re")) AND (EXCLUDE (PUBYEAR, 2018))” sorgusu kullanılarak erişim sağlanan ve 1987 - 2017 yılları arasında “International Journal of Technology Assessment in Health Care” adlı dergide “Maliyet- Etkililik Analizi” konusunda yayınlanan ve yayın dili İngilizce olan 473 makale ve inceleme değerlendirmeye alınmıştır.

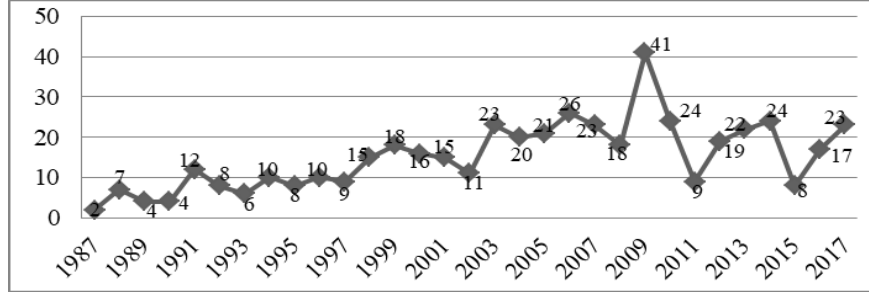
“International Journal of Technology Assessment in HealthCare” adlı dergide maliyet-etkililik analizi ile ilgili erişim sağlanan 473 yayına ait tüm parametreler istatistiksel bir programa aktarılmış ve bu program yardımıyla analizler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada yayınların bibliyometrik profilinin belirlenebilmesi için makalelerin yayımlandıkları yıllara göre dağılımı, makalelerin yayımlandıkları ülkelere göre dağılımı, ülkelerin yayınlarının aldıkları atıflara göre dağılımı, makalelerin yayımlandıkları kurumlara göre dağılımı, kurumların yayınlarının aldıkları atıflara göre dağılımı, makalelerde kullanılan anahtar kelimeler gibi parametreler kullanılmıştır.

3.2. Bulgular

Maliyet-etkililik analizi ile ilgili “International Journal of Technology Assessment in Health Care” adlı dergide yayınlanan yayınların belirli parametreler çerçevesinde incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada 473 yayın, analiz kapsamına alınmıştır. “International Journal of Technology Assessment in Health Care” adlı dergide “Maliyet- Etkililik Analizi” konusundaki yayınların yıllara göre dağılımı Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

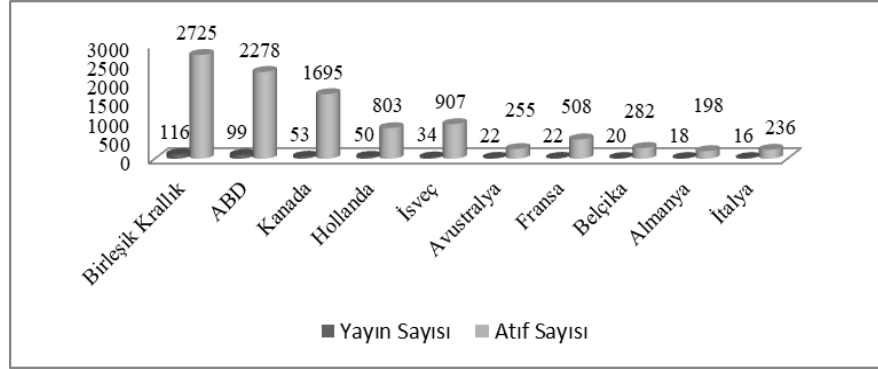

Yayınların yıllara göre dağılımı incelendiğinde, “maliyet-etkililik analizi” konusunun dergide ilk defa 1987 yılında ele alınmaya başlandığı ve o tarihten sonra her yıl bu konuda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. En fazla çalışmanın (n=41) 2009 yılında yayımlandığı, 2009-2011 ve 2014-2015 yılları arasında yayın sayılarında ciddi bir düşüş olduğu, ancak yine de günümüze doğru yayın sayısının artmaya başladığı görülmektedir.

Dergideki “Maliyet- Etkililik Analizi” konusuyla ilgili yayınların ülkelere göre ve ülkeler bazında aldıkları atıflara göre dağılımı Şekil 2 ve Tablo 1’de gösterilmektedir. Yayınların ülkelere göre dağılımı, bu konuda en fazla çalışma yapan 10 ülke ele alınarak incelenmiştir. Buna göre en fazla yayın yapan ülkelerin sırasıyla Birleşik Krallık, ABD, Kanada, Hollanda, İsveç, Belçika, Almanya ve İtalya olduğu, Avustralya ve Fransa’nın yayın sayılarının ise eşit olduğu görülmektedir. Hem Birleşik Krallık’daki hem de ABD’deki yayın sayıları diğer ülkelerle kıyaslandığında bu ülkelerin, diğer ülkelere göre en az 2 kat daha fazla yayına sahip oldukları görülmektedir. Türkiye açısından bakıldığında ise dergide “Maliyet- Etkililik Analizi” konusunda yayınlanan herhangi bir makaleye rastlanmamıştır. En fazla yayın yapan 10 ülkenin aldıkları atıf sayılarına bakıldığında ise yine en fazla atıf alan ülkelerin Birleşik Krallık, ABD ve Kanada olduğu görülmektedir. İsveç’in yayın sayısı Hollanda’nın yayın sayısından fazla olmasına rağmen Hollanda’nın aldığı atıf sayısının daha fazla olduğu; Avustralya ve Fransa’nın yayın sayıları eşit olmasına rağmen, Fransa’nın atıf sayısının Avustralya’nın neredeyse iki katı olduğu; en az atıf alan ülkenin de Almanya olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Ülkelere Göre Yayın ve Atıf Sayısı

Tablo 1. Ülkelere Göre Yayın ve Atıf Sayısı ile Yüzdeleri

Ülkeler	Yayın		Atıf	
	N	%	N	%
Birleşik Krallık	116	25.78	2725	27.56
ABD	99	22	2278	23.04
Kanada	53	11.78	1695	17.14
Hollanda	50	11.11	803	8.12
İsveç	34	7.56	907	9.17
Avustralya	22	4.89	255	2.58
Fransa	22	4.89	508	5.14
Belçika	20	4.44	282	2.85
Almanya	18	4	198	2
İtalya	16	3.56	236	2.39
Toplam	450	100	9887	100
Ortalama	45	-	988.7	-
Min	16	3.56	198	2
Max	116	25.78	2725	27.56

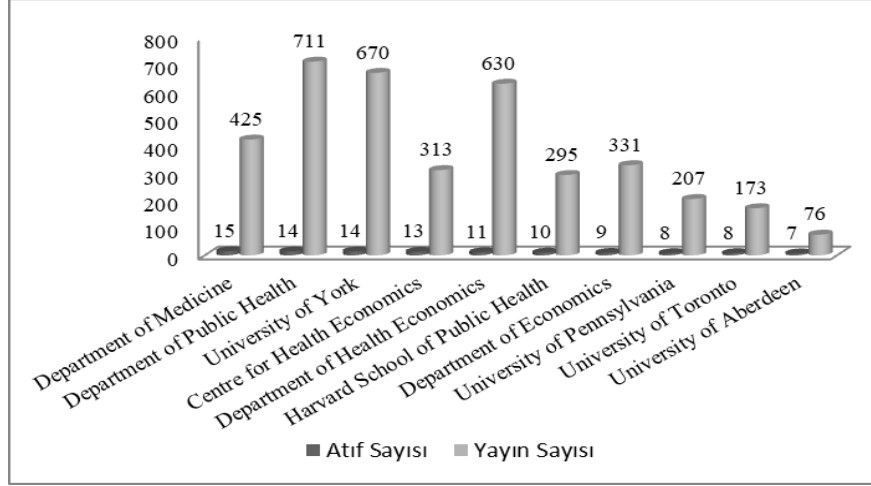
Ülkelere göre yayın sayılarının, incelenen makale ve inceleme sayılarından (n=473) daha fazla olmasının nedeni, ülkelerin yayınları işbirliği içinde yazmalarıdır. Tablo 2’de en fazla işbirliği yapan ülkeler ve birlikte yaptıkları yayınların sayıları verilmiştir. Buna göre birlikte en fazla işbirliği yaparak yayın üreten ülkelerin ABD ve Birleşik Krallık olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla ABD-Hollanda, Belçika-Hollanda, Hollanda-Birleşik Krallık, Birleşik Krallık-İsveç, Birleşik Krallık-Fransa, ABD-Kanada, Kanada-Birleşik Krallık, Hollanda-İtalya, ABD-İsveç izlemektedir. Ayrıca tabloya bakıldığında ülkelerin en fazla ABD ve Birleşik Krallık ile ortak yayın ürettikleri görülmektedir.

Tablo 2. Ülkelerin Birlikte Yaptıkları Yayın Sayısı

Ülke	Ülke	Yayın sayısı
ABD	Birleşik Krallık	12
ABD	Hollanda	7
Belçika	Hollanda	7
Hollanda	Birleşik Krallık	7
Birleşik Krallık	İsveç	6
Fransa	Birleşik Krallık	6
ABD	Kanada	6
Kanada	Birleşik Krallık	5
Hollanda	İtalya	5
ABD	İsveç	5

“International Journal of Technology Assessment in Health Care” adlı dergide “Maliyet- Etkililik Analizi” konusundaki yayınların kurumlara göre ve kurumlar bazında aldıkları atıflara göre dağılımı Şekil 3’te gösterilmektedir. Kurumlar tarafından yapılan yayın sayılarının incelenen makale ve inceleme sayılarından (n=473) daha fazla olmasının nedeni, kurumların yayınları işbirliği içinde yazmalarıdır. Yayınların kurumlara göre dağılımı, bu konuda en fazla çalışma yapan ilk on kurum ele alınarak incelenmiştir. Buna göre en fazla yayının “Department of Public Health” tarafından (n=711), en az yayının ise “University of Aberdeen” tarafından (n=76) yapıldığı görülmektedir. Kurumların yayınlarına yapılan atıflara bakıldığında ise en fazla yayın “Department of Public Health” tarafından yapılmasına rağmen en fazla atıfın “Department of Medicine” tarafından yapılan yayınlara yapıldığı; “Department of Health Economics” tarafından yapılan yayın sayısı “Harvard School of Public Health” tarafından yapılan yayın sayısının yaklaşık iki katı olmasına rağmen yapılan atıf sayısının hemen hemen aynı olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Kurumlara Göre Yayın ve Atıf Sayısı

“International Journal of Technology Assessment in Health Care” adlı dergide “Maliyet- Etkililik Analizi” konusundaki yayınların yazarlara göre ve yazarlar bazında yapılan atıflara göre dağılımı Tablo 3’de verilmiştir. Tabloda en fazla çalışma yapan yazarlar ele alınmıştır. Buna göre en fazla çalışma yapan yazarın Jönsson, B. olduğu görülmektedir. Yazarlara yapılan atıflara bakıldığında ise en fazla atfın Drummond M.F’nin yayınladığı 7 çalışmaya yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Sieberte ile Sacchini’nin yayın sayıları eşit olmasına rağmen, Sieberte’nin yayınlarına yapılan atıfların Sacchini’ye yapılan atıflardan yaklaşık 15 kat daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Yazarlara Göre Yayın ve Atıf Sayısı

Yazar Adı	Yayın Sayısı		Atıf Sayısı	
	N	%	N	%
Jönsson B	9	9.68	410	11.4
Drummond M.F	7	7.53	661	18.37
Sintonen H	6	6.45	312	8.67
Cleemput I	6	6.45	139	3.86
Weinstein M.C.	5	5.38	353	9.81
Neyt M	5	5.38	119	3.31
Thiry N	5	5.38	95	2.64
Blackhouse G	5	5.38	43	1.2
Drummond M	5	5.38	240	6.67
Siebert U	4	4.3	307	8.53
Koopmanschap M.A	4	4.3	178	4.95
Räsänen P	4	4.3	216	6
Coyle D	4	4.3	144	4
Severens J.L	4	4.3	71	1.97
Goeree R.	4	4.3	26	0.72
Jacobs P	4	4.3	112	3.11
Hailey D	4	4.3	113	3.14
Chilcott J	4	4.3	37	1.03
Sacchini D	4	4.3	22	0.61
Toplam	93	100	3598	100
Ortalama	4.89	-	189.37	-

International Journal of Technology Assessment in Health Care” adlı dergide “Maliyet-Etkililik Analizi” konusundaki yayınlarda kullanılan anahtar kelimelerin dağılımı Tablo 4’te verilmiştir. Yöntem bölümünde yayınlara ulaşmak amacıyla anahtar kelime ve yayın mecrası tabanlı bir derleme stratejisi seçildiğinden ve “Cost effectiveness analysis” anahtar kelimesi kullanılarak sorgu yapıldığından daha önce bahsedilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde “Cost effectiveness analysis” yanında “Cost effectiveness”; “Cost-effectiveness analysis” ve “Health technology assessment” anahtar kelimelerinin de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 4. Yayınların Anahtar Kelimelere Göre Dağılımı

Anahtar Kelime	Sayı	Yüzde
Cost-effectiveness	97	23,49
Cost-effectiveness analysis	52	12,59
Health technology assessment	40	9,69
Economic evaluation	29	7,02
Technology assessment	27	6,54
Cost-benefit analysis	18	4,36
Health policy	18	4,36
Economics	17	4,12
Systematic review	15	3,63
Biomedical	13	3,15
Decision making	12	2,91
Screening	11	2,66
Review	11	2,66
Markov model	10	2,42
Breastcancer	10	2,42
Costsand cost analysis	10	2,42
History	8	1,94
Quality of life	8	1,94
Cost-utility analysis	7	1,69
Toplam	413	100
Ortalama	21,74	-

4. SONUÇ

Ekonomik değerlendirme yöntemleri, teknolojilere kaynak tahsisi, yeni ilaç ve medikal cihazların geliştirilmesi ile ilgili karar verme sürecine yani sağlık teknolojileri değerlendirme (STD) sürecine destek olan önemli bir bilgi kaynağıdır. Bu bağlamda STD kapsamında yapılan ekonomik değerlendirme çalışmaları günden güne artan kaynak kısıtı

sorunu düşünüldüğünde oldukça önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı STD kapsamında en fazla çalışılan alanlardan biri olan “maliyet-etkililik analizi” ile ilgili “International Journal of Technology Assessment in Health Care” adlı dergide yayınlanan yayınların belirli parametreler çerçevesinde incelenmesidir. Bu amaca yönelik olarak, Araştırmada yöntem olarak, “International Journal of Technology Assessment in Health Care” adlı dergide 1987-2017 yılları arasında “Maliyet- Etkililik Analizi” konusunda yayınlanan ve yayın dili İngilizce olan 473 makale ve inceleme bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın sonucunda, en fazla çalışmanın (n=41) 2009 yılında yapıldığı ve özellikle 2011 yılında ciddi bir düşüş (n=9) olduğu tespit edilmiştir. Ancak çalışmaların 2015 yılından sonra artan bir eğilim içinde olduğu görülmüştür. Yayın yapan ülkeler açısından bakıldığında en fazla çalışma yapan ilk üç ülkenin % 25,78 ile Birleşik Krallık, %22 ile ABD ve %11,78 ile Kanada olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda sırasıyla en fazla Birleşik Krallık (%27,56), ABD (%23,04) ve Kanada (%17,14)’ya atıf yapıldığı ve ülkelere göre yayın sıralaması ile aynı olduğu görülmüştür. En az atıf alan ülkenin ise Almanya olduğu görülmektedir.

En fazla işbirliği ile çalışma yapan ülkelerin ABD ve Birleşik Krallık olduğu saptanmıştır. Ayrıca incelenen dergiye en fazla yayın gönderen kurumun Departmen of Public Health (n=711) ve en fazla atıf alan kurumun ise Departmen of Medicine (n=15) olduğu; en fazla çalışma yapan yazarın Jönsson (%9,68) iken en fazla atıf alan yazarın Drummond (%18,37) olduğu belirlenmiştir. Çalışmalarda en fazla kullanılan anahtar kelimelerin sırasıyla cost-effectiveness (%23,49), cost-effectiveness analysis (%12,59) ve health technology assesment (9,69) olduğu saptanmıştır.

Sonuç olarak STD çalışmalarının yayınlandığı ve önemli bir dergi olan “International Journal of Technology Assessment in Health Care” dergisinde en fazla Birleşik Krallık, ABD ve Kanada gibi yabancı ülkelerin çalışma yaptığı nitekim Türkiye’nin bu dergide MEA kapsamında yayınının olmadığı tespit edilmiştir. Bu da ülkenin bu alandaki yetersizliğini göstermektedir. Ayrıca MEA çerçevesinde ülkemizde yapılmış bibliyometrik analiz, sistematik tarama gibi analiz yöntemlerinin kullanılmadığı da tespit edilmiştir. Bu anlamda STD, MEA ve bibliyometrik analize gereken önemin verilmesinin sağlık

sistemlerinde ve hizmetlerinde karar verme aşamasında oldukça önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ATICI, F., YAYLA K. ve BİLİK, Ö. (2018). Hemşirelikte Liderlik Araştırmaları: Bibliyometrik Bir Değerlendirme. 1. Uluslararası ve 3. Ulusal Hemşirelik Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, 19-21 Eylül 2018: İzmir.
- BANTA, D. (2003). The Development of Health Technology Assessment. *Health Policy*, 63, 121–132.
- BRENT, R. J. (2006). Applied Cost-Benefit Analysis (Seconth). Edward Elgar Publishing, USA.
- ÇELİK, Y. (2011). Sağlık Ekonomisi, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- DRUMMOND, M. F., SCULPHER, M. J., CLAXTON, K., STODDART, G. L. and TORRANCE, G. W. (2015). Methods For The Economic of Health Care Programmes (Fourth Edi), Oxford University Press, United Kingdom.
- FİDAN, D. (2009). Ekonomik Değerlendirme Yöntemleri. *Sağlık Ekonomik Dergisi*, 1: 4–7.
- GOODACRE, S. and MCCABE, C. (2002). An Introduction to Economic Evaluation. *Emergency Medicine Journal*, 19(3): 198–201. <https://doi.org/10.1136/emj.19.3.198>
- GREENBERG, D., ROSEN, A. B., WACHT, O., PALMER, J. and NEUMANN, P. J. (2010). A Bibliometric Review Of Cost-Effectiveness Analyses In The Economic and Medical Literature: 1976-2006. *Medical Decision Making*, 30(3): 320-327.
- HOTAMIŞLI, M. ve EREM, I. (2014). Muhasebe ve Finansman Dergisi'nde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (63): 1-20.
- Information on International Technology Assessment Journal in Health Services. (2019). <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-technology-assessment-in-health-care/information>, 09 Ocak 2019.
- JAKAB, M., HARDING, A., PREKER, A. and HAWKINS, L. (2000).

Organizational Reform and Management of Public Providers: Focus on Hospitals: Common Performance Problems in Public Hospitals and Their Causes. Washington D.C. World Bank.

- KOZAK, N. (2000). Türkiye’ de Akademik Turizm Literatürünün Gelişim Süreci Üzerine Bir İnceleme. *DAÜ: Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(1)*: 15-55.
- KOZAK, N. (2003). Türkiye’de Yayınlanan Akademik Dergilerin Niteliklerindeki Zaman İçerisindeki Değişim Nedenleri: Sağlık, Sosyal ve Teknik Bilim Alanlarında Yayınlanan Dergiler Üzerine Bir İnceleme. *Bilgi Dünyası, 4(2)*: 146-174.
- MORRIS, S., DEVLIN, N., PARKIN, D. and SPENCER, A. (2012). *Economic Analysis In Health Care Research* (Second Edi)., John Wiley & Sons, United Kingdom.
- ÖZGİRGİN, N. (2010). Uluslararası İndeksler Neden Önemli? *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık*: 37-43.
- ÖZTÜRK, K. ve ŞAHİN, G. M. (2016). *Sağlıkta Bilimsel Karar Verme Aracı Olarak Sağlık Teknolojisi Değerlendirme*. http://tusside.tubitak.gov.tr/sites/images/Tusside/saglik_teknolojisi_degerlendirme_, 02.01.2019.
- ROBINSON, R. (1993a). Economic Evaluation and Health Care: Cost-Effectiveness Analysis. *Bmj, 307*: 793–795.
- ROBINSON, R. (1993b). Economic evaluation and health care. What does it mean? *British Medical Journal, 307(6905)*: 670–673.
- RUSHBY, J. F. and CAIRNS, J. (2005). *Economic Evaluation. Understanding Public Health*; Open University Press 4.
- SCHULMAN, K. A. and LINAS, B. P. (1997). Pharmacoeconomics: State of the Art in 1997. *Annual Review of Public Health, 18(1)*: 529–548.
- SENGUPTA, I. N. (1992). Bibliometrics, Informetrics, Scientometrics and Librametrics: An Overview. *Libri, 42(2)*: 75-98.
- ŞEREF, B. (1994). Sağlık Hizmetleri Alanında Ekonomik Değerlendirme Yöntemleri. *Actual Medicine, 2(9)*: 11–13.
- SINGH, B., HAWTHORNE, G. and VOS, T. (2001). The Role of Economic Evaluation In Mental Health Care. *Australian and New*

Zealand Journal of Psychiatry, 35(1): 104–117.

TATAR, M. ve TATAR, F. (1998). *Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Maliyet Analizi*. Ankara.

TATAR, M. ve WERTHEIMER, A. I. (2010). *Sağlık Teknolojilerinin Değerlendirilmesi İlaç Geri Ödeme Kararları İçin Bir Model Önerisi*, MN Medikal & Nobel Basım Yayın, Ankara.

ZAN, B.U. (2012). Türkiye'de Bilim Dallarında Karşılaştırmalı Bibliyometrik Analiz Çalışması, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://www.elsevier.com/tr-tr/solutions/scopus>, 10.01.2019).

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2019/2, Sayı:34, s.181-213
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2019/2, Number:34, p. 181-213
Alınış /Received:11.04.2019 Kabul/Accepted: 19.08.2019 Online Yayın/ Online Published: 29.08.2019

KAYNAK GÖSTER: NALBANT, F , DEMİRAL, A . (2019). ÇALIŞMA HAYATINDA BULUNAN “EMEKLİLİKTE YAŞA TAKILANLAR”IN KENDİNİ İŞE VERME DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34), 181-213

ÇALIŞMA HAYATINDA BULUNAN “EMEKLİLİKTE YAŞA TAKILANLAR”IN KENDİNİ İŞE VERME DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Filiz TORUN NALBANT¹

Ahmet Kuntay DEMİRAL²

ÖZET

Günümüzde yaşanan küreselleşme süreciyle birlikte, dünyada pek çok alanda devam etmekte olan hızlı değişim; emeklilik sistemini de etkisi altına almaktadır. Emekliliğin gerçekleşmesi için yasalara göre belirlenmiş belirli bir çalışma süresi doldurularak aylık bağlanmasının hak edilmesi amacıyla, çeşitli ülkelerde belli bir hizmet yılı kota olarak konulmaktadır.

Türkiye’de, 8 Eylül 1999 tarihinden önce işe başlayan kişilerden meydana gelen ve kamuoyunda kısaca EYT olarak bilinen Emeklilikte Yaşa Takılanlar; hizmet süresi ve prim ödeme gün sayısı yeterli olmasına rağmen; emekli olmak için 4447 ve 5534 No’lu yasalarla kademeli olarak yaş şartı getirilmesi nedeniyle yaş beklemek zorunda kalmışlardır.

Bu çalışmanın amacı, çalışma hayatında bulunan Emeklilikte Yaşa Takılanlar’ın demografik özelliklerinin kendini işe verme düzeyi üzerine etkisini incelemektir. Araştırmada, “Stanford Kendini İşe Verme Ölçeği”, 427 kişi üzerinde uygulanmış olup; elde edilen veriler, SPSS 22 paket programında analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; ankete katılan “Emeklilikte Yaşa Takılanlar”ın eğitim durumları ile yaş grupları arasında, işe kendini verme düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar ($p=0,015$) olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Emeklilikte Yaşa Takılanlar, Kendini İşe Verme Düzeyi, 4447 ve 5534 No’lu Yasalar

A RESEARCH ABOUT PRESENTEEISM LEVEL OF PEOPLE ACTIVELY WORKING AND

¹ Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, filiznalbant@msn.com, <https://orcid.org/0000-0002-0545-6520>

² Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ahmetdemiral@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0036-5555>

CANNOT RETIRE DUE TO THE AGE REGULATION

ABSTRACT

With the current globalization process, rapid change in many areas of the world affects the pension system as well. In order to qualify for a pension by completing a certain period of work determined in accordance with the law for the realization of pension, a certain year of service is set as a quota in various countries.

In Turkey, people who started to work before September 8, 1999 and known to the public briefly as EYT Retirees were forced to wait for age by articles 4447 and 5534 to retire due to the gradual age requirement although the duration of service and the number of days of premium payment are sufficient;

The aim of this study is to investigate the effect of the demographic characteristics of the 'People Actively Working and cannot Retire due to the Age Regulation' on presenteeism level. In the study, 'Stanford Presenteeism Scale' is applied to 427 people; the data obtained are analysed by SPSS 22 package program. According to the results of the research; it is observed that there are statistically significant differences between the educational status and age groups of the 'People Actively Working and cannot Retire due to the Age Regulation' in terms of presenteeism level ($p = 0.015$).

Keywords: *People Actively Working and cannot Retire due to the Age Regulation, Presenteeism Level, Articles 4447 and 5534*

1. GİRİŞ

Günümüzde sosyal güvenlik sistemlerinin önemli bir bölümünü kapsayan emeklilik sistemleri, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde; bir yandan insan yaşam süresinin uzaması, bir yandan da yaşam standartlarının yükselmesine bağlı olarak gündemdeki yerini gün geçtikçe arttırmaktadır. Gerek emekli olmak için bekleyenlerin gerekse emeklilerin gün geçtikçe yükselen beklentileri; sosyal sigorta sistemlerini tayin edici olarak görev yapan devletleri, sosyal ve ekonomik konjonktürlerin etkileşimi sonucu hassas bir süreç ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Değişik ülkelerde farklı örgütlenme ve uygulamalar bulunmakla birlikte sosyal güvenlik hizmetleri genelde üç temel gruba ayrılmaktadır: Maluliyet ve yaşlılık sigortası, sağlık sigortası, dul-yetim ve engellilere yapılan sosyal yardımlar. Sosyal güvenlik kurumları yaşlılık ve sağlık hizmetlerini primlerden elde edilen gelire finanse eder. Toplumun muhtaç bireylerine yapılan sosyal yardımlar, "sosyal devlet" işlevi gereği ve gelir dağılımını daha eşitlikçi hale getirme amacı taşıyarak kamu gelirlerinden karşılanmaktadır. Ülkeler arasında farklılıklar bulunmakla birlikte, prim

sistemine göre işleyen sosyal sigorta hizmetleri ve ihtiyaç sahiplerine karşılıksız olarak sağlanan sosyal yardımlar, genellikle sosyal güvenlik kurumlarının hizmetleri kapsamındadır. Bu bakımdan sosyal güvenlik sistemlerinin mevcudiyeti, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeylerinin temel göstergelerinden biri olarak algılanmakta, çağdaş devlet anlayışının vazgeçilmez bir ögesi olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sosyal güvenliğin ulusal politikalar içerisinde öncelikli yeri bulunmakta; az gelişmiş ülkelerde ise, kalkınma unsuru içermeyen özveri ve baskı gruplarının toplumsal talepleri olarak görülmektedir (Ar, 2013: 14).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı ve sorunları, kapitalizme ve sermayeye karşı emek sınıfının üstünlüğünü ortaya koyan ideolojilerin gelişimine kaynak oluşturmuştur. Kapitalizmin bireyseliğine karşı toplumu öne çıkaran bu ideolojilerin vurgu yaptığı çalışma hayatı kavramları, uyguladıkları ekonomik sistemin içeriğine göre devletler tarafından farklı kapsamlarda ele alınmış ve düzenlenmiştir. Örneğin; toplum refahı için sosyal harcamaları bir görev sayan “refah devleti” kavramı; demir perde ülkelere yakın Avrupa ülkelerinde, Amerika Birleşik Devletleri’ne göre daha çok görülmektedir (Tantan, 2001: 2).

2.1. “Emeklilik” Kavramı ve Dünya’da Emeklilik

Emeklilik, bireylerin belli bir çalışma hayatından sonra sosyal haklarının güvence altına alınması ve artık çalışmak zorunda kalmayışı olarak tanımlanabilir (Şen, 2015: 315). Aynı zamanda emeklilik, yalnızca çalışma yaşamının sona ermesi değil; istihdamdan çıkan kişinin hayatının her alanının önemli bir şekilde değiştiği devingen bir dönüşüm olarak göz önünde bulundurulmalıdır (Çakır vd., : 2015: 223).

Sosyal güvenlik sistemlerinin kökeni 1889 yılında Almanya’da hazırlanmış olan Bismarck Modeli’ne kadar dayanmaktadır. Sigortacılık prensiplerini esas alan modelin amacı, yaşlı nüfusu ve zorunlu durumlarda çalışanları korumaktı. Modern sosyal güvenlik sistemleri ise 1942 yılında İngiltere’de Sir William Beveridge’nin hazırladığı Sosyal Sigorta Raporu ile ortaya çıkmıştır. Raporda önerilen sistem Beveridge Modeli olarak adlandırılmış; bu modeli benimseyen ülkeler, emeklilerin ve ailelerinin gelir ikamelerini sağlamak üzere zorunlu olarak sosyal güvenlik sistemleri oluşturmaya yönelmiştir (Korkmaz vd., 2006: 24-25). Finansman yöntemlerine göre temelde iki sistemin benimsendiği görülmektedir: Bunlar; aktif olarak çalışanların ve işverenlerin ödemiş oldukları primlerle emeklilerin aylıklarının karşılandığı dağıtım (pay-as-you-go) sistemi ile

ileride ortaya çıkabilecek risklere karşı harcamaların gerçekleştirilmesi için fon biriktirme olarak da bilinen kapitalizasyon yöntemidir (Sezgin ve Yıldırım, 2015: 124-125). Yani, sağlanan haklara bireyler ya kendileri önceden ücret ödeyerek sahip oluyor ya da bu hak onlara devlet tarafından finanse edilerek veriliyor.

Aslında emeklilik, toplumsal kaynakların dağıtımıyla doğrudan ilgili bir konudur. Yaş ayrımcılığı; yaş temelinde bir bireye veya gruba, diğer yaştaki birey veya gruplardan farklı şekilde davranma durumudur. Toplumsal kaynakların dağıtımının yaş grupları arasında hakkaniyetli ayarlanmaması, yaş ayrımcılığını ortaya çıkarabilmektedir (Sığın, 2016: 95). Emeklilik; emekli olan kişiler için bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların başında, anomik yaşantı durumu gelmektedir. Anomik yaşantı durumu, bireyin yaşamında sosyal ilişkilerden ekonomik duruma kadar bir takım değişiklikler ve bu değişikliklerin oluşturduğu kriz durumu olarak betimlenebilir. Emeklilik süreci bağlamında, bireylerin ekonomik koşullarında oluşan değişimler, yeniden çalışma yaşamına dönmeyi gerektirebilmektedir (Şen, 2015: 315).

2.2. Türkiye’de Emeklilik İle İlgili Tarihsel Süreç ve Hukuksal Altyapı

Türk sosyal güvenlik sistemindeki sorunlar, oldukça uzun bir dönem kapsamaktadır. 1990’lı yıllarda Türkiye’de siyasi ve ekonomik alanda yaşanan istikrarsızlık ve belirsizlik ortamında, sosyal güvenlik sistemine gereken önem verilmemiş ve sistem neredeyse kendi haline terk edilmiştir. Politik kaygılarla yapılmış olan yasal ve idari düzenlemeler sebebiyle sosyal güvenlik; kayıt dışılık, prim tahsilatına ilişkin sorunlar, nimet-külfet dengesini zedeleyen sorunlar, kurumlar arası norm ve standart farklılığı, mevzuat ve alt yapı problemleri ile karşı karşıya kalmıştır (Korkmaz vd., 2006: 21).

1990’lı yılların başında popülist bir davranışla kadın için 38, erkek için 43 olarak belirlenen emeklilik yaşı, Sosyal Güvenlik Kurumu’nun kamu borçlarının artmasına ve önemli finansal krize girmesine sebep olmuş; Sosyal Güvenlik Kurumu’nun daha fazla zarara uğramaması ve gelecekte darboğaza girmemesi adına emeklilik yaşının yükseltilmesine karar verilmiştir (Erol, 2014: 49). Sosyal Güvenlik Sistemi reformu 1999 yılında kararlaştırılmasına rağmen, uygulamaya konulması siyasi düşünceler nedeniyle 2002 senesine ertelenmiştir (Kesebir, 2018: 16-17).

Türkiye’de 1990’lı yıllardan itibaren bütçeden sosyal güvenliğe kaynak aktarılmaya başlanarak; sosyal güvenlik sistemine yapılan transferler 2000’li yıllarda merkezi yönetim bütçe giderlerinin en hızlı

büyüyen kalemi olmuş ve “kara delik” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu durumda, Türkiye’de yapılan sosyal güvenlik reformlarının temel amacı da sosyal güvenlik finansman açıklarının kapatılması olmuştur (Cural, 2016: 698). Bu bağlamda 25.08.1999 tarihinde 4447 sayılı Kanunla kademeli bir sistem getirilmiştir. Sistemin en son hali ise 10.06.2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile verilmiştir.

08.09.1999 tarihinden önce ilk defa sigortalı olan kadın 20 yıllık sigortalılık süresi ve 5000 gün, erkek 25 yıllık sigortalılık süresi ve 5000 gün ile yaş şartına tabi olmadan emekli olabiliyordu. 25.8.1999 tarihinde kabul edilen ve 8.9.1999 tarihinde 23810 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanan 4447 sayılı kanununun 26. Md. ile 5434 sayılı kanuna geçici 205.md eklenerek kademeli emeklilik getirilmiştir (8.9.1999 tarih, 23810 sayılı Resmi Gazete, 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu). Buna göre; gerek kadın gerekse erkek iştirakçilerin, kanunda ayrı ayrı belirtilen emeklilik hizmet sürelerini tamamlamaya ilişkin belirlenen yaşları doldurmaları ve kadın iştirakçinin 20, erkek iştirakçinin ise 25 fiili hizmet süresini tamamlamaları halinde istekleri üzerine emekli aylığı bağlanmaktadır.

Bu madde ile ilk işe başlama tarihinde hangi şartlarda emekli olacağını bilen sigortalıların, ilk iş gününden itibaren başladığı kurumda ya da kendisi tarafından primleri ödenmiş olmakla birlikte; emeklilik hakları geriye dönük olarak değiştirilmiş olmaktadır. Bu bağlamda; ilk işe başlarken, emekli olacağı tarihi bilerek buna göre çalışan kişilerin; sisteme girdikten sonraki emeklilik şartları arasında farklılık oluşmaktadır.

3. “EMEKLİLİKTE YAŞA TAKILANLAR” KAVRAMI

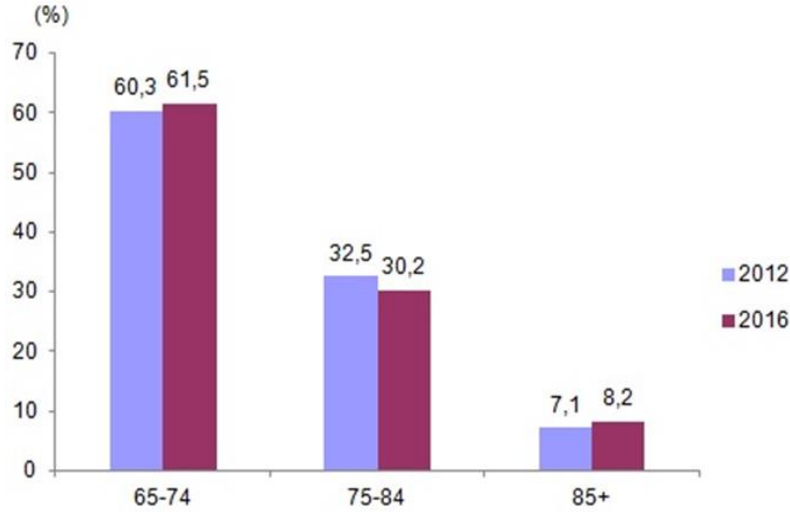
Türkiye’de 8 Eylül 1999 tarihinden önce işe başlayan kişilerden meydana gelen ve kamuoyunda kısaca EYT olarak bilinen Emeklilikte Yaşa Takılanlar; hizmet süresi ve prim ödeme gün sayısı yeterli olmasına rağmen; emekli olmak için 4447 ve ve 5434 No’lu yasalar ile kademeli olarak yaş şartı getirilmesi nedeniyle emekli aylığı bağlatmak için yaş beklemek zorunda kalmış kişilerdir.

Çalışmaya başladıkları tarihte yürürlükte olan Sosyal Güvenlik Kanunları’na göre (506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, 5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu, 1479 Sayılı Esnaf ve Sanatârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu) emeklilik hakkını elde etmiş ancak emekli olamayan kişileri kapsayan “Emeklilikte Yaşa Takılanlar” ve ülke ekonomisine yansımaları, ülkemizde son yıllardaki popüler konular arasına girmiş olup gündemdeki yerini korumaktadır.

3.1. “Emeklilikte Yaşa Takılanlar” ve Emeklilik Yaşının Yükseltilmesi

Gelişmekte olan ülkelerin sosyal sigorta sistemlerinin en önemli sorunu; yaşlı bağımlılık oranı ile sigortalı bağımlılık oranının (pasif sigortalı sayısının aktif sigortalı sayısına oranı) uyumsuzluğudur. Dağıtım metodunun sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için, bu iki oran arasındaki mesafenin az olması gerekmektedir. Sigorta bağımlılık oranının yaşlı bağımlılık oranından yüksek olması, yaşlanma çağına ulaşılmadığı halde emeklilik hakkının kazanılması ve kayıt dışı istihdam gibi sosyal sigorta sistemi için önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde doğum oranındaki azalma ve hayatta kalma süresindeki artış, yaşlı bağımlılık oranının da yükselmesine sebep olmuştur (Denk, 2010: 75). Ülkemizde, çalışma çağındaki yüz kişiye düşen yaşlı sayısını ifade eden yaşlı bağımlılık oranı, 2012 yılında %11,1 iken bu oran 2016 yılında %12,3'e yükselmiştir. Öte yandan 2012 yılına göre 2016 yılındaki yaş grubuna göre yaşlı nüfus oranı, aşağıda Şekil 1.1.'de görüleceği üzere; genel olarak artmaktadır (İstatistiklerle Yaşlılar, 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>, Erişim Tarihi 08.03.2019):

Şekil 1: Yaş Grubuna Göre Yaşlı Nüfus Oranı, 2012, 2016

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2012, 2016
Grafikteki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Kaynak: İstatistiklerle Yaşlılar, 2016,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>, Erişim Tarihi 08.03.2019

OECD'nin 2017 Yaşlanma ve Emeklilik Raporu'na göre; yaşlanma ve emekli maaşları ile ilgili olarak daha fazla sosyal sürdürülebilirliğe odaklanmak kaydıyla, yoğun bir reform ile hükümetlerin anahtar değiştirmesi gerektiği yönündedir. Emeklilik gelir sistemlerinin parametreleri, finansal sürdürülebilirliği artırmak yönünde ilerleme sağlamalıdır ve en görünür ilerleme yasal emeklilik yaşlarını yükseltmektir (Ageing and Pensions, <http://www.oecd.org/els/>, s.14, 16.02.2019). Bu bağlamda, ülkemizde de; memurlar, Bağ-Kur'lular, SSK'lı olarak çalışanların 8.9.1999 tarihine kadar emekli olabilmeleri için; sigortalılık süresi (kadınlar için 20, erkekler için 25 yıl) ve 5000 günlük prim ödeme gün sayısı gerekmektedir. Ancak, 8.9.1999 tarihinde; bu şartlara yaş şartı eklenilerek; 8.9.1999 gününden önce işe girenlerden kadınlara 40 ile 58, erkeklere 44 ile 60 yaş arasını kapsayan yaş bekleme süresi konulmuştur.

3.2. Halen Çalışmakta Olan Emeklilikte Yaşa Takılanların İşe Devamsızlık, Sözde İşte Bulunma ve Sağlık Durumlarının Ülke Ekonomisine Etkileri

Çalışmaya başladıkları tarihte yürürlükte olan sosyal güvenlik kanunlarına göre (506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, 5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu, 1479 Sayılı Esnaf ve Sanatârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu) emeklilik hakkını elde etmiş; ancak emekli olamayan kişileri kapsayan “Emeklilikte Yaşa Takılanlar” konusu ve ülke ekonomisine yansımaları, ülkemizde son yıllardaki popüler konular arasına girmiş olup, gündemdeki yerini korumaktadır. Emeklilikte Yaşa Takılanlar'ın, çalışma hayatlarında emeklilikte yaşa takılmış olmanın kendilerine verdiği psikolojik, sosyal ve fiziksel etkileriyle karşı karşıya kalmakta olup olmadıkları araştırılması gereken bir konudur. Ayrıca, içinde buldukları bu durumun ülke ekonomisine yansımaları; hükümet, işletmeler ve işverenler açısından önemlidir. Günümüzde, işe devamsızlık, sözde işte bulunma ve sağlık durumlarının iyi gitmemesi boyutlarıyla araştırılması gereken Emeklilikte Yaşa Takılanlar'ın, mevcut işlerinde yeterli performans gösterip gösteremedikleri, işten atılma süreci yaşayıp yaşamadıkları ve ekonomik sıkıntılar baş gösterip göstermediği gibi sorularla ön plana çıktığı görülmektedir.

İş gücü verimliliği; işletmelerin genel iş performansının sürdürülebilirliği ve etkinliğinde kritik bir faktör olmuştur (Koopman, 2002:14).

Çalışanların işte sözde var olma veya işe devamsızlık ile ilişkili dolaylı maliyetlerini inceleyen çalışmalar; literatürde oldukça az görülmekte ve sürekli ilgiyi hak etmektedir (Bass, 2010: 2).

Amerika Birleşik Devletleri'nde 2011 yılında, Prater ve Smith tarafından 138 üniversite öğrencisi ile öğretim üyesi üzerinde yapılan bir araştırmaya göre; katılımcılardan tam ya da yarı zamanlı işleriyle ilgili soruları cevaplamaları istenmiştir. Anket sonuçları, çalışanların sürekli hasta olduğunu, stresli olduğunu ve çok çalıştığını göstermiştir. İşe harcanan uzun saatler ile ilgili stresler, iş zararlarına bağlı olarak artan harcamalar, artan kredi kartı borcu, şiddetli yerel ve küresel rekabet ve iş-yaşam dengesi arzusu, iş göremez hastalıklara ve iş veriminde kayba neden olabilmektedir. Devitalize bir ekonomide yaşayan, en küçük parasal yükümlülükleri yerine getirmede zorluklarla karşılaşan kişiler, finansal stres altında zorlandığını hissetmektedir. Geçmişte, sözde işte olma³ ve devamsızlık⁴ için ana atfedilebilecek faktör, işçilerin hasta olmasıydı; ancak bu araştırma, bu fenomenin altında yatan diğer nedenleri ortaya çıkarmıştır. İş görenler, şirket saatleri içerisinde çeşitli kişisel işler yürütmekteydiler. Ayrıca, erkekler kişisel işlerini kadınlardan günde 1.2 saat daha fazla yürütmekteydi ve bu kişisel işlerden bazıları hastalanma, doktor randevuları, ev ve araç onarımları olarak belirtilmiştir (Prater ve Smith, 2011: 4).

İstihdam edilme, geçinebilmenin kaynağı ve kişinin kendini güvende hissetmesinin en önemli aracı olup; çalışanlar, çalışma hayatları süresince çeşitli risklere maruz kalarak istihdamdan geçici veya kalıcı olarak ayrılmaktadırlar. Bu risklerden biri işsizliktir (Şirin, 2011: 10).

Bozok ve Demirbulat, (2015: 11) tarafından Trabzon şehir merkezinde 102 iş görene uygulanmış olan ankette katılımcılara; Koopman et al. (2002) tarafından geliştirilen ve 6 ifadeden oluşan "Standford Presenteeism Ölçeği (SP 6)" soruları uygulanmıştır. Katılımcıların 6 ifadeye ilişkin değerlendirmelerinin aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerine göre; A grubu seyahat acentaları işgörenlerinin en yüksek oranda katılım sağladıkları ifade "Hastalanırsam, işimi yapmaktan zevk

---

³ American Heritage® İngiliz Dili Dergisi' ne göre; presenteeizm (sözde işte bulunma), "hastalığa, yaralanmaya, kaygıya vb. rağmen işe gelmek sonucunda genellikle üretkenlikte azalmayla sonuçlanan uygulama" olarak tanımlanmaktadır (<http://www.answers.com/topic/absenteeism#ixzz1EZ01Pgqc>), Çevrimiçi07.03.2019.

⁴ Dictionary.com Unabridged'e göre; absenteeizm (devamsızlık), "özellikle iş ya da diğer düzenli işler için ortaya çıkma alışkanlığının başarısızlığı" olarak tanımlanmaktadır <http://www.answers.com/topic/absenteeism#ixzz1EZ01Pgqc>, Çevrimiçi07.03.2019.

almam” ifadesi olurken, en düşük aritmetik ortalamaya sahip ifade ise; “Hastalanırsam işimi bitirmek konusunda umutsuzluğa kapılabilirim” olmuştur.

Çalışanlar; yeterli örgütsel destek eksikliği ve bürokrasi sebeplerine bağlı olarak işten çıkarılma, baskı ve mobing gibi durumlara maruz kalmak istemezler. Ancak işe devamsızlık veya işte sözde var olma durumları; kişilik, işe katılım, yoğun çalışma dönemlerinde sorumluluk gibi işsel nedenlerden de kaynaklanabilmektedir. Öyle olsa bile çalışanlar için önemli çalışma saatleri, işletmeler tarafından sağlanmalı ve çalışanların sağlığına uygun şekilde düzenlenmelidir (Yıldız vd., 2015: 402).

40 yaş ve üzeri işsizlerin, emeklilik yaşının kademeli olarak 65 yaşına yükseltilmesi nedeniyle, istihdam ve sosyal güvenlik durumlarını ve bunlara ilişkin beklenti ve algılarını ölçen alan araştırması ile elde edilen bulgular, söz konusu işgücünün istihdamında diğer yaş gruplarına göre farklı boyut ve çeşitlilikte zorluklar olduğunu göstermektedir. 40 yaş ve sonrası bireylerin işe alınmaları, işte tutulmaları ve işten çıkarılmalarında yaş ayrımcılığı ve yaşa bağlı olumsuz önyargılarla mücadele edilmesi gerekmektedir. Aktif işgücü programlarının etkinliği artırılırken, yaşam boyu eğitim programlarının geliştirilmesi ve erişimlerinin kolaylaştırılması ileri yaşlarda da bireylerin iş fırsatlarını arttıracaktır. İleri yaşlardaki işgücünün gerek aktif çalışma hayatından kademeli olarak çekilmelerinde gerekse emekli olduktan sonra da çalışma yaşamında yer almalarında yarı zamanlı işler ve esnek çalışma saatleri yararlı olacaktır. Artan işsizlik riski ve uzun süreli işsizlik, 40 yaş ve üzeri işsizlerin karşılaştıkları önemli bir sorundur. İleri yaşlardaki işgücüne yönelik olarak işsizlik sigortasından faydalanma amacıyla sağlanan haklarda kolaylaştırmalar yapılması, işsizlik yardımı vs. yeni programların hayata geçirilmesi, kısmi emeklilik uygulamalarının sağlanması gereklidir (Öğütoğulları ve Kılıç, 2016: 163-164).

Fizyolojik bazı gerilemelerin ekonomik üretkenliği ve verimliliği azalttığı düşüncesinden ötürü yaşlılar bağımlı nüfus grubu olarak kabul edilmektedir. Toplumda ekonomik verimliliğe ve üreticiliğin ön planda tutulması, yaşlı ayrımcılığının gelişmesinde rol oynayan faktörlerden biridir (Yıldız vd., 2017: 314). Aydın (2017: 1632) tarafından Kırklareli’nde 30 kişi üzerinde yapılan çalışmaya göre; ileri yaş işgücünün istihdamında çalışan işçilerin % 67’sinin fiziksel rahatsızlık yaşadığı; % 87’sinin iş yerinde yaşanan psikolojik gerilim ve stresten negatif yönde etkilenerek çalışma kalitelerinin ve iş doyumlarının düştüğü; %34’ünün

kronik yorgunluk sıkıntısı çektiği ve katılımcıların % 73'ünün yaşları yüzünden kendilerine ayrımcılık yapıldığını düşündüğü ortaya çıkmıştır.

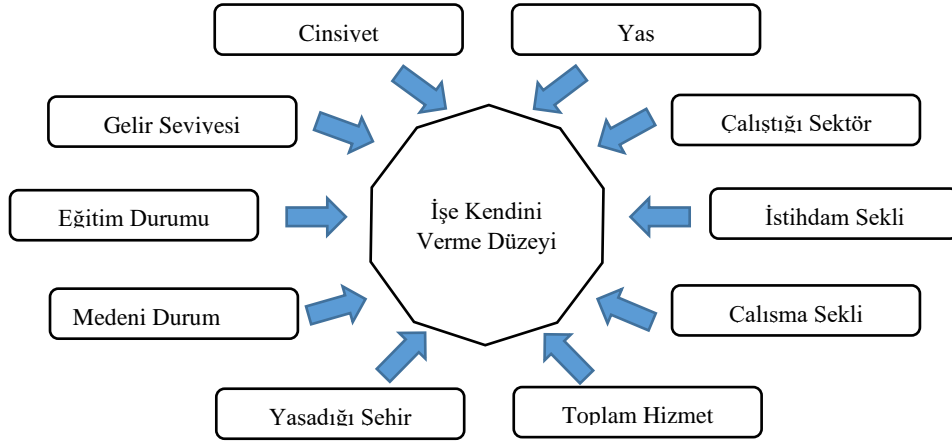
4. ARAŞTIRMA

İş görenler, kendilerini işte olarak görürken; işverenler, onları verimsiz, örgütün amaç ve hedeflerine odaklanmamış olarak görüyor olabilirler (Munro, 2007: 21-22). Bu bakımdan, Emeklilikte yaşa takılmış olan iş görenlerin, emeklilikte yaşa takıldıkları için emekli olamama durumu karşısında, çalışanların işe kendini verip vermediğinin araştırılması; hükümetler, işletmeler ve işverenler açısından büyük bir önem taşımaktadır.

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada emeklilik yaşının dolmasını beklediği için halen çalışmakta olan Emeklilikte Yaşa Takılanlar'ın demografik özelliklerinin işe kendini verip verme düzeylerine etkisi araştırılacaktır.

Şekil 2: Emeklilikte Yaşa Takılmış Olup Halen Çalışmakta Olan Kişilerin Demografik Özelliklerinin İşe Kendini Verme Düzeyi Üzerine Etkisi

Bu çalışmada, Emeklilikte Yaşa Takılan Çalışanların işe kendini verme düzeyi bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Bağımlı değişkeni etkilediği düşünülen yaş, cinsiyet, çalıştığı sektör, gelir seviyesi, eğitim durumu, medeni durum, toplam hizmet yılı, istihdam şekli, çalışma şekli ve yaşadığı şehir demografik değişkenleri bağımsız değişkenler olarak yer almaktadır.

4.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Emeklilikte yaşa takılma nedeniyle çalışanların iş yerinde verimlilik kaybı durumuyla karşı karşıya olmaları; işverenler açısından büyük önem taşımaktadır. İşverenler açısından, verimli zaman kaybıyla ilgili maliyetlerin azaltılması, çalışanların işe nasıl odaklanılacağına anlaşılması ile mümkün olabilecektir. Bu bağlamda, bu araştırmanın amacı; emeklilikte yaşa takılanların demografik özelliklerinin işe kendini verme düzeylerine etkisini incelemektir. Demografik değişkenlerin, emeklilikte yaşa takılan çalışanların işe kendini verme düzeylerini kontrol edip etmediğini ve aralarındaki ilişkiyi incelemek; işletmelerin ve işletmelerin maliyetleri azaltma çabalarına katkı sağlayacaktır.

4.3. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Bir yığının bütün elemanlarına ulaşıp istenilen bilgi alınabilirse “tamsayım” yapılmış olmakla birlikte; zaman, maliyet ve fiziksel engeller yüzünden tamsayım yoluyla bilgi toplanılamazsa yığının elemanlarına kolayca erişebilecek sayıda rastgele elde edilmiş bir alt küme seçilerek yığın için tahmine dayalı bilgi elde edilmeye çalışılır. Bu yöntemle örnekleme adı verilir (Erbaş, 2008:296). Örnekleme, tamsayımın yanında daha geniş üstünlüklere sahiptir (Bal, 2001:135). Bu araştırmanın evreni, bu araştırmanın konusu doğrultusunda, Türkiye’de kamuoyunda Emeklilikte Yaşa Takılanlar olarak bilinen ve 1999’dan önce iş giriş tarihi olan, 4447 ve 5534 No’lu yasa kapsamında emekli olabilmek için yaş süresinin dolmasını bekleyen kişilerden oluşmaktadır. Bu yüzden olasılıklı örnekleme yöntemleri ile örnekleyebilme imkânının zor olduğu görülmektedir.

Zaman/maliyet kısıtları nedeniyle, araştırmada olasılıksız olan kolayda örnekleme yöntemi tercih edilerek en küçük örnek hacim aşağıdaki formülle hesaplanmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2011: 49):

$$n = \frac{t^2 x (pq)}{d^2} \quad (1)$$

Buna göre:

güven düzeyi (%3)

d = duyarlılık (0,05)

t = t tablosu istatistik değeri (1,96)

p = görülme olasılığı (0,5)

q = 1-p (0,5)

n = 384

Örneklem büyüklüğünü etkileyen faktörlerden ilki, daha hassas sonuçlar için örneklem büyüklüğünü arttırarak oranını azalttığımız örnekleme hatasıdır. İkincisi, hedef kitledeki bireylerin ankete konu olan özellik açısından benzerlik ya da farklılıklarıdır. Araştırma için gerekli örneklem büyüklüğünü etkileyen son faktör ise kabul edilen güven düzeyidir. Bilimsel amaçlı çalışmalarda kullanılabilir güven düzeyi değerleri olarak, teoride sonsuz da olsa, genellikle $\alpha=0.01$ ve $\alpha=0.05$ tercih edilmektedir (Baş, 2006; 46-47). Bu çalışmada $\alpha=$ güven düzeyi (%5) olarak alınmıştır.

Bu araştırmada evrenin büyük olması nedeniyle, emeklilikte yaşa takılmış olan herkese ulaşmak imkânsızdır. Araştırmanın örneklemini, Emeklilikte Yaşa Takılanlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (EYT / SYDD)'nin 10.02.2019 tarihinde; emeklilikte yaşa takılmış olup, emekli olabilmek için yaş bekleyen kişiler için Ankara'da yapmış olduğu toplantıya katılan kişiler oluşturmaktadır. Anketler yüz yüze görüşme şeklinde cevaplandırılmış olduğundan katılımcıların sorulara doğru cevap verdikleri varsayılmıştır.

4.4. Veri Toplama Yöntemi

Veri toplama araştırmayı başlatan soruların cevaplarını sağlayacak (sağlaması ümit edilen) ampirik verilerin edinilmesi sürecidir (Bal, 2001; 135). Bu nedenle veri toplamak amacıyla; anketin oluşturulması sürecine geçilmiştir.

Alan araştırması, inceleme grubunun içine bizzat girmek, onlarla yüz yüze temas sağlamak demektir. Böylece, grup içinde hem görüşme yapma şansı yükselmiş olmakta hem de gözlem yapılabilmektedir. Alan araştırmasının sağladığı ikinci önemli olanak da, araştırmacının yaklaşımını (etik) değil, bizzat içinde araştırma yapılan grubun yaklaşımını (emik) ortaya koymasındadır (Türkdoğan, 2000: 305).

Anket en genel tanımıyla, “cevaplandırıcının önceden belirlenmiş bir sıra ve yapıda oluşturulan sorulara yanıt vermesiyle verilerin toplanması yöntemi olarak tanımlanabilir (Altınışık vd., 2010: 78).

Araştırma verileri toplanırken çalışmanın konusu doğrultusunda yapılan alan araştırmasında demografik ve likert tipi soruların oluşturduğu anket uygulaması yapılmış olup, anket formunun geliştirilmesi, örneklem

seçilmesi, verilerin toplanması, analizlerde kullanılan yöntemler, bulguların toplanmasından ayrı başlıklar altında bahsedilmiştir.

Uygulamada kullanılmış olan anket, iki bölümden oluşmaktadır:

Demografik bölümde on soru olup; cinsiyet, yaş, katılımcıların çalıştığı sektör, gelir seviyesi, eğitim durumu, medeni durumu, toplam hizmet yılı, istihdâm şekli, çalışma şekli ve hangi şehirde yaşadıkları soruları ile kişisel bilgilere yer verilmiştir. Toplam hizmet yılı sorusu sayısal, diğerleri kategoriktir. Anketin ikinci bölümdeki Koopman vd. (2002) tarafından geliştirilen Stanford Presenteeism Ölçeği'ne ait olan sorular, 6 adet olup; emeklilikte yaşa takılan ve halen çalışmakta olan kişilerin, işe kendini verme düzeylerine yönelik maddelerden oluşmaktadır ve 5’li likert ölçeği düzeninde hazırlanmıştır. Araştırmada toplam 16 adet soru bulunmaktadır.

Araştırma problemi ve amacına uygun değişkenler belirlendikten sonra problemin çözümü için değişkenlerin ölçümüyle veya gözlemiyle elde edilen bilgilere veri denmektedir. Bir araştırmada ne tür verilere gerek duyulacağı araştırma problemine, araştırmanın amacına, değişkenlerine, modeline ve kurulan hipotezlere bağlıdır (Özdemir, 2010:115).

Veri toplama yöntemi/yöntemleri, araştırmanın başında ortaya konulmuş olan alt problemler dikkate alınarak belirlenir. Bu durumda, veri toplama sürecinde alt problemlerle ilgisi olmayabilen verilerin araştırmaya alınmasından kaçınılması mümkün olacaktır (Yıldırım vd., 1999: 198). Veriler, Emeklilikte Yaşa Takılanlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'nin 10.02.2019 tarihinde emeklilikte yaşa takılmış olup, emekli olabilmek için yaş bekleyen kişiler için Ankara'da yapmış olduğu toplantıya katılan 427 kişiden elde edilmiştir. Anketler katılımcılarla yüz yüze görüşülerek uygulanmıştır.

4.5. Verilerin Analizi

EYT / SYDD'nin 10.02.2019 tarihinde emeklilikte yaşa takılmış olup, emekli olabilmek için yaş bekleyen kişiler için Ankara'da yapmış olduğu toplantıya katılan kişilerden yüz yüze görüşme yoluyla elde edilen veriler, sosyal bilimler için geliştirilmiş olan SPSS 22 paket programı ile analiz edilmiştir. Modeldeki değişkenlerden anketteki Bölüm 2'ye ait olan 1., 2., 3., 4., 5. ve 6. soruları 5’li Likert ölçeği kullanılarak uygulanmıştır: (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum).

Kesinlikle Katılmıyorum:1,

Katılıyorum:2,

Pek Katılmıyorum:3,

Fikrim Yok: 4,

Kesinlikle Katılıyorum:5

Bu çalışmada kantitatif araştırma tekniklerinden anket yöntemi uygulanmıştır. Uluslararası alanda kabul görmüş Koopman vd., (2002)'ne ait çalışmadan yararlanılarak hazırlanan anket soruları; emeklilikte yaşa takılan ve halen çalışmakta olan iş görenlerin iş verimliliği değişkenini ölçmektedir. Anket sorularının oluşturulmasında Koopman vd., (2002)'ne ait çalışmanın maddeleri emeklilikte yaşa takılan iş görenlerin iş verimliliği için uyarlanmış olup; bu maddeler, aşağıda belirtilmiştir:

(1-6. sorular emeklilikte yaşa takılan iş görenlerin iş verimliliği ile ilgili) (Koopman vd., 2002:18)

1.Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen işimdeki zor görevleri tamamlayabilmekteyim

2.Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen görevlerimi yerine getirmeye odaklanabilmekteyim

3.Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen tüm işlerimi tamamlayabilecek kadar kendimi enerjik hissedirim

4. Emeklilikte yaşa takıldığım için iş stresimle başa çıkmakta zorlanmaktayım

5. Emeklilikte yaşa takıldığım için işimi yapmaktan zevk almamaktayım

6.Emeklilikte yaşa takıldığım için işimi bitirmek konusunda umutsuzluğa kapılabılırım

5. ARAŞTIRMADA KULLANILAN İSTATİSTİKİ TEKNİKLER VE ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Normallik, normal dağılımın özellikleri ile incelenebiliyor olsa da, bu incelemeler öznel olacaktır ve aynı dağılımlar için farklı kişiler farklı kararlar verebilecektir. Bu sebeple normallik testleriyle dağılımın normal olup olmadığına bakmak daha önemli olup; geliştirilmiş çok sayıda normallik testi vardır. Kolmogorov –Smirnov testi, incelenen dağılımın normal olup olmadığına karar verilmesine imkân tanır (Güriş ve Astar, 2015:180).

Anket; uygulanan katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Anket; emeklilikte yaşa takılmış olup, halen çalışmaya devam eden kişilerin demografik özelliklerini araştırmak için sorulmuş sorular ve 5’li Likert türü içermektedir. 5’li Likert türü sorulara ait değişkenler, uyarlanmıştır. Anket verilerinin istatistikî analizleri sosyal bilimler için geliştirilmiş olan SPSS 22 kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlerde; kategorik değişkenler (demografik değişkenler) frekans dağılımları, sayısal değişkenler (toplam hizmet yılı) için tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Koopman vd. (2002) tarafından geliştirilen Stanford Ölçeği için Kolmogorov Smirnov normallik testi uygulanmıştır ve test sonucunda normallik varsayımını sağlamadığı ($p<0,05$) görülmüş olup karşılaştırılmalarında non-parametrik testler kullanılmıştır. İki bağımsız grup arasında fark olup olmadığı Mann Whitney U testi, ikiden fazla bağımsız grup arasında fark olup olmadığı ise Kruskal Wallis Testi ile incelenerek Güvenilirlik Analizi uygulanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini ölçmek için Güvenilirlik Analiz modellerinden biri olan Cronbach’s Alpha (Coefficient Alpha) kullanılmıştır. Ölçeğin ve alt boyutlarının güvenilir çıkması, ankette çıkan sonuçların oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Kişilerin Mevcut Durumuna Göre Dağılım

Araştırmaya katılanların tamamı, emeklilikte yaşa takılmış olup halen çalışmakta olan kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olup Halen Çalışmakta olan Kişilerin Mevcut Durumuna Göre Dağılım

Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Kişilerin Halen Çalışması Durumu	n	%
Evet	427	100,0
Hayır	0	0,0
Toplam	427	100,0

Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Halen Çalışmakta olan Kişilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Tablo 2’de görüleceği üzere; araştırmaya katılanların %87,6’sı erkek iken % 12,4’ü kadındır.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Halen Çalışmakta olan Kişilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	n	%
Erkek	374	87,6
Kadın	53	12,4
Toplam	427	100,0

Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Halen Çalışmakta olan Kişilerin Yaşa Göre Dağılımı

Tablo 3'te görüleceği üzere; araştırmaya katılanların %29'u, 40 ve altı yaş aralığında iken, %28,6'sı 41-45'i, %28,6'sı 41-45, %59,3'ü 46-50, %5,4'ü 51-55 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılanların içinde en fazla kişinin 46-50 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Halen Çalışmakta olan Kişilerin Yaşa Göre Dağılımı

Yaş	n	%
40 ve altı	29	6,8
41-45	122	28,6
46-50	253	59,3
51-55	23	5,4
Toplam	427	100,0

Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Halen Çalışmakta olan Kişilerin Çalışılan Sektöre Göre Dağılımı

Tablo 4'te görüleceği üzere; araştırmaya katılanların %6,6'sı kamu çalışanı iken, %75,4'ü özel sektör çalışanı, %4,2'si kendi işi, %13,8'i ise diğer meslek gruplarındandır. Araştırmaya katılanların içinde en fazla İnternet bankacılığı kullanan kişilerin özel çalışanlar olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Halen Çalışmakta olan Kişilerin Çalışılan Sektöre Göre Dağılımı

Çalışılan Sektör	N	%
------------------	---	---

Kamu çalışanı	28	6,6
Özel çalışan	322	75,4
Kendi işi	18	4,2
Diğer	59	13,8
Toplam	427	100,0

Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Halen Çalışmakta olan Kişilerin Gelir Seviyesine Göre Dağılımı

Tablo 5’te görüleceği üzere; araştırmaya katılanların %35,4’ünün gelir seviyesi 2000TL ve altında iken, %50,6’sının 2001-4000TL arasında, %12,6’sının 4001-6000TL, %1,4’ünün 6001TL ve üstü olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların içinde en fazla kişilerin 2001-4000 TL gelir seviyesine sahip kişiler olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Halen Çalışmakta olan Kişilerin Gelir Seviyesine Göre Dağılımı

Gelir Seviyesi	N	%
2000 TL ve altı	151	35,4
2001-4000 TL	216	50,6
4001-6000 TL	54	12,6
6001TL ve üstü	6	1,4
Toplam	1080	100,0

Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Halen Çalışmakta olan Kişilerin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Tablo 6’da görüleceği üzere; araştırmaya katılanların %22’si ilkökul, %16,2’si Ortaokul, %37,2’si Lise, %22,2’si lisans, %2,3’ü Lisansüstü mezundur.

Araştırmaya katılanların içinde en fazla lise mezunları olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Araştırmaya Katılan İnternet Bankacılığı Müşterilerinin Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	n	%
İlkokul	94	22
Ortaokul	69	16,2

Lise	159	37,2
Lisans-Önlisans	95	22,2
Lisansüstü	10	2,3
Toplam	427	100,0

Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Kişilerin Medeni Durumuna Göre Dağılım

Tablo 7’de görüleceği üzere; araştırmaya katılanların %23’ü bekâr, %94,6’sı evlidir. Araştırmaya katılanların içinde en fazla evli kişilerin olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Olan Halen Çalışmakta olan Kişilerin Medeni Durumuna Göre Dağılımı

Medeni Durum	n	%
Bekâr	23	5,4
Evli	404	94,6
Toplam	427	100,0

Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Halen Kamuda Çalışmakta Olan Kişilerin İstihdam Şekline Göre Dağılımı

Tablo 8’de görüleceği üzere; araştırmaya katılanların %18,7’si 657/4B, %8,2’si Sözleşmeli 4924, %1,2’si Döner Sermaye, %72,1’i diğer istihdam şeklidir. Araştırmaya katılan kişilerde 657 istihdam şekli kimse bulunmamaktadır. Araştırmaya katılanların içinde en fazla diğer istihdam şekli oldukları görülmektedir.

Tablo 8: Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Halen Kamuda Çalışmakta Olan Kişilerin İstihdam Şekline Göre Dağılımı

İstihdam Şekli	n	%
657/4B	79	18,7
Sözleşmeli 4924	35	8,2
Döner sermaye	5	1,2
Diğer	308	72,1
Toplam	427	100,0

Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Halen Çalışmakta Olan Kişilerin Çalışma Şekline Göre Dağılımı

Tablo 9'da görüleceği üzere; araştırmaya katılanların %66,7'si sadece gündüz, %8,2'si gündüz ve nöbet, %25,1'i vardiya çalışma şeklidir. Araştırmaya katılan kişilerde sadece nöbet tutan kimse bulunmamaktadır. Araştırmaya katılanların içinde en fazla sadece gündüz çalışma şekline oldukları görülmektedir.

Tablo 9: Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Halen Çalışmakta Olan Kişilerin Çalışma Şekline Göre Dağılımı

Çalışma Şekli	n	%
Sadece gündüz	285	66,7
Gündüz ve Nöbet	35	8,2
Vardiya	107	25,1
Toplam	427	100,0

Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Halen Çalışmakta Olan Kişilerin Hizmet Sürelerine Göre Dağılımlar

Tablo 10'da görüleceği üzere; araştırmaya katılanların %10,3'ü 10-20 yıl, %40,5'i 21-25 yıl, %40,3'ü 26-30 yıl, %8,9'u 31 yıl ve üzeri hizmet süresine sahiptir.

Tablo 10: Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Halen Çalışmakta Olan Kişilerin Hizmet Sürelerine Göre Dağılımlar

Yıl:	n	Yüzde
10-20 Yıl	44	10,3
21-25 Yıl	173	40,5
26-30 Yıl	172	40,3
31 Yıl ve Üzeri	38	8,9
Toplam	427	100,0

Araştırmaya Katılan Emeklilikte Yaşa Takılmış Halen Çalışmakta Olan Kişilerin Yaşadıkları Şehirlere Göre Dağılımlar:

Tablo 11'de görüleceği üzere; araştırmaya katılanların %34,4'ü Ankara, %18,4'ü İstanbul, %47,1'i diğer şehirlere sahiptir. Araştırmaya katılan kişilerden 9 kişi bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Araştırmaya katılanların içinde en fazla Ankara ilinden kişiler bulunmaktadır.

Tablo 11: Şehirlere Göre Dağılımlar

İli:	n	Yüzde
Ankara	144	34,4
İstanbul	77	18,4
Diğer Şehirler	197	47,1
Toplam	418	100,0

Stratford İşe Kendini Verme Ölçeği Maddeleri İçin Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 12 incelendiğinde “Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen işimdeki zor görevleri tamamlayabilmekteyim” ifadesine kişilerin %37,7’si Kesinlikle Katılmıyorum cevabı vermiş iken %10,1’i Katılmıyorum, %14,3’ü Orta Derecede Katılıyorum, %15,9’u Katılıyorum ve %22’si Kesinlikle Katılıyorum cevabını vermişlerdir. Kişilerin “Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen işimdeki zor görevleri tamamlayabilmekteyim” ifadesine verdiklerine cevapların ortalaması 2,74’tür.

Halen Çalışmakta Olan Emeklilikte Yaşa Takılanlar İçin Stratford Kendini İşe Verme Ölçeği Maddeleri İçin Tanımlayıcı İstatistikler:

Halen çalışmakta olan Emeklilikte Yaşa Takılanlar için Stratford Kendini İşe Verme Ölçeği maddeleri için tanımlayıcı istatistikler aşağıda Tablo 12’de belirtilmiştir:

Tablo 12: Emeklilikte Yaşa Takılanlar Ölçeği Maddeleri İçin Tanımlayıcı İstatistikler

	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Orta derecede katılıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle katılıyorum		Ort.±S.S
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
1-Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen işimdeki	161	37,7	43	10,1	61	14,3	68	15,9	94	22,0	2,74±1,61

zor görevleri tamamlayabilmekteyim												
2-Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen görevlerimi yerine getirmeye odaklanabilmekteyim	125	29,3	89	20,8	80	18,7	61	14,3	72	16,9	2,69±1,45	
3-Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen tüm işlerimi tamamlayabilecek kadar kendimi enerjik hissedirim	127	29,7	117	27,4	99	23,2	27	6,3	57	13,3	2,46±1,33	
4-Emeklilikte yaşa takıldığım için iş stresimle başa çıkmakta zorlanmaktayım	94	22,0	32	7,5	81	19,0	86	20,1	134	31,4	3,31±1,52	
5-Emeklilikte yaşa takıldığım için işimi yapmaktan zevk almamaktayım	81	19,0	28	6,6	67	15,7	98	23,0	153	35,8	3,5±1,5	
6-Emeklilikte yaşa takıldığım için işimi bitirmek konusunda umutsuzluğa kapılabiliyorum	85	19,9	25	5,9	61	14,3	69	16,2	187	43,8	3,58±1,56	

Tablo 13: Emeklilikte Yaşa Takılanlar Ölçeği İçin Tanımlayıcı İstatistikler ve Normalliği

	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum	Kolmogorov Smirnov (p)
İşe Kendini Verme	18,28	5,697	6	30	0,000

Çalışmaya katılan kişilerin İş Kendini Verme düzeyleri 18,28’dir. İş Kendini Verme Düzeyi minimum 6 maksimum 30 puan alabilmektedir.

Puan yükseldikçe İşe Kendini Vermeleri artıyor. İşe Kendini Verme skorlarının normallik varsayımı Komogorov Smirnov normallik testi ile incelenmiş ve ilgili değişkenin normal dağılmadığı görülmüştür ($p=0,000$). Bu nedenle bu değişkenle ilgili analizlerde parametrik olmayan istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır.

Yaş Gruplarına Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Uygulanan Kruskal Wallis analizi sonucunda yaş grupları arasında İşe Kendini Verme düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p=0,007$). Buna göre 51-55 Yaş aralığında olanların işe kendini verme düzeyleri; 40 Yaş ve Altı olanlarla 41-45 Yaş aralığında olanlardan anlamlı derecede daha düşüktür.

Tablo 14: Yaş Gruplarına Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

	Ortalama	Standart Sapma	Kruskal Wallis	p	Fark
1.40 Yaş ve Altı	20,52	5,99	12,023	0,007*	4-1,2
2.41-45 Yaş	19,05	5,80			
3.46-50 Yaş	17,93	5,59			
4.51-55 Yaş	15,35	4,47			

*: $p<0,05$ (istatistiksel olarak anlamlı)

Cinsiyete Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Uygulanan Mann Whitney U analizi sonucunda kadın ve erkekler arasında İşe Kendini Verme düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p=0,801$).

Tablo 15: Cinsiyete Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

	Ortalama	Standart Sapma	Mann Whitney	P
Erkek	18,26	5,77	9699,5	0,801
Kadın	18,49	5,20		

Eğitim Durumlarına Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Uygulanan Kruskal Wallis analizi sonucunda eğitim durumları grupları arasında İşe Kendini Verme düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p=0,015$). Buna göre ilkökul

mezunu olanların İşe Kendini Verme düzeyleri İş verimliliği; ÖnLisans/Lisans mezunu olanlardan anlamlı derecede daha düşüktür.

Tablo 16: Eğitim Durumlarına Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Eğitim Durumu	Ortalama	Standart Sapma	Kruskal Wallis	p	Fark
1. İlkokul	17,03	5,96	12,380	0,015*	1-4
2.Ortaokul	18,52	6,18			
3.Lise	18,06	5,64			
4. Ön Lisans/Lisans	19,71	4,91			
5.Y.Lisan	18,60	5,48			

*:p<0,05 (istatistiksel olarak anlamlı)

Gelir Seviyelerine Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Uygulanan Kruskal Wallis analizi sonucunda gelir seviyeleri arasında İşe Kendini Verme düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır (p=0,486).

Tablo 17: Gelir Seviyelerine Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Gelir Düzeyi	Ortalama	Standart Sapma	Kruskal Wallis	p
1. 2000 Altı	17,91	5,64	1,444	0,486
2.2001-4000	18,35	5,66		
3.4001 ve Üzeri	19,02	5,97		

Medeni Durumlarına Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Uygulanan Mann Whitney U analizi sonucunda bekâr ve evliler arasında İşe Kendini Verme düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır (p=0,525).

Tablo 18: Medeni Durumlarına Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Medeni Durum	Ortalama	Standart Sapma	Mann Whitney	p
Bekâr	18,57	6,38	4281,0	0,525
Evli	18,27	5,66		

Çalıştığı Sektöre Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Uygulanan Kruskal Wallis analizi sonucunda katılımcıların işe kendini verme düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p=0,376$).

Tablo 19: Çalıştığı Sektöre Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Çalıştığı Sektör	Ortalama	Standart Sapma	Kruskal Wallis	P
1. Kamu	19,82	4,92	3,106	0,376
2.Özel Sektör	18,33	5,73		
3.Kendi İşi	18,00	6,86		
4. Diğer	17,44	5,46		

İstihdam Şekline Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Uygulanan Kruskal Wallis analizi sonucunda katılımcıların işe kendini verme düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p=0,508$).

Tablo 20: İstihdam Şekline Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

İstihdam Şekli	Ortalama	Standart Sapma	Kruskal Wallis	P
1. 657/4B	18,20	5,40	1,354	0,508
2.Sözleşmeli	17,14	6,25		
3.Diğer	18,44	5,71		

Çalışma Şekline Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Uygulanan Kruskal Wallis analizi sonucunda çalışma şekline göre katılımcıların işe kendini verme düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p=0,110$).

Tablo 21: Çalışma Şekline Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Çalışma Şekli	Ortalama	Standart Sapma	Kruskal Wallis	P
---------------	----------	----------------	----------------	---

1.Sadece Gündüz	18,53	5,86	4,411	0,110
2.Gündüz ve Nöbet	19,31	4,81		
3.Vardiya	17,32	5,45		

Toplam Hizmet Yılına Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Uygulanan Kruskal Wallis analizi sonucunda katılımcıların toplam hizmet yılına göre işe kendini verme düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p=0,110$).

Tablo 22: Toplam Hizmet Yılına Göre İşe Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Toplam Hizmet Yılı	Ortalama	Standart Sapma	Kruskal Wallis	p
1.10-20 Yıl	17,91	5,76	4,408	0,221
2.21-25 Yıl	18,78	5,84		
3.26-30 Yıl	18,19	5,69		
4. 31 Yıl ve Üzeri	16,92	4,87		

*: $p<0,05$ (istatistiksel olarak anlamlı)

Yaşanılan Şehirlere Göre Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Uygulanan Kruskal Wallis analizi sonucunda katılımcıların yaşadıkları şehre göre işe kendini verme düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p=0,101$).

Tablo 23: Yaşanılan Şehirlere Göre Kendine Verme Skoru Farklılıklarının İncelenmesi

Yaşanılan Şehir	Ortalama	Standart Sapma	Kruskal Wallis	p
1. Ankara	19,24	5,91	4,576	0,101
2.İstanbul	17,91	6,22		
3.Diğer	17,76	5,31		

Alfa (α) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibidir (Kayış, 2010: 405):

$0.00 \leq \alpha \leq 0.40$ ise ölçek güvenilir değil

$0.40 \leq \alpha \leq 0.60$ ise ölçek güvenilirliği düşük

$0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir

$0.80 \leq \alpha \leq 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Tablo 24'te görüldüğü üzere; 6 maddeden oluşan Stanford İşe Kendini Verme Ölçeğinin güvenilirliği 0,702 bulunmuştur. Buna göre halen çalışmakta olan Emeklilikte Yaşa Takılanlar için Stanford İşe Kendini Verme Ölçeğinin 0,700'den büyük olduğu dolayısıyla yeterli olduğu görülmektedir:

Tablo 24: Cronbach's Alpha

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
,702	6

Aşağıda Tablo 5.25'te görüleceği üzere; tüm maddeler oldukça güvenilirdir:

Tablo 25: Güvenirlilik Analizi

Item-Total Statistics				
	Ölçek Ortalaması Scale Mean if Item Deleted	Ölçek Varyansı Scale Variance if Item Deleted	Toplam Korelasyon Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
1-Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen işimdeki zor görevleri tamamlayabilmekteyim	15,5433	24,117	,363	,686
2-Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen görevlerimi yerine getirmeye odaklanabilmekteyim	15,6019	23,883	,456	,655

3-Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen tüm işlerimi tamamlayabilecek kadar kendimi enerjik hissedirim	15,8267	25,402	,393	,675
4-Emeklilikte yaşa takıldığım için iş stresimle başa çıkmakta zorlanmaktayım	14,9742	23,016	,487	,645
5-Emeklilikte yaşa takıldığım için işimi yapmaktan zevk almamaktayım	14,7869	23,196	,486	,645
6-Emeklilikte yaşa takıldığım için işimi bitirmek konusunda umutsuzluğa kapılabilirim	14,7073	23,649	,419	,667

Stratford Kendini İşe Verme Ölçeği İçin Güvenirlilik

Stratford İşe Kendini Verme Ölçeğindeki Söзде İşte Bulunma ifadeleri Emeklilikte Yaşa Takılanlar için uyarlanmış ve ölçek 427 kişiye uygulanmıştır. Stratford Kendini İşe Verme Ölçeği İçin Güvenirlilik Tablo 26’da belirtilmiştir:

Tablo 26: Stratford Kendini İşe Verme Ölçeği İçin Güvenirlilik

	Madde Silindiğinde Cronbach Alfa	Cronbach Alfa
1-Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen işimdeki zor görevleri tamamlayabilmekteyim	,686	0,702
2-Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen görevlerimi yerine getirmeye odaklanabilmekteyim	,655	
3-Emeklilikte yaşa takılmış olmama rağmen tüm işlerimi tamamlayabilecek kadar kendimi enerjik hissedirim	,675	
4-Emeklilikte yaşa takıldığım için iş stresimle başa çıkmakta zorlanmaktayım	,645	
5-Emeklilikte yaşa takıldığım için işimi yapmaktan zevk almamaktayım	,645	
6-Emeklilikte yaşa takıldığım için işimi bitirmek konusunda umutsuzluğa kapılabilirim	,667	

427 kişi üzerinden toplanan verilerle 6 maddelik ölçeğe uygulanan Cronbach Alfa güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin güvenilir olduğu görülmüştür ($\alpha=0,702$). 6 maddeden ölçeğin güvenilirliğini düşüren madde olmadığı görülmüştür.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Neredeyse tüm Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkeleri nezdinde nüfus yaşlandıkça yaşlanmaktadır ve her yerde neden aynıdır: Dramatik bir bebek doğum oranında artış ve ardından eşit derecede dramatik olarak doğum oranındaki hızlı düşüş. Bu da yaşam beklentisinde belirgin bir artışa eşlik etmektedir. Bu demografik olaylar yaşlıların devlet güvencesi altında bulunan emekli maaşlarını ve sağlık yardımı ödeneklerini gençlere bağımlılık oranını (emeklilerin çalışanlara oranı olarak) iki katına çıkarmaktadır. Çünkü gelişmiş toplumlarda olağanüstü yaşlanma birinci dereceden mali krize neden olmaktadır (Brooks vd., 2005: 11-12). Çoğu ülkede öngörülen bağımlılık oranlarının iki katına çıkması nedeniyle, sosyal olarak dengeli bir yük dağılımı sağlamak için uzun vadeli tutarlı çözümler uygulanmaktadır. Emeklilik yaşını yükseltmek; emeklilik planlarını dengelemek için en iyi yol olarak gözükmekle beraber, halkın bu tür reformlara karşı muhalefeti, emeklilik yaşındaki yükselişin, özellikle yaşlı işçiler için yüksek işsizlik döneminde gerçekçi olmadığı yönünde olacaktır. Bu konudaki tartışma; politikanın uygulanabilirliği ile ilgili değil, politikanın kendisidir (Legros, 2003: 111-112).

Sosyal güvenlik kuruluşları aynı toplum bölümleri içerisinde ödeme gücünün kaymasına sebep olabilmektedir. Bu durum, sosyal güvenlik kuruluşlarına rağmen, ödediği primin yarattığı katma değer çok üstünde sosyal güvenlik hizmetinden faydalanan kişiler ile bu kuruluşun hizmet ve olanaklarından faydalanamayan kişiler arasında gerçekleşebilmektedir (Akgeyik vd., 2007: 35). Bu bağlamda ülkemizde yaş sınırlarının yükseltilmiş olması, Türkiye gerçeklerine uymamakta olup; yaşam kalitesi ve yaşama süresi gelişmiş ülkelerdeki gibi ileri bir seviyede değildir. Bu durum emeklilik yaşının Türkiye gerçeklerine göre tespit edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sadece kamu açıklarını azaltmak amacıyla konulmuş olan yaş hadleri, sigortalıların uzun çalışma süresinin sonunda ödül olarak kazandıkları yaşlılık aylığından, yararlanma sürelerini düşüreceklerinden veya çok az bir süre yararlanacağı için yaşlılık sigortasının amacına uygun olmadığı gibi, adil de olmayacaktır. Yaş sınırı tespit edilirken, aktüeryal denge ile sosyal devlet ilkesi arasında uyum

sağlanmalıdır. Sigortalılar, işverenler ile kamu bir araya gelerek, bilimsel verilerden faydalanarak ve sosyal devlet unsurunu göz önünde bulundurarak, emeklilik yaşında yeni bir düzenlemeye gitmelidirler (Erol, 2015: 62).

8 Eylül 1999 tarihinden önce işe başlayan Emeklilikte Yaşa Takılanlar; hizmet süresi ve prim ödeme gün sayısını doldurmuş olmalarına rağmen; emekli aylığı bağlatmak için yaş beklemek zorunda kalmışlardır. 1999 yılında yapılan değişiklikle emeklilik için gereken prim gün sayıları artırılarak; emeklilik yaşı önce 58-60, 2006 yılında yapılan değişiklikle kademeli olarak 65 olarak ötelenmiştir. Bu bağlamda Emeklilikte Yaşa Takılanlar; sosyal güvenlik sisteminde, ülkemizin demografik yapısı üzerinde yapılan çalışmalar ile ülke gerçekleri baz alınarak değerlendirilmesi gereken paradoksal bir görüntü arz etmektedir.

Bu sonuçlar, emeklilikte yaşa takılmış olup halen çalışmakta olan mevcut emeklilikte yaşa takılanların işteki motivasyonunun arttırılmasının, işverenin temel odağı olması gerektiğini göstermektedir. İşverenler bir yandan maliyetleri azaltma çabaları gösterirken, bir yandan da iş görenlerin işte verim düşüklüğü gösterebileceklerini göz ardı etmemelidirler. Bu doğrultuda; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi demografik özelliklerini göz önünde bulundurularak çalışanların öznel refahları arttırılmaya çalışılmalıdır. Diğer taraftan; emeklilikte yaşa takılmış olup halen çalışmakta olan çalışanlarda fırsatçılığın azaltılmasına yönelik çabalara nasıl odaklanılacağına ilişkin anlaşılması gerekmektedir.

Birçok ülkede bulunan çok farklı koşullara rağmen; ülkeler, ortak bazı zorluklarla karşı karşıya bulunmaktadır. Ülkelerin nüfusları farklı şekillerde ve farklı derecelerde yaşlanmakta; işletme, hükümetler ve bireyler için bu durum, ağır maliyetler getirmekte, gelecekte çok daha büyük maliyetleri tehdit altında bırakmaktadır. Yapılan araştırmalarda, iş görenlerin; iş yerinde sözde bulunma (presenteizm), devamsızlık yapma (absenteizm) ve sağlık koşulları nedeniyle erken emeklilik isteğinin ortaya çıktığı, tam kapasite ile çalışmadıkları görülmektedir (Rasmussen vd., 2016:2).

Bu araştırmada elde edilen sonuçlara göre; araştırmaya katılan kişilerin yaş ve eğitim düzeylerine göre öngörülen ilişkilerde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Cinsiyet, görev süresi değişkenleri açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Uygulanan Kruskal Wallis analizi sonucunda eğitim durumları grupları arasında İşe Kendini Verme düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır (p=0,015). Buna göre; İlkokul mezunu olanların işe kendini verme düzeyleri; ÖnLisans/Lisans mezunu

olanlardan anlamlı derecede daha düşüktür. 51-55 Yaş aralığında olanların işe kendini verme düzeyleri; 40 Yaş ve Altı olanlarla 41-45 Yaş aralığında olanlardan anlamlı derecede daha düşük olarak bulunmuştur. ÖnLisans/Lisans mezunu olan kişiler, İlkokul mezunlarına göre haklarından daha çok haberdar oldukları için, halen çalışmaktayken işlerine kendilerini daha çok veriyor olabilirler. 51-55 yaş aralığındaki halen çalışmakta olan kişiler, artık emekli olmayı 40 Yaş ve Altı olanlarla 41-45 Yaş aralığında olanlardan daha çok istiyor olabilirler. Bu bağlamda, elde edilen bulgular oldukça önemlidir. Bu araştırmaya göre; 51-55 yaş aralığında bulunup halen çalışmakta olan Emeklilikte Yaşa Takılanlar, işe kendini verme konusunda zorlanmaktadır. Bu durumda; hükümetin, işletmelerin ve işverenlerin, emeklilikte yaşa takılmış olup halen çalışmakta olan kişilerin işe kendilerini verebilmeleri için tedbirler alması gerektiği söylenebilir.

Ülkemizde, diğer ülkelerden farklı şekillerde ve farklı derecelerde nüfusun yaşlanması gerçeği; “emeklilikte yaşa takılanlar” paradoksu üzerinde kendini ortaya koymakta ve bu konuda yapılacak olan yeni çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- 8.9.1999 tarih, 23810 sayılı Resmi Gazete, 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu
- AKÇAY, C. (2015). Yaşlılık ve Emeklilik (Kavramlar, Kuramlar, Sorunlar), 1. Baskı, Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti, Ankara.
- ALTINIŞIK, R.-COŞKUN, R.-BAYRAKTAROĞLU, S.-YILDIRIM, E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, 6. Baskı, Sakarya Üniversitesi, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- American Heritage Dictionary of the English Language, Absenteeism, <http://www.answers.com/topic/absenteeism#ixzz1EZ01Pgqc>, 07.03.2019.
- AR, N. K. (2013). “Güncel Gelişmeler Işığında Dünyada ve Türkiye’de Tamamlayıcı Emeklilik Programlarının Katkısı”, Çalışma İlişkileri Dergisi, C.4, S.2, ss.13-31.
- AYDIN, A. (2017). “Yaşlı İşgücünün Çalışma Hayatındaki Sorunları: Kırklareli İli Örneği”, Journal of Human Sciences, S.2, C.14, ss.1632-1646.

- BAL, H. (2001). Bilimsel Araştırma Teknikleri, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayın No:20 Fen Edebiyat Fakültesi, Isparta.
- BASS, C. (2010). "The Effect of Subjective Well-being on Employee Presenteeism", A Dissertation Submitted to the Faculty of the Graduate School at Middle Tennessee State University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy Murfreesboro, TN.
- BAŞ, T. (2006). Anket Nasıl Hazırlanır, Nasıl Uygulanır, Nasıl Değerlendirilir, 4. Baskı, Seçkin Kitabevi, Ankara.
- BOZOK, D. ve DEMİRBULAT, Ö. G. (2015). "Presenteeism (İşte Varolamama) ile Yaşam Doyumu, Fiziksel ve Ruhsal İyi Halinin Etkileşimine Yönelik Seyahat Acentası İşçörenleri Üzerinde Bir Araştırma", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C.16, S.27, ss.7-13.
- BROOKS, R. vd. (2005). Social Security Reform Financial and Political Issues in International Perspective, 1. Baskı, Cambridge University Press, USA.
- CURAL, M. (2016). "Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Mali Yapısı ve Sisteme Yapılan Bütçe Transferlerinin Ekonomik Yansımaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.21, S.2, ss.693-706.
- ÇAKIR, Ö., ÇINAR, E. ve DENİZLİ, U. (2015). "Emeklilik Hazırlık Programlarının, Emeklilerin Yaşam Kalitelerini Geliştirmedeki Rolünün Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, S.3, C.3, ss.223-232.
- DENK, N. (2010). Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Antropolojik İncelemesi ve Emeklilik Sorunları Üzerine Bir Alan Araştırması, 1. Baskı, Beta Basım A.Ş., İstanbul.
- Dictionary.com, Presenteeism, <http://dictionary.reference.com/browse/presenteeism>, 07.03.2019.
- ERBAŞ, S. O. (2008). Olasılık ve İstatistik, 2. Baskı, Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti., Ankara.
- EROL, I. S. (2014). "Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları ve Sosyal Güvenlik Ahlakı", Kamu-İş; C:13, S:3/2014, ss.37-70.
- EROL, S. (2011). "Yaşlılık Sigortası ve Emeklilik Yaşı Tartışması", Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences, Sayı 1, Cilt 1, ss. 40-65.
- GRUBER, J. and WISE, D. A. (2004). Social Security Programs and Retirement around the World, 1. Baskı, The University of Chicago Press, Chicago.

- GÜRİŞ, S. ve ASTAR, M. (2015). Bilimsel Araştırmalarda SPSS İle İstatistik, 2. Basım, Der Yayınları, İstanbul.
- KAYIŞ, A., (Ed.) KALAYCI, Ş. (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 5. Baskı, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara.
- KESEBİR, M. (2018). “Türkiye’de 2001 Krizi Sonrası Bankacılık Sektörünün Durumu, Yapısal Reformlar ile Son Yıllardaki Gelişmeler”, Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Cilt. 3, Sayı.2, ss. 1-19.
- KOOPMAN, C., PELLETIER, K. R., MURRAY, J. F., SHARDA, C. E., BERGER, M. L., TURPIN, R. S., HACKLEMAN, P., GIBSON, P., HOLMES, D. M., BENDEL, T. (2002). “Stanford Presenteeism Scale: Health Status and Employee Productivity”, JOEM, C. 44, S.1, ss.14-20.
- KORKMAZ, E., AKGEYİK, T., YILMAZ, E., OKTAYER, N., SUSAM, N., ŞEKER, M. (2006). Sosyal Güvenlikte Yeni Yaklaşım: Bireysel Emeklilik, İstanbul Ticaret Odası 2006-21, Birlik Ofset Basın Yayın Reklamcılık Tic. Ltd. Şti., İstanbul.
- LEGROS, F. (2003). “Population Aging, Electoral Behavior, and Early Retirement”, ss.111-130, (Ed.) HOLZMANN, Robert and ORENSTEIN, Mitchell and RUTKOWSKI, Michal, Pension Reform in Europe: Process and Progress, The World Bank, Washington.
- MUNRO, L. (2007). “Absenteeism and Presenteeism: Possible Causes and Solutions”, The South African Radiographer, C.45, S.1, ss.21-23.
- OECD, Ageing and Pensions, <http://www.oecd.org/els/>, s.14, 16.02.2019.
- ÖĞÜTOĞULLARI, E. ve KILIÇ, C. (2016). “40 Yaş ve Üstü İşsizlerin İstihdam ve Sosyal Güvenlik Algısı ve Beklentilerine İlişkin Bir Alan Araştırması”, Sosyal Güvenlik Dergisi, Ekim 2016, C.16, S.2, ss. 139-166.
- ÖZDEMİR, A. (2010). Yönetim Biliminde İleri Araştırma Yöntemleri Ve Uygulamalar, 2.Baskı, Beta Basım A.Ş., İstanbul.
- PRATER, T. and SMITH, K., Underlying Factors Contributing To Presenteeism And Absenteeism, Journal of Business & Economics Research , C.9, S.6, ss.1-14.
- RASMUSSEN, B., SWEENEY, K., SHEEHAN, P. (2016). “Report to the US Chamber of Commerce, Economic Costs of Absenteeism, Presenteeism and Early Retirement Due to Ill Health: A Focus on Indonesia”, Victoria Institute of Strategic Economic Studies Victoria University, Melbourne September 2016, s. 2,

- https://www.uschamber.com/sites/default/files/documents/files/in_donesia_study_.pdf, 05.05.2018.
- SEZGİN, S. ve YILDIRIM, T. (2015). “Türkiye’ de Bireysel Emeklilik Sisteminin Etkinliği”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, S.1, C.2, ss 123- 140.
- SİĞİN, A. (2016). “Çalışma Hayatı ve Emeklilik Bağlamında Türkiye’de Yaşlılık”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 25, C.1, ss. 87-101.
- ŞEN, F. Y. (2015). “Emeklilik Döneminde Yaşanan Sorunlara Yönelik Bir Çözüm Önerisi: İkinci İşe Hazırlık Eğitimi ve Emeklilik Kulüpleri”, Ekev Akademi Dergisi, S.64, C.19, ss.313-334.
- ŞİRİN, İ. (2011). Türkiye’de İşsizlik Sigortası Uygulamasının Aktüeryal Esaslara Göre İncelenmesi, SSK Başkanlığı Uzmanlık Yeterlik Tezi, Ankara.
- TANTAN, S. (2001). Sosyal Güvenlik Kapsamında Emeklilik Sisteminde Reform Arayışları ve Özel Emeklilik Fonları, 1. Baskı, Beta Basım A.Ş., İstanbul.
- TÜRKDOĞAN, O. (2000). Bilimsel Araştırma Metodolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, (2016), İstatistiklerle Yaşlılar, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>, 14.02.2018.
- Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, (2016), İstatistiklerle Yaşlılar, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>, 08.03.2019.
- Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Yaş bağımlılık oranı, 1935-2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>, 14.02.2018.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (1999). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Birinci Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- YILDIZ, H., YILDIZ, B., ZEHİRA, C., AYKAÇ, M. (2015). “The Antecedents of Presenteeism and Sickness Absenteeism: A Research in Turkish Health Sector”, 11th International Strategic Management Conference 2015, Social and Behavioral Sciences C.207, ss. 398 – 403.
- YILDIZ, R., ÖMEROĞLU, G., TERİM, N. (2017). “Yaşlı Penceresinden Yaşlı Ayrımcılığı: Bursa ve Yalova Örneği”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.3, S.2, ss.313-329.

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2019/2, Sayı:34, s.214-226
Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year: 2019/2, Number:34, p. 214-226
Alınış /Reieved:19.03.2019 Kabul/Accepted: 29.08.2019 Online Yayın/ Online Published: 29.08.2019

KAYNAK GÖSTER: ARSLAN, C . (2019). Vergi Perspektifinden Ermeni Meselesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (34), 214-226

VERGİ PERSPEKTİFİNDEN ERMENİ MESELESİ

Cem Barlas Arslan¹

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan milletler, çöküş döneminde isyan ederek bağımsızlıklarını kazanmıştır. Ayrılık süreci en sorunlu olan millet ise Ermeniler olmuştur. 1780 yılında bir vergi isyanı ile başlayan ve giderek siyasallaşan süreç, 1915 yılında tehcir kararı ile sonlanmıştır. Ancak, Ermeni meselesi tehcir kararının üzerinden bir asırdan fazla zaman geçmesine rağmen, sözde soykırım iddialarıyla gündemde tutulmaktadır. Tarihi gerçeklerden uzak bu iddialar her daim Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı diplomatik bir koz olarak kullanılmaktadır.

Ermeni meselesi siyasi bir meseledir. Ne var ki birçok siyasi meselenin temelinde olduğu gibi bu olayda da vergilendirme yetkisine karşı direniş gösterme durumu söz konusu olmuştur. Keza, bu çalışma ile tarihçilerin her aşamasına ışık tuttuğu Ermeni meselesine vergi perspektifinden bakmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Meselesi, Vergi Grevi, Vergi İsyanı, Vergilendirme Yetkisi, 1780 Zeytin İsyanı

THE ARMENIAN MATTER FROM THE PERSPECTIVE OF TAX

ABSTRACT

The nations under the sovereignty of the Ottoman Empire rebelled during the collapse and gained their independence. The separation process is the most problematic nation has been Armenians. The process, which started with a tax revolt in 1780 and became increasingly politicized, ended with the decision of deportation in 1915. However, the Armenian matter has been on the agenda with the so-called genocide allegations, even though more than a century has passed since the deportation decision. Historic these claims are far from the truth as a diplomatic trump card is used at all times against the Republic of Turkey.

The Armenian matter is a political matter. So what as in the case of many political matters, there has been a case of resistance against taxation. Likewise, this study aims to look at the Armenian matter that sheds light on every stage of historians from a tax perspective.

¹ Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Mali Hukuk Anabilim Dalı, barlasarslan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0635-602X

Key Words: *Armenian Matter, Tax Strike, Tax Revolt, Taxation Authority, 1780 Zeytun Revolt*

1. GİRİŞ

İbn-i Haldun'un ifade ettiği gibi "Devletler de tıpkı insanlar gibi doğar, büyür, yaşlanır ve ölürler". Özellikle imparatorluklar, bu ifadeye daha uygun düşmektedir.

Tarihte var olmuş büyük imparatorluklardan olan Osmanlı İmparatorluğu da 622 yıl hüküm sürdükten sonra yıkılmıştır. Çok milletli bir yapıya sahip İmparatorluk coğrafyasında, 19. yüzyılda bozulan devlet sistemi ve otoritesi, beraberinde isyan ve ayrılıkları getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ilk isyan eden 1804 yılında Sırlar, ilk olarak bağımsızlığını kazanan ise 1829 yılında Yunanistan olmuştur. Sırlar ile başlayan bölünme, diğer milletlere de sirayet etmiş ve ayrılıkçı hareketler İmparatorluğun son yüzyılında artmıştır.

Osmanlı egemenliğine karşı isyan eden milletler içinde, en sancılı süreç Ermeniler ile yaşanmıştır. Yüzyıllarca sadık millet olarak kabul edilen Ermeniler; milliyetçilik akımlarının etkisi, yabancı devletlerin kışkırtması ve Ermeni kilisesinin yoğun faaliyetleri ile defalarca otoriteye karşı isyan etmişlerdir. Süregelen durum, Ermeniler ile ilgili olarak 1915 yılında zorunlu bir tehcir kararı verilmesine neden olmuştur.

Tehcir kararı öncesinde yaşanan isyanlar, tehcir kararı ve tehcirin uygulaması sırasında Ermenilerden hayatlarını kaybedenlerin olması, günümüzde de devam eden tartışmaları ve asılsız iddiaları beraberinde getirmiştir. Tarihi belgelerin net bir biçimde ortaya koymasına rağmen Ermenilere, sözde soykırım uygulandığına ilişkin bir algı oluşturmak ve bu yolla Türkiye Cumhuriyeti ve Türk tarihi üzerinde baskı yaratmak için maalesef yüz yılı aşkın bir süredir faaliyetler devam etmektedir.

Ermeni meselesi etnik temelli ve siyasi bir meseledir. Bununla birlikte, devlet otoritesine bir başkaldırı aracı olarak vergi ödememe eğilimi Ermenilerde de görülmüştür. Ermenilerin Osmanlı egemenliğine girdiği 1515 yılından itibaren ufak çapta hadiseler yaşanmakla birlikte, ilk büyük ve uzun süreli isyanları, 1780 yılında Zeytun'da gerçekleşen vergi isyanı olarak dikkat çekmektedir (belirtmek gerekir ki bu isyan, siyasi ve etnik niteliği olmayan bir isyandır). Sonraki süreçte, vergiye karşı gösterilen direnç, siyasi ve etnik isyanlarla birleşmiş ve tamamıyla silahlı mücadeleye dönüşmüştür. Nitekim tehcir kararına kadar ki her isyan hareketinde vergi vermeme eğilimi görülmektedir. Yabancı devletler ise Ermeni meselesine yönelik olarak vergi konusunu her daim gündemde tutmuşlardır.

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ERMENİ MESELESİ

Osmanlı İmparatorluğu, milliyetçi akımlardan dolayı dağılan tek imparatorluk olmayıp; ancak dönemin diğer imparatorluklarının hiçbirisinde

milliyetçi akımlar Osmanlı'da olduğu gibi aktif ve silahlı eylemlere dönüşmemiştir (Ortaylı, 2012: 13). Hatta imparatorluklar dağılırken, Osmanlı'da olduğu gibi diasporalar ve ihtilal komiteleri oluşmamıştır (Ortaylı, 2012: 13).

Osmanlı İmparatorluğu kozmopolit bir yapıya sahip; çok milletli, çok dinli ve dolayısıyla çok kültürlü bir devlet olarak hüküm sürmüştür. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu da bozulan siyasi ve mali sisteminin etkisiyle zayıflamış ve bütünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Durumun bir neticesi olarak, İmparatorluğa karşı ilk isyan eden Sırp, ilk olarak bağımsızlığını kazanan millet ise Yunanistan olmuştur. Bu gelişmelerden sonra Osmanlı topraklarında bulunan milletler teker teker isyan etmiş, bağımsızlıklarını kazanmışlar ya da ayrılıkçı hareketlere girişmişlerdir. Süreç içinde yaşananlar ele alındığında belki de en sancılı olan ve hatta günümüzde de sık sık sözde soykırım iddiaları ile gündeme getirilmek istenen husus; Ermeni meselesi, isyanlar ve tehirdir.

Ermeniler sorunsuz bir şekilde uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşamışlardır. Fakat 19. yüzyıldan itibaren Ermeni meselesinin siyasi bir boyut kazanmasıyla, Ermeni nüfusu da tartışılır duruma gelmiş ve farklı rakamlar ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Batı kaynakları, Ermeni kaynakları ve Osmanlı kaynakları farklılık göstermekte olup Ermeni kaynakları, Ermeni nüfusunu 2.560.000'e kadar çıkarmaktadır (Özçelik, 2001: 44). Osmanlı resmi nüfus sayımlarına göre ise toplam Ermeni nüfusu 1885 yılında yaklaşık olarak 1.100.000, 1914 yılında ise 1.230.007 olarak belirtilmiştir (Behar, 1996: 46). Rakamsal farklılıkların temelinde ise sözde soykırım iddialarını güçlendirme amacı yatmaktadır.

2.1. İsyânların Nedenleri

Tarihte Ermeni toplumunu Osmanlı'ya karşı kıskırtan ilk devlet Rusya olmuştur. Rusya'nın sıcak denizlere ulaşma arzusu Ermeniler üzerindeki faaliyetlerini artırmış, böylece Ermeniler 1769-1774 Osmanlı-Rus savaşında Rusya'nın yanında tavr almışlardır (Kocabaş, 1987: 24). Ermeni meselesinin diplomatik ve siyasi bir nitelik kazanması ise 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ve ardından 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması ile başlamıştır. Konuyla doğrudan ilgili olan, Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi, daha sonra Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine önemli bir değişiklik olmadan intisap ettirilmiştir. İlgili madde; "*Doğuda Rus askerinin istilası altında bulunup Osmanlı Devleti'ne iadesi gereken yerlerin tahliyesi oralarda iki devlet arasındaki iyi münasebetlere zarar getiren karışıklıklara meydan verebileceğinden, Osmanlı Devleti Ermenilerin oturduğu eyaletlerde mahalli menfaatlerin gerektirdiği ıslahatı vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenilerin Kürtlere ve Çerkeslere karşı emniyetlerini sağlamayı taahhüt eder.*" biçimindedir (Çelik, 2015). Bu süreçten sonra, Ermeni meselesi bir dış politika malzemesi haline gelmiş ve uluslararası ilişkilerde sürekli gündemde tutulmaya başlamıştır (Boray, 2011: 226).

Tebaa-i Sadıka (sadık millet) olarak kabul edilen Ermenilerin, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tutum ve davranışlarının değişerek isyancı ve ayrılıkçı tavır takınmalarının farklı nedenleri olmakla birlikte, başlıca nedenleri şöyle ifade edilebilir (Kundakçı, 2001: 28-39):

- Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı özgürlükçü ve milliyetçi akımlar.
- Emperyalist devletlerin bağımsız Ermenistan kurulmasına verdikleri destek.
- Avrupalı devletlerin ortaya çıkardığı şark meselesi.
- Osmanlı tebaası olan Balkan devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları.
- Ermeni kilisesinin örgütçü ve kışkırtıcı tavırları.
- Gerçek dışı algı ve propaganda faaliyetleri (Binark, 2005: 32).

Tüm bu ve benzeri gelişmeler ve etkiler, yüzyıllarca sadık millet olarak görülen ve diğer azınlıklara göre imtiyazlı davranılan – Öyle ki 1860 yılında Ermenilerin, Ermeni Meclis-i Umumiye adıyla bir meclis kurmalarına dahi izin verilmiştir (Boray, 2011: 226) – Ermenileri isyana sürüklemiştir.

2.2. Ermeni İsyanları

İsyan hareketlerinin öncesinde, Ermeniler arasında milliyetçiliği aşıl原因 ve devamını sağlayan başlıca unsur Ermeni Kilisesi olup, kilise asırlardan beri Ermeni Krallığı / Büyük Ermenistan idealini yaşatmıştır (Kocabaş, 1987: 24). Avrupalı güçlerin, Osmanlı İmparatorluğu'nu bölüşmek için Hristiyan azınlıklardan yararlanma arzuları, Fransız Devrimi ile ortaya çıkan milliyetçilik akımlarıyla da birleşerek, Ermeni Kilisesi tarafından da desteklenen Ermeni milliyetçiliğini teşvik etmiş; önceleri burjuva ve şehir kökenli olan ve elitist bir özellik taşıyan Ermeni milliyetçiliğinin, Ermeni toplumunun tüm katmanlarına yayılarak ayrılıkçı bir renge bürünmesini hızlandırmıştır (Halaçoğlu, 2002: 482).

Ermenilerin, Osmanlı egemenliğinde yaşamaya başladıkları 1515 yılından sonra, idare ile bazı uyumsuzlukları olmuştur. Bununla birlikte, ilk isyanları ise bir vergi isyanı olarak 1780 yılında Zeytun'da gerçekleşmiştir. Ermenilerin siyasi ve etnik temelli ilk isyan hareketi ise 1878 yılında yine Zeytun'da yaşanan hadiseler olup, Osmanlı arşivlerine göre; 200-300 kadar Ermeni eşkıya tarafından bir cami yakılmış, hükümet konağı tahrip edilmiş, civarda yer alan Müslüman köyleri basılarak öldürme, yaralama, yağma ve gasp faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü [DAGM], 2008: 3). Ancak, belirtmek gerekir ki literatürde genel olarak kabul edilen etnik nitelikteki kapsamlı isyan hareketi 1890 yılında yaşanan Erzurum isyanıdır. 1878 Zeytun isyanı ile 1890 Erzurum isyanı arasındaki önemli fark ise Zeytun olaylarının Ermeni eşkiyalarca gerçekleştirilmesi, Erzurum isyanının ise ahalinin de dahil olduğu

topyekûn bir isyan hareketi olmasıdır. Erzurum olayı, Hristiyan Kiliseleri ve Sanasaryan Mektebi'nde savaş aletleri imal edildiği ihbarının gerçek olmadığına anlaşılmasına rağmen, Ermeni ahalinin kilise civarında toplanarak Müslümanlara ait dükkânları yağmaladıkları ve asayişî sağlamak üzere gelen askerlere ateş açmaları sonucunda askerlerden şehit olan ve Ermenilerden ölenler olması biçiminde cereyan etmiştir (Başbakanlık DAGM, 2008: 27).

Ermenilerin ilk isyan hareketlerinden sonra özellikle Ermeni nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde sorunlar da artmıştır. Keza Ermeniler, 93 Harbi'nden sonra yoğun olarak silahlanmış ve kapsamlı bir mücadeleye girişmişlerdir. Tehcir kararına kadar geçen süreçte, münferit hadiselerin yanı sıra; Sason, Erzurum, Merzifon, Kayseri, Yozgat, Samsun, Van, Maraş, Adana, Tokat, Sivas, Muş ve Zeytin gibi pek çok yerde isyanlar çıkmıştır. Bu dönemde İstanbul'da bombalama eylemleri gerçekleştirilmiş ve hatta 1905 yılında Padişah II. Abdülhamid'e başarısız bir suikast girişiminde bulunulmuştur.

3. İMPARATORLUĞUN VERGİ ÇIKMAZI VE ERMENİLER

İlk devletlerden, günümüz modern devletlerine kadar ki süreçte, gerek sistem gerekse yapı olarak devlet mekanizması önemli bir evrimden geçmiş, farklı biçim ve karakterler kazanmıştır (Saygılıoğlu ve Arı, 2002: 17). Yapısı ve misyonu çağın gereklerine göre değişiklik gösteren devlet mekanizması, gerek kamu hizmeti üretmek gerekse varlığının devamı için finansmana ihtiyaç duymuş ve çeşitli kaynaklardan kamusal finansmanı sağlanmıştır. Farklı amaç ve biçimlerde tahsil edilmekle birlikte, devletlerin her dönem, özellikle de günümüzde en önemli finansman kaynakları arasında vergi ve benzeri gelirler yer almaktadır.

Bir gelir kaynağı ve egemenlik yansıması olarak vergiler, Osmanlı mali sisteminde önemli bir yer tutmuştur. Osmanlı ekonomisinin temeli tarım ve hayvancılığa dayandığından dolayı, vergi yükü esas itibarıyla zirai faaliyetler üzerinde oluşmuştur (Eğilmez, 2018: 94).

Osmanlı İmparatorluğu, siyasi ve idari yapısı açısından askeri esaslara dayandığından, kamu gelirlerinin toplanması, vergileme ve harcama yapılmasında sistem bunun üzerine kurulmuş (Mutluer vd., 2010: 51), miri arazileri ve tımar rejimi çerçevesinde şekillenmiştir. 1688 yılına kadar vergi gelirlerinin düzenli ve tam olarak tahsil edildiği görülmekle birlikte daha sonra sistem bozulmaya başlamıştır (Giray, 2013: 95). Sonraki süreçte ise tımar sisteminin yerine, vergi gelirlerinin tahsilinde iltizam yöntemine geçilmiştir.

İltizam yöntemi, vergi tahsilatını, en yüksek bedeli getireceğini taahhüt edene veren, bir anlamda vergilendirme yetkisinin paylaşıldığı bir sistemdir. Bu yöntemde, mültezim adı verilenler tarafından tahsilat gerçekleştirilmiş, mültezimlerin, halktan olması gerekenden fazla vergi almaları, vergi tahsilatında baskı ve şiddete başvurmaları gibi hadiseler ortaya çıkmıştır.

Gerek iltizam yönteminin uygulanması gerekse mali bunalım içindeki Osmanlı'nın vergileri olağanüstü şekilde artırması, vergi veren kesimlerin özellikle

de kırsal kesimde yaşayanların vergilere karşı tepki geliştirmelerine ve yer yer isyan etmelerine neden olmuştur. Ayrıca, vergi tahsilatında kolluk kuvvetlerinin kullanılması neticesinde zaman zaman istenmeyen durumların yaşanması da vergiye karşı tepkileri daha fazla artırmıştır. Bu duruma binaen, sistemde reform çabaları görülse de Osmanlı vergi sistemi modern bir yapıya kavuşamamıştır. Öyle ki Tanzimat Fermanı'ndan sonraki dönemde iltizam yönteminin kaldırılarak vergilerin doğrudan devlet görevlileri vasıtasıyla tahsili gündeme gelmiş, bu minvalde çeşitli girişimlerde bulunulmuş fakat tam olarak başarı sağlanamamış ve iltizam yönteminin tamamen ortadan kaldırılması 1925 yılında mümkün olabilmıştır (Özbek, 2009: 63).

Osmanlı tebaasından olan milletler hiçbir dönem asli unsur olan Türk ve Müslüman halktan ayrı tutulmamış ve adil bir yönetime tabi olmuşlardır. Ancak, devletin son dönemlerinde ortaya çıkan ayrılıkçı hareketler ile bu hareketleri kullanan ve yönlendiren yabancı devletler, siyasi konuların yanı sıra mali konuları da her zaman gündeme getirmiş ve Osmanlı idaresine dayatmışlardır. Söz konusu dayatmalar, bozulan mali sistem ve vergi tahsil sisteminin neticesinde devletin borç düzeyi sürekli yükselmiş, ortaya çıkan olağanüstü finansman ihtiyacıyla vergi oranları ve vergi baskısı da artmıştır. Bu dönemde, büyük oranda yabancıların ve gayrimüslim tebaanın kontrolünde olan kent ekonomisi vergilendirilememiş, vergi yükü kırsal kesim üzerinde yoğunlaşmıştır (Kurtoğlu, 2017: 74). Aralarında Rum, Ermeni ve Yahudi tebaanın bulunduğu banker ve sarraflardan borçlanılmış ve hükümet mali olarak bunların üzerine gidememiştir.

Ermeni meselesi kuşkusuz emperyalist devletlerin müdahil olduğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm çabalarına rağmen isyanları önleyemediği ve devamında tehcir kararını almak zorunda kaldığı siyasi bir olaydır. Ancak, belirtmek gerekir ki siyasi ve etnik olayları tetikleyen, ekonomik ve mali olaylar bulunmaktadır. Dünya tarihi açısından önem arz eden; 1215 tarihli Magna Carta, 1789 Fransız Devrimi ve 1791 tarihli Amerikan Haklar Bildirgesi gibi çok sayıda siyasi ve hukuki gelişmenin temellerinde, vergileme ve vergisel tepkilere rastlanmaktadır. Benzer biçimde, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde de yaşanan siyasi ve hukuki gelişmeler ile isyan hareketlerinde, vergileme önemli yer tutmuştur. Bu açıdan, devlet egemenliğinin somut yansıması olan vergilendirme yetkisine yönelik olarak Ermenilerin gösterdiği tepki de otoriteye karşı başlayan isyan ve ayaklanmanın bir ögesini oluşturmaktadır.

Teoride vergi reddi ya da vergi grevi olarak ifade edilen durum, mükelleflerin çeşitli nedenlerle vergilere karşı tepki gösterip vergi ödememeleridir (Çaşkurlu ve Arslan, 2017: 215). Vergi reddi, bireysel olarak ortaya çıkabileceği gibi bir bölge ya da bir topluluk nezdinde de gerçekleşebilmektedir. İşte bu tarz kolektif vergi reddi halinde ortaya vergi isyanları çıkmaktadır. Celali İsyanları ve Patrona Halil İsyanı başta olmak üzere (Pur, 2015: 113-148), Osmanlı tarihinde vergi temelli çok sayıda isyan çıkmış, Ermeni meselesinin başlangıcından tehcire kadar ki süreçte de Ermeniler, siyasi ve etnik içerikli isyanlarını vergi reddi ile desteklemiştir.

4. ERMENİLERİN VERGİYE KARŞI TEPKİLERİ

İfade edildiği üzere Osmanlı vergi sisteminin bozulması, vergi tahsilatında kolluk kuvvetlerinin hatta düzenli ordu birliklerinin devreye sokulması tüm halk üzerine baskı yaratmış ve hoşnutsuzluğu artırmıştır (Özbek, 2009: 75). Hoşnutsuzluk Müslüman tebaada da görülmektedir. Örneğin ilginç bir şekilde, 1906 yılında Erzurum'da yaşanan vergi isyanında olduğu gibi Müslüman halk ile Ermeni ahali, vergilere karşı ortak gösteriler dahi düzenlemiştir (Aktan vd., 2003: 8).

Ermeni meselesini salt bir vergi isyanı olarak görmek elbette mümkün değildir. Ancak, devlet egemenliğine bir başkaldırı olarak vergi ödememe eğilimi, Ermeni meselesinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Gerek Ermenilerin taleplerinde ve isyan girişimlerinde gerekse yabancı devletlerin Osmanlı'ya Ermeni meselesine yönelik dayatmalarında, vergi konusu sürekli gündeme gelmiş, gündemde tutulmuştur.

4.1. Vergi Reddi Olarak 1780 Zeytun İsyanı

Halep Vilayeti'nin, Maraş Sancağı'na bağlı olan Zeytun Kazası, Ermeni meselesi açısından önem taşıyan bir yerdir. Zeytun Ermenileri, bölgenin verimsiz sarp kayalıklardan oluşan coğrafi yapısını ve ulaşım güçlüğüne öne sürerek defalarca ayaklanmış ve vergiye direnç göstermişlerdir. Öyle ki 1515 tarihinde Osmanlı hakimiyetine giren bölgede, Ermenilerin ilk yıllardan itibaren vergi vermemek için ayaklandıkları ifade edilmekle, 1545'te ilk ciddi ayaklanmayı yaptıklarını ileri sürülmekte, ancak belirtmek gerekir ki bu hususta ayrıntılı bilgiler ve kaynaklar verilmemektedir (Özalp: 130, Akt. Gökhan, 2014: 5).

Zeytunlu Ermeniler, vergi vermemeye eğilimlerini, kendilerine IV. Murad tarafından verildiğini iddia ettikleri fakat 1884 yılında yandığı belirtilen bir fermana dayandırmışlardır. Söz konusu ferman ise şöyledir:

“Zeytun kasabası taşlık olup geniş arazisi bulunmadığından geçimlerini teminde güçlük çekmeleri, buğday, arpa ve bütün hububatın dışarıdan gelmesi gerektiği ortada olduğundan, büyük şehirlerde bulunan bütün tebaamdan Maraş sancağına tâbi Zeytun kasabasını ayrı tutarak ödeyecekleri haraç vergisinden muaf kıldım. Yalnız yıllık vergileri on beş bin kuruş olup, bu para da Ayasofya Camii'nin vakıf memuruna verilsin ki, kandillere zeytinyağı alınıp cami aydınlatılsın. On beş bin kuruş ta kendi kiliselerine versinler. Yine kandilleri ile ibadethaneleri aydınlık olsun. Gerek Ayasofya Camii'ne ve gerek kendilerinin kiliselerine vakıf sayılsınlar. Başka bir hükümdar müdahale etmesin. Lütüflarıma nail olan Zeytun'da Osmanlı memurları kasaba içinde bulunmasın, hem de Osmanlı memurlarından birisi yolculukta kasabaya rastlarsa, o gezgin kasabada yatmayıp şehrin dışarısında yatsın. Şöyle ki vermiş olduğum imtiyaz ve bağımsızlığı hiçbir kimse bozmayıp

kendi kendilerini idare etsinler. Böyle bileler hükümdarlık mührüme itimad kılarlar” (Özalp: 129, Uras 1976: 488; Akt..Doğan, 2012: 64).

Böyle olmakla birlikte, fermanın sahte olduğu araştırmacılar tarafından ortaya konulmuş, Osmanlı belgelerinde ve kayıtlarında bu fermanla ilgili hiçbir kanıt rastlanmamıştır (Gökhan, 2014: 3).

Zeytun Ermenileri, vergi temelli olan en büyük isyanlarını 1780’de çıkarmıştır. İsyanın çıkışı, Zeytun halkının vergilerini doğrudan Maraş'a vermeleri gerektiği hususunda 1780 yılında Ömer Paşa'nın talebi sonrasında olmuştur. İsyan, 1782 yılına kadar devam etmiş, yer yer olay vergiye karşı direnişten çıkarak civar yöredeki Müslüman halkın katline kadar gitmiştir. Devlet, isyanı bastırmak için bölgeye asker göndermiş fakat Zeytun'un arazi yapısı nedeniyle isyancılar her defasında kaçmış, Zeytun'un denetim altına alınması II. Abdülhamid'in buraya bir kışla yaptırması ve daimi askeri birlik yerleşirmesi ile gerçekleşmiştir (Gökhan, 2014: 5).

15.000 Kuruş vergiyi vermemekte direnen Zeytunlu eşkıyaya karşı, 1782’de bu defa Ali Paşa harekete geçmiş fakat çatışmada yenilerek geri çekilmiştir (Doğan, 2012: 65). Zeytun Ermenileri yıllarca tam anlamıyla denetim altına alınmamıştır. 1808 yılında ise Maraş Valisi Kalender Paşa Zeytun'u 9 ay kuşatmış ve isyancılara 6 kese vergi vermeyi kabul ettirmiştir (Gökhan, 2014: 7; Doğan, 2012: 65). Ancak, bu hadiseden 9 yıl sonra yeni bir isyan çıkmıştır. Gökhan (2014) sonraki süreci şöyle aktarmaktadır: 1817’de Kalender Paşa’ya merkezden gönderilen hükümde; Zeytun kocabaşlarından birkaçının 10 seneden beri eşkıyalık yaptıkları, devamlı isyan halinde oldukları, insanları öldürdükleri, gelip giden yolcuları soydukları ve vergileri vermedikleri belirtilmiş, Zeytun ahalisinin vermeleri gereken cizyede de hile yaptıklarını, bu vergiyi verecek 200 kişinin ismini yazdıklarını aslında 2.000 kişinin cizye vermesi gerektiği ve Kalender Paşa'nın Zeytun Ermenilerini yola getirmesi için görevlendirildiği bildirilmiştir (Gökhan, 2014: 8-9). Ancak alınan önlemlere rağmen Zeytun’da otorite tam anlamıyla sağlanamamıştır. İlerleyen süreçte Kalender Paşa ve Halep Valisi Hurşid Ahmed Paşa’ya emir verilerek Zeytun eşkıyasının dize getirilmesi istenmiş, 29 Temmuz 1819’da devletin kararlılığını gören Zeytun Ermenileri yapılan harekâtın şiddetinden korkarak ellerindeki silahları teslim etmek, fesatçıları ihbar etmek, cizye ve vergilerini zamanında ödemek şartlarıyla affedilmek için Ahmet Hurşid Paşa’ya başvurmuşlardır (Gökhan, 2014: 9).

Sonraki yıllarda da Zeytun Ermenileri defalarca vergi isyanları çıkarmış, söz konusu isyanlar daha sonra etnik isyanlarla birleşmiş ve siyasi bir kimlik kazanmıştır. Zeytun Ermenileri; 1829, 1831, 1835, 1842, 1895 yıllarında olmak üzere büyük isyanlar çıkarmışlar ve her seferinde de vergi ödemeyi reddetmişlerdir.

4.2. Vergi Reformu Çabaları

İmparatorluğun son dönemlerinde, reformist hareketler ile her ne kadar kolluk kuvvetlerinin vergi tahsilatındaki etkinliği azaltılmaya çalışılsa da vergi

tahsil sürecinin bir baskı unsuru olmasının önüne tam anlamıyla geçilememiştir. Berlin Antlaşması'ndan sonra, hassas bir konu haline gelen Ermeni meselesi, vergi tahsilatı sırasında bazı Ermenilerin öldüğüne dair iddialar ile daha da karmaşıklaşmış, söz konusu iddialar soruşturmaya konu edilmiş ve bazı yörelerde Ermeni ahali vergi tahsildarlarına yönelik direnişe geçmiştir (Özbek, 2009: 75-77). Yine ilgili dönemde vergi tahsilatı ile ilgili şikayetlerin İngiliz raporlarına yansıdığı ve dönemin Osmanlı yöneticilerine aksettirildiği görülmekte, özellikle 1878 sonrası süreçte Doğu vilayetlerinde ortaya çıkan toplumsal ve siyasal olayların önemli bir halkasının da vergi tahsili nedeniyle oluşan baskı olduğu bilinmektedir (Özbek, 2009: 75). Sonuçta, vergilendirme meşruiyetini kaybettiğçe, vergiye karşı kitlesel direniş ortaya çıkmış, ekonomik ve toplumsal sorunlar siyasi ve etnik bir sorunla birleşmiştir (Özbek, 2012: 795-796).

Tanzimat Fermanı'ndan sonra vergi alanındaki reformist gelişmeler tam başarıya ulaşmasa da vergilerin toplanması konusunda eşit muamele yapılmaya başlanmış ancak vergi baskılarından hoşnutsuz olan Ermeniler, bu uygulamalardan da (!) rahatsız olmuşlardır (Eyicil, 2000: 191). Ermeniler Osmanlı idaresini sürekli yabancı devletlere şikayet etmişlerdir. İngilizler, Ermenilerden aşırı vergi alındığını iddia etseler de aslında ekonomik durumları iyi olmasına rağmen Ermeniler her dönem vergiden muaf olmayı talep etmişler, vergi ödememe eğiliminde olmuşlar, bu bahanelerle Aghasse ve Hınçak Cemiyeti üyeleri ahaliyi sürekli isyana tahrik ve teşvik etmiştir (Eyicil, 2000: 191). Ayrılkçı cemiyetler her zaman, bir direniş vasıtası olarak vergi vermemeyi öngörmüşlerdir.

Zararlı ve ayrılkçı örgütlenmeler arasında en fazla bilinenlerden olan Ermeni Hınçak Cemiyeti 1887 yılında Cenevre'de kurulmuştur. Cemiyet, Büyük Ermenistan kurma amacıyla kendisine Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenileri örgütleme misyonunu edinmiştir. 1890 Erzurum isyanı ve Kumkapı olayları ile 1895 Bab-ı Ali olaylarının yanı sıra çok sayıda bölücü faaliyetin ardında Hınçak Cemiyeti bulunmaktadır. Cemiyetin, 1887'de Ermenice olarak Londra'da basılan program ve teşkilât nizamnamesinde yer alan; .... Propaganda, Hükümete karşı isyanın temel sebepleri ile münasip zamanını halka anlatmak olacaktır. Tahrik ve tedhiş, halkın cesaretini artırmak için gereklidir. Hükümete karşı gösteri, vergileri ödememek, ıslahat istemek, aristokrat sınıfa karşı nefret yaratmak tahrikin başlıca yollarıdır... ibareleri ile açıkça görülmektedir ki Ermeni ahali vergi vermemeye teşvik edilmiştir (Tosun, 2004: 157). Diğer bir açıdan, vergi konusu her örgütlenmede ve her fırsatta bir direniş aracı yapılmıştır.

4.3. Diplomatik Baskılar

Ermenilerin vergilerle ilgili çıkardığı sorunlar yabancı devletler ile yapılan görüşmelere de yansımış, soruna müdahil olan devletler her fırsatta vergileri gündeme getirmişlerdir. Şöyle ki Ermeni Meselesinin Geçirmiş Olduğu Safahat-ı Siyasiyyeye Dair Tarihçe (1877-1914) adlı eserinde Münir Süreyya Bey'in aktardığına göre; Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında imzalanan mukavele hükümleri uyarınca, padişahın yapmak zorunda olduğu (içinde vergi sorununun da bulunduğu) ıslahatlarla ilgili önlemlerin ivedi olarak

alınması gerektiğine yönelik olarak İstanbul İngiltere Sefiri Layard tarafından Hükümete 19 Ağustos 1878 tarih ve 68 numaralı nota verilmiştir. Sonraki süreçte, İstanbul'da ikâmet eden büyük devletler (Almanya, İtalya, Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan, İtalya) sefirlerinin verdiği 11 Haziran 1880 tarihli notaya binaen Hariciye Nazırı Abidin Paşa alınan ıslahat kararlarını bir nota ile izah etmiş ve halkın rahatlamasını için vergi tahsili ve aşar konusunun yeni bir şekilde konulması amacıyla çeşitli denemeler yapıldığını bildirmiştir (Başbakanlık DAGM, 2001: 28-32). Söz konusu ülkeler, büyükelçileri aracılığıyla Ermeniler ile ilgili baskılarını diplomatik olarak ilerleyen dönemde de sürdürmüşlerdir.

Yine aynı eserde Münir Süreyya Bey; Rus büyükelçi Mösyö Dö Giers'in ilettiği isteklerden birisi olarak okulları yararına mezhepdaşlarından vergi almak için gayrimüslim cemaatlere hak tanınmasını istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine, Hariciye Nezareti'nden büyük devletler nezdindeki sefirlerimize çekilen 14 Ocak 1914 tarih ve 41217/7 numaralı cevabi telgrafta, iki teftiş dairesine ayrılmış olan Doğu Anadolu'da görevlendirilmesine karar verilen yabancı müfettişlerin gerek atanmaları gerekse yetkilerinin belirlenmesi hakkında üç nokta dışında anlaşma sağlandığı bildirilmiştir. Söz konusu üç noktadan birisi olan gayrimüslim cemaatlere vergi koyma ve toplama yetkisine ilişkin olarak ise; gayrimüslim cemaatlere vergi koyma hakkı tanınmanın mümkün olmadığı, çünkü bu hakkın egemen olan güce ait olduğu ancak bu cemaatlerin yine eskisi gibi okulları yararına yardım toplayabilecekleri ifade edilmiştir (Başbakanlık DAGM, 2001: 111-112).

Günümüzde Avrupa Birliği bütünleşme sürecinde en sorunlu alanlardan birisini vergi entegrasyonu oluşturmaktadır. Nitekim, devletler vergi gibi özel ve güçlü bir egemenlik hakkından vazgeçmek istememektedir. Ne var ki Ermeni ve diğer azınlık cemaatlerine yönelik meselede, Avrupalı devletler, Osmanlı idaresinden egemenlik hakkını paylaşmasını isteyecek kadar ileri gitmişlerdir.

4.4. 1909 Adana Olayları Öncesi Vergi Kışkırtması

Ermeniler arasında uzun süren silahlı ve Türklük aleyhtarı propagandaların yer aldığı hazırlık ve tahrik dönemi sonucunda, Mösyö Muşeg'in emir ve kışkırtmalarıyla 14 Nisan 1909 tarihinde Adana olayları başlamıştır (Hatipoğlu, 2014:1). Adana olayları, 200'den fazla Müslüman'ın hayatını kaybettiği ve olayların çevre bölgelere de yayıldığı, kapsamlı isyan hareketlerinden birisidir.

Hatipoğlu (2014)'te belirtildiği üzere; Ermeniler arasında nüfuzlu bir kimse olan Muşeg Efendi, Adana ve Cebel-i Bereket havalisini dolaşıp, "Ermeniler hakkında bir felaket hazırlandığını" söyleyerek Ermenileri hazırlık yapmaya davet etmiştir. Ayrıca Ermeni cemaatine silahlanmalarını telkin etmiş, hatta "bir ceketi olan onu satıp silah almalıdır", "vergi vermeyiniz", "toprak alınız" şeklinde nasihat vermiştir. Böylece olaydan önce Çukurova'daki tüm Ermeniler silahlanmış ve düzenli olarak silahlı bir Ermeni fedai çetesi hazırlanmıştır. Bütün bunların yanı sıra Adana idaresinin gevşekliğinden de faydalanan Muşeg, Ermenileri açıktan açığa isyana davet ederken, her fırsatta Ermeni ahaliyi vergi vermemeye çağırmış ve Ermeniler adına bir konsolos tavrı takınarak halk arasında tahriklerde

bulunmuştur (Hatipoğlu, 2014: 9-10). Dikkat edileceği üzere bu hadisede de Ermeni ahaliye vergi vermeme ve direnme konusunda kışkırtma yapılmıştır. Hatta, Cebel-i Bereket Sancağı eski Mutasarrıfı Mehmed Asaf Bey'in, Sadaret makamına sunduğu ve incelenmek üzere Adana'daki Heyet-i Tahkikiye'ye havale edilen arzuhalinde; olaylardan önce silahlanma, üniformalı fedai alayları teşkil etme, vergi ve aşar toplanmasını engelleme gibi durumları belirtilmiştir. Görüldüğü üzere, isyancı Ermeniler, kendileri vergi vermedikleri gibi vergi tahsilatını da engellemişlerdir (Başbakanlık DAGM, 2010b: 195).

Adana olayları sırasında ve sonrasında Ermeni Patrikhanesi de çeşitli iddialarda bulunmuş, olaylardan zarar görenlere herhangi bir yardım yapılmadığını ve onlardan en ağır şekilde vergi toplanmaya çalışıldığını öne sürmüştür (Kırlangıç, 2017: 20; Başbakanlık DAGM, 2010a: 191-192).

5. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşayan çok sayıda milletten birisi de Ermeniler olmuştur. Ermenileri diğerlerinden ayıran en önemli özellik ise Müslüman tebaa ile daha yoğun olarak iç içe yaşamış olmaları ve Osmanlı nezdinde sadık millet olarak görülmeleridir. Ne var ki İmparatorluk dağılırken çeşitli neden ve kışkırtmalarla Ermeniler de isyan etmiştir. 1780 yılında başlayan ve bir vergi isyanı olan ilk olaylardan, 1915 yılındaki tehcir uygulamasına kadar üzücü ve acı hadiseler tarihte yerini almış, yıllardır süregelen bir iftira kampanyasına dönüşmüştür.

Ermeni meselesi tarihçiler tarafından kapsamlı olarak incelenmiştir. Tarihi olayların bir sebep ve sonuç silsilesinde gerçekleştiğinden hareketle; gerek dünya gerekse Türk tarihinde, siyasi, etnik ve hukuki pek çok olayın ortaya çıkmasında, gelişiminde ve sonuçlarında, vergilendirme yetkisi ve bu yetkiden kaynaklanan sorun ve nedenler görülmüştür. Ermeni meselesinde de Ermeni tebaanın vergiye karşı gösterdikleri direnç ve örgütlü olarak vergi ödememe eğilimleri, meselenin önemli bir ögesini oluşturmaktadır. Keza isyanlarda, isyan öncesi propaganda ve hazırlıklarda ve de uluslararası baskılarda, vergiler her daim meselenin paydasında yer almıştır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, C. C., DİLEYİCİ, D., SARAÇ, Ö. (2003). "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları II", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (1): 1-25.
- BEHAR, C. (1996). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927), Devlet İstatistik Enstitüsü. Tarihi İstatistikler Dizisi, C.2, Ankara.
- BİNARK, İ. (2005). Asılsız Ermeni İddiaları ve Ermenilerin Türklere Yaptıkları Mezalim, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara.
- BORAY, F. E. (2011). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İsyanlar, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

- ÇAŞKURLU, E., ARSLAN, C. B. (2017). Kamu Maliyesine Giriş, Gazi Kitabevi, Ankara.
- ÇELİK, Y. (2015). “Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarıyla Ermeni Meselesi'nin Uluslararası Bir Sorun Haline Gelmesi”, (Erişim tarihi: 10.02.2019), <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/ayestefanos-ve-berlin-antlasmalariyla-ermeni-meselesinin-uluslararasi-bir-sorun-haline-gelmesi/>.
- DOĞAN, O. (2012). “Zeytun (Süleymanlı) Ermenileri Tarafından Şehit Edilen Osmanlı Askerleri (Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre)”, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (2): 61-98.
- EĞİLMEZ, M. (2018). Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi (Münir Süreyya Bey) 1877-1914. (2001). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- EYİCİL, A. (2000). “1895 Maraş ve Zeytun İsyanı”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 11: 157-210.
- GİRAY, F. (2013). Maliye Tarihi, 4. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- GÖKHAN, İ. (2014). “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Zeytun Ermenilerinin Eşkyaçılık Faaliyetleri (1780-1850)”, Yeni Türkiye, 62: 1958-1968.
- HALAÇOĞLU, Y. (2002). “Ermeni Tehciri ve Gerçekler”, Türkler, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 482-502.
- HATİPOĞLU, S. (2014). “Doğu Sorunu Kapsamında Adana Ermeni Olayları”, Yeni Türkiye, 62: 2022-2038.
- KIRLANGIÇ, O. (2017). “Adana İğtişâsı Sırasında Ermeni-Türk Propaganda Savaşları”, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 7 (2/1): 11-27.
- KOCABAŞ, S. (1987). Ermeni Meselesi Nedir Ne Değildir?, Vatan Yayınları, İstanbul.
- KUNDAKÇI, H. (2001). Emperyalizmin Kullandığı Ermeniler, 2. Baskı, Türkiye Gaziler Vakfı Yayınları, Ankara.
- KURTOĞLU, R. (2017). Türkiye Ekonomisi (1838-2010) Mali Bağımlılık, Büyüme Krizler ve Siyasi Sonuçları, Destek Yayınları, İstanbul.
- MUTLUER, K., ÖNER, E., KESİK, A. (2010). Kamu Maliyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İ. (2012). Yakın Tarihin Gerçekleri, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyanları (1878 – 1895)-I (2008). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları-I (2010a). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Osmanlı Belgelerinde 1909 Adana Olayları-II (2010b). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ÖZALP, Y. (Tarihsiz). Millet-i Sadıka Patırtısı ve Maraş (Kahramanmaraş'ta Ermeniler), İstanbul.
- ÖZBEK, N. (2012). "The Politics Of Taxation And The 'Armenian Question' During The Late Ottoman Empire, 1876–1908", *Comparative Studies in Society and History*, 54 (4): 770-797.
- ÖZBEK, N. (2009). "Anadolu Islahatı, Ermeni Sorunu ve Vergi Tahsildarlığı, 1895-1908", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 9: 59-85.
- ÖZÇELİK, İ. (2001). Ermeni İddiaları ve Gerçekler, TürkAr Araştırma Dizisi, Ankara.
- PUR, H. P. (2015). Osmanlı'da Vergi İsyancıları, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- SAYGILIOĞLU, N., ARI, S. (2002). Etkin Devlet - Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TOSUN, R. (2004). "Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14: 144-163.
- URAS, E. (1976). Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, İstanbul.